

SOCIÁLNÍ PRÁCE V ZEMĚDĚLSTVÍ

Výukový materiál o lidech se
znevýhodněním a jejich zapojení
do sociálního zemědělství

Tyto materiály vznikly díky grantové podpoře programu Evropské unie ERASMUS+, z projektu č. 2020-1-DE01-KA203-005660. Evropská komise, ani Národní projektová agentura DAAD nezodpovídají za obsah, ani nenesou odpovědnost za jakékoli ztráty nebo škody způsobené používáním těchto materiálů.

Tato publikace byla připravena a publikována v rámci projektu

Sociální práce v zemědělství – výukový materiál o lidech se znevýhodněním a jejich zapojení do sociálního zemědělství (SoFarTEAM)

www.sofaredu.eu

Koordinace projektu:

Claudia Schneider and Lenka Kovacova
(Thüringer Ökoherz e.V.)
www.oekoherz.de

Editoři:

Eliška Hudcová, Jan Moudrý
a Tomáš Chovanec

Autoři:

Tomáš Chovanec, Marjolein Elings, Lisa Essich, Michael Harth, Eliška Hudcová, Lenka Kovacova, Aisling Moroney, Jan Moudrý, Michal Pařízek, Claudia Schneider, Brian Smyth, David Urban a Claudia Vogel

Překlad:

Eliška Hudcová, Tomáš Chovanec, Jan Moudrý, Michal Pařízek a David Urban

Citace:

Hudcová, E., Moudrý, J. a Chovanec, T. (Eds.). (2023). Sociální práce v zemědělství – výukový materiál o lidech se znevýhodněním a jejich zapojení do sociálního zemědělství. Erasmus+ SoFarTEAM project, Projektový výstup č. 2. <https://doi.org/10.18174/637267>

Grafický návrh a zlom:

Tomáš Rychlý

Publikováno: Srpen 2023

Tato práce využívá licenci Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY-NC-SA). Kopie této licence je přístupná na adrese <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0>

Na vzniku této publikace aktivně spolupracovaly následující partnerské organizace projektu Sociální práce v zemědělství – výukový materiál o lidech se znevýhodněním a jejich zapojení do sociálního zemědělství (SoFarTEAM)

Jabok~

Jabok – Vyšší odborná škola
sociálně pedagogická a teologická
Czech Republic
www.jabok.cz

Leitrim Development Company
Ireland
www.ldco.ie

Hochschule Neubrandenburg,
Germany
www.hs-nb.de

Fakulta zemědělská
a technologická
Faculty of Agriculture
and Technology

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

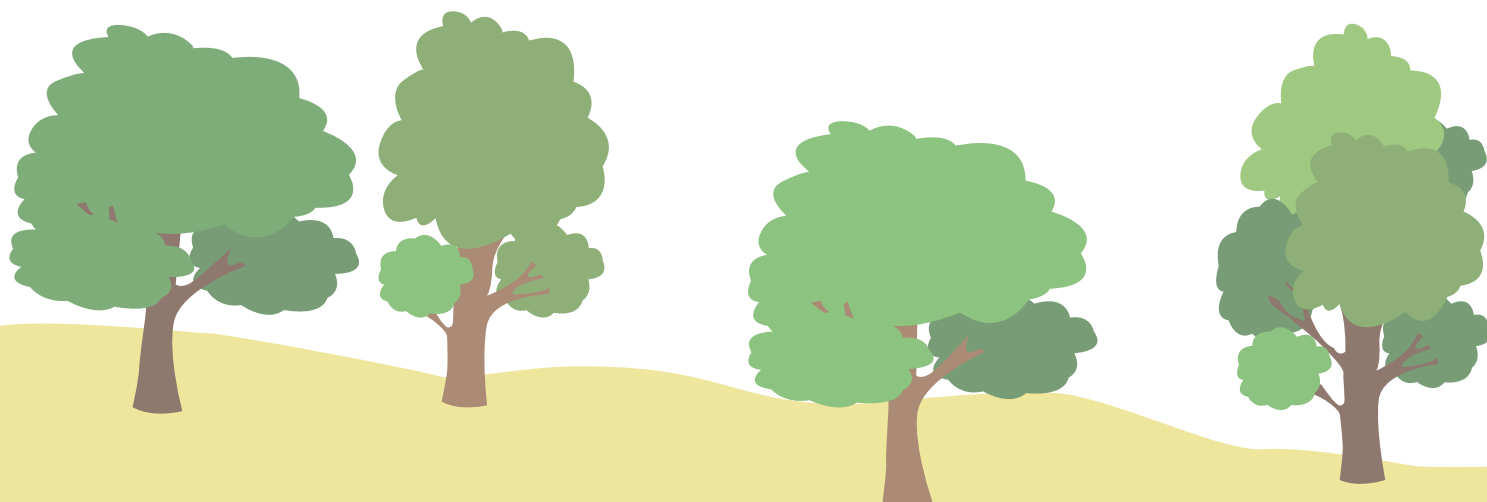
Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích,
Czech Republic
www.jcu.cz

Thüringer Ökoherz e.V.,
Germany
www.oekoherz.de

Wageningen University & Research
Agrosystems Research
The Netherlands
www.wur.nl

PŘEDMLUVA A PRŮVODCE PRO ČTENÁŘE

Sociální zemědělství je inovativní forma zemědělství, která kombinuje zemědělství se sociální prací na místní úrovni. Sociální zemědělství obsahuje širokou škálu činností, ale má vždy dva společné prvky: činnosti se odehrávají v zemědělském prostředí nebo na intenzivní zahradě a jsou zaměřeny na lidi, kteří se v životě potýkají s nejrůznějšími zdravotními a sociálními problémy, které je trvale nebo dočasně znevýhodňují. Samotné téma sociálního zemědělství je velmi široké a zahrnuje kombinaci mnoha různých oborů. Zemědělství a sociální práce jsou samy o sobě také komplexní a obsahují další dílčí disciplíny. Propojení těchto dvou oblastí, které tvoří jedinečný celek sociálního zemědělství, má ale velký potenciál řešit celou sérii sociálních problémů.

Jedním ze způsobů, pomocí kterého můžeme zkoumat sociální zemědělství a pochopit a zlepšit naši praxi, je podívat se na různé "klienty" nebo cílové skupiny, kteří se obvykle účastní sociálního zemědělství. Základ a přínosy, které jednotliví lidé v sociálním zemědělství získávají, jsou společné. Zároveň ale mezi příjemci také existují rozdíly v potřebách a podpoře, aktivitách, vhodným přístupem, výzvami atd. Pro účely tohoto projektu a tuto učebnici jsme vybrali sedm hlavních cílových skupin: lidé s problémy v oblasti duševního zdraví; lidé s tělesným postižením; lidé s mentálním postižením; starší lidé; mládež; uprchlíci a lidé, kteří se zotavují ze závislosti.

Pozorujeme, že v celé Evropě narůstá počet vysokoškolských institucí, které sociální zemědělství začleňují jako koncept do svých kurzů. Zatímco existuje mnoho obecných podkladů o sociálním zemědělství, nebyl dosud k dispozici žádný výukový materiál o práci se konkrétními cílovými skupinami. Projekt ERASMUS+ Sociální práce v zemědělství – výukový materiál o lidech se znevýhodněním a jejich zapojení do sociálního zemědělství (SoFarTEAM) chce zaplnit tuto mezeru a celkově tak zlepšit nabídku vysokoškolského vzdělávání v této oblasti.

Prostřednictvím rozhovorů se sociálními zemědělci, sociálními pracovníky a dalšími odborníky z pomáhajících profesí a zúčastněného pozorování na sociálních farmách jsme během projektu shromáždili rozsáhlé poznatky o práci s lidmi z vybraných cílových skupin. Pracovali jsme s nejnovějším akademickým výzkumem. Využili jsme dílčích odborností projektových partnerů. Na tomto robustním základu jsme zpracovali tuto učebnici, která se zabývá řadou důležitých otázek. Jaké jsou specifické vlastnosti a potřeby lidí vybraných z cílových skupin? Jak mohou účastníci využít čas strávený na farmě? Jak mohou zemědělci co nejlépe využít své konkrétní zemědělské prostředí k podpoře rozvoje účastníků? Jaké aktivity a přístup nejlépe fungují u té které cílové skupiny? S jakými problémy se můžete setkat při práci se specifickými skupinami a jak lze řešit případné konflikty? Co mohou farmáři od spolupráce očekávat? Kromě kapitol o vybraných cílových skupinách existuje řada obecnějších nebo průřezových kapitol, které pokrývají témata jako Úvod do sociálního zemědělství, Teorie sociálního zemědělství, Požadavky na sociální zemědělství a Sociální zemědělství v praxi.

Abychom dobře propojili teorii a praxi, začlenili jsme do učebnice citace z rozhovorů i výňatky ze zúčastněného pozorování, text rovněž obsahuje případové studie a tematické fotografie za navštívených sociálních farem. Pro upevnění naučené látky jsme na konec každé kapitoly zařadili návrh úloh ke zpracování. Spolu s touto učebnicí jsme k jednotlivým kapitolám vytvořili powerpointové prezentace. Dostává se Vám tak do ruky nosný a dostupný výukový materiál, který je k dispozici učitelům, studentům, ale i dalším zájemcům z široké veřejnosti. Tento materiál, prezentace, Výzkumnou zprávu z rozhovorů a zúčastněných pozorování a Příručku pro sociální zemědělce naleznete na sofaredu.eu.

OBSAH PUBLIKACE

Tato učebnice je určena k volnému užití a pro široké spektrum studentů/čtenářů z různých oblastí – zdravotnictví, sociální péče a školství, ale také zemědělství, krajinného managementu a hospodaření s přírodními zdroji, environmentálních studií atd. Čtenáři si mohou prostudovat celou učebnici nebo pouze ty kapitoly, které je zajímají. Pokud se v rámci studia zajímáte o práci s mládeží, bude vás samozřejmě nejvíce zajímat kapitola o mládeži (kap. 10). Zároveň s ní ale doporučujeme přečíst si i některé nebo všechny obecnější kapitoly, zejména kapitoly 1, 4 a 12. Níže uvádíme stručný obsah každé kapitoly, který usnadní vaši orientaci.

Kapitola 1 nabízí široký úvod do sociálního zemědělství. Čtenářům s malou znalostí tématu poskytuje základní představu o konceptu, rozsahu tohoto sektoru a jeho místě v širším kontextu, a to jak v zemědělství, tak ve zdravotnictví a sociální péči.

Kapitola 2 obsahuje úvod do přínosů a výhod práce na sociálních farmách pro různé cílové skupiny. I když o nich také podrobněji pojednávají kapitoly 5-11, je užitečné, aby čtenáři získali obecnější přehled o rozdílech v potřebách a přístupech k vybraným osobám se různým typem znevýhodnění.

Kapitola 3 uvádí nejčastěji citované teorie a koncepty užívané pro praxi sociálního zemědělství.

Kapitola 4 provádí čtenáře od teorie k praxi a nastiňuje parametry práce s lidmi se znevýhodněním v sociálním zemědělství obecně a následně konkrétně s vybranými cílovými skupinami. Mezi další zmiňované prvky patří provozní struktura farmy, motivace k založení sociální farmy, vzdělání a kompetence farmáře a dalších podpůrných pracovníků a vytváření správného faremního prostředí. Tato kapitola je relevantní pro všechny cílové skupiny a čtenáře.

Kapitoly 5 až 11 postupně představují sedm vybraných cílových skupin v sociálním zemědělství a podrobně popisují obecné charakteristiky vybraného postižení/znevýhodnění, konkrétní přínosy sociálního zemědělství pro tuto cílovou skupinu, další do-

stupné služby, optimální přístup(y) a činnosti, možné projevy chování a výzvy při práci s touto skupinou a další náměty, které mohou být užitečné. U některých podkapitol (například přínosů sociálního zemědělství) se v sedmi kapitolách do jisté míry opakuje. Tomu se nelze vyhnout, ale ani to nemusí vadit. Kdo bude číst všechny kapitoly, si tyto poznatky upevní, a kdo se bude zajímat jen o jednu nebo dvě skupiny, získá všechny podstatné informace.

Kapitola 12 zastřešuje téma sociálního zemědělství v praxi. Zabývá se obecnými zemědělskými činnostmi, komunikací, zvládáním konfliktů a zapojením lidí se znevýhodněním do marketingu zemědělské produkce.

Kapitola 13 prozkoumává téma sociálního podnikání v sociálním zemědělství. Doporučujeme ji především studentům/čtenářům ze zemědělského prostředí a pro stávající i potenciální sociální farmáře.

LIST OF CONTENTS

PŘEDMLUVA A PRŮVODCE PRO ČTENÁŘE	4
1 ÚVOD	10
1.1 Sociální zemědělství: úvod.....	11
1.2 Rozvoj sociálního zemědělství.....	14
1.3 Místo sociálního zemědělství v širším kontextu Green Care.....	17
1.4 Vývoj v oblasti zdravotní péče a sociálních služeb	18
1.5 Otázky k procvičení znalosti	21
Zdroje	22
2 PŘÍNOSY A ÚČINKY PRÁCE NA SOCIÁLNÍCH FARMÁCH PRO RŮZNÉ CÍLOVÉ SKUPINY	25
2.1 Výhody pro účastníky.....	26
2.2 Vliv sociálního zemědělského prostředí na účastníky	30
2.3 Klíčové aspekty sociálních farem	34
2.4 Otázky k procvičení znalosti.....	39
Zdroje.....	39
3 TEORIE V SOCIÁLNÍM ZEMĚDĚLSTVÍ	43
3.1 Úvod.....	44
3.2 Koncept zplnomocnění a aktivní participace.....	44
3.3 Člověk v prostředí – sociálně ekologický model.....	45
3.4 Humanismus v sociální práci	47
3.5 Existenciální analýza a logoterapie V. E. Frankla.....	47
3.6 Validační terapie.....	48
3.7 Teorie obnovy pozornosti.....	49
3.8 Hypotéza biofilie.....	50
3.9 Snížení stresu: příroda poskytuje rychlejší zotavení.....	50
3.10 Otázky k procvičení znalosti	50
Zdroje.....	51
4 NÁLEŽITOSTI SOCIÁLNÍCH FAREM	52
4.1 Provozní struktura a organizace	53
4.2 Motivace.....	54
4.3 Vzdělání a řízení osobních zdrojů.....	55

4.4	Klíčové kompetence a charakteristiky sociálních zemědělců a zaměstnanců	57
4.5	Prostředí farmy.....	59
4.6	Otázky k procvičení znalosti.....	63
	Uplatnění získaných poznatků	63
	Zdroje	64
5	STARŠÍ LIDÉ	65
5.1	Obecná charakteristika skupiny starších osob.....	66
5.2	Diskursy a přínosy sociálního zemědělství.....	71
5.3	Služby sociálního zemědělství pro seniory.....	73
5.4	Projevy chování a výzvy s ním spojené.....	76
5.5	Přístup potřebný při práci s touto skupinou.....	77
5.6	Otázky k procvičení znalosti.....	78
	Zdroje	78
6	LIDÉ S DUŠEVNÍM ONEMOCNĚNÍM.....	81
6.1	Obecná charakteristika duševního onemocnění.....	82
6.2	Přínosy sociálního zemědělství pro lidi s problémy v oblasti duševního zdraví	84
6.3	Sociální zemědělství v praxi pro osoby s problémy v oblasti duševního zdraví	91
6.4	Silné stránky lidí s problémy v oblasti duševního zdraví.....	102
6.5	Možné souvislosti s chováním a další výzvy	103
6.6	Otázky k procvičení znalosti.....	106
	Uplatnění získaných poznatků	107
	Zdroje	109
7	LIDÉ, KTEŘÍ SE ZOTAVUJÍ Z DROGOVÉ ZÁVISLOSTI.....	111
7.1	Obecná charakteristika	112
7.2	Přínosy sociálního zemědělství pro lidi, kteří se léčí ze závislosti na drogách	117
7.3	Sociální zemědělství v praxi pro lidi, kteří se zotavují ze závislosti.....	118
7.4	Projevy chování a problematické situace.....	121
7.5	Služby pro osoby léčící se ze závislostí.....	125
7.6	Otázky K procvičení znalosti.....	126
7.7	Případová studie	127
	ZDROJE.....	129

8	UPRCHLÍCI A JINÉ NUCENĚ VYSÍDLENÉ OSOBY	131
8.1	Obecný popis	133
8.2.	Přínosy sociálního zemědělství	134
8.3	Na cestě k sociálnímu zemědělství	144
8.4	Možná rizika a problémy	147
8.5	Specifika práce s uprchlíky	151
8.6	Otázky k procvičení znalosti a návrhy k diskusi/aktivitě	153
	Zdroje	154
9	LIDÉ S MENTÁLNÍM POSTIŽENÍM	156
9.1	Obecná charakteristika	157
9.2	Přínosy sociálního zemědělství pro osoby s mentálním postižením	159
9.3	Sociální zemědělství v praxi pro osoby s mentálním postižením	165
9.4	Možné způsoby chování a s tím spojené výzvy	182
9.5	Otázky k procvičení znalosti	188
	Zdroje	189
10	MLADÍ LIDÉ	192
10.1	Mladí lidé jako vyhraněná cílová skupina	193
10.2	Přínosy pro mladé lidi (s ohledem na specifika této cílové skupiny)	200
10.3	Klíčové faktory úspěchu při práci s mladými lidmi	203
10.4	Na cestě k sociálnímu zemědělství	206
10.5	Výzvy, kterým čelí sociální zemědělství při práci s mládeží	209
10.6	Otázky k k procvičení znalosti a návrhy k diskusi	210
	Zdroje	211
11	LIDÉ S TĚLESNÝM POSTIŽENÍM	215
11.1	Obecná charakteristika tělesného postižení	216
11.2	Přínosy sociálního zemědělství pro lidi s tělesným postižením a pro naplňování jejich potřeb	221
11.3	Chování lidí s tělesným postižením na farmě a výzvy, kterým čelí	224
11.4	Služby, které již nyní podporují lidi s tělesným postižením	228
11.5	Výzvy a omezení, kterým čelí lidé s tělesným postižením v sociálním zemědělství	231
11.6	Otázky k procvičení znalosti a návrhy k diskusi	233
	Zdroje	234

12 SOCIÁLNÍ ZEMĚDĚLSTVÍ V PRAXI	236
12.1 Zemědělské činnosti	237
12.2 Komunikace a zvládání konfliktů.....	245
12.3 Zapojení účastníků do uvádění zemědělských produktů na trh.....	254
12.4 Otázky k procvičení znalosti	264
Zdroje	265
13 SOCIÁLNÍ PODNIKÁNÍ V SOCIÁLNÍM ZEMĚDĚLSTVÍ	266
13.1 Úvod.....	267
13.2 Klíčové faktory dobrého fungování sociálního podnikání v sociálním zemědělství	268
13.3 Případová studie	272
Zdroje	273

1

ÚVOD

Marjolein Elings

Co se v této kapitole naučíte

Po přečtení této kapitoly studenti budou:

- Mít široké znalosti o odvětví sociálního zemědělství a jeho propojení se zdravotní a sociální péčí.
- Schopni popsat různé způsoby (diskurzy/rámce), v nichž jsou zakotveny a rozvíjeny sociální farmy v různých evropských zemích.
- Pochopí význam sociálního zemědělství v kontextu přírodních přístupů v oblasti zdravotní a sociální péče o člověka (Green Care).

Poznámka: Tato kapitola obsahuje citace sociálních pracovníků, zemědělců a dalších odborníků z řad pomáhajících profesí, se kterými jsme vedli rozhovory během projektu SoFarTEAM (v letech 2021 a 2022). Jsou vyznačeny barevně a kurzívou.

1.1 SOCIÁLNÍ ZEMĚDĚLSTVÍ: ÚVOD

„Sociální farmy jsou podniky, které kombinují zdravotní péči a sociální služby se zemědělstvím. Tyto farmy otevírají své prostředí lidem, kteří potřebují smysluplnou denní aktivitu nebo chráněné pracovní místo v zeleném prostředí.“

Můžeme sledovat, že počet sociálních farem v Evropě roste. Například v Nizozemsku je více než 1300 sociálních farem, ve Vlámku je přibližně 1000 sociálních farem a v Itálii se počet sociálních farem odhaduje na přibližně 3000 (Briers et al., 2021). Také v dalších evropských zemích, jako je Irsko, Německo a Anglie, pozorujeme nárůst počtu sociálních farem (Elings et al., 2022). V následující tabulce jsou uvedeny údaje získané z projektu EU Green4C. Jedná se samozřejmě o omezený vzorek, protože jsou zahrnuty pouze země z tohoto projektu.

Pro definici práce se zranitelnými osobami v zemědělství se v Evropě používají různé termíny (Elings et al., 2022). V projektu SoFarTEAM používáme termín sociální zemědělství pro všechny aktivity, které využívají zemědělský kontext k poskytování péče a sociálních služeb (Di Iacovo a O'Connor, 2009). Sociální zemědělství zahrnuje instituce (např. nemocnice, pečovatelské ústavy nebo školy), které nabízejí ekologické nebo zemědělské aktivity lidem se zvláštními potřebami, ale také rodinné farmy, které rozšířily své podnikání o pečovatelské aktivity (PROFARM, 2017). Činnosti sociálního zemědělství jsou takové, kde se péče a podpora zranitelných osob kombinuje se zemědělskou výrobou (Mammadova et al., 2021). Kromě toho je sociální zemědělství také formou multifunkčního zemědělství, v němž zemědělci kombinují svou zemědělskou produkci s dalšími

službami, jako je péče, rekreace a prodej zemědělských produktů, čímž vytvářejí přídavnou hodnotu prostřednictvím dalších pracovních míst, podporují komunitní sítě a zaaktivují venkov (Bassi et al., 2016; Borgi et al., 2019). V této učebnici budeme používat termín sociální zemědělství a sociální farma pro všechny činnosti, při nichž se spojuje zemědělství a práce s lidmi.

Tabulka 1: Počty sociálních farem v Nizozemsku, Vlámku, Itálii, Rakousku a Irsku.

Země/oblast	Počet sociálně zemědělských podniků zastoupených hlavním národním/regionálním sdružením (kolem roku 2020)	Odhadovaný počet sociálních farem na celostátní/regionální úrovni (kolem roku 2020)
Netherlands	850	1300
Nizozemsko	850	1300
Flandry (Belgie)	979	1000
Itálie	228 (sociální farmy oficiálně uznané italskými regionálními vládami)	3000
Rakousko	536	699
Irsko	175	195

Zdroj: Briers et al., 2012

Vidíme velké rozdíly mezi rozvojem sociálního zemědělství v různých zemích a také to, jak tyto sociální farmy vypadají v praxi (Elings, 2022). Pro představu: sociální farma v Nizozemsku může být malá rodinná farma, která začala nabízet malou denní péči pro 2-3 osoby na než, ale v Nizozemsku existují také sociální farmy, které mají vlastní uznání zdravotní péče a mohly by být popsány jako malé pečovatelské instituce na farmách. Podrobný přehled vývoje sociálního zemědělství lze nalézt v publikacích Briers et al. (2021) a Elings et al. (2022).

Cílové skupiny, kterým slouží sociální farmy

Sociální farmy zaměřují své služby na různé cílové skupiny. Například osoby s poruchami učení, osoby s duševním onemocněním nebo starší lidé s demencí. Na farmu však přicházejí pracovat také mladí lidé, kteří opustili školu, lidé trpící syndromem vyhoření nebo lidé s problémy se závislostmi.

Pokud se podíváme na činnosti a péči poskytovanou zemědělskými podniky, vidíme velmi pestrý obraz. Nejčastěji účastníci přicházejí na farmu za smysluplnou denní aktivitou nebo chráněným pracovním místem (chráněným ve smyslu pod dohledem). V některých případech mohou účastníci na sociální farmu docházet také na terapii, pracovní-reintegrační pobyt, na farmu na určitou dobu přejít nebo farma poskytuje příbuzným respitní péči. Lidé, kteří se účastní, mají často různé důvody, proč se dočasně nemohou zapojit do běžné pracovní činnosti; nebo proč potřebují náhradní péči. Příkladem poskytování

Definice sociálního zemědělství

Činnosti a péče poskytované sociálními farmami

respitní péče jsou farmy, které o víkendech poskytují péči dětem s autistickými problémy. Rodiče tak mají možnost věnovat se více svým ostatním dětem nebo dělat něco jiného.

Práce na sociální farmě

Zdroj: Marjolein Elings

Na sociální farmu obvykle přichází směsice cílových skupin. Výzkumy ukazují, že některé cílové skupiny se k sobě hodí a mohou se od sebe navzájem učit. Jako dobrá kombinace se například jeví spolupráce starších lidí s demencí a dětí nebo lidí s duševním onemocněním a lidí s Downovým syndromem. Jeden z účastníků to vysvětluje:

Různé cílové skupiny

„Vincent je někdo z Heimersteinu (zařízení pro lidi s Downovým syndromem). Když se s některým z nich setkám, tíha, únava nebo vztek ze mě opadnou a cítím se šťastnější, lehčí a hravější. Aniž by to věděli, hodně mi dali! [...] Heimersteinští jsou mnohem více tady a teď. Vždycky se musím snažit, abych všem vyhověl. Jsou takoví, jací jsou, a my je máme rádi.“

(Baars et al., 2008)

„S Heimersteinovými jsem se vlastně cítila víc v pohodě než s běžnými lidmi [...] To mám i s dětmi, to se člověk cítí méně odsuzován. [...] Taky se o ně ráda starám a můžu jim v některých oblastech pomoci i pracovně. To mi dodává pocit sebevědomí.“

(Baars et al., 2008)

Lidé si na farmě pomáhají. Během společné práce mohou reflektovat své zkušenosti a potřeby.

„Sociální farma klade přirozený důraz na posílení postavení, zapojení do společnosti a podporu neformálních sítí účastníků.“

Sociální farmy se od sebe liší nejen cílovou skupinou, které slouží, ale také personálem. V závislosti na cílové skupině, počtu účastníků a typu sociální farmy je vedení v rukou farmáře, najatých pracovníků v zemědělství nebo sociálních pracovníků, sociálních či pečovatelských pracovníků ze zdravotnického zařízení, kteří přicházejí spolu s účastníky.

Zaměstnanci pracující na sociálních farmách

1.2 ROZVOJ SOCIÁLNÍHO ZEMĚDĚLSTVÍ

Sociální zemědělství vychází z konceptu zemědělského odvětví, které více podporuje začlenění, a v některých zemích je také spojeno s udržitelnější produkcí, jako je ekologické zemědělství (Di Iacovo, 2020; Foti et al., 2013; Elings et al., 2022). V zemích, jako je Nizozemsko, navíc vidíme, že tento koncept souvisí také s vývojem v oblasti zdravotní péče. V 90. letech 20. století se objevila myšlenka socializace péče s cílem více zapojit osoby se zdravotním postižením do společnosti. Péče poskytovaná na sociálních farmách je v souladu s touto politikou (Elings, 2012). Využívání přírody nebo zemědělství při poskytování péče o lidi je však nadčasové.

Víme, že ve středověku měly věznice, nemocnice a kláštery často různé prostory, které bychom dnes klasifikovali jako "terapeutické venkovní prostory" (Sempik, 2010). Jeden z nejstarších a nejnámějších programů pečovatelského zemědělství byl založen kolem roku 1350 ve flanderském Gheelu (Roosen, 2007). Ve venkovském prostředí byla nabízena péče lidem v nouzi. Pracovali společně s rodinami z vesnice v rámci denního režimu a struktury, jejíž důležitou součástí bylo zemědělství. Program v Gheelu je jedním z prvních příkladů toho, co bychom dnes nazvali terapeutickou životní a pracovní komunitou. Součástí programu v Gheelu mohou být stále zranitelné osoby.

**Středověk:
První
terapeutické
venkovní
prostory**

V polovině 20. století bylo založeno více terapeutických komunit pro život a práci. V těchto komunitách byla příroda považována za důležitý prvek terapie. Zejména v Irsku a Velké Británii se tyto terapeutické komunity rychle ujaly vlivem *hnutí Camphill*. Camphill je speciálně pedagogické hnutí, které vzniklo v roce 1939 a má antroposofické základy. Komunity Camphill nabízejí mentálně i fyzicky postiženým lidem možnost žít a pracovat společně se spolupracovníky a rodinou. Ve Velké Británii vzniklo v 50. a 60. letech 20. století mnoho zahradnických projektů zaměřených na lidi s postižením. V těchto projektech nabízejí mentoři a terapeuti zahradničení jako specifickou denní aktivitu. Také v Nizozemsku se rozvíjely terapeutické komunity, kde lidé s poruchami učení nebo s duševním onemocněním získali přístřeší a podporu. Tyto komunity často začínaly jako malé projekty s jasnými ideály (Ketelaars, 2001). Obvykle vznikaly na protest proti velkým zdravotnickým zařízením (Elings, 2012). V padesátých a šedesátých letech se změnil postoj k tomu, že klienti v pečovatelských zařízeních, jako jsou (psychiatrické) nemocnice, pracovali na zahradách nebo na farmách. Považovalo se za neetické nechat je podílet se na těchto činnostech bez nároku na odměnu. To způsobilo, že většina těchto projektů byla zastavena.

**Minulé století:
Terapeutické
bydlení
a pracovní
komunity**

V posledních letech se zvýšil zájem o vztah mezi přírodou, zeleným prostředím a zdravím (Sempik et al., 2010). Jedním z nejvýznamnějších badatelů, kteří se zaměřili na vztah mezi zelení a zdravím, byl americký profesor Robert Ulrich. Zjistil, že po operaci v nemocnici se pacienti s výhledem do zeleně zotavovali rychleji než ti, kteří měli výhled do cihlové zdi (Ulrich, 1984).

**Projekty
zahrad a farem
v nemocnicích
zanikly, protože
pracovat
v nemocnicích
nebylo
považováno za
etické**

Pokud se podíváme na vývoj zemědělského sektoru, zjistíme, že od 50. let 20. století se evropské zemědělské podniky obecně stále více industrializovaly prostřednictvím specializace. V té době se zemědělci museli rozhodnout, zda chtějí své podnikání zintenzivnit (Elings, et al., 2022). Někteří zemědělci nechtěli pokračovat v cestě intenzifikace a rozhodli se pro multifunkční zemědělství, jehož jednou z forem je sociální zemědělství. Tímto způsobem mohli zůstat samostatní a získávat příjmy jiným způsobem (Meerburg et al., 2009). Briers et al. (2021) však ve své studii tvrdí, že historie sociálního zemědělství je spojena především s národním kontextem. Například v Itálii zahájila sociální družstva zemědělskou činnost poté, co byly v roce 1978 v reakci na zákon Basaglia uzavřeny psychiatrické ústavy (Briers et al. 2021). A ve Spojeném království a Irsku mělo na rozvoj sociálního zemědělství silný vliv hnutí Camphill (Di Iacovo a O'Connor, 2009).

Sociální zemědělství je v Evropě organizováno různými způsoby, a to podle toho, jak je v různých zemích vytvořeno a zarámováno (Briers et al., 2021). Z literatury vyplývá, že existují tři hlavní rámce, nazývané také diskurzy. Dessein et al. (2013) hovoří o rámci multifunkčního zemědělství, v němž je sociální zemědělství jednou z multifunkčních činností farmy, a přispívá tak k ekonomické a sociální udržitelnosti. Podle rámce veřejného zdraví nabízejí sociální farmy především činnosti, které spadají do poskytování podpory zdraví, rehabilitace a terapie. A konečně na základě rámce sociálního začleňování přispívají činnosti sociálního zemědělství k opětovnému začlenění zranitelných osob do společnosti tím, že nabízejí činnosti na farmě (Dessein et al., 2013). Způsob, jakým je sociální zemědělství "zarámováno", ovlivňuje způsob organizace sociálního zemědělství v evropských zemích.

Zdá se, že sociální zemědělství v Německu, Rakousku a Spojeném království je organizováno spíše na základě rámce veřejného zdraví. V Itálii jsou aktivity sociálního zemědělství organizovány především z rámce sociálního začleňování a multifunkční zemědělský rámec převládá v zemích jako Nizozemsko, Belgie, Irsko a Norsko (Dessein et al., 2013). Níže uvedený obrázek ukazuje tyto různé diskurzy.

Různé rámce/
diskurzy
v sociálním
zemědělství

Obrázek 1: Různé diskurzy v odvětví sociálního zemědělství

Zdroj: Briers et al., 2021

Lze říci, že v zemích, kde převládá diskurz multifunkčního zemědělství, je sociální zemědělství jednou z multifunkčních činností farmy. Sociální zemědělství probíhá na soukromých nebo rodinných farmách a kombinuje komerční zemědělství a pečovatelské činnosti. Dohlížejícími osobami jsou zemědělci nebo jejich rodinní příslušníci, kteří jsou za nabízenou péči a sociální služby placeni. Zemědělec většinou není zdravotnický pracovník a obvykle nemá vzdělání v oblasti zdravotní péče (Briers et al., 2021). V zemích, v nichž převládá rámec veřejného zdraví, vidíme, že aktivity sociálního zemědělství se týkají činností, které spadají pod podporu zdraví, rehabilitaci a terapii. Tyto sociální farmy se zaměřují na péči a sociální služby. Může se jednat o institucionální farmy (např. nemocniční zahrady) nebo o soukromého zemědělce, který jim poskytuje zelené prostředí. Toto zelené prostředí je vnímáno jako terapeutické pro osoby se zvláštními potřebami. Zemědělec nemá žádnou roli v dohledu nad účastníky. Supervizory jsou odborníci na zdravotní péči nebo sociální práci. Tito odborníci jsou formálně zaměstnání a pobírají mzdu. Zemědělci mohou dostávat platbu za poskytnutí prostředí na farmě. A konečně v zemích, v nichž převládá rámec sociálního začleňování, vidíme, že sociální zemědělství přispívá k reintegraci zranitelných osob do společnosti tím, že nabízí aktivity na farmě. Sociální farmy jsou soukromé farmy, družstva nebo institucionální farmy a dohled je v rukou farmáře nebo sociálních služeb. Účastníci jsou často placeni a někdy dostávají platbu i zemědělec (Briers et al., 2021).

Vidíme, že díky různým systémům a diskurzům jsou některé země v rozvoji sociálního zemědělství dále. Přestože jsou všechny země EU začleněny do evropské politiky a možností financování, vidíme, že způsob financování sociálního zemědělství v Evropě ovlivňují různé modely ekonomického systému a úrovně. té které země. Pokud se podíváme na případ rozvoje sektoru sociálního zemědělství v Nizozemsku, vidíme některé klíčové milníky. Prvním z nich je zahájení činnosti Národního podpůrného střediska. Centrum bylo podporováno jak ministerstvem zemědělství, tak ministerstvem zdravotnictví a sociálních věcí. Obě ministerstva sociální zemědělství podporovala, protože péče na farmách zajišťovala účastníkům pobyt v komunitě, navíc sociální farmy přibližovaly zemědělství společnosti a vytvářely větší kontakt mezi občany a zemědělstvím (Elings, 2012). Centrum mělo za úkol podporovat začínající i stávající sociální farmy a také vytvořilo webové stránky, které poskytovaly přehled o umístění sociálních farem a cílových skupinách, které podporovaly. Podpůrné centrum hrálo také důležitou roli v oblasti lobbingu a politiky. Dalším milníkem byl rok 2003, kdy se zvýšilo využívání osobních rozpočtů klienty, kteří si mohli vybrat péči nebo denní péči na sociální farmě. Klienti mohli uzavřít přímou smlouvu s farmářem o své denní aktivitě. V roce 2005 byly z důvodu liberalizace dlouhodobé zdravotní péče v Nizozemsku sociální farmy akceptovány jako formální pečovatelské instituce a mohly mít přímou smlouvu se státem o poskytování péče.

V roce 2007 byla finanční podpora Národního podpůrného centra ze strany ministerstev ukončena, ale v roce 2010 se sociální zemědělci v Nizozemsku sdružili do Národní federace sociálních zemědělců. Vidíme, že různé milníky způsobily, že počet sociálních farem v Nizozemsku vzrostl ze 75 v roce 1998 na více než 1 300 v současnosti (2023). Vidíme také, že roční příjmy odvětví sociálního zemědělství v Nizozemsku vzrostly z 11,3 milionu eur v roce 2011 na 88,6 milionu eur v roce 2018. To znamená, že průměrný příjem sociální farmy v Nizozemsku činí přibližně 200 000 eur ročně (Briers, et al. 2021). Vzhledem k tomuto silnému růstu odvětví vznikla potřeba profesionalizace.

Finanční podpora pro sociální zemědělce

Profesionalizace odvětví sociálního zemědělství

V roce 2000 zavedlo tehdejší Národní podpůrné středisko systém hodnocení kvality, který byl opakovaně revidován. Při revizích v roce 2011 byl kladen velký důraz na názory klientů a na otázku, do jaké míry sociální farma odpovídá jejich potřebám. Jak jsou spojeni s možnostmi a vlastními rolemi a úkoly na farmě? Členské sociální farmy dostávají od svazu každé 3 roky nezávislý audit. Pokud splňují požadavky, obdrží od federace certifikát "Kwaliteit laat je zien" (česky Značka kvality). Vidíme, že k tomuto kroku profesionalizace přistupuje nejen Nizozemsko, ale i další země v Evropě. V několika zemích působí organizace, které podporují sociální zemědělství, například Social Farming Ireland, Support Centre Groene Zorg ve Vlámku nebo Green Care v Rakousku. Některé z těchto organizací mají také značku kvality pro své členské sociální zemědělce (Briers et al., 2021; Elings, et al.; 2022).

1.3 MÍSTO SOCIÁLNÍHO ZEMĚDĚLSTVÍ V ŠIRŠÍM KONTEXTU GREEN CARE

Nabídka sociálních služeb a péče na farmách je jednou z forem ekologické péče. Green Care (zelená péče) je souhrnný pojem pro činnosti, které se týkají podpory zdraví, terapie nebo péče v přírodním prostředí. Zelená péče může spočívat v poskytování péče na farmě lidem trpícím závislostí, ale může zahrnovat i terapii v divočině pro mladé lidi nebo procházky v parku na oběd pro pracovníky v kancelářích. Rádi bychom zavedli rozšířený pojem zelená péče, protože dává širší obraz. Mechanismy, které stojí za těmito různými aktivitami a které jsou zodpovědné za jejich účinky, se často překrývají. Proto jsou studie v oblasti zelené péče zajímavé i pro sektor sociálního zemědělství.

Následující obrázek ukazuje, jak sociální zemědělství souvisí s ostatními činnostmi péče o zeleň. Ukazuje, že pečovatelské zemědělství nenabízí pouze péči nebo denní aktivity, ale je také zastoupeno jako intervence, která může přispět k podpoře zdraví, terapii a pracovní rehabilitaci.

Na tomto obrázku výzkumníci rozlišují činnosti, při kterých jsou účastníci přítomni v přírodě, ale nevyužívají přírodní prvky příliš aktivně (prožívání přírodního prostředí). Jedním z příkladů je skupina kancelářských pracovníků, kteří se během polední přestávky vydávají na procházku do parku. Procházkou v parku se lidé zotavují ze stresu, ale nemají přímou interakci s přírodou.

Opačně je tomu u některých činností, při nichž dochází k interakci s přírodou (působení na přírodní prvky), jako je například pěstování zeleniny na zahradě. Práce na zahradě je pak pro lidi prostředkem k vytvoření pracovní rutiny.

Účastníci mohou také komunikovat se zvířaty. Tvůrci tohoto modelu rozlišují mezi tím, že na jedné straně je zvíře prostředkem k terapeutickým účelům, jako je tomu například u terapie koněm, terapie s koňmi. Tomu se říká terapie s pomocí zvířat. Pokud je na druhé straně cílem pouze přivést klienta sociální služby nebo zdravotnického zařízení do kontaktu se zvířaty, pak hovoříme o intervenci s pomocí zvířat. Příkladem může být zvířecí koutek v některých domovech pro seniory, kde se starší lidé mohou starat o domácí zvířata nebo se s nimi mazlit.

Sociální zemědělství v kontextu dalších činností péče o zeleň

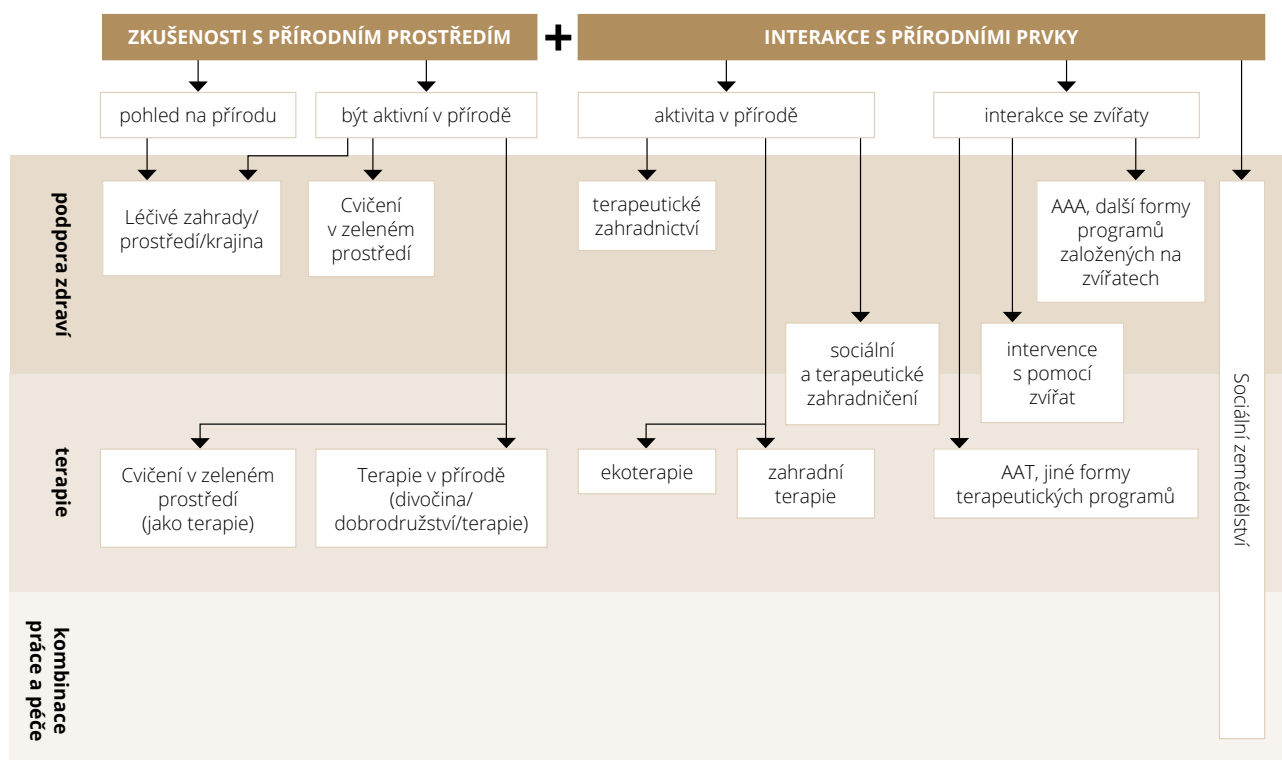

Interakce s přírodními prvky

Interakce se zvířaty

Obrázek 2: Přehled činností péče o zeleň a vztah k přírodě

Zdroj: Úprava: Haubenhofner et al., 2010

Obrázek jasně ukazuje, zda činnost přispívá ke zlepšení zdraví (podpora zdraví), léčbě (terapie) nebo pracovní rehabilitaci. Na sociálních farmách jsou přítomny aktivity, při nichž se účastníci mohou pasivně i aktivně zapojit do přírody. Tyto aktivity mohou nabízet příspěvek k podpoře zdraví, terapii nebo pracovní rehabilitaci účastníků, a tím přispívat k celkové kvalitě jejich života (Sempik et al., 2010).

Poznávání
přírodního
prostředí

1.4 VÝVOJ V OBLASTI ZDRAVOTNÍ PÉČE A SOCIÁLNÍCH SLUŽEB

Služby, které sociální farmy nabízejí, jsou v souladu s různým vývojem v oblasti zdravotní péče a sociálních služeb. V posledních třech desetiletích vidíme dva hlavní směry vývoje, které dobře odpovídají péči a službám poskytovaným na sociálních farmách. Jedná se o hnutí komunitní péče a posílení postavení. V následujících kapitolách se velmi stručně věnujeme několika hnutím v oblasti zdravotní péče.

Být součástí společnosti

Socializace znamená, že lidé jsou motivováni, aby se více zapojili do společnosti (De Wilde, 2002). Jde v podstatě o podporu lidí s potřebami, aby mohli co nejdéle žít samostatně mezi ostatními občany, a o poskytování péče a podpory v jejich okolí.

Socializace péče

Toto hnutí se zformovalo v 80. letech 20. století. Cílem vládní politiky bylo nabídnout decentralizovanou péči mimo zdi pečovatelských zařízení. Rozvoj "socializace péče" jde

Politika
decentralizace

o krok dále a vychází z předpokladu, že je třeba vycházet z možností lidí, nikoli z jejich omezení. Lidé jsou oslovováni na základě toho, v čem jsou dobří, co mohou dělat a v co se mohou rozvinout. Na postižení se také dívá z jiného úhlu pohledu, protože lidé se mohou učit i na základě svých omezení. Proto jsou odborné znalosti lidí s postižením stále více vyhledávány a využívány (Van Haaster et al., 2010). Z několika studií o sociálních farmách víme, že sociální farmáři mají tendenci hledět spíše na schopnosti účastníků než na jejich omezení. Prostředí farmy je bohaté svou nabídkou aktivit, což často usnadňuje propojení se zájmy a rozvojovými přáními účastníků (Elings, 2011).

Komunitní péče

Cílem komunitní péče je, aby lidé s postižením mohli vést co nejnornálnější život. Podpory se jim dostává nejen od spolupracovníků a pečovatelských zařízení, ale také od dalších subjektů ve společnosti (Bouduin, 2002). Principem komunitní péče je péče v komunitě a péče ze strany komunity. Vidíme, že to, co nabízí sociální farma, také velmi dobře zapadá do konceptu komunitní péče. Péče na farmě je často poskytována zemědělcem nebo jeho rodinnými příslušníky v prostředí, které je neformální a má institucionální povahu pobytové služby. Na farmě se kromě účastníků setkávají i další návštěvníci, například lidé z vesnice, návštěvníci obchodu nebo veterinář (Elings, 2011).

Rehabilitační přístup

Rehabilitace spočívá ve zlepšení fungování účastníka v různých oblastech života. Toho lze dosáhnout tím, že se účastníci stanou zručnějšími a upraví své prostředí tak, aby byli funkční s ohledem na své vlastní schopnosti (Van Weeghel, 1995). Rehabilitace je způsob, jehož cílem je vytvořit možnosti pro osoby s chronickým duševním onemocněním a jinými typy znevýhodnění. Cílem je, aby se osoby mohly plně zapojit do společnosti a aby je společnost přijala.

Existují různé přístupy k rehabilitaci. Každý z nich zdůrazňuje, že účastníci hrají důležitou roli ve své vlastní rehabilitaci a že je nezbytný dlouhodobý přístup. V posledních několika letech se prosadila myšlenka, že rehabilitační programy by měly být zaměřeny především na posílení přirozené tendence účastníků k růstu. Přístup tedy nespočívá ani tak ve výuce dovedností nebo vytváření vhodného prostředí, jako spíše v podpoře a stimulaci procesu zotavení samotných klientů (Boevink, 2006). Vedle oblastí životního pobytu a sociálních kontaktů se rehabilitace zaměřuje především na práci a užitečné každodenní aktivity z toho hlediska, že tyto činnosti posilují podporu zdraví (Van Weeghel, 2005).

Posílení postavení a soběstačnost

Všichni lidé s duševním onemocněním mají své vlastní zkušenosti a potřeby. Tyto zkušenosti a potřeby by měly být v popředí zájmu při vedení lidí. To je výchozí bod přístupu zotavení. Tento přístup byl zaveden a vyvinut organizacemi účastníků a spotřebitelů v USA (Chamberlin, 1997). Účastníci uvádějí, že naděje, posílení a nasazení a využití vlastních zkušeností jsou klíčovými pojmy pro jejich zotavení a prostřednictvím zotavení i soběstačnost.

Komunitní péče

Rehabilitační přístup

Přístup k obnově

Práce s prasaty (v tomto případě s plemenem KuneKune)

Zdroj: Marjolein Elings

Koncem 90. let 20. století byl tento koncept zaveden v Nizozemsku (Boevink et al., 2006; Deegan, 2001). Zájem o tento přístup v průběhu let výrazně vzrostl. Částečně to bylo způsobeno aktivitami týmu Herstel-Empowerment-Ervaringsdeskundigheid (zotavení-posílení-zkušenosti), HEE-teamu. Cílem HEE-týmu byla podpora lidí s vážnými a trvalými psychickými problémy, aby se dostali z pozice, kterou pocítovali jako podřadnou. Naučili se mluvit za sebe jako rovný s rovným s ohledem na své sociální pracovníky. HEE-team také podnítil sektor duševního zdraví k využívání přístupu péče orientované na zotavení. Tato forma péče se zaměřuje na:

- Zaměření na životní příběh a zkušenosti účastníků spolu s jejich anamnézou.
- Posílení kontroly a svobody volby účastníků (zmocnění).
- Rozvoj, formalizace a realizace vlastního úsilí a zkušeností účastníka
- Zapojení účastníků do jejich vlastní péče

Boevink (2005) tvrdí, že pro zotavení účastníků je důležité, aby sociální pracovníci poznali účastníky v jejich běžném životě. Sociální pracovníci by neměli trvat na "léčebném" vztahu, ale usilovat o vztah zaměřený na spolupráci a rovnost. Účastníci uvádějí, že považují za důležité, aby sociální pracovníci neměli předsudky a aby jim naslouchali, přijímali je a byli jim oddaným partnerem v dialogu. Uznání, že zotavení je možné, je stěžejní, stejně jako uznání hodnoty podpory ze strany okolí a neformálních sítí a důraz na vztah mezi účastníkem a sociálním pracovníkem.

Závěrem: Jak přispívají sociální farmy k výše uvedeným přístupům?

Sociální farmy nabízejí účastníkům mnoho základních prvků výše popsaných přístupů. Na sociálních farmách je přirozeně kladen důraz na posílení postavení účastníků, jejich integraci do společnosti a podporu ze strany neformálních sítí (Hassink et al., 2011). Výchozím bodem na sociální farmě je zapojení do běžné práce (Hassink, 2009). Účastníkům je poskytnuto pracovní místo v neformálním prostředí bez péče. Je to prostředí, které vnímají jako méně stigmatizující. Důraz je kladen spíše na schopnosti účastníků než na jejich omezení. Zaměření na jednotlivce a na to, že je součástí života farmáře, jeho rodiny a širší komunity, vede k posílení postavení a k sociálně zakotvené péči (Elings, 2011). Péče na farmě je často malá. To umožňuje zaměřit se na potřeby jednotlivých účastníků. Úkoly nabízené účastníkům vycházejí především z jejich individuálních schopností (Hassink, et al., 2011).

1.5 OTÁZKY K PROCVIČENÍ ZNALOSTI

Na základě přečtené kapitoly zkuste odpovědět na následující otázky:

1. Jak byste popsali sociální farmu svým přátelům? V čem se sociální farmy liší od jiných farem nebo sociálně zdravotních služeb?
2. Které cílové skupiny využívaly služeb sociálních farem? Které cílové skupině (skupinám) by podle vás mohla práce na sociální farmě také prospět a proč?
3. Jakým způsobem zapadají sociální farmy do zastřešujícího konceptu Green Care?
4. Můžete uvést, jakým způsobem jsou sociální farmy zakotveny v nizozemské politice a systému zdravotní péče a které faktory k tomu vedly?
5. Jak by podle vás mělo být sociální zemědělství ideálně organizováno? A proč?
6. Když se podíváte na svou zemi, jak by se sociální zemědělství mohlo prosadit v konkrétních odvětvích?
7. Jak bychom mohli zavést sociální zemědělství v zemi, kde sociální zemědělství neexistuje nebo se teprve rozvíjí?
8. Jaké by mohly být z evropského hlediska inovace v oblasti sociálního zemědělství?
9. Na sociálních farmách v Nizozemsku často spolupracují různé cílové skupiny. Jaké jsou podle vás výhody a nevýhody? Které cílové skupiny podle vás dobře spolupracují?
10. Mohlo by být sociální zemědělství spojeno s jinými odvětvími (např. zemědělstvím, zdravotnictvím, vzděláváním, sociální péčí nebo cestovním ruchem) nebo do nich integrováno a jakým způsobem?

ZDROJE

Bassi, I., Nassivera, F. & Piani, L. (2016). *Social farming: a proposal to explore the effects of structural and relational variables on social farm results*. *Agricultural and Food Economics* 4, 13. <https://doi.org/10.1186/s40100-016-0057-6>

Boevink, W. (2005). *Over leven na psychiatrie*. In: *Individuele rehabilitatie, behandeling en herstel van mensen met psychiatrische problemen*. (In English: *On life after psychiatry*. In: *Individual rehabilitation, treatment and recovery of people with psychiatric problems*. J. Droës (Ed.). Amsterdam: SWP.

Boevink, W., Plooy, A. & Rooijen, S. van (2006). *Herstel, empowerment en ervaringsdeskundigheid van mensen met psychische aandoeningen*. (In English: *Recovery, empowerment and experiential expertise of people with mental illnesses*). Amsterdam: SWP.

Borgi, M., Marcolin, M., Tomasin, P., Correale, C., Venerosi, A., Grizzo, A. & Cirulli, F. (2019). *Nature-based interventions for mental health care: social network analysis as a tool to map social farms and their response to social inclusion and community engagement*. *International journal of environmental research and public health*, 16(18), 3501.

Bouduin, D., McCulloch, A. & Liegeois, A. (2002) *Good care in the community: ethical aspects of deinstitutionalization in mental health care*. Utrecht: Trimbos Institute.

Briers, S., Burlando, C., Doimo, I., O'Connor, D., & Elings, M. (2021). *Social agriculture Market Outlook*. Erasmus+ Green4C project Deliverable 3.4: EU Market Outlooks.

Chamberlin, J. (1997). *A working definition of empowerment*. *Psychiatric Rehabilitation Journal*, 20 (4), 43-46.

Deegan, P.E. (2001). *Recovery as a self-directed process of healing and transformation*. In Brown C. (Ed.) *Recovery and wellness: Models of hope and empowerment for people with mental illness*. Haworth Press, 5-21.

Dessein, J., Bock, B.B. & De Krom, M. P. (2013). *Investigating the limits of multifunctional agriculture as the dominant frame for Green Care in agriculture in Flanders and the Netherlands*. *Journal of Rural Studies*, 32, 50–59.

Di Iacovo, F. (2020). *La terra e i nuovi modelli di prosperità. La spiritualità della Terra. L'agricoltura sociale e il volontariato*. (In English: *Earth and the new models of prosperity. The spirituality of the Earth. Social farming and volunteering*.) Conference proceedings.

Di Iacovo, F. & O'Connor, D. (2009). *Supporting Policies for Social Farming in Europe. Progressing Multifunctionality in Responsive Rural Areas*. Firenze: ARSIA.

Elings, M., O'Connor, D., Briers, S., Burlando, C., & Doimo, I. (2022). *Social Agriculture in Selected EU Countries: A Market Outlook*. *European Countryside*, 14(3), 439-455. <https://doi.org/10.2478/euco-2022-0022>

Elings, M. (2012) *Effects of care farms: Scientific research on the benefits of care farms for clients*. Taskforce Multifunctional Agriculture, Wageningen University and Research, Praktikon and Trimbos-institute. <https://edepot.wur.nl/293755>

Foti, V., Scuderi, A. & Timpanaro, G. (2013). *Organic Social agriculture: A tool for rural development*. Quality - Access to Success, 14 (1), 266–271.

Haaster, H. van, Hidajattoellah, D., Knooren, J., & Wilken, J.P. (2009). *Kaderdocument Ervaringsdeskundigheid*. (In English: *Experiential expertise framework document*). Hogeschool Utrecht, Kenniscentrum Sociale Innovatie.

Hassink, J. (2009). *Zorgboerderijen dragen bij aan empowerment en eigen kracht van deelnemers*. (In English: *Care farms contribute to empowerment and self-empowerment of participants*). Plant Research International.

Hassink, J., Dijk, A. van, & Klein Bramel, D. (2011). *Waarden van Landbouw en Zorg*. (In English: *Values of Social Farming*). Plant Research International.

Hassink, J., Elings, M., Ferwerda, R., & Rommers, J. (2007). *Meerwaarde Landbouw en Zorg*. (In English: *The added value of Social Agriculture*). Plant Research International.

Ketelaars, D., E. Baars & H. Kroon (2001). *Werkend herstellen: een onderzoek naar therapeutische (leef)werkgemeenschappen voor mensen met psychiatrische problematiek* (In English: *Working recovery: a study of therapeutic (living) working communities for people with psychiatric problems*). Dronten: Foundation Omslag and Trimbos-institute.

Mammadova, A., O'Driscoll C., Burlando C., Doimo, I., Pettenella, D. (2021). *EU Blueprint on Green Care: Nature for Health, Well-being and Social Inclusion*. Erasmus+ Green4C project, Deliverable 3.3: EU Blueprint on Green Care.

Meerburg, B. G., Korevaar, H., Haubenhof, D. K., Blom-Zandstra, G., & van Keulen, H. (2009). *The changing role of agriculture in Dutch society*. Journal of Agricultural Science, 147, 511–21. <https://doi.org/10.1017/S0021859609990049>

Roosens, E., & Walle, L. van de (2007). *Geel revisited. After centuries of mental rehabilitation*. Garant.

Sempik, J., Hine, R., & Wilcox, D. (Eds.). (2010). *Green Care: A Conceptual Framework, report of working group on the Health Benefits of Green Care, COST Action 866, Green Care in Agriculture*. Centre for Child and Family Research, Loughborough University.

Sempik, J. (2010). *Green care and mental health: gardening and farming as health and social care*. Mental Health and Social Inclusion, 14 (3), 15-22.

Ulrich, R. (1984) *View through a window may influence recovery from surgery*. Science, 224: 420-1.

Weeghel, J. van. (2005). *Herstelwerkzaamheden. Arbeidsrehabilitatie van psychiatrische patiënten. (In English: Rehabilitation work. Work rehabilitation of psychiatric patients)*. Amsterdam: SWP.

Wilde, G. de. (2002). *Erbij horen. Advies Taskforce Vermaatschappelijking Geestelijke Gezondheidszorg. (In English: Belonging. Advisory Taskforce on Socialisation of Mental Health Care)* Trimbos-institute.

2

PŘÍNOSY A ÚČINKY PRÁCE NA SOCIÁLNÍCH FARMÁCH PRO RŮZNÉ CÍLOVÉ SKUPINY

Marjolein Elings

Co se v této kapitole naučíte

Po přečtení této kapitoly studenti budou schopni:

- Vyjmenovat přínosy práce na sociálních farmách pro účastníky (na příkladech mladých lidí s problémy v chování, lidí s duševním onemocněním a závislostí a starších lidí s demencí).
- Vyjmenovat dopady práce na sociálních farmách na účastníky (na příkladech mladých lidí s poruchami chování, lidí s duševním onemocněním a závislostí a starších lidí s demencí).
- Popsat klíčové charakteristiky sociálních farem.

Sociální farmy jsou otevřeny různým cílovým skupinám. Cílovou skupinou máme na mysli osoby se zdravotními problémy nebo osoby žijící v náročných životních podmínkách. Každá cílová skupina vyžaduje specifické pečovatelské služby, aktivity a vedení. V posledních letech bylo provedeno několik studií o přínosech a účincích práce na sociálních farmách pro účastníky. V této kapitole jsou představeny základní kvality a dopady sociálního zemědělství na základě vybraných cílových skupin.

2.1 VÝHODY PRO ÚČASTNÍKY

Přínos sociálních farem pro mladé lidi s problémy v chování

V posledních několika letech se stále více (zranitelných) mladých lidí může obracet na sociální farmy s žádostí o pomoc a sociální služby. Tyto sociální farmy pro mládež poskytují péči dětem a mladým lidem ve věku od 2 do 18 let. Některé z nich mají speciální programy pro malé děti s ADHD nebo s poruchou autistického spektra. Jiné farmy nabízejí krizovou péči pro mladé lidi, kteří potřebují být na určitou dobu umístěni mimo domov (Elings, 2011).

Mladí lidé s problémy v chování často uvíznou v rodinné situaci (hádky a agrese, útěkové chování), ve škole nebo v práci (přestanou chodit do školy nebo do práce) nebo mají špatné kamarády a nemají pozitivní naplnění volného času (drogy, kriminalita) (Jeugd-zorgboerderijen, 2010).

Denně se opakující aktivity na farmě a klid, který vyzařuje venkovské prostředí, poskytují mladým lidem strukturu, jasnost a bezpečí, které potřebují k pozitivnímu rozvoji. Na farmě je struktura téměř přirozená, zatímco v jiném prostředí (péče) je třeba ji více vytvářet. Pomáhá mladým lidem v bezpečném prostředí zachytit nitky jejich života.

**Přehlednost
a bezpečnost**

Mladí lidé říkají, že na farmě zažívají méně agrese než ve škole nebo v ústavu. Tam se mladí lidé dostávají do většího kontaktu s dalšími problémovými mladými lidmi, což zvyšuje pravděpodobnost konfliktů (Platform Jeugd zorgboerderijen, 2010; Hassink et al., 2011).

Vždy je přítomen zemědělec nebo jeho rodinní příslušníci. Když mladí lidé přijdou ze školy, mohou vyprávět svůj příběh. V běžných zařízeních pro péči o mládež se často musí potýkat se střídáním vedoucích. Každý z nich má své vlastní normy a hodnoty a své vlastní metody a představy. To může být obtížné zejména pro mladé lidi, kteří hledají jasnost a strukturu (Platform Jeugd zorgboerderijen, 2010; Hassink et al., 2011).

Farmář může být vzorem pro mladé lidi, kteří se potýkají se svou identitou. Obecně platí, že farmář je hrdý na svou farmu a na to, čeho dosáhl. Zemědělství je jejich identitou. To z nich vyzařuje. Farmář je profesionál a mladý člověk se od něj může učit. Zkušenosti ukazují, že maročtí mladiství, kteří si najdou místo pro práci na farmě, snadněji přisuzují autoritu farmáři než vedoucímu v péči o mládež (Hassink, et al., 2011). Rodina farmáře může také sloužit jako vzor. Pracovníci v péči o mládež zmiňují význam rodiny pro mladé lidi (Platform Jeugd zorgboerderijen, 2010). Sami mladí lidé uvádějí, že si kontaktu s rodinou farmáře váží.

Na farmě mladý člověk pracuje s farmářem. Je součástí života farmářovy rodiny. To vytváří atmosféru rovnosti. Díky této společné práci a někdy i společnému bydlení si farmář a mladý člověk budují osobní vztah. Farmáři pečující o mladé lidi uvádějí, že jim připadá normální mluvit při práci o vlastním životě a zkušenostech. V běžných pobytových zařízeních se před touto blízkostí varuje: příliš osobní vztah není profesionální a může vést ke zklamání.

Doprovázející pracovníci se nemění

Zemědělec a jeho rodina mohou být vzorem

Společná práce vytváří atmosféru rovnosti

Mladí lidé pracují na poli (i když se sluchátky na uších)

Zdroj: Findewege e.V.

Zemědělci uvádějí, že mají svobodu dělat věci po svém, a proto se někdy odváží více riskovat. Hledají tak trochu více hranic mladých lidí, což může podpořit jejich smysl pro odpovědnost (Platform Jeugd zorgboerderijen, 2010). Předchozí výzkumy v oblasti péče o mládež ukazují, že mladí lidé považují za velmi důležitou pozornost vedoucích, naslouchání, to, že je berou vážně, otevřenost a upřímnost, důvěru a společné děláni běžných věcí (Meerdink, 1999).

Farmář se zpravidla nezaměřuje na problém mladého člověka, ale spíše na to, co mladý člověk umí udělat. To vytváří pozitivní pozornost. Mladí lidé sami zažívají, že na farmě mají roli zaměstnance, a ne klienta. Mohou se naučit zažít, že mají své kvality a že je mohou uplatnit.

Důraz na to, co mladý člověk dokáže

Na farmě není třeba vytvářet umělé situace, aby se mladí lidé něco naučili. Pracovníci péče o mládež zdůrazňují, že farma je skutečný život. Mladí lidé, kteří jsou odcizeni společnosti, mohou na farmě zažít opětovné zapojení. Návrat "k základům" je dobrou alternativou k odcizení. Farma je také prostředím plným životních procesů (rodící se a umírající zvířata, koloběh ročních období, péče), které může mladým lidem poskytnout vhled do jejich vlastního života (Hassink et al., 2011).

Učení v reálném životě

Mladí lidé, kteří předčasně ukončí školní docházku, často považují výuku ve škole za příliš abstraktní. Péče o zvířata a rostliny na farmě je velmi konkrétní: je jasné, proč se co musí dělat, a zvířata na to okamžitě reagují. To podněcuje odpovědnost mladých lidí.

Odpovídající zájmy

Mladí lidé často potřebují prostředí, které "není hotové" a které si mohou sami dotvořit. Farma toto prostředí poskytuje a zároveň umožňuje mladým lidem využít vlastní kreativitu. Zejména pro chlapce je zábavou, když si mohou s věcmi "hrát" nebo se věnovat jiným řemeslným činnostem. Na farmě je pro tento druh činnosti často přirozený prostor.

Výhodou pobytu na farmě je, že je často doslova i obrazně daleko od prostředí, odkud mladý člověk pochází a kde se dostal do problémů. V důsledku toho jsou méně v pokušení "znovu špatně odbočit" (Platform Jeugdзоргоborderijen, 2010; Hassink et al., 2011).

Mimo jejich obvyklé prostředí

Přínosy sociálních farem pro osoby s duševním onemocněním a/nebo osoby zotavující se ze závislosti

Lidé s psychickými problémy nebo závislostmi přicházejí na sociální farmu z různých důvodů. V mnoha případech pracují na sociální farmě proto, aby smysluplně trávili čas a dali svému týdnu strukturu a rytmus. Obvykle je základním účelem těchto aktivit resocializace, rehabilitace nebo zotavení. Někteří účastníci z této cílové skupiny pracují na farmě v rámci programu profesní reintegrace s konečným cílem přejít do (řádného) zaměstnání. V níže diskutovaném výzkumu se nerozlišovalo mezi účastníky s duševním onemocněním a účastníky s problémy se závislostmi. Z výzkumu vyplývá, že přibližně 70 % účastníků z řad osob závislých na návykových látkách má také problémy s duševním zdravím, a tedy duální diagnózu (Elings, 2011).

Vědecké studie týkající se osob s duševním onemocněním nebo závislostí poukazují na vybrané charakteristiky těchto cílových skupin, jak je uvedeno níže (viz Elings a kol., 2011, Baars a kol., 2008). Práce na farmě může účastníkům s problémem se závislostí pomoci se jí zbavit tak, že jej přivede na jiné myšlenky. Během dne, kdy jsou na farmě, mají nějaký cíl a nemusí sedět doma nebo se poflakovat na ulici. Na ulici nebo doma je pokušení myslet na drogy nebo alkohol. Účastníci s duševním onemocněním také zjišťují, že je práce odvádí od jejich nemoci. Při práci tolik nemyslí na své problémy.

Užitečná práce a rozptýlení

Zaměstnání nabízí účastníkům s problémy se závislostmi možnost opustit svůj starý svět. Často je pro ně obtížné opustit starý „okruh přátel“. Farmář může účastníky večer „zahnat“ se slovy, že ráno musí brzy vstávat do práce, a nemohou proto trávit čas na večírcích. Práce tak funguje jako určitý bič (Elings et al., 2011). Úkoly na farmě jsou často různorodé, což účastníkům umožňuje vyzkoušet si řadu činností. Pomáhá jim to zamyslet se nad tím, jaké mají zájmy a vlastnosti (Elings, et al., 2011).

Často se stává, že účastníci strávili dlouhou dobu doma, na klinice nebo v zařízení, kde dělali jen velmi málo. Je pro ně příjemné znovu pracovat a mít každodenní smysl. Práce na farmě umožňuje účastníkům obnovit rutinu. Vedoucí vidí, že odhodlání a motivace účastníků se zvyšuje. Účastníci také plní své dohody, což je vede k tomu, že vykonávají více práce. Zejména péče o zvířata stimuluje jejich smysl pro odpovědnost (Elings, et al., 2011).

Farma nabízí účastníkům jiné prostředí, než na jaké jsou zvyklí. Mnozí z nich pocházejí z města. Uvádějí, že ve městě je stále moc podnětů. Na farmě je klid a ticho, účastníci prožívají roční období mnohem více než například ve městě. Odpočívají a nacházejí zde prostor k přemýšlení o sobě samých (Elings, et al., 2011).

Jak pro účastníky s duševním onemocněním, tak pro lidi s problémy se závislostí je farma bezpečným tréninkovým místem mezi jejich nemocí nebo závislostí a krokem k běžné nebo dobrovolné práci nebo ke společnosti obecně. Uvádějí, že je příjemné být součástí komunity: rodiny farmáře, nadřízených a kolegů na farmě. Tímto způsobem si procvičují navazování sociálních kontaktů. Také na farmě přicházejí do kontaktu nejen s vrstevníky, ale i s různými lidmi, kteří jsou na farmě přítomni nebo ji navštěvují (Elings et al., 2011).

Poradci v oblasti péče o závislé uvádějí, že podle jejich zkušeností mají účastníci větší tendenci se předvádět ve větších skupinách. Toto chování často vede k agresi nebo používání nevhodných výrazů. Na sociálních farmách jsou skupiny často malé, což vede k tomu, že takové chování je méně časté. Vedoucí také uvádějí, že práce na farmě podporuje pocit „my“: pocit, že něco společně dokážeme (Elings, et al., 2011).

Díky uznání farmáře (farmářů) a nadřízených se účastníci cítí sebevědomě a vítáni. Toto uznání je umocněno tím, že jim farmář otevře svou farmu, jsou vítáni a přijímáni takoví, jací jsou. Toto přijetí „normálními“ lidmi účastníci velmi oceňují. Často jsou společností vnímáni jako vydědenci a cítí se farmářem respektováni (Elings, et al., 2011).

Přínos sociálních farem pro starší osoby s demencí

Vidíme, že sociální farmy navštěvuje stále více starších lidí s demencí. Většina těchto sociálních farem poskytuje této cílové skupině především denní péči. Některé z nich nabízejí také intenzivnější formy podpory, například asistované bydlení. Péče o seniory na farmách se vyznačuje malým rozsahem ve srovnání s běžnými zařízeními denní péče. Poskytování péče na farmách pro starší lidi s demencí znamená zvýšení počtu možností, kam mohou docházet za péčí. Tím se zvyšuje svoboda volby, kterou mají oni i jejich neformální pečovatelé. Zdá se, že denní péče na farmách je atraktivní zejména pro muže, a to více než běžná denní péče.

Struktura
a rutina

Odlíšné
prostředí

Sociální
komunita

Malý rozsah

Přístup
zemědělce
a dalších
zaměstnanců

Studie provedená Trimbos-mental health institute a EMGO Institute (VU medical centre) (2007) ukazuje, že péče v malém rozsahu má pozitivní vliv na starší lidi s demencí. Tato cílová skupina potřebuje důvěryhodné a rozpoznatelné životní prostředí s domácí atmosférou. Sociální farma takové prostředí nabízí. Malý rozsah někdy ztěžuje získání odborného personálu.

Malý rozsah

Starší lidé vnímají pobyt na farmě jako normální život. Zapojují se do každodenních činností, které byli zvyklí dělat doma, například do lehkého úklidu a společného vaření. V běžných pečovatelských zařízeních je pro tyto běžné aspekty méně prostoru. Tam se například o jídlo stará centrální kuchyně.

Normální život

Mezi mnoha staršími lidmi je péče stále stigmatizována. Sociální farma může být pro některé, kteří se zdráhají navštěvovat denní péči, možností, jak se přesto účastnit programu denních aktivit.

2.2 VLIV SOCIÁLNÍHO ZEMĚDĚLSKÉHO PROSTŘEDÍ NA ÚČASTNÍKY

Vliv sociálního zemědělského prostředí na mladé lidi s behaviorálními problémy

Některé studie ukazují, že sociální zemědělství může mít pozitivní dopad na mladé lidi s problémy v chování. Výzkum Hassinka et al. (2010) zkoumal účinek individuálních programů živé práce na farmě pro mladé lidi. Během pěti let absolvovalo program na farmě přibližně 100 mladých lidí. V tomto programu žije mladý člověk v obytné jednotce na farmě, kterou musí udržovat. Mladý člověk pracuje na farmě a využívá večeře s rodinou farmáře. Po zbytek času žije na vlastní pěst. Na začátku tohoto programu mají téměř všichni dotazovaní mladí lidé špatný kontakt s rodiči, často nemají žádné denní aktivity v podobě školy nebo práce a žádné vhodné volnočasové aktivity. Vykazují problémy v chování, užívají drogy a mají kontakty s policií. Jejich sebevědomí je nízké. Studie sledovala mladé lidi po ročním rehabilitačním programu, v jehož rámci šest měsíců probíhalo na farmě a šest měsíců doma se specifickou podporou.

Bylo zjišťováno, zda zúčastnění mladí lidé sami zaznamenali zlepšení v bodech, které jsou charakteristické pro "zážitkové učení": jejich každodenní fungování, sebeúcta a sebeurčení, vnímání vlastního problémového chování, zvládnání problémů a stresových událostí a násilných myšlenek a pocitů. Vedoucí pracovníci zařízení pro péči o mládež uváděli, jak mladí lidé skórovali v oblasti kontaktů s vlastní rodinou, účasti ve škole nebo v zaměstnání, místa bydliště, kontaktů s policií, dluhů, využívání volného času, užívání alkoholu a drog, pohody, problémů s chováním a sebehodnocení.

Dotazníky byly vyplněny na začátku a na konci farmářského programu a na konci programu po ukončení. Údaje z normativních skupin sloužily jako reference pro výsledky.

Z dotazníků vyplněných samotnými mladými lidmi vyplývá, že farmářský program má pozitivní vliv na jejich problémové chování a sebevědomí (viz následující tabulka). Tyto pozitivní účinky jsou patrné i rok po ukončení farmářského programu. Účinky na zvládnání problémů (copingové chování) jsou menší. Sebeurčení se výrazně nemění.

**Snížení
problémového
chování**

Tabulka 2: Změny po zážitkovém učení na farmě pro péči o mládež

(%PG označuje procento mladých lidí s těmito problémy)

Aspekt		Start	Dokončení
	N	%PG	%PG
Problematické chování			
Internalizace	53	32	8
Externalizace	53	45	15
Sebeúcta	48	21	4

Poznámka: Internalizující chování je chování zaměřené dovnitř, které se projevuje úzkostí, depresí, uzavřeností a fyzickými projevy. Externalizující chování je chování zaměřené navenek, jako je agrese, vzpoura, nepodřízenost a vztek.

Zdroj: Hassink et al., 2011

Jak u mladých lidí, kteří absolvují individuální pobytový program, tak u těch, kteří jsou dočasně ubytováni na farmě, se problémy s chováním snižují. Program také vede ke zlepšení kontaktu mladých lidí s vlastní rodinou, jejich sebevědomí a pohody. V mnoha případech se zlepší i situace ve škole nebo se mladý člověk znovu zapojí do práce či školy. U starších mladých lidí také pozorujeme výrazný pokles užívání drog.

Vedoucí pracovníci zařízení pro péči o mládež uvádějí, že díky programu na farmě dochází k výraznému zlepšení v oblasti kontaktů s rodinou, předčasného ukončení školní docházky nebo práce, kontaktů s policií, užívání drog, naplnění volného času, pohody, problémů s chováním a sebedůvěry (tabulka X). Po ukončení programu se tato zlepšení sice poněkud vyrovnávají, ale procento mladých lidí užívajících drogy, majících kontakt s policií nebo problémy s chováním je nicméně výrazně nižší než na začátku programu (Hassink et al., 2011).

Tabulka 3: Změny podle ukazatelů výkonnosti

(% bodů odpovídá podílu těchto mladých lidí s pozitivním výsledkem v daném ukazateli)

Ukazatel výkonnosti	Začátek (%)	Dokončení (%)	Následný program (%)
Dobry kontakt s otcem	12	58	73
Dobry kontakt s matkou	33	83	81
Denni aktivity	14	88	87
Dobry vyuziti volneho casu	5	51	58
Wellbeing	16	80	81
Sebevedomi	9	83	81
Zadny kontakt s policii	22	95	81
Zadne drogy	12	80	50
Zadne problemy s chovanim	3	50	46

Zdroj: Hassink et al., 2011

Mladí lidé uvádějí, že na farmě zažívají méně podnětů a méně agrese než v běžném zařízení pro mládež nebo ve škole. Také tam dochází k méně konfliktům. V běžných zařízeních jsou většinou v kontaktu s jinými mladými lidmi, kteří mají problémy. Tam je pravděpodobnost vzniku konfliktů větší.

Méně agresivity
konfliktů

Díky dostupnému přístřeší, které farma poskytuje, lze předejít nutnosti pozdější intenzivní péče. U mladistvých, kterým je na farmě poskytováno denní nebo víkendové útočiště pro hosty, je rovněž zmiňováno silné odlehčení situace v domácnosti (respirační péče) (Platforma Jeugdverzorgboerderijen, 2010).

Odlehčovací
péče a prevence
intenzivnější
péče

Vliv sociálního zemědělského prostředí na osoby s duševním onemocněním a/ nebo osoby léčené ze závislosti

Existuje jen málo studií, které by zkoumaly dopad sociálního zemědělského prostředí na osoby s duševními poruchami nebo závislostmi. Jedna z nich se zaměřuje na možné zlepšení týkající se kvality života, sociálního a duševního fungování a příjmu potravy (Elings et al., 2011). Výsledky této studie obecně ukazují, že účastníci, kteří na farmě pracovali jeden rok, jsou s poskytovaným dohledem velmi spokojeni. Práci a činnosti na farmě hodnotí známkou 8,2 z 10 a supervizi známkou 8,3 (Elings, et al., 2011). Z rozhovorů s více než 50 účastníky, sociálními farmáři a supervizory vyplynuly následující efekty práce na sociální farmě:

Účastníci se cítí lépe, posilují svaly a získávají energii. Těm, kteří mají problém se závislostí, umožňuje neuzívání drog zotavit se.

Zlepšení tělesné
kondice

Práce na farmě zlepšuje chuť k jídlu. To je důležité zejména pro účastníky z řad osob závislých na návykových látkách, protože ti se často krátkodobě či dlouhodobě zanedbávají. Na farmě je zajištěna jasná struktura kávy, oběda a čaje. Účastníci tak obnovují normální strukturu svého jídelníčku. To je posíleno tím, že na některých sociálních farmách účastníci společně vaří. Práce venku také povzbuzuje chuť k jídlu.

Zvýšená chuť
k jídlu

Účastníci si musí zvyknout na rytmus práce na farmě, ale poté nadřazení vidí, že se stávají produktivnějšími. Naučí se pracovat samostatně, rozhodovat se a lépe rozvrhnout svou energii, aby mohli pokračovat v práci po celý den.

Více energie
na práci

Účastníci říkají, že se na farmě odreagují. Nabízí jim bezpečné prostředí s dostatkem prostoru. Fyzická práce na čerstvém vzduchu jim zajišťuje, že domů odcházejí unavení a spokojení, a proto se jim lépe spí.

Odpočinek

Práce na farmě zvyšuje sebevědomí a sebeúctu účastníků. Přispívá k tomu ocenění a přijetí ze strany farmáře a nadřízených a také dosažení pozitivních výsledků díky práci. Pocit, že jsou užiteční, a vidina pozitivního výsledku práce dává účastníkům větší pocit sebeúcty a sebevědomí. Mají před sebou určitý cíl. K tomu přispívá i skutečnost, že se na ně okolní svět, jako je rodina a přátelé, dívá jinak (Elings et al., 2011).

Zvýšené
sebevědomí
a sebeúcta

.Supervizoři vidí změnu chování účastníků. Supervizoři v péči o závislé znají účastníky také z uživatelských pokojů nebo sociálních penzionů. Vidí, jak se účastníci stávají více společenskými a projevují na farmě více solidarity. Účastníci se navzájem povzbuzují, aby na farmu chodili. To je obrovský rozdíl oproti sebestřednému přístupu, který supervizoři obvykle vidí u účastníků v uživatelských pokojích nebo penzionech. Na farmě také účastníci používají jiný jazyk a mluví o jiných tématech. Jsou k sobě ohleduplnější a mají upravenější chování.

Vykazování
více sociálního
chování

Práce s velkými zvířaty zvyšuje sebevědomí mladých lidí

Zdroj: Eliška Hudcová

Vytrvalost se zvyšuje, čím déle účastníci na farmě pracují. Učí se vstávat včas, dodržovat schůzky a získávají pozitivní pracovní zkušenosti. Jak jsou účastníkům přidělovány určité úkoly, rozvíjí se jejich smysl pro zodpovědnost. Péče o zvířata a plodiny zvyšuje odhodlání.

Větší vytrvalost,
odhodlání
a odpovědnost

Výsledky této studie ukazují, že účastníci s problémy s duševním zdravím a/nebo závislostí se cítí lépe a užitečněji, když pracují na sociální farmě. Je to především kombinace různých faktorů, které farmy odlišují od jiných pracovních projektů nebo projektů denních aktivit. Zdá se, že pro mnoho účastníků je sociální farma příjemnou a bezpečnou zastávkou mezi jejich nemocí a/nebo závislostí a společností obecně a zejména běžnou (dobrovolnou) prací.

Vliv sociálního prostředí farmy na starší osoby s demencí

Účinky pobytu na sociálních farmách pro seniory s demencí analyzoval mimo jiné De Bruin (2009). Studie srovnávala vývoj starších osob s demencí na sociálních farmách se seniory s demencí v běžných zařízeních denní péče. Lze vyzdvihnout následující přidanou hodnotu sociálních farem pro starší osoby (s demencí):

Důležitým bodem, kterému je třeba věnovat pozornost při jednání se staršími lidmi (s demencí), je množství jídla a pití, které konzumují. Výzkumy ukazují, že 1 ze 4 pacientů v nemocnicích, 1 z 5 účastníků domácí péče a 1 ze 6 pacientů v pečovatelských a rezidenčních centrech je ve špatném výživovém stavu (*The Dutch prevalence measurement of care problems*, 2005). U mnoha starších pacientů s demencí hrozí, že budou podvyživení a dojde k nežádoucímu úbytku hmotnosti. Výzkum De Bruina (2009) ukazuje, že starší pacienti s demencí, kteří se účastní denní péče na sociálním statku, mají vyšší příjem energie, sacharidů a tekutin než jejich vrstevníci v běžné denní péči. Pobyt na farmě jim zajišťuje výrazně lepší výživový stav. Denní péče na sociální farmě může mít významný vliv na prevenci dehydratace, nežádoucího úbytku hmotnosti a podvýživy.

Sociální farmy nabízejí starším lidem pestřejší denní program. Tento program je přizpůsoben běžnému, známému rytmu života starších lidí. Nabízené aktivity mohou být vykonávány individuálně nebo ve skupinách, zatímco mnoho aktivit v běžných denních zařízeních je většinou vykonáváno s celou skupinou. Starší lidé na sociálních farmách jsou také častěji na čerstvém vzduchu.

Mnoho starších lidí s demencí opouští své domovy stále méně často, a ztrácí tak své sociální kontakty. Na farmě získávají nové kontakty. Starší lidé si snáze vybudují pouto důvěry se zemědělcem a rodinou zemědělce. Na některých farmách se starší lidé setkávají také s lidmi z vesnice. Farmář je například bere s sebou, když jde nakupovat (Hassink et al., 2007).

Činnosti na sociálních farmách, jako je krmení zvířat nebo hrabání listí, vyžadují obecně více fyzické námahy než činnosti v běžné denní péči. Tyto činnosti jsou také nepřetržitější. Příkladem je práce na zahradě, procházky a pomoc při přípravě jídla. Starší lidé na sociálních farmách se cítí více motivováni a jsou stimulováni k účasti a aktivitě, což jim pomáhá udržovat si fyzickou kondici. Jan Auke Walburg (2010) ve své knize "Jong van geest" (Mladí srdcem) uvádí, že řada studií naznačuje, že fyzické cvičení snižuje riziko demence.

Závěrem lze říci, že sociální farmy poskytují starším lidem s demencí pestřejší program než běžná denní péče. Pobyt na farmě stimuluje příjem potravy a tekutin. V ostatních oblastech výzkumu nebyly mezi pacienty na sociálních farmách a v běžné denní péči zaznamenány žádné významné rozdíly. To mohlo být způsobeno omezeným počtem respondentů. Kromě toho existují zajímavé rozdíly mezi staršími lidmi, kteří navštěvují sociální farmy (často ženatí a relativně mladší muži), a těmi, kteří chodí do běžné denní péče (často ovdovělé ženy) (De Bruin, 2009).

2.3 KLÍČOVÉ ASPEKTY SOCIÁLNÍCH FAREM

Výše uvedené příklady ukazují, že sociální farmy mají některé charakteristické rysy nebo prvky, které mají pozitivní dopad na zdraví a kvalitu života účastníků. Na základě různých rozhovorů s účastníky, sociálními farmáři a vedoucími a různých studií lze identifikovat následující čtyři klíčové vlastnosti sociální farmy:

Výživa

Různorodé aktivity

Více sociálních kontaktů

Fyzický stav

- osobní zapojení sociálního zemědělce a supervizorů.
- sociální komunita
- užitečné a rozmanité činnosti
- zelené prostředí

Tyto vlastnosti zajišťují, že sociální farmy poskytují účastníkům nepečovatelský a neformální kontext, který se liší od ostatních běžných zdravotních a sociálních služeb (Hassink et al., 2007; Elings, 2011). Následující obrázek podává přehled těchto kvalit.

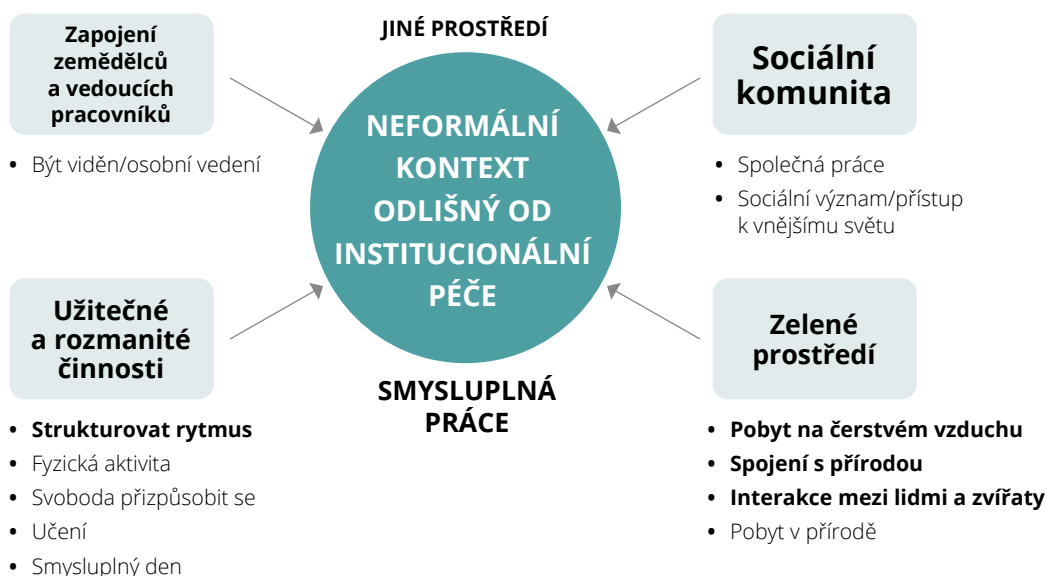
Obrázek 3: Klíčové vlastnosti sociálních farem

Zdroj: Převzato z Hassink et al., 2011; Elings, 2012

V rámci projektu SoFarTEAM jsme také provedli řadu rozhovorů se sociálními zemědělci z Irska, Německa, České republiky a Nizozemska. Z těchto rozhovorů vyplynuly následující cenné prvky prostředí sociálního zemědělství. Podrobnější informace o těchto cenných prvcích si můžete přečíst v konkrétních kapitolách o cílových skupinách v této učebnici nebo v první zprávě SoFarTEAM-projektu (2023). V následujících odstavcích jsou klíčové vlastnosti popsány samostatně.

Obrázek 4: Hodnotné prvky (čím významnější odrážka, tím častěji o tomto prvku sociální zemědělci a supervizoři hovořili).

Zdroj: upraveno podle Hassink et al., 2011 & Elings, 2011

2.3.1 Vztah mezi sociálním zemědělcem - supervizorem a účastníkem

Vztah mezi sociálním pracovníkem/supervizorem a účastníkem je důležitým tématem ve výzkumu léčby a zdravotní péče. Například Bachelor a Horvath (1999) uvádějí empatii, porozumění, oddanost, vřelost a přátelství jako nejvíce určující faktory úspěšné léčby a spokojenosti klienta. Podle Leyssena jsou v kontaktu mezi ošetřujícím a účastníkem velmi důležité upřímný a autentický zájem, empatie a autenticita. Dopadové studie léčby pacientů ukazují, že terapeutický vztah a míra, do jaké se pacient může aktivně podílet na léčbě, je velmi rozhodující pro pozitivní výsledek (Verhaeghe, 2010). Z přehledu různých dopadových studií vyplývá, že 30 % účinku léčby je způsobeno vztahem mezi terapeutem a klientem (Ketelaars et al., 2001; Bohart, 2000; Lambart, 1992).

Z různých studií je zřejmé, že na sociálních farmách je důležitý také vztah mezi účastníkem a sociálním farmářem. V rozhovorech účastníci uváděli, že oceňují zemědělce v jeho roli nepečujícího profesionála. O roli neprofesionálů v podpoře účastníků bylo dosud provedeno jen málo výzkumů. Z výzkumu vyplývá, že dobrovolníci byli lidmi s chronickými psychiatrickými problémy oceňováni jako dobří posluchači, spolehliví, přátelštější, respektující a podporující. Sami účastníci mají o neprofesionálech méně stereotypů, a proto jsou ochotnější spolupracovat (Piat et al., 2006; Walter & Petr, 2006).

Z různých studií o sociálních farmách je zřejmé, že účastníci vnímají sociálního farmáře jako vzor, který svými znalostmi o farmě vede účastníky k dohledu a je pro ně autoritou. Protože jsou účastníci začleněni do rodiny farmáře a pracují společně, vzniká také jiný vztah (Elings, 2012).

2.3.2 Farma jako sociální společenství

Práce na farmě zajišťuje, že účastníci jsou součástí sociální komunity, kterou tvoří ostatní účastníci, farmář, jeho rodina a další spolupracovníci. Samotná farma je opět součástí větší komunity. Tím, že jsou účastníci součástí této sociální komunity na farmě, si osvojují sociální dovednosti, navazují nové kontakty a cítí se být součástí společnosti. Sociální vztahy jsou pro člověka nezbytné. Sociolog Durkheim (1951) tvrdí, že lidé získávají určitou roli, když patří ke společenství a udržují kontakty s ostatními. Tato role (nebo role) určuje jejich identitu a míru, do jaké se cítí sociálně integrováni. Kromě fyzické ochrany poskytují vztahy také ochranu emocionální (Schachter, 1959).

Teorie sociální směny (Vaux, 1998) navrhuje, že sociální vztahy jsou důležité kvůli jejich vzájemnosti. Lidé se vzájemně doplňují a jsou pro sebe navzájem cenným zdrojem. Vývojová psychologie navíc klade důraz na bezpečné a stabilní vazby. Weiss (1973) navrhuje šest základních interpersonálních požadavků, které jsou v rámci vztahů do jisté míry naplňovány: citová vazba (attachment), začlenění do sociální sítě (sociální integrace), potvrzení druhými (ujištění o hodnotě), spolehlivé spojení (reliability alliance), přijímání rad, informací a ochrany (guidance) a potřeba moci se o druhého starat (přiležitost k péči). Podle Weisse může neschopnost splnit tyto požadavky vést k psychickým obtížím. Výzkumy ukazují, že bezpečí a pozitivní vztahy snižují stres a urychlují proces zotavení (Caplan, 1974; Eriksen, 1994; Kulik & Mahler, 1989; Winefield, et al., 1992).

2.3.3 Smysluplné denní aktivity a práce

Účastníci uvádějí, že práce na farmě jim dává pocit, že dělají něco užitečného a že na ně farmář a jeho rodina čekají. Činnosti a práce a prostředí farmy je rozptylují od jejich problémů a myšlenek. Práce na farmě je pro lidi často úplně jiným prostředím, kde mohou získat nové kompetence nebo poznat, jaký druh práce či činnosti je baví. Díky rozmanitosti činností je možné přizpůsobit se schopnostem, zájmům a potřebám rozvoje účastníků (Elings, 2011).

Užitečné každodenní zaměstnání nebo práce má pozitivní vliv na fyzickou i psychickou pohodu lidí (Bartley, 1994; Cable a kol., 2008). Van Weeghel (1995) a Boardman (2003) ve svých studiích zmiňují, že práce dává lidem strukturu, identitu a možnost se rozvíjet. Rozšiřuje jejich obzor, poskytuje jim sociální kontakty a dává jim pocit sounáležitosti. Práce nutí lidi k aktivitě, nabízí jim možnost fyzicky se unavit. To obecně vede k lepšímu fyzickému zdraví.

Samozřejmě ne každá pracovní situace má takový pozitivní výsledek. Lidé obecně hodnotí svou práci jako pozitivní, pokud je užitečná a má dostatečnou variabilitu. Kielhofner (2002) uvádí, že lidé mají touhu být užitečně zaměstnáni. Užitečné a smysluplné činnosti zajišťují strukturu a rytmus života. Kromě toho takové činnosti stimulují a zlepšují rozvoj fyzických a sociálních dovedností. To dává lidem pocit, že jsou kompetentní a znalí.

Christiansen a další (2005) vytvořili model, který ukazuje, že lidé odvozují identitu a pocit smysluplnosti z každodenních činností. Tento model osoba-prostředí-povolání-výkon (PEOP) se skládá ze čtyř prvků:

**Pozitivní vliv
užitečného
každodenního
zaměstnání
na fyzickou
a psychickou
pohodu**

- Osoba: vnitřní faktory osoby
- Prostředí: faktory prostředí
- Povolání: to, co člověk rád dělá.
- Výkon: způsob, jakým to někdo dělá

Získáváním smysluplných a úspěšných zkušeností se člověk může stát sebevědomějším a získat pocit nezávislosti a znalosti. Tyto vlastnosti jsou nezbytné pro zvládnání dalších výzev (Christiansen et al., 2005).

2.3.4 Zelené prostředí

Jednou z nejzákladnějších charakteristik sociálního statku je kontakt s přírodou. O vztahu mezi přírodou a zdravím je vypracováno poměrně hodně studií. Obecně tyto studie ukazují, že zelené prostředí snižuje pocity strachu a hněvu. Zlepšuje pozornost a soustředění lidí a zelené prostředí vede ke snížení srdečního tepu a krevního tlaku (Elings, 2011).

Zelené prostředí a zejména prostředí farmy s různými aktivitami může stimulovat fyzickou aktivitu, jak ukazuje výše prezentovaná studie De Bruina (2009) o starších lidech s demencí na sociálních farmách. Důležitým přínosem sociálního farmaření je účast na komplexním procesu zahrnujícím pěstování zeleniny a ovoce, které pak účastníci společně připravují do jídel a tato jídla společně konzumují.

Lidé s duševním onemocněním tvrdí, že práce v zeleném prostředí je zbavuje stresu a negativních myšlenek a že prostředí farmy je neodsuzuje. Například zvířata lidi nesoudí (Elings et al., 2011). Pro poměrně hodně lidí je prostředí farmy zcela jiným prostředím, než na jaké jsou zvyklí. Ve studiích lidé uvádějí, že na farmě více využívají své smysly než ve městě, kde je již mnoho podniků a dochází k jejich přetěžování (Elings et al., 2011).

Mnohé studie ukazují, že prohlížení obrázků přírody a procházky v přírodě zlepšují náladu. Pocity strachu a hněvu se snižují, zatímco pozitivní pocity se posilují (Hartig, 2003; Ulrich, 1991; Hartig, 1991). K posilujícím účinkům dochází jak v přírodních prostorách, tak v městských oblastech (např. v parcích a prostředích bohatých na vodu) a v přírodních lesích.

Studie ukazují, že kontakt s přírodou má výrazně pozitivní vliv na pozornost a soustředění lidí. Pokud mají lidé výhled na přírodu ze svých domovů nebo pokud mají rostliny ve svých kancelářích, zlepšuje to jejich kognitivní funkce (Van den Berg, 2003). Podobný obraz poskytují i studie Kuo a Sullivana (2001). Podnikli výzkum na předměstí Chicaga s nízkými příjmy a stejnými bytovými domy. Jejich studie odhalila, že výhled s větším množstvím zeleně zlepšuje koncentraci obyvatel, což následně vede k menší agresivitě mezi nimi.

Několik vědců zkoumalo účinky sledování videí o přírodě a dospělo k závěru, že vede ke snížení srdečního tepu, krevního tlaku a napětí v obličejí (Laumann, 2003). Hartig (2003) studoval reakce těla lidí při chůzi. Tato studie ukázala, že tělo lidí se při procházce v přírodní oblasti zotavuje; zatímco při procházce v městské oblasti se jejich krevní tlak zvyšuje.

Lepší nálada

Lepší soustředění

Rychlejší zotavení

Kontakt s přírodou může pozitivně ovlivnit zdraví lidí, protože je podněcuje k fyzické aktivitě (Dutch Health Advisory Board, 2004). V současné době neexistuje dostatek studií, které by se zaměřovaly na souvislost mezi fyzickým prostředím a pohybem. Existují však studie, které se zaměřují na faktory prostředí, které stimulují cvičení (Sallis, et al., 1998). Tyto studie obecně ukazují, že přírodní prostředí je ceněno více než prostředí městské. Poradní sbor pro zdraví tedy uvádí, že přírodní prostředí je pro cvičení přívětivější, a proto stimuluje delší dobu cvičení. Jak již bylo zmíněno, zemědělské prostředí, kde je třeba pečovat o zvířata a rostliny, způsobuje, že se lidé pohybují přirozeněji a automaticky (De Bruin, 2009; Elings, 2011).

Zdravější díky
tělesnému
pohybu

2.4 OTÁZKY K PROCVIČENÍ ZNALOSTI

Na základě přečtené kapitoly zkuste odpovědět na následující otázky:

1. Můžete vysvětlit, v čem spočívá přínos sociálních farem pro mladé lidi s problémy v chování?
2. Proč je podle vás důležité, aby mladí lidé měli stálé vedoucí?
3. Jaké jsou klíčové prvky sociální farmy pro lidi, kteří se zotavují ze závislosti? V čem je pro ně působení v sociální komunitě jiné než pro lidi s duševním onemocněním? Popište rozdíly.
4. Můžete uvést, co ovlivňuje fyzickou pohodu různých cílových skupin při práci na sociální farmě? Nezapomínejte se přitom pouze fyzickou aktivitou, ale zahrňte do svého příběhu také výživu.
5. Proč si myslíte, že jsou sociální farmy pro starší muže s demencí oblíbenější než běžná denní zařízení?
6. Jaké jsou čtyři klíčové vlastnosti sociálních farem? Která z těchto čtyř je podle vás pro účastníky nejdůležitější a proč?

ZDROJE

Baars, E., Elings, M., & Hassink, J. (2008). De Hoge Born verbindt: kwaliteiten en effecten van zorgboerderij De Hoge Born. Plant Research International.

Bachelor, A., & Horvath, A. (1999). The therapeutic relationship. In: Hubble, A., Duncan, B.L., & Miller, S.D. (eds). The heart and the soul of change. What works in therapy. American Psychological Association.

Bartley, M. (1994). Unemployment and ill health: understanding the relationship. Journal of Epidemiology and Community Health, 48, 333-337.

Boardman, J. (2003). Work, employment and psychiatric disability. *Advances in psychiatric treatment*, 9, 327-334.

Bohart, A.C. (2000). The client is the most important common factor: Clients' self-healing capacities and psychotherapy. *Journal of Psychotherapy Integration* 10: 127-149.

De Bruin, S. (2009). *Sowing in the autumn season. Exploring benefits of green care farms for dementia patients*. Wageningen Universiteit.

Cable, N., Sacker, A. & Bartley, M. (2008). *The effect of employment on psychological health in mid-adulthood: findings from the 1970 British Cohort Study*. *Journal of Epidemiology and Community Health*, 62.

Caplan, G. (1974). *Support systems and community mental health: lectures on concept development*. Behavioural Publications.

Christiansen, C.H., Baum, C. M., & Bass-Haugen, J. (2005). *Occupational Therapy: Performance, Participation and Well-being* (3rd ed.). SLACK Incorporated.

Durkheim, E. (1951). *Suicide: a study in sociology*. The Free Press.

Elings, M. (2004). *Boer, zorg dat je boer blijft! Een onderzoek naar de specifieke waarden van een bedrijfsmatige zorgboerderij*. Wetenschapswinkel Wageningen UR.

Elings, M., Haubenhof, D., Hassink, J., Rietberg, P., & Michon, H. (2011). *Effecten van zorgboerderijen en andere dagbestedingsprojecten voor mensen met een psychiatrische of verslavingszorgachtergrond*. Plant Research International en Trimbos-instituut.

Elings, M. (2012). *Effects of care farm. Scientific research on the benefits of care farms for clients*. Taskforce Multifunctional Agriculture, Wageningen University and Research, Trimbos-institute and Praktikon.

Elings, M., Hudcová E., Essich L., Harth M., Harrems-Wilders, Kovacova L., D., Moroney A., Moudry J., Pařízek M., Schneider C., Smyth B., Urban D. (2023). Social Work in Farming: Social farming environment as a means of guiding and supporting people from specific target groups. Erasmus+ SoFarTEAM project, Intellectual Output 1.

Eriksen, W. (1994). *The role of social support in the pathogenesis of coronary heart disease: a literature review*. *Journal of Family Practice*, 11, 201-209.

Gezondheidsraad en Raad voor Ruimtelijke, Milieu- en Natuuronderzoek. (2004). *Natuur en gezondheid. Invloed van natuur op sociaal, psychisch en lichamelijke welbevinden*. Gezondheidsraad en RMNO.

Hartig, T., Mang, M., & Evans, G.W. (1991). *Restorative effects of natural environment experiences*. *Environment and Behaviour*, 23, 3-27.

- Hartig, T., Evans, G.W., Jamner, L.D. (2003). *Tracking restoration in natural and urban field settings*. Journal of Environmental Psychology, 23, 109-123.
- Hassink, J., van Dijk, A., & Klein Bramel, D. (2011). *Waarden van Landbouw en Zorg*. Plant Research International.
- Hassink, J., Elings, M., Ferwerda, R., & Rommers, J. (2007). *Meerwaarde Landbouw en Zorg*. Plant Research International.
- Hassink, J., de Meyer, R., van der Sman, P., & Veerman, J. (2011). *Effectiviteit van ervaren lerend op de boerderij*. Tijdschrift voor de Orthopedagogiek, 50(2), 51-63.
- Kaplan, S. (1995). *The restorative benefits of nature: towards an integrative framework*. Journal of Environmental Psychology, 15, 169-182.
- Ketelaars, D., Baars, E., & Kroon, H. (2001). *Werkend Herstellen: Een onderzoek naar therapeutische (leef)werkgemeenschappen voor mensen met psychiatrische problematiek*. Trimbo-instituut en Louis-Bolk Instituut.
- Kielhofner, G. (2002). *Model of Human Occupation* (3rd ed.). Lippincott Williams & Wilkins.
- Kulik, J.A., & Mahler, H.I.M. (1989). *Social support and recovery from surgery*. Health Psychology, 8, 221-238.
- Kuo, F.E., & Sullivan, W.C. (2001). *Aggression and violence in the inner city: Impacts of environment via mental fatigue*. Environment & Behavior, 33(4), Special Issue on Restorative Environments, 543-571.
- Lambert, M.J. (1992). *Implications of outcome research for psychotherapy integration*. In: Norcross, J.C., & Goldstein, M.R. (eds.). *Handbook of psychotherapy integration*. Basic Books.
- Laumann, K., Garling T., & Stormark, K.M. (2003). *Selective attention and heart rate responses to natural and urban environments*. Journal of Environmental Psychology, 23, 125-134.
- Leyssen, M. (2007). *Tijd voor de ziel*. Lannoo uitgeverij.
- Meerdink, J. (1999). *Weet u wat een hulpverlener moet doen? Kinderen en jongeren over de kwaliteit van uitvoerend medewerkers in de (semi-) residentiële hulpverlening*. SWP.
- Piat, M., Wohl, S., & DuRuisseau, D. (2006). *The use of volunteers to promote community integration for persons with serious mental illness*. International Journal of Psychosocial Rehabilitation, 10(2), 49-57.
- Platform Jeugdzorgboerderijen. (2010). *De jeugdzorgboerderij. Een weekend perspectief*. Wageningen UR.

Sallis, J.F., Bauman, A., & Pratt, M. (1990). *Determinants of exercise behavior*. Exercise and Sport Sciences Reviews, 18, 307-330.

Schachter, S. (1959). *The psychology of affiliation: experimental studies of the sources of gregariousness*. Stanford University Press.

Ulrich, R.S., Simons, R.F., Losito, B.D., Fiorito, E., Miles, M.A., & Zelson, M. (1991). *Stress recovery during exposure to natural and urban environments*. Journal of Environmental Psychology, 11, 201-203.

Van den Berg, A.E., Koole, S.L., & Van der Wulp, N.Y. (2003). *Environmental preference and restoration: (How) are they related?* Journal of Environmental Psychology, 23(2), 135-146.

Vaux, A. (1988). *Social support: theory, research and intervention*. Preager Publishers.

Verhaege, P. (2010). *Het einde van de psychotherapie*. De Bezige Bij.

Walburg, J.A. (2010) Jong van geest. Optimistisch ouder worden is geen kunst. Amsterdam: Nieuw Amsterdam Uitgevers.

Walter, U.M., & Petr, C.G. (2006). *Lessons from research on paraprofessionals for attendant care in children's mental health*. Community mental health journal, 42 (5), 459-75.

Weiss, R.S. (1973). *Loneliness: The experience of emotional and social isolation*. MIT Press.

Winefield, H.R., Winefield A.H., & Tiggemann, M. (1992). *Social support and psychological well-being in younger adults. The multi-dimensional support scale*. Journal of Personality Assessment, 58(1), 198-210.

3

TEORIE V SOCIÁLNÍM ZEMĚDĚLSTVÍ

David Urban

Co se v této kapitole naučíte

Po přečtení této kapitoly studenti budou:

- Znat vybrané teorie, na kterých je založen koncept sociálního zemědělství.
- Vědět o možnostech použití vybraných teoriích v praxi z četby příkladů inspirativní praxe.
- Lépe rozumět jednotlivým potřebám lidí, kteří přicházejí na sociální farmu.

3.1 ÚVOD

Člověk je součástí přírody a tento vztah mezi člověkem a přírodou je přirozeným důsledkem postupného lidského vývoje. Z historického hlediska lidé žili (a v některých částech světa stále žijí) v těsném kontaktu s přírodou po nejdélejší dobu své existence. Příroda určovala jejich denní a roční rytmus a životní styl. Stanovovala čas pro setbu, obdělávání půdy, sklizeň a odpočinek. Zásadní změna přišla až v době industrializace, kdy byla ve velkém zakládána města a vznikly městské aglomerace. Žije zde přibližně polovina světové populace a toto číslo stále roste. Homo sapiens se vyvinul v přírodním prostředí s horami, lesy a zvířaty, nikoliv v betonových aglomeracích. Příroda je pro naši existenci nezbytná a studie ukazují, že ji potřebujeme k tomu, abychom mohli normálně fungovat (Brabencová et al., 2020).

V této kapitole se zaměříme na vybrané teorie, na kterých je založena oblast sociálního zemědělství. V následujícím textu budeme popisovat základní principy jednotlivých teoretických konceptů a zároveň si ukážeme, jak lze dané principy uplatnit v sociálním zemědělství.

3.2 KONCEPT ZPLNOMOCNĚNÍ A AKTIVNÍ PARTICIPACE

Jednou z teorií podporujících sociální zemědělství je koncept zplnomocnění a participace, který vychází z pedagogického díla brazilského sociálního pedagoga a filozofa Paula Freire *Pedagogika utlačovaných*, která staví na teorii kritického vzdělávání dospělých. Koncept zplnomocnění se stal populárním v polovině 70. let díky publikaci *Black Empowerment. Social work in oppressed communities* od Barbary B. Solomon (1976). Spolu s konceptem aktivní participace tyto teorie předpokládají, že aktivní účast na řešení problémů vytváří silnější motivaci a respekt k výsledkům práce a že prostřednictvím účasti na řešení problémů lidé získávají dovednosti, schopnosti a návyky, které mohou využít v dalších podobných situacích.

Při práci na farmě se lidé mohou zapojit do různých činností. To podporuje nejen jejich dovednosti, ale i jejich sebevědomí

Zároveň se tak posiluje sebevědomí jedince a odhodlání věci řešit (Šťastná, 2019). Doris a Heritage (2013) představují několik definic empowermentu (zplnomocnění) a uvádějí, že „*jádrem konceptu je pojem moci, definovaný jako schopnost ovládat složky, které určují náš život*“. Šťastná dále uvádí, že oba koncepty (participace a zplnomocnění) se v praxi prolínají. Koncept zplnomocnění, participace a koncept zotavení byl také zmiňován v úvodní kapitole.

Jako příklad využití konceptu zplnomocnění a aktivní participace v praxi sociálního zemědělství si můžeme uvést účast a zapojení lidí, kteří přichází na sociální farmu, do péče o dobytek (např. ovce, krávy), případně starost o záhony se zeleninou a o skleníky. V rámci projektu SoFarTEAM jsme sledovali například činnosti v pobytové službě pro osoby se zdravotním postižením, kde byl jeden člověk měl na starosti péči o několik ovcí (musel je vyhnat na pastvu, nakrmit, zajistit ohradníky atd.). Tento svůj úkol vnímal velmi zodpovědně. Když například odjížděl na víkendový pobyt domů, vždy zajistil, aby si vzal někdo jiný na svá bedra tuto péči ovce. Měl tak jistotu, že se o ně někdo postará. Zároveň zmiňoval, že je daný úkol velmi významný a důležitý, a zmiňoval i další užitek z chovu ovcí pro vlnu a maso. Z jeho vyjádření bylo znát, že si daného úkolu velmi považuje a je rád, že tímto způsobem účastní chodu domu (sociální služby) a její farmy.

Velkou výhodou práce na farmě je i rozmanitost činností i to, že jediným měřítkem není výkon. Lidé zde mohou odvádět různé druhy práce a rozvíjet se. Tím získávají i řadu nových dovedností a kompetencí, které pro ně mohou být užitečné i v dalším životě.

3.3 ČLOVĚK V PROSTŘEDÍ – SOCIÁLNĚ EKOLOGICKÝ MODEL

Předmětem ekologického modelu, který lze také zmínit v souvislosti se sociálním zemědělstvím, je vztah mezi jednotlivcem a jeho prostředím, které se neustále navzájem ovlivňují a působí na sebe.

Při práci je nutné zvažovat a reflektovat nejenom problémy a slabé stránky, ale i kvality a silné stránky jedince, které mohou vést k tzv. resilienci, tedy nezdolnosti. (Matoušek a kol., 2012: 249)

Sociálně ekologický model klade důraz na vzájemnou propojenost a provázanost, přičemž lze pojmenovat pět základních systémů, které nás obklopují a vzájemně se ovlivňují: „mikrosystém (tvoří jej nejbližší okolí člověka), mezosystém (vztahy mezi jednotlivými mikrosystémy – rodinou a školou, vrstevníky a rodinou, atd.), exosystém (jedinec není aktivním účastníkem, ale dění v něm jej ovlivňuje – např. pracovní prostředí rodičů ovlivňuje v řadě aspektů život dítěte), makrosystém (člověk jako člen společnosti, zahrnuje etické, kulturní, náboženské a další normy) a chronosystém (zachycuje změny probíhající v čase z pohledu jedince i jeho prostředí)“ (Matoušek a kol., 2013: 75).

Život a práce na farmě s sebou přináší celou řadu příkladů a situací, kdy dochází k vzájemnému ovlivňování. V řadě příkladů tak můžeme najít naplnění základní prvků systémů jmenovaných výše. Např. práce a nutný režim dne (péče o zvířata a plodiny – čas

Jsme obklopeni mikrosystémem, mezosystémem, makrosystémem, exosystémem a chronosystémem.

setby a sklizně v daný čas) zasazuje člověka do místa a času, případně dává prostor ke sledování změn, ke kterým na farmě v průběhu roku dochází. S ohledem na jednotlivá roční období – např. v ovocném sadu či na záhoně je možné vidět a všímat si toho, jak plodiny rostou, dozrávají, čas sklizně a zpracování výrobků – moštování jablek atd.); tak dochází k interakci v rámci chronosystému. Také vlastní prostředí farmy a život na ní (dění, nutná spolupráce a často i závislost na práci jiných – řetězec činností) dostává jedince do kontextu exosystému.

Péče o zvířata

Zdroj: Martin Matěj

Velký význam může mít také možnost účastnit se postupu, při kterém se z plodiny stává jídlo, tedy zažít proces „z farmy na talíř“. Je důležité vědět, že dříve, než jsem dostal jídlo na talíř a mohl plodinu (rajče, cibule, česnek atd.) sníst, bylo nutné ji zasadit, zalévat, sklídit atd.

Významný v prostředí farmy je i makrosystém, neboť řada farem funguje v rámci komunitního života, ve kterém je člověk nucen dodržovat stanovená pravidla a normy – jak v oblasti soužití, tak např. i v oblasti přístupu k zemědělské práci. Život na farmě tak má velký sociální význam. Lidem umožňuje vstup do jiného (nového světa), což může být významné pro obyvatele různých pobytových služeb. Na farmě mají prostor setkat se s různými lidmi, činnostmi, situacemi a díky tomu mají nová témata a příběhy, které mohou dále sdílet s ostatními či s rodinnými příslušníky.

**Práce na farmě
zvyšuje chuť
k jídlu**

Lidé se prostřednictvím práce na farmě stávají součástí místní komunity – na farmě se prodávají produkty široké veřejnosti v rámci obce či místa, kde působí, případně se produkty prodávají na nejrůznějších farmářských trzích. Díky tomu mají lidé s z farmy další kontakt s vnějším světem. Možnost dostat se do jiného prostředí, než se běžně pohybuje (domov, pobytová služba, zdravotnická zařízení), může mít na každého pozitivní a významný efekt. Farma je také prostředím, kde není kladen důraz na klientův hendikep či problém, ale na to, co zvládá a umí.

Je třeba zaměřovat se schopnosti člověka, nikoliv jeho omezení

3.4 HUMANISMUS V SOCIÁLNÍ PRÁCI

V rámci přístupu orientovaného na člověka je důležité, aby pomáhající pracovníci usilovali ve vztahu o soulad a autentičnost. Ačkoliv tento přístup vychází z oblasti sociální práce, velmi dobře jej lze uplatnit i v souvislosti se sociálním zemědělstvím. Pomáhající pracovníci by měli jednat v souladu se svými zkušenostmi a měli by se chovat ve vztahu s každým člověkem opravdově, jde o sdílení vztahu. Přístup pomáhajícího pracovníka by měl být také bez předsudků a nedirektivní; důležité jsou aktivní naslouchání a opravdový vztah (Nykl, 2012; Matoušek et al., 2012).

Aktivní naslouchání a opravdový přístup jsou ve vztahu důležité

Opravdovost, zájem o společné úsilí, přijetí zkušeností a postupů práce z mládí; to vše jsou oblasti, které je možné např. v rámci společné péče o zahradu či o záhony v domově pro seniory s jeho obyvateli praktikovat. Pracovníci často využívají jednotlivá roční období, na která navazují jednotlivé činnosti. Prvky sociálního zemědělství se tak propojují s prvky reminiscenční terapie, kdy např. u příležitosti Velikonoce je možné vytvořit prostor pro vyprávění klienta o tom, jak tyto svátky vypadaly za jeho mládí. Jaké květiny v té době již nejčastěji kvetly a jakou měli vůni, přičemž v rámci sociálního zemědělství je samozřejmě možné tyto květiny pěstovat. Tímto se vytváří se prostor pro možné sdílení vzpomínek a zážitků a pro naslouchání.

Práce na farmě podporuje dobrý tělesný i mentální stav účastníků prostřednictvím smysluplnosti a ocenění

Práce na farmě také může dávat prostor různým cílovým skupinám (např. lidé s duševním onemocněním atd.) otevřít se a sdílet svá niterná témata, o kterých by lidé v jiných souvislostech jen těžko hovořili. Výhodou zemědělských prací je, že člověka uzemňují, přinášejí různé příběhy a témata, jejichž vyprávění a sdílení přináší další věci a rozhovory.

Práce na farmě může lidem usnadnit otevřít se a mluvit o problémech

3.5 EXISTENCIÁLNÍ ANALÝZA A LOGOTERAPIE V. E. FRANKLA

Existenciální analýza a logoterapie vychází z myšlenky, že základní lidskou potřebou je vůle ke smyslu. V případě, že tato potřeba není naplněna, mohou vznikat psychické, somatické a jiné problémy. Smysl člověk nalézá především uskutečňováním hodnot. Hodnoty autor logoterapie Frankl dělí na hodnoty *tvůrčí* (ty se nejčastěji realizují prací, přičemž podstatný není druh práce, ale způsob, jak je vykonávána – s nasazením, bez zájmu, poctivě, nepoctivě atd.), *hodnoty zážitkové* (prožitky spojené s vnímáním přírody, umění, vztahu) a *hodnoty postoje* (Matoušek a kol., 2012).

V rámci projektu SoFarTEAM jsme mimo jiné pozorovali činnosti v pobytové službě pro lidi se zdravotním postižením, kteří kladně hodnotili možnost práce na zahradě. V práci spatřovali smysluplnost a užitek. Zvláště často vyzdvihovali rozměr „užitečnosti“ a uváděli, že mohou v průběhu času vidět plody své práce, když sklízí vypěstovanou zeleninu (rajčata, cibule, česnek, bylinky), které následně použijí v kuchyni k přípravě pokrmů. Práce jim dávala o to větší smysl, když je ocenili ostatní za to, jak dobře se starali o záhony a zahradu a jak chutnou zeleninu vypěstovali.

Smysluplnost práce je tedy jeden z důležitých aspektů práce na farmě, kdy na farmě jsou jednotlivé činnosti propojeny – péče o zvířata/zahradu, užitek (vejčička, maso, mléko atd.) a radost (rostliny rostou, hezky vypadají a voní) z této práce. Díky tomu práce na farmě má smysl a není potřeba vymýšlet další aktivizační a jiné činnosti.

Můžeme zde vidět jistou paralelu s Franklem jmenovanou tvůrčí hodnotou. Pochvala a uznání bylo následně motivem pro práci na zahradě s větším nasazením a zájmem, případně tato pozitivní zkušenost motivovala k zapojení se do práce na zahradě i další lidi. Další hodnota, kterou zmiňuje Frankl, je hodnota zážitková. I v konceptu sociálního zemědělství nacházíme prožitek spojený s vnímáním přírody. Pro lidi to může být např. zážitek rozkvetlého jabloňového sadu, či kvetoucí záhon.

3.6 VALIDAČNÍ TERAPIE

Metoda validace je přístup, který vytvořila a do praxe zavedla americká gerontoložka a sociální pracovnice Naomi Feil. Jedná se o přístup, který se používá při práci s dezorientovanými velmi starými lidmi (v anglickém originále *old-old*) (Procházková, 2012). Stejně tak je možné ho dobře využít v přístupech sociálního zemědělství.

Úlohou validace je potvrdit osobě, že její pocity jsou opravdové a že je pečující člověk uznává (viz také kapitola o starších lidech v sociálním zemědělství).

Dezorientovaný člověk (přičemž její příčinou je velmi často stařecká demence, při které je narušena paměť, dochází k poruše myšlení a k rychlému vytráčení krátkodobé paměti atd.) bývá ze své situace nešťastný a může výrazněji emočně reagovat (pláč, zoufalství, agrese) na situace, do kterých se dostává. Úlohou validace pak není vyvracet stav dezorientovaného, ale potvrdit mu, že jeho pocity jsou skutečné a že je jako pečující osoba beru na vědomí. (Pokorná & Sukupová, 2014)

Metoda validace pak vychází z několika základních principů, přičemž jeden z nich spočívá v tom, že věci ze současnosti (barvy, zvuky, vůně, chutě) mohou vyvolat vzpomínky z minulosti (Procházková, 2012). Lidé se pak na základě oživených vzpomínek vracejí do minulosti, v níž byli potřebnými a produktivními osobami (Pokorná & Sukupová, 2014).

V rámci konceptu sociálního zemědělství například v pobytové službě pro seniory (domov pro seniory) lze využít řadu prvků, díky kterým lze naplňovat výše uvedený princip validace. Jako příklad můžeme zmínit bylinkové zahrady; vůně pěstovaných bylinek může vyvolávat pozitivní vzpomínky. V návaznosti na to lze s člověkem rozvíjet i diskuzi, k jaké

přípravě pokrmů dané bylinky používal, při jaké příležitosti (oslavy, svátky) se dané pokrmy servírovaly. Případně lze v návaznosti na ergoterapii některé pokrmy uvařit/upéct, a tak zapojit i další smysly – chuť, čich a hmat.

Dále lze využít i činnosti jako je přesazování květin, či výsadba (hrách, ředkvičky, rajčata atd.), při nichž můžeme s člověkem hovořit i o způsobu, jak dané činnosti prováděl nebo jak pečoval o zahradu.

3.7 TEORIE OBNOVY POZORNOSTI

Tato teorie uvádí, že pobyt v přírodě člověka uvolní, navíc i zlepší jeho soustředění a pozornost. Teorie vychází z předpokladu, že rozlišujeme dva druhy pozornosti – vědomou a bezděčnou. Vědomá pozornost vyvolává duševní únavu. Oproti tomu bezděčná pozornost přináší regeneraci – sledování rozkvetlé louky, vrcholky hor zalité západem slunce, motýl poletující z květiny na květinu. Fascinace přírodními jevy nechává prostor pro potěšení a zároveň vyvolává bezděčnou pozornost. Díky tomu se obnovuje i vědomá pozornost a dochází k regeneraci (Brabencová et al., 2020).

Teorie obnovy pozornosti byla vyvinuta a popularizována Stephenem a Rachel Kaplanovými koncem 80. let. Autoři uvádějí, že existují čtyři kognitivní stavy nebo stavy pozornosti, které vedou k obnově: a) jasnější mysl nebo soustředění: V této fázi se myšlenky, starosti, obavy a informace, které vyžadují naši pozornost, nechají jen tak plynout do ztracena. b) obnovení mentální únavy: Skutečná obnova začíná; po úkolu nebo činnosti, které vyžadují zaměřenou a cílenou pozornost, je snadné cítit se vyčerpaný a vyprázdněný. Fáze obnovy mentální únavy umožňuje obnovení zaměřené pozornosti a obnovení normálního stavu. c) jemné okouzlení nebo zájem: Tato fáze umožňuje jedinci být lehce rozptýlený a angažovaný v činnosti, kde není třeba být moc stimulován, což snižuje vnitřní nepokoj a poskytuje klidný vnitřní prostor pro relaxaci. d) reflexe a obnova: Ve finální fázi, vyvolané dlouhým pobytem v prostředí, které naplňuje všechny čtyři stavy, je jedinec schopen relaxovat, obnovit svou pozornost a zamyslet se nad svým životem (Kaplan, 1995).

Potenciální oblasti aplikace této teorie se ukazují u výzkumu provedeného ve třech samostatných oblastech. Pokud jde o mentální únavu, trávení času v přírodě nám může pomoci obnovit naši pozornost, zejména po jejím vyčerpání. V oblasti zotavení ze stresu studie ukázaly, že pouhá přítomnost zeleného prostoru kolem domova může pomoci chránit lidi před negativními zdravotními dopady stresu, a zvláště stresujících životních událostí. Těch, kdo měli kolem domu větší množství zeleného prostoru, se méně dotkla stresující životní událost a zachovali si lepší duševní zdraví než ti, kteří kolem sebe měli málo zeleného prostoru, nebo téměř žádný. V případě poruchy pozornosti s hyperaktivitou ADHD naznačují výsledky studií, že pro zmírnění těchto příznaků, stačí být o něco déle v přírodě (Ackerman, 2018).

3.8 HYPOTÉZA BIOFILIE

Hypotéza biofilie říká, že lidé mají v důsledku evoluce vrozený sklon zaměřovat se na život a životní procesy (Gullone, 2000) a hledat spojení s přírodou a jinými formami života. Termín biophilie použil Erich Fromm ve své knize *The Anatomy of Human Destructiveness* (1973), kde biophilii popsal jako "vášnivou lásku k životu a ke všemu, co je živé." Termín byl později použit americkým biologem Edwardem O. Wilsonem ve své práci *Biophilia* (1984), kde uvádí, že tendence lidí zaměřovat se a spojovat se s přírodou a ostatními životními formami má zčásti genetický základ.

Hypotéza biofilie naznačuje, že lidé mají vrozený sklon hledat spojení s přírodou a ostatními formami života

Podle hypotézy biofilie může kontakt s přírodou současně vyvolávat jak pozitivní, tak negativní emoce. Příkladem může být naše chování vůči hadům nebo pavoukům, kdy se k nim instinktivně přibližujeme se zvýšenou obezřetností. Teorie tvrdí, že každý kontakt s přírodou je pro člověka prospěšný (Brabencová a kol., 2020).

3.9 SNÍŽENÍ STRESU: PŘÍRODA POSKYTUJE RYCHLEJŠÍ ZOTAVENÍ

Výzkumník Roger Ulrich (1991) opírá své studie o biologický/evoluční principy. Tvrdí, že lidská evoluce probíhala v přírodním prostředí. Ti, kteří reagovali pozitivně na přírodní prostředí a rychle se zotavovali ze stresu, měli evoluční výhodu. K této hypotéze dospěl po svém slavném nemocničním experimentu, v němž se pacienti s výhledem na zeď zotavovali dříve než pacienti s výhledem na cihlovou zeď. V jiném výzkumu zjistil, že po sledování kriminálního filmu se srdeční tep lidí zklidnil rychleji, když se pacienti následně dívali na video s přírodními obrazy, nikoli na video s dopravní cirkulací (Ulrich, 1984).

Tento přehled teorií, který vychází především ze sociální práce a dalších přístupů, přináší nástin koncepčních rámců pro sociální zemědělství. Bylo by možné zmínit i další teorie týkající se zemědělství, sociální a solidární ekonomiky, občanské společností a dalších oblastí. Volba teorií založených převážně na sociální práci vycházela z cílů stanovených projektem SoFarTEAM, který je zaměřen na podporu lidí ze znevýhodněných sociálních skupin. A víme, že i z oblasti sociální práce by bylo možné využít i další teorie.

3.10 OTÁZKY K PROCVIČENÍ ZNALOSTI

Na základě přečtené kapitoly zkuste odpovědět na následující otázky:

1. Který z popsaných přístupů (teorií) byste zvolil/a při práci s lidmi s drogovou závislostí? Diskutujte ve dvojicích a prezentujte své názory.
2. Je někdy při práci s lidmi na sociální farmě nutné zvolit direktivnější přístupy a kontrolu? Zdůvodněte svou odpověď a uveďte příklady.

ZDROJE

Ackerman, C. E. (2018). What is Kaplan's Attention Restoration Theory (ART)? Positive Psychology. <https://positivepsychology.com/attention-restoration-theory/>.

Brabencová, M. J., Galle, Z., Kalendová, M., Ruxová, A. T. (2020). Methodology for providing garden therapy in social services. Baliny: Chaloupky.

Dooris, M., Heritage, Z. (2013). Healthy Cities: Facilitating the Active Participation and Empowerment of Local People. J Urban Health, 90, 74–91. <https://doi.org/10.1007/s11524-011-9623-0>.

Gullone, E. (2000). The Biophilia Hypothesis and Life in the 21st Century: Increasing Mental Health or Increasing Pathology?. Journal of Happiness Studies, 1, 293–322. <https://doi.org/10.1023/A:1010043827986>.

Kaplan, S. (1995). *The restorative benefits of nature: towards an integrative framework*. Journal of Environmental Psychology, 15, 169-182.

Matoušek, O., Šustová, J., Navrátil, P., Musil, L., Tomeš, I., Šiklová, J., Kodymová, P. (2012). *Základy sociální práce*. Praha: Portál.

Matoušek, O. et al. (2013). *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál.

Nykl, L. (2012). *Carl Ransom Rogers a jeho teorie. Přístup orientovaný na člověka*. Praha: Grada.

Pokorná, A., Sukupová, M. (2014). *Naomi Feil ® validation in geriatric care*. Kontakt, 16(2), e71–e78. <http://dx.doi.org/10.1016/j.kontakt.2014.05.004>.

Procházková, P. (2012). *Metoda validace – podpora práce s dezorientovanými lidmi*. PRO-HUMAN. Online. cit. 05-22-22. <https://www.prohuman.sk/socialna-praca/metoda-validace-podpora-prace-s-dezorientovanymi-lidmi>.

Šťastná, J. (2019). *Koncept zplnomocnění a participace v sociální práci*. Sociální práce/Sociální práce. O čem se mluví, online články. 5online. cit. 05-22-22. <https://socialniprace.cz/online-clanky/koncept-zplnomocneni-a-participace-v-socialni-praci/>.

Ulrich, R. (1984). *View through a window may influence recovery from surgery*. Science, 224, 420-1.

4

NÁLEŽITOSTI SOCIÁLNÍCH FAREM

Lisa Essich

Co se v této kapitole naučíte

Po přečtení této kapitoly studenti budou:

- Rozumět motivům, které vedou zemědělce k zahájení sociálního zemědělství.
- Znat různé organizační modely sociálního zemědělství.
- Vědět, jaké osobní požadavky by měl mít sociální zemědělec.
- Umět popsat, které odborné kompetence jsou pro sociální zemědělství nezbytné.
- Vědět, jaké úpravy jsou nezbytné pro založení sociálního hospodářství.

Sociální zemědělství je spojeno s určitými požadavky, které musí farma a zemědělec nebo sociální pracovník splňovat. Ty se týkají jednak sociálního zemědělce, který musí mít určité vzdělání, ale musí být také osobnostně vhodný a motivovaný. V neposlední řadě je třeba v závislosti na cílové skupině zohlednit různé strukturální požadavky. Následující kapitola vysvětluje, které požadavky se vztahují na sociální zemědělství.

Poznámka: Tato kapitola obsahuje citace sociálních pracovníků, zemědělců a dalších odborníků z řad pomáhajících profesí, se kterými jsme vedli rozhovory během projektu SoFarTEAM (v letech 2021 a 2022). Jsou vyznačeny barevně a kurzívou.

4.1 PROVOZNÍ STRUKTURA A ORGANIZACE

Nabídky v sociálním zemědělství jsou rozmanité a lze je vybírat individuálně a podle personálních podmínek. Účastníci mohou pracovat na farmě - několik hodin denně v denní péči nebo v trvalém pobytu s vlastním bytem na farmě po dobu několika měsíců nebo let. Rozsah služeb a rozsah služeb, které se farma nakonec rozhodne nabízet, závisí do značné míry na jejích možnostech: Volná pracovní síla, strukturální podmínky, rodinné podmínky a mnoho dalšího. V závislosti na podmínkách mohou farmy vystupovat buď jako samostatní poskytovatelé sociálních služeb, nebo spolupracovat se sociální institucí, která pak terapeutickou péči převezme.

Zejména u ekologických farem je patrná tendence volit sociální zemědělství jako způsob diverzifikace. Vstup do sociálního zemědělství se může vyplatit zejména malým zemědělským podnikům. Díky specifickým marketingovým strategiím nebo jiným ekonomickým charakteristikám je pro ně možné zvítězit nad konkurenčním tlakem velkých zemědělských podniků. Přeměna vlastního hospodářství na sociální zemědělství by se měla vyplatit, ale neměla by být založena pouze na finančních motivacích. Ve většině případů

Požadavky závisí na formě organizace

k tomu není finanční podpora dostatečně atraktivní. U některých typů služeb není dotace vůbec žádná. Základním předpokladem je tedy určitá ekonomická stabilita, zejména proto, aby bylo možné pokrýt investice na začátku.

4.2 MOTIVACE

Motivace pro vstup do sociálního zemědělství je různorodá. Záleží na tom, zda jde o pracovní integraci a chráněné dílny, nebo spíše o rehabilitaci a pracovní terapii. Pokud se dotýká celoroční pobytové péče, ukazuje se sociální zemědělství jako nová nabídka v životě lidí, kteří tuto péči vyhledávají. Jedná se o jinou poskytovanou péči než v běžném sociálním zařízení.

S tím úzce souvisí myšlenka, uvést lidi, přírodu a zvířata do vzájemné harmonie, protože příroda je pro lidstvo prokazatelně přínosná. I když sociální zemědělství může přinášet příjmy a odlehčit pracovní síle, čistě peněžní přístupy jsou spíše vzácné. Kritériem pro vstup do sociálního zemědělství by kromě čisté ekonomické efektivity mělo být také začlenění, vzájemná odpovědnost a sociální angažovanost.

V tomto druhu alternativního zařízení tráví zaměstnanci s účastníky mnohem více času a mají větší volnost při plánování. Režim není tak přísný jako v běžných zařízeních.

Další motivací může být přeměna sociální služby v sociální podnikání a zaměstnávání lidí s různým postižením, kteří dělají něco výnosného a s přidanou hodnotou. Jde také o získání nových dovedností a odpovědnosti za péči o zvířata a získání základních pracovních návyků.

„Zajímal mě další zdroj příjmů pro farmu, ale když jsem se vyučil a začal to dělat, měl jsem z toho potěšení, znáte tu společnost, viděl jsem lidi, kteří přicházeli na farmu. To, že jsem si udělal čas, abych se zastavil a vysvětlil, co dělám, vám může dát úplně nový zájem o to, co děláte. Například získáte úplně nový zájem o svá zvířata.“

Přichází také s tím, že motivace vyrostla z potřeby dlouhodobé obnovy venkovského prostředí, kde byly zahrady a pole v minulosti značně znehodnoceny. Sociální zemědělství je způsob, jak zvelebit přírodní části venkova a vytvořit dobré prostředí pro návštěvníky, turisty a zákazníky. Sociální zemědělství vzniká jako občanská povinnost, jak tvrdí někteří respondenti. Je to závazek k udržení životaschopnosti venkovských oblastí, k podpoře biologické rozmanitosti a zároveň k integraci zranitelných osob.

V tomto ohledu se motivace, jako je potravinová soběstačnost, ochrana krajiny a ekologické zemědělství, přirozeně vyvinula v integraci lidí z problémového prostředí. Sociální prvek logicky patří ke konceptu agroekologie.

Vzájemná harmonie mezi lidmi, přírodou a zvířaty.

Sociální podnikání

„Obě zahrady jsme si v minulosti vybrali záměrně, protože jedním z hlavních cílů naší organizace je revitalizace venkovského prostředí. Postupně jsme tedy začali budovat obě zahrady s cílem zaměstnat naše klienty, kterým poskytujeme sociální služby, a osoby se zdravotním postižením z okolních vesnic.“

Ve většině případů je v popředí touha zemědělců přispět společnosti. Například zaměstnávání osob se zdravotním postižením v zemědělství je krokem k většímu začlenění a zapojení do společnosti. Častým motivačním faktorem jsou také předchozí zájmy s odpovídající kvalifikací v sociální oblasti. Využití volných budov může být také důvodem, proč se blíže zabývat sociálním zemědělstvím a například zavést nabídky v oblasti bydlení pro seniory.

4.3 VZDĚLÁNÍ A ŘÍZENÍ OSOBNÍCH ZDROJŮ

Prvním důležitým předpokladem pro zahájení sociálního zemědělství je správná motivace. Zemědělci, kteří chtějí zavést pečovatelské služby, však musí mít také určité znalosti a sociální dovednosti. V podstatě nejnezbytnější je správný přístup k cílové skupině a náklonnost k práci s lidmi. To platí i ve vztahu ke stávajícím zaměstnancům (farmy), ale také k rodinným příslušníkům na farmě. Na farmě, která se sociálním zemědělstvím začíná, mají zaměstnanci s největší pravděpodobností vzdělání v zemědělské oblasti. Aby mohli účastníky instruovat a vést při práci, musí být přítomni další odborníci ze sociální oblasti. Výčet dovedností a kompetencí sociálních zemědělců a podpůrných pracovníků je vyčerpávající. Tyto kompetence se týkají osobnosti zemědělce i jeho odborných znalostí. Tato kapitola podává přehled potřebných lidských zdrojů a má zemědělcům pomoci zamyslet se nad sebou samými.

Jak již pojem sociálního zemědělství napovídá, osoby, které v této oblasti působí, jsou nejspíše lidé z primárního sektoru, jako jsou zemědělci nebo zahradníci, a také osoby působící v sociální a vzdělávací oblasti (např. sociální pracovníci). Práce s účastníky vyžaduje hluboké znalosti a zkušenosti v oblasti sociální práce, takže zemědělcům obvykle pomáhají odborníci z oblasti sociální práce. Spolupráce a společná organizace práce těchto různých profesních skupin nakonec rozhoduje o úspěchu pečovatelské farmy. Potřebný personál a čas a nezbytná kvalifikace vedoucího se na jednotlivých farmách liší a závisí na typu pečovatelské farmy, cílové skupině a počtu účastníků. Účastníci, kteří využívají nabídky denní péče, mají obvykle nižší nároky na péči a podporu a odborné vzdělání pečujícího farmáře je méně relevantní. Určení cílové skupiny a oblasti jejich působnosti již vyžaduje podrobnou znalost potřeb účastníků a jejich vlastních zdrojů. V zásadě farmář potřebuje vysokou míru odhodlání, motivace a sociální kompetence. (Limbrunner, Löwenhaupt, Sambale a Heider, 2014)..

Očekává se, že zemědělec má kromě obvyklých zemědělských znalostí v oblasti výroby, řízení podniku a marketingu také pedagogické schopnosti a vůdčí schopnosti, že dokáže smysluplně plánovat, koordinovat a delegovat práci a že se vyvaruje nadměrných a nedostatečných požadavků na své zaměstnance. Měl by umět vytvořit dobrou pracovní atmosféru. Navzdory těmto speciálním manažerským dovednostem nevede zapojení

Osobní požadavky

Hluboké znalosti a zkušenosti v oblasti sociální práce

Pedagogické dovednosti a vůdčí schopnosti

manažerů zemědělských podniků do sociálního zemědělství k vysokým příjmovým efektům (Hermanowski, 2006).

Práce účastníků by měla být plánována svědomitě a se zapojením všech členů rodiny a zaměstnanců. Na místě by měl být alespoň částečně přítomen alespoň jeden pedagog nebo sociální pracovník, aby mohl účastníky vést příslušnou profesí. Je vhodné oddělit výchovnou práci od zemědělských procesů. Sociální pracovníci jsou pak zodpovědní za účastníky, ale nikoliv za to, že probíhají samotné zemědělské činnosti (Baumbach-Knopf, Luft, & Krüger, 2018). Zemědělci si musí být vědomi toho, že v době, kdy jsou účastníci na farmě, může dojít ke zpoždění v provozním procesu, protože péče o ně zabere mnoho času. Tím se zvyšují potřebné pracovní kapacity, což je třeba zohlednit při dělbě práce. V závislosti na cílové skupině je možné, že účastníci nemají kognitivní nebo fyzické schopnosti pro obsluhu náročných strojů. Technické a extenzivní činnosti, jako je pěstování zeleniny a ovoce, jsou proto pro účastníky a provozní proces výhodné.

Stejně jako u většiny sociálně zaměřených zemědělských podniků dochází ke střetu zájmů mezi sociálními a zemědělskými úkoly. Vzhledem k poměrně pracovité a přizpůsobivé skupině klientů z řad osob se závislostmi se nezdá, že by limity byly tak velké jako v podnicích, které integrují osoby s těžkým zdravotním postižením. Vedoucí pracovník ve společnosti Hof Fleckenbühl popisuje tento střet zájmů následovně:

„Spojení mezi zemědělstvím a podporou závislostí je dobré pro podporu závislostí a špatné pro zemědělství. (...) Že tady dělám zemědělství s celou partou nekvalifikovaných lidí. (...) To už není idealizované zemědělství, kde se tahá motyka na pole. Spíš už děláme velkou část strojově, se složitými a drahými stroji, které by vlastně měli obsluhovat jen vyškolení odborníci. Samozřejmě máme i velkou část ruční práce, stále ji máme ve stájích, které hnojíme ručně. Takže můžeme využít i nekvalifikované lidi. Ale zemědělství už je složité, hospodaření a plánování střídání plodin, to všechno trvá několik let... není to jednoduchá práce. Když někomu řeknu, běž tam a posekej plevel, to je realizace, to děláme i s nekvalifikovanými pracovníky. Ale celé zemědělství musí být organizováno jinak, aby bylo dlouhodobě úspěšné. To je pro zemědělství obtíž.“

(van Elsen, a kol., 2012)

Nejdůležitější je, aby se tým vedoucích pracovníků na sociální farmě vzájemně doplňoval svými vlastnostmi. Tak, aby si mohli vzájemně pomáhat, ale také se od sebe učit, a ještě důležitější je, aby různí supervizoři se svými vlastními kvalitami dokázali zajistit, že účastníci vždy najdou shodu s některým z supervizorů.

4.4 KLÍČOVÉ KOMPETENCE A CHARAKTERISTIKY SOCIÁLNÍCH ZEMĚDĚLCŮ A ZAMĚSTNANCŮ

Zkušenosti ukazují, že zavedení podpůrných a ošetrovatelských služeb v zemědělském podniku obvykle trvá déle, než se původně očekávalo, a to kvůli administrativním překážkám. Od prvního konkrétního úkonu často uplyne šest měsíců, než účastníci skutečně přijedou na farmu (Příručka pro nizozemské farmáře poskytující péči). Struktura farmy se obvykle výrazně mění, což může být pro zemědělské zaměstnance výzvou. Všichni zaměstnanci, kteří jsou v kontaktu s účastníky, potřebují pro práci s příslušnou cílovou skupinou určité sociální dovednosti.

U každé cílové skupiny je důležité umět se vcítit. Pokud se pro in-stance podíváte na supervizi uprchlíků, je někdy obtížné pochopit jejich verzi příběhu, protože supervizoři často nebyli v situacích války a násilí. S tím přímo souvisí schopnost být otevřený vůči lidem a v případě uprchlíků i vůči jiným kulturám a jejich příběhům.

Zemědělci, kteří chtějí přeměnit své hospodářství, musí být především otevření. Musí být otevření novým myšlenkám, novým konceptům a také musí být připraveni podniknout příslušné kroky. A tyto kroky nejsou snadné. Je třeba splnit spoustu požadavků, hodně toho zorganizovat.

„Mnohem důležitější je být empatický a komunikativní než vzdělaný.“

(vedoucí mládeže)

Při každodenní práci s účastníky je velmi důležitá vysoká míra trpělivosti. V závislosti na účastnících může vysvětlení úkolu trvat o něco déle.

„Jednou z hlavních kompetencí, které umíme při vedení klientů na pracovišti, je trpělivost a ještě jednou trpělivost.“

(vedoucí osoby s mentálním postižením)

„Trpělivost, laskavost, jemnost. Nesnažte se z nikoho udělat to, čím není. Intuice je velmi důležitá. Musíte pracovat s přírodními živly, různým počasím atd.“

(lidé s mentálním postižením)

Pracovníci musí být schopni zvládat vyšší míru tlaku a stresu. Je důležité být vytrvalý a stabilní, jinak brzy narazíte sami na sebe, jak uvedli respondenti.

„Jsem autentický se všemi svými životními zkušenostmi, jak tu stojím, se všemi svými slabostmi i silnými stránkami, se všemi svými příběhy. A nešetřím slovy. Chcete, abych s nimi nějakým způsobem promluvil? Takový je život, jaký se žije.“

(vedoucí mládeže)

Empatie

Otevřenost

Trpělivost

Autenticita znamená také ochotu vyjít vstříc sám sobě, být transparentní a otevřený.

„Musíte být zakotveni především sami v sobě. Pokud k vám chodí lidé, pokud máte něco na srdci, zaparkujte to. Musíte být co nejpřítomnější. Jen si velmi dobře uvědomte, jestli někde neleží něco, jako třeba hrábě, které by mohly někoho zranit. Ale potom buďte sami sebou a nechte je být sami sebou, jak jen to bude možné.“

(lidé s mentálním postižením)

Otevřená mysl je velmi důležitá. Otevřená mysl vůči účastníkům, ale také vůči novým nápadům a plánům. To souvisí s flexibilitou. Jak říká jeden ze sociálních zemědělců:

„Pružnost v tom smyslu, že nemohu něco očekávat. Každý den je jiný, protože člověk se cítí jinak. Proto musím mít vždy plán B. Nemohu nic standardizovat. A to, co v tuto chvíli funguje, může příště úplně selhat.“

Respondenti, kteří pracují s lidmi s duševními problémy, uvádějí, že důležitou vlastností je flexibilita.

Při práci s každou cílovou skupinou je důležitá autenticita.

Flexibilita

Obrázek 5: Klíčové kompetence sociálních zemědělců (podle SoFarTEAM Research)

4.5 PROSTŘEDÍ FARMY

4.5.1 Úpravy

Farma není automaticky vhodná pro obsluhu účastníků. Ve většině případů je třeba při zahájení nového projektu provést úpravy. Tyto úpravy závisí na cílové skupině, typu nabídky a počtu účastníků. Úpravy pracovního prostředí v sociálním zemědělství mohou vycházet také z platné legislativy, která definuje organizační a technická opatření pro zaměstnávání osob se zdravotním postižením, přičemž legislativa v jednotlivých zemích EU se liší. Úpravy slouží k zajištění snadnějšího pohybu a orientace účastníků sociálního zemědělství v prostorech farmy, včetně jejích budov, a v neposlední řadě ke zvýšení bezpečnosti prostředí.

Za pracovní prostředí lze považovat místo, kde se zaměstnanec vyskytuje během pracovního procesu a vykonává pracovní činnosti vyžadované technologií nebo postupem, včetně seřizování, oprav, úklidu a údržby. Zaměstnavatel je povinen zajistit pro zaměstnance, který je osobou se zdravotním postižením, technická a organizační opatření, zejména nezbytnou úpravu pracovních podmínek, úpravu pracovišť, zřízení chráněných pracovních míst, zaškolení nebo zaučení těchto zaměstnanců a zvýšení jejich kvalifikace v běžném zaměstnání. Každý typ zdravotního postižení vyžaduje poněkud odlišné úpravy prostředí. Většina úprav se týká osob s tělesným, zrakovým a sluchovým postižením, v ostatních případech jsou úpravy prostředí velmi individuální (Bayerische Landesanstalt für Landwirtschaft, 2016).

Míra přizpůsobení se liší podle konkrétní cílové skupiny, obecně platí, že největší změny vyžadují osoby s tělesným postižením a osoby se sníženou pohyblivostí.

Při práci s osobami s tělesným postižením nebo staršími lidmi musí mít budovy bezbariérový přístup do prostor, které se používají pro kontakt a práci s účastníky. Je třeba řešit bezbariérovost, výšku obrubníků, sklon rampy, sklon a šířku cesty, šířku vstupů, dveří a jejich otevírání, zábradlí, oplocení a ohrazení, jejich bezpečnost a průchodnost, povrchové a barevné odlišení důležitých prvků na statku. Pokud jsou v budově schody, je možné je obejít (rampy, výtah nebo zvedací zařízení). Prostory určené k práci, chodby, schodiště a jiné komunikace musí mít stanovené rozměry a povrch a musí být vybaveny pro činnosti, které se v nich vykonávají. Podlahy a podlahové krytiny by měly být protiskluzové a bezbariérové. Použitelnost toalet je hlavní překážkou integrace osob se zdravotním postižením. Musí být možné ovládat vypínače, tlačítka, splachovače WC, nouzové spínače atd. z neomezeného dosahu. Ideální výška je 85 cm, která zajistí přístupnost pro osoby na vozíku (Bayerische Landesanstalt für Landwirtschaft, 2016).

„Postavili jsme rampu pro vozíčkáře, vybudovali jsme toalety, rozšířili jsme uličky. Snížili jsme komfort pro zvířata, ale zvýšili jsme ho pro lidi s postižením. Díky bezbariérovým úpravám k nám začaly chodit děti ze škol a školek, rodiny s dětmi a kočárky. Podařilo se nám integrovat děti s postižením do jezdeckého klubu.“

Orientace v budově by měla být srozumitelná a přizpůsobená potřebám osob se smyslovým postižením. Osoby se zrakovým postižením by měly mít možnost přijímat informace hmatovými a akustickými prostředky. Pro osoby se sluchovým postižením je možné doplnit akustické informace vizuálními. Místnosti musí být dobře osvětleny. Označení by mělo být v kontrastní barvě. Grafické a piktogramy jsou lépe a rychleji srozumitelné.

Při práci s osobami s tělesným postižením může být nutné provést úpravy. To zahrnuje i bezbariérovou toaletu.

Zdroj: Lanz-Andy/Pixabay

Vhodná místnost pro odpočinek a rekreaci, stejně jako sociální zařízení, jsou nezbytné v každé formě nabídky a u každé cílové skupiny. Existují i další potřebná zařízení, která by měla mít každá sociální farma. Při rostoucím počtu účastníků může být nezbytná jídelna nebo podobné velkokapacitní stravovací zařízení. V případě práce s dětmi a mládeží vyžaduje provoz také odpovídající infrastrukturu. Na jedné straně je výhodná blízkost příslušné mateřské školy nebo příslušné školy. Dále je nutné napojení na systém veřejné dopravy nebo samostatnou řídičskou službu, aby byla zaručena dostupnost, a tím i využitelnost projektu. V zásadě je nezbytné nebo užitečné vymezení ploch a prostor určených pro sociální nabídku a zbytku areálu, v závislosti na cílové skupině, aby se riziko nehod snížilo na minimum. Při integraci osob se zdravotním postižením mohou být nezbytné další přestavby, které umožní v případě fyzického omezení co největší osvobození od bariér a nezávislost.

Požadovaná zařízení

- místnost pro odpočinek a stravování
- toalety a sprchy
- venkovní odpočívadla (lavičky, nejlépe na stinných místech).
- ubytování
- parkování

V souvislosti s prací se seniory a asistovaným bydlením je velmi výhodná blízkost infrastrukturně dobře vybaveného místa, které má odpovídající zdravotnickou, kulturní a zásobovací technickou nabídku. V této souvislosti je výhodné také napojení na systém veřejné dopravy nebo zřízení řídičské služby či fungující systém zásobování. Pokud účastníci bydlí a přespávají na pečovatelské farmě, jsou nezbytné alespoň ložnice, ale v závislosti na cílové skupině také jednotlivé apartmány s odpovídajícím vybavením, jako je kuchyňka pro vlastní stravování. Pro určité cílové skupiny může být užitečným doplňkem také přístup k internetu nebo jiným médiím. Tato opatření na přestavbu mohou představovat vysoké investice, které by neměly být při rozhodování o sociálním zemědělství opomíjeny.

Účastníci mají z práce se zvířaty prospěch. Určitá bezpečnostní pravidla jsou nezbytná - pro ochranu účastníků, ale také pro ochranu zvířat.

Zdroj: Thüringer Ökoherz e.V.

4.5.2 Bezpečnostní opatření

Pokud jsou tyto požadavky splněny, musí být zajištěna co největší bezpečnost práce v oblastech budoucího zaměstnání účastníků. V zásadě platí, že účastníci musí být důkladně poučeni o své pracovní oblasti a musí být pod dohledem podle svých schopností. Účastníci se musí na pracovišti cítit bezpečně - jak technicky a fyzicky, tak i psychicky, protože jen tak se u nich vytvoří pocit účasti. Rámcové podmínky musí být správné, aby se účastníci mohli učit novým věcem, pracovat samostatně a třeba i převzít odpovědnost za určitou oblast činnosti.

Na začátku je úvodní informace o farmě, kdy a kde se mohou účastníci na farmě pohybovat. Musí být stanovena jasná pravidla, co je na farmě, ale i v jejím bezprostředním okolí, povoleno. To zahrnuje například i to, aby bylo účastníkům jasné, že večer nebo v noci nesmějí být na farmě sami, protože se bez dozoru mohou vystavit vážnému nebezpečí. V některých případech je třeba dodržovat zvláštní hygienické normy i při zaměstnávání klientů, aby nebyli vystaveni zdravotním rizikům a byl zaručen hladký průběh provozu. To je nutné zejména v oblasti práce se zvířaty a v oblasti pedagogiky v mateřských školách (Bayerische Landesanstalt für Landwirtschaft, 2016).

Pokud jde o technickou bezpečnost farmy, základním požadavkem je dodržování právních předpisů o bezpečnosti, zdraví a dobrých životních podmínkách zvířat, což může být v závislosti na cílové skupině dostačující. Vždy je však třeba věnovat velkou pozornost bezpečnosti ve stájích a budovách. To zahrnuje například správné skladování nebezpečných materiálů, ale také uzamykání strojů, které by účastníci mohli neoprávněně používat, a například nenechávání klíče v traktoru. Je docela možné, že účastníci budou také obsluhovat stroje a nářadí. Předtím je však třeba důkladně zkontrolovat, zda je účastník schopen s nimi odpovědně zacházet a pracovat. Pokud existují stroje a nářadí, které nejsou vhodné pro práci s účastníky, je třeba na to jasně upozornit. Pracovní předměty a nástroje, které účastník při své práci používá, musí být na pracovišti umístěny přehledně, v dosahu a v řádném pořádku. Tvar a povrchový materiál všech předmětů musí umožňovat snadné čištění a nesmí ohrožovat zdraví pracovníků.

Bezpečná práce je má několik rovin: důležitý je také správný pracovní oděv, například ochrana proti slunci nebo rukavice.

Zdroj: Martin Matej

Účastník musí mít samozřejmě také zákonné oprávnění k obsluze některých strojů, např. řidičský průkaz na traktor nebo na motorovou pilu.

„Je třeba dát pozor, aby se účastníci nedostali do nepříjemné situace v momentě, kdy mají zahradní nářadí - rýče, lopaty.“

„V rámci našeho provozu nepoužíváme žádné speciální nebo upravené nástroje a většinou se jedná o stejné nástroje a vybavení, které jsou v běžném zemědělském prostředí na jiných místech farmy.“

4.6 OTÁZKY K PROCVIČENÍ ZNALOSTI

Na základě přečtené kapitoly zkuste odpovědět na následující otázky:

1. Jaké různé požadavky musí splňovat sociální pracovník nebo sociální pracovník?
2. Jak se liší požadavky v závislosti na cílové skupině?
3. Jaké jsou osobní požadavky na zemědělce, kteří chtějí zavést pečovatelské služby v sociálním zemědělství?
4. Jaké faktory určují nezbytné úpravy farmy v sociálním zemědělství?
5. Jaké jsou nejčastější úpravy, které potřebují lidé s tělesným postižením na farmě?
6. Jaké vybavení je nezbytné pro každou formu nabídky sociálního zemědělství a cílovou skupinu?

UPLATNĚNÍ ZÍSKANÝCH POZNATKŮ

Paní Smithová provozuje farmu se zaměřením na produkci zeleniny. Farma má celkem 50 hektarů orné půdy a v současné době zaměstnává 3 osoby. Paní Smithová plánuje na farmě otevřít zařízení pro seniory, kteří již nemohou nebo nechtějí žít sami kvůli svému zdravotnímu stavu. Senioři budou ubytováni na farmě a budou moci podle potřeby vykonávat lehké práce, aby se mohli aktivně zapojit do života na farmě.

1. Jaké výhody by mohlo mít začlenění starších lidí do farmy pro obě strany?
2. Co myslíte, jaké stavební požadavky je třeba na farmě vytvořit, aby se zde mohli ubytovat senioři?
3. Zjistěte si, jaké jsou právní a pojistné podmínky ve vaší zemi při zřizování tohoto typu ubytování.
4. Jaké aktivity by mohly být vhodné pro seniory, aby se zapojili do života na farmě?

5. Jaké možnosti financování by bylo možné zvážit pro zřízení takového ubytování?
6. Jaké požadavky by musely být splněny, aby bylo možné takové zařízení provozovat, a jaké kompetence by měli mít zaměstnanci zařízení, aby mohli seniorům poskytovat odpovídající péči?

ZDROJE

Bayerische Landesanstalt für Landwirtschaft (2016). Soziale Landwirtschaft. München.

Baumbach-Knopf, C., Luft, M., & Krüger, M. (2018). Modelle der Sozialen Landwirtschaft in Thüringen und Sachsen. Weimar: Thüringer Ökoherz.

Dutch National Support Centre for agriculture and Care (2013). Handbook for dutch care farmers. Von <https://www.socialfarmingacrossborders.org/images/custom/uploads/40/files/Dutch%20Handbook.pdf> abgerufen

Hermanowski, L. (2006). Werkstätten für behinderte Menschen. „Grüne Bereiche“ meist ökologisch. Ökologie & Landbau, 27-29.

Limbrunner, A., Löwenhaupt, S., Sambale, M., & Heider, K. (2014). Soziale Landwirtschaft in Bayern. Praxisorientierte Bestandsaufnahme. München: Bayerisches Staatsministerium für Ernährung, Landwirtschaft und Forsten (StMELF).

van Elsen, T., Jaenichen, A., Pfirrmann, D., Havergoh, J., Swoboda, F., & Limbrunner, A. (2012). Soziale Landwirtschaft auf Biobetrieben in Deutschland. Witzenhausen: PETRARCA – Europäische Akademie für Landschaftskultur gem. e.V. c/o Universität Kassel. Abgerufen am 12. 07 2021 von http://orgprints.org/21649/1/21649-100E07-petrarca-vanElsen-2011-sozialeLandwirtschaft_kl.pdf

5

STARŠÍ LIDÉ

Claudia Vogel

Co se v této kapitole naučíte

Po přečtení této kapitoly budou studenti:

- Mít znalosti o skupině starších lidí, zejména o starších lidech žijících s demencí, starších lidech v nouzi, v dlouhodobé péči a starších lidech žijících osamocně.
- Schopni popsat, analyzovat a vyhodnotit různé aspekty sociálního zemědělství pro skupinu starších lidí, jako jsou aktivity podle časového plánu, zařízení denní péče a komunity s asistovaným bydlením.
- Schopni popsat, analyzovat a vyhodnotit různé perspektivy a zájmy rodin zemědělců, zdravotnických pracovníků, starších lidí a rodinných pečujících, jakož i zúčastněných stran, např. pojišťoven.
- Chápat fenomén ageismu a budou schopni posoudit opatření proti diskriminaci na základě věku.

Poznámka: Tato kapitola obsahuje citace sociálních pracovníků, zemědělců a dalších odborníků z řad pomáhajících profesí, se kterými jsme vedli rozhovory během projektu SoFarTEAM (v letech 2021 a 2022). Jsou vyznačeny barevně a kurzívou.

5.1 OBECNÁ CHARAKTERISTIKA SKUPINY STARŠÍCH OSOB

Hlavní charakteristikou skupiny je, že se nacházejí ve fázi života definované jako období, kdy není potřeba vykonávat placenou práci. Místo toho starší lidé obvykle pobírají důchod. Historicky je fáze odchodu do důchodu jako samostatné etapy života poměrně novým fenoménem. Vznikla až se zavedením státních penzijních systémů a s rostoucí dlouhověkostí. Teprve ve druhé polovině 20. století se životní fáze odchodu do důchodu stala předmětem očekávání v životním cyklu většiny populace. Bez důchodových systémů musela většina starších lidí pracovat za mzdu, dokud toho byli schopni. V případě invalidity se museli spolehnout na podporu rodiny. V moderních společnostech lze přechod do důchodu považovat za začátek stáří, přičemž zákonný věk odchodu do důchodu ve státních důchodových systémech se značně liší (OECD 2019).

I když je fáze odchodu do důchodu oproštěna od nutnosti vykonávat placenou práci, neznamená to, že starší lidé nepracují. Kromě pokračování ve výkonu některých forem placené práce, často samostatně výdělečně činné, umožňuje odchod z placeného zaměstnání ve fázi odchodu do důchodu větší účast na neplacené práci, a to buď v rámci rodiny (např. péče o vnoučata nebo péče o ty, kteří potřebují péči), nebo v rámci komunity (např. dobrovolnictví v různých oblastech, jako je sport, politika, kultura nebo náboženství). Kohorty narození, které se dnes v Evropě chystají vstoupit do důchodu a stáří,

Odchod do
důchodu

Někteří starší
lidé pracují
i v důchodovém
věku

se narodily v letech 1950 a 1960. Tyto kohorty narození jsou často označovány jako „boomers“, protože kohorty jsou velmi velké ve srovnání s dřívějšími i později narozenými kohortami. Postoje a potřeby „boomerů“ ve stáří se mohou lišit od postojů a potřeb starších lidí, kteří se narodili dříve, tj. v letech 1930 a 1940. Předpokládá se, že by mohli být otevřenější alternativním způsobům života ve stáří.

Termíny „třetí věk“ a „čtvrtý věk“ se používají k rozlišení mezi etapou života charakterizovanou jako éra aktivity nebo osobního naplnění a konečnou fází závislosti, křehkosti a sešlosti (Gilleard and Higgs 2014). Není možné stanovit věkovou hranici např. pro počátek křehkosti a demence, protože v procesu stárnutí existují obrovské interindividuální rozdíly s velkou variabilitou mezi lidmi. Potřeby dlouhodobé péče však souvisejí s chronologickým věkem: čím starší lidé jsou, tím je pravděpodobnější, že potřebují podporu.

Kromě toho se obě tyto fáze stáří a velmi vysokého věku vyznačují obrovskou různorodostí mezi staršími lidmi, např. pokud jde o sociálně-ekonomické ukazatele, jako je příjem a zdravotní stav, ale také o psychologické ukazatele, jako je kognitivní vývoj a pohoda. Kromě toho existuje velká míra sociální nerovnosti v rámci skupiny starších lidí, s rozdíly mezi bohatými a chudými, mezi dobrými a špatnými a mezi těmi, kteří žijí s rodinou, a těmi, kteří žijí sami, např. po smrti manžela nebo manželky nebo proto, že zůstali bezdětní. Ne všichni starší lidé jsou cílovou skupinou pro sociální práci, ale ti se specifickými charakteristikami - například starší osamělí a sociálně izolovaní lidé, nemocí nebo zdravotním postižením a chudobou - mohou být.

**Stáří se
projevuje
různorodě**

**Sociální
nerovnost**

Výroba džemu v komunitě

Zdroj: Bauernhof-WG Marienrachdorf

V moderních sociálních státech došlo v posledních desetiletích k nárůstu finančních a zdravotních zdrojů mezi staršími lidmi, což posílilo trend aktivního stárnutí. Aktivní stárnutí je politickým rámcem Světové zdravotnické organizace (WHO), přičemž usnadnění aktivního stárnutí je popsáno jako „proces optimalizace příležitostí pro zdraví, účast a bezpečnost s cílem zvýšit kvalitu života ve stáří“ (WHO 2002). V této souvislosti může sociální zemědělství přispět ke zvýšení kvality života některých starších osob. Existují tři skupiny, pro které může být pojem sociálního zemědělství obzvláště relevantní: 1) starší lidé žijící s demencí; 2) starší lidé, kteří potřebují dlouhodobou péči; a 3) lidé, kteří hledají alternativní koncepty bydlení pro stáří, které jsou levnější a poskytují více sociálních kontaktů než bydlení o samotě v soukromém obydlí a které by mohly poskytnout určitý druh sociální podpory v případě vznikající křehkosti a potenciální budoucí potřeby dlouhodobé péče. Je zřejmé, že tyto tři skupiny se do jisté míry překrývají.

5.1.1 Starší lidé s demencí

Starší lidé s demencí jsou cílovou skupinou sociálního zemědělství již v mnoha zemích, jako je Norsko, Dánsko a Nizozemsko. Demencí v Evropské unii je dnes postiženo asi 7,8 milionu lidí (Alzheimer Europe 2022). Například jen v Německu žije více než 1,6 milionu lidí s demencí, z nichž většina je ve věku 75 let a více (Alzheimer Europe 2022). Prevalence demence koreluje s věkem (viz tabulka 1): Přibližně 12 procent populace ve věku 80 až 84 let a asi 22 procent populace ve věku 85 až 89 let žije v Evropě s demencí. Ve věkové skupině 90 let a starší je podíl 41 procent a je mnohem vyšší u starších žen než u starších mužů.

Tabulka 4: Prevalence jedinců žijících s demencí (Evropská unie 2018) v procentech

	Celkem	Muži	Ženy
60-64	0.6	0.2	0.9
65-69	1.3	1.1	1.5
70-74	3.3	3.1	3.4
75-79	8.0	7.0	8.9
80-84	12.1	10.7	13.1
85-89	21.9	16.3	24.9
90+	40.8	29.7	44.8

Zdroj: Alzheimer Europe 2022

Demence je progresivní duševní onemocnění charakterizované ztrátou paměti, ztrátou orientace, zmateností a obtížemi v komunikaci a behaviorálními příznaky, jako je agrese a bludy, přičemž příznaky začínají mírné a v průběhu času se zhoršují (Alzheimer Europe 2022). Kromě toho se u postižených starších lidí často kombinují symptomy demence a depresivní poruchy: vzácněji totéž platí pro úzkostné poruchy a demenci. Je možné žít s demencí několik let s dobrou kvalitou života, a přestože neexistuje lék, exi-

stují způsoby, jak zpomalit progresi a léčit některé příznaky. Mnoho autorů vidí v tomto ohledu vysoký potenciál v sociálním zemědělství (De Bruin et al. 2017).

Organizace Alzheimer Europe (2022) uvádí následující časně a pozdní příznaky Alzheimerovy demence, nejrozšířenější formy demence vedle jiných typů demence, jako je demence s Lewyho tělísky a vaskulární demence:

„Časně příznaky Alzheimerovy demence zahrnují krátkodobou ztrátu paměti, pocit dezorientace a nesprávné umístění předmětů. Zpočátku mohou lidé s Alzheimerovou demencí považovat složité úkoly za náročné a může pro ně být obtížné organizovat a vyjadřovat své myšlenky. Je však třeba mít na paměti, že některé změny nálady a chování mohou být spojeny s komunikačními obtížemi a mohou být také přirozenými reakcemi na obtížné situace, znemožňující struktury, nedostatkem vhodné podpory a neúčinnými postoji spíše než samotným stavem.“

„Jak se Alzheimerova demence vyvíjí, příznaky se stávají výraznějšími a mohou více zasahovat do každodenního života. Ztráta paměti a potíže s jazykem a komunikací se zhoršují. Lidé mohou pociťovat zmatek, změny osobnosti a nálady a potíže s praktickými úkoly, jako je oblékání a mytí. Lidé s pokročilou Alzheimerovou demencí mají často navíc potíže s chůzí, sezením a nakonec s polykáním. Alzheimerova demence je terminální stav, i když rychlost progresu se mezi jednotlivci značně liší.“

(Alzheimer Europe (2022))

Když se příznaky zhorší, je zapotřebí více a více pomoci, aby se udržely každodenní činnosti a zabránilo se poruchám mobility, zraněním a frustraci. Péče o starší osoby žijící s demencí je časově náročná a obzvláště náročná pro rodinné pečovatele, příbuzné a přátele. Jsou zapotřebí opatření pro starší osoby s demencí, která pomohou osobám žijícím s demencí, ale také pečovatelům z řad rodin. Například denní péče poskytuje určitou úlevu jak starším osobám, tak rodinným pečovatelům, alespoň na několik hodin denně.

5.1.2 Starší lidé s (potenciální) budoucími potřebami dlouhodobé péče

Skupinu starších lidí s potřebou dlouhodobé péče je obtížné kvantifikovat, protože v mnoha případech starší rodinní příslušníci potřebují a postupně dostávají stále větší podporu. Je obtížné pojmenovat počáteční datum potřeby podpory nebo péče, protože omezení v činnostech každodenního života se pomalu, ale jistě zhoršují. Typická omezení v činnostech každodenního života zahrnují činnosti, jako je stravování, stejně jako nakupování a správa financí.

Počítáme-li pouze ty starší osoby, které potřebují dlouhodobou péči a dostávají příspěvky z pojištění dlouhodobé péče, protože potřeba péče již byla oficiálně potvrzena, jen

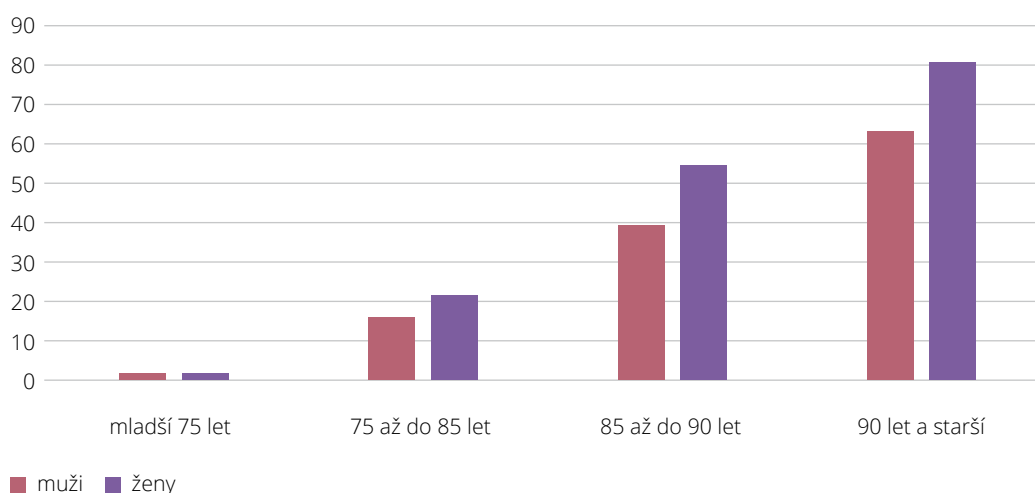
v samotném Německu potřebuje dlouhodobou péči přibližně 4,1 milionu lidí s tendencí k nárůstu (Statistisches Bundesamt 2022). Demence je jen jedním z dalších ukazatelů pro identifikaci potřeby dlouhodobé péče. Opět platí, že vzhledem k tomu, že mnoho postižení souvisí s věkem, s rostoucím věkem je u starších lidí pravděpodobnější, že budou potřebovat dlouhodobou péči (viz tabulka 2). Ve velmi vysokém věku mohou být potřeby péče intenzivnější a časově náročnější a v některých případech mohou zahrnovat péči 24/7. Kromě toho je u žen ve stáří mnohem pravděpodobnější, že budou potřebovat dlouhodobou péči, než u mužů ve stáří (viz graf 1). Za prvé, více žen se dožije vysokého věku, protože průměrná délka života žen je ve většině zemí světa vyšší než u mužů. Za druhé, podíl žen ve věku 90 let a více, které potřebují dlouhodobou péči, je 81 % mnohem vyšší než podíl mužů v této věkové skupině (64 %), protože u žen v této věkové skupině je také pravděpodobnější, že budou žít samy.

Tabulka 5: Prevalence osob vyžadujících dlouhodobou péči (Německo 2019) v absolutních číslech

	Celkem	Muži	Ženy
mladší 75 let	1,323,750	677,698	646,052
75 až do 85 let	1,402,556	509,127	893,429
85 až do 90 let	773,091	225,949	547,142
90 let a starší	628,208	142,723	485,485

Zdroj: Statistisches Bundesamt 2022

Graf 1: Jedinci vyžadující dlouhodobou péči (Německo 2019) prevalence v procentech

Zdroj: Statistisches Bundesamt 2022

V Německu žijí tři čtvrtiny osob, které potřebují dlouhodobou péči, v soukromých domácnostech a pečují o ně rodinní pečovatelé. V naprosté většině případů jsou odpovědnými příbuznými dcery nebo manželky, někdy v kombinaci s pomocí ambulantních služeb nebo migrujících pečovatelů. Pouze asi čtvrtina lidí, kteří potřebují dlouhodobou péči, žije v pečovatelských domech. V jiných evropských zemích se dlouhodobá péče obecně méně spoléhá na rodiny v kombinaci s ambulantními pečovatelskými službami a více na veřejné poskytování pomoci v ambulantních zařízeních a také v domovech pro seniory. V zemích se silnějším sociálním státem poskytujícím péči o starší populaci, jako je Nizozemsko, Norsko a Švédsko, je zemědělství s ekologickou péčí mnohem rozšířenější než v zemích se silnější orientací na rodinu v poskytování péče o starší osoby, jako je Německo a Rakousko (De Bruin et al. 2021).

Multifunkční zemědělství, veřejné zdraví a sociální začleňování

5.1.3 Starší lidé, kteří žijí sami

Sociální zemědělství má potenciál nabídnout možnosti bydlení ve formě asistovaného bydlení pro seniory, kteří mají zájem žít v komunitě místo toho, aby žili sami, a kteří by v budoucnu mohli potřebovat pomoc s některými každodenními úkoly. Senioři, kteří se zabývají dobrovolnickou prací, mohou mít také zájem o život na farmě. To by mohlo být ještě atraktivnější v době rostoucích nákladů na bydlení, nákladů, které v posledních několika letech stále více převyšují příjmy z důchodů. V mnoha západních sociálních státech také existuje trend žít sám ve stáří (pro Německo např. Statistisches Bundesamt 2021). Busch však ve studii z roku 2020 uvádí: „O SSF [SSF znamená sociální služby na farmách] týkající se starých lidí, kteří nemají demenci, neexistuje téměř žádný empirický materiál „ (Busch 2020: 67; kurzíva v původní publikaci).

Komunita

„Sociální zemědělství se seniory je zaměřeno na oblasti asistovaného bydlení a péče. Ve stárnoucí společnosti je sociální zemědělství vynikajícím způsobem, jak vytvářet nové a individualizované služby pro seniory. Jedná se o inovativní přístup k boji proti sociální izolaci starších lidí. U starších lidí je pobyt na farmě velmi často spojen s pozitivními vzpomínkami na dětství, domovem a kontaktem s přírodou. Existují různé aktivity, jako je plstění, vaření nebo pletí, kde mohou přispět svými dovednostmi. Tyto činnosti působí na všechny smysly.“

(Schneider 2021: 56)

5.2 DISKURSY A PŘÍNOSY SOCIÁLNÍHO ZEMĚDĚLSTVÍ

Podle Bocka a Oostinga (2010) lze identifikovat tři diskurzy sociálního zemědělství relevantní pro skupinu starších lidí: multifunkční zemědělství, veřejné zdraví a sociální začleňování. Počínaje diskurzem multifunkčního zemědělství je green care „vnímána jako součást zemědělského sektoru a jeden z nových zdrojů příjmů zemědělců“ (Bock and Oosting 2010: 17) s rodinou zemědělců poskytující péči o starší lidi „v malém měřítku, s osobní pozorností a individuální péčí“ (Bock and Oosting 2010: 18). Tento přístup se zdá být pro starší lidi atraktivnější než zařízení ústavní péče ve velkých pečovatelských domech, protože se podobá prostředí rodinné péče. Dodatečný příjem pro rodinu far-

máří může pocházet z pojištění, jako je zdravotní pojištění nebo pojištění dlouhodobé péče, v závislosti na konkrétních předpisech sociálního státu v každé zemi.

Diskurs veřejného zdraví rámuje sociální zemědělství jako součást aktivit na podporu zdraví v přírodním prostředí, s cíli jako „obnova a ochrana zdraví, prevence nemocí a podpora zdraví“ (Bock and Oosting 2010: 19–20). Například pobyt na farmě stimuluje fyzickou aktivitu a chuť k jídlu, stejně jako emocionální přínos z péče o zvířata a rostliny, což jsou všechny důležité aspekty mezi staršími klienty. Tyto činnosti v oblasti zelené péče se nacházejí buď ve zdravotnických zařízeních, nebo na soukromých farmách, ale vždy jsou v odpovědnosti zdravotnických pracovníků (viz Bock a Oosting 2010: 20). Služby mohou být opět financovány ze zdravotního pojištění nebo pojištění dlouhodobé péče. Další zdroje příjmů pro zemědělce mohou pocházet z pronájmu místností nebo luk nebo poskytování zvířat pro činnosti se staršími osobami.

Diskurs sociálního začleňování se zaměřuje na zapojení marginalizovaných skupin, často v dobrovolnickém pracovním prostředí v městském zemědělství, ale také v některých venkovských oblastech známých svou krásou a přitažlivostí pro cestovní ruch. Obecně se sociální inkluze zaměřuje na zlepšení sebeúcty a zvýšení pocitu sounáležitosti a přínosu: „Cílem je obnovit zvyk pracovat, vybudovat znalosti a dovednosti a budovat sebeúctu“ (Bock and Oosting 2010: 22). U starších jedinců, kteří odešli do důchodu, je stále potřeba mít každodenní rutinu, potřebu účastnit se společenských aktivit a potřebu cítit se stále potřební a být vnímáni jako plnohodnotný člen společnosti. Je zde také šance umožnit sociální kontakty, které mohou být stimulující zejména při výměně mezi různými generacemi. Bock a Oosting dále zmiňují aspekty „nabízení domova a pocitu sounáležitosti těm, kteří žijí na okraji společnosti“, jako jsou osamělí starší lidé (Bock and Oosting 2010: 22). Vzhledem k tomu, že ekologické zemědělské činnosti jsou často organizovány dobrovolnickým sektorem, neexistuje žádný formální příjem pro rodiny zemědělců, které zaměstnávají starší dobrovolníky.

K dispozici jsou některá empirická zjištění o přínosech sociálního zemědělství pro starší lidi, například z různých studií popisujících, jak může sociální zemědělství pomoci zlepšit životní podmínky starších lidí s demencí. De Boer a kol. (2017) zjistili ve srovnání „zeleňých“ pečovatelských farem, běžných malých obytných zařízení a tradičních pečovatelských domů v Nizozemsku, že kvalita života obyvatel zemědělských podniků green care byla vyšší než u obyvatel v tradičním prostředí pečovatelských domů, zejména pokud jde o pozitivní vliv, sociální vztahy a mít něco na práci. Nebyly však zjištěny žádné rozdíly ve srovnání s běžnými malými obytnými zařízeními. Kromě toho se rozdíly ukázaly pouze u kvality života, ale ne u kvality péče, která byla srovnatelně dobrá ve všech třech prostředích.

Busch (2020: 78) studoval sociální služby pro seniory na farmách v Německu. Zjistilo se, že kvalita života starších lidí žijících na farmě závisí především na druhu osobního ocenění a komunikace s farmářem a jeho rodinou. Kromě toho poznamenává: „Celkově se ukázalo, že potřeby starých lidí se výrazně liší podle jejich osobnosti a biologických potřeb. Zatímco někteří si užívají zahálku v důchodu, jiní hledají různé aktivity. Senioři ocenili zejména to, když jim farmáři dali na výběr činnosti, aniž by je k něčemu přemlouvali. Většina seniorů se však zemědělské činnosti neúčastnila. Někdy jim v tom bránil

jejich fyzický nebo duševní stav, někdy nedostatek možností a v některých případech nedostatek zájmu“ (Busch 2020: 78).

5.3 SLUŽBY SOCIÁLNÍHO ZEMĚDĚLSTVÍ PRO SENIORY

Na farmách jsou nabízeny různé služby například pro starší lidi žijící s demencí a jejich rodinné pečovatele, příbuzné a přátele (De Bruin et al. 2019):

Činnosti, které se stále opakují: Může se jednat o společný oběd, prohlídky farmy pro osoby s demencí a jejich pečovatele nebo terapii, jako je zahradnická nebo zahradní terapie nebo intervenční terapie za pomoci zvířat. Služby, jako je terapie, musí být poskytovány kvalifikovaným personálem vyškoleným jako terapeuti.

Zařízení denní péče pro osoby s demencí: V některých zemích, jako je Norsko a Nizozemsko (Nowak et al. 2015), existují na farmách ve větší míře zařízení denní péče pro osoby s demencí. Nyní se také rozvíjejí v zemích, jako je Německo, kde je potřeba zařízení denní péče významná (Busch 2020: 74).

Komunity s asistovaným bydlením: Lze pozorovat rostoucí počet komunit asistovaného bydlení, „kde - podle konceptu - samostatně organizovaná skupina seniorů (až 12), kteří potřebují péči, zaměstnává ošetrovatelskou službu a hospodyně, aby byl někdo k dispozici v bytě 24 hodin denně“ (Busch 2020: 74). Financování je k dispozici do určité částky z pojištění dlouhodobé péče. Stejně jako u zařízení denní péče, farmářská rodina poskytuje venkovní a vnitřní prostory na prvním místě a pokoje mohou být poskytnuty k pronájmu komunitám.

Bydlení na farmě: Busch uvádí celkem 28 farem v Německu s nabídkami pro seniory jako hlavní cílovou skupinu (Busch 2020: 75). V zásadě je lze odlišit buď při poskytování volnočasových aktivit, jako jsou prohlídky zemědělských podniků s průvodcem a poskytování denní péče a stravy, nebo při poskytování ubytování. Tyto možnosti bydlení na místě je třeba opět rozdělit do tří kategorií:

- „Za prvé jsou to projekty pro bydlení jako samostatné komunity s individuálními byty a společně sdílenými pokoji [...]. Zde se senioři většinou nastěhují v raném okamžiku odchodu do důchodu. V tuto chvíli není otázka péče, která se mění [...]
- Druhý typ životních příležitostí zahrnuje doplňkové služby [...]. Senioři si pronajímají pokoj, ale mají také možnost objednat si jídlo, úklid, pomoc při nákupu, řidiče nebo donáškové služby.
- Třetí model života v zemědělských podnicích zahrnuje nabídky pro lidi, kteří potřebují péči [...]. Na jedné ze zkoumaných farem v Německu se (ženské) členky farmářské rodiny vzdělávaly v geriatrickém ošetrovatelství a založily pečovatelské zařízení. Na jiných místech je role zemědělce rolí pronajímatele, který dává prostor komunitě asistovaného bydlení“ (Busch 2020: 75-76).

Smyslem těchto různorodých přístupů je dosažení vysoké úrovně samostatnosti, důstojnosti a kvality života lidí ve stáří až do smrti. Intervence podporují starší osoby v několika oblastech účasti, jako je vedení domácnosti, dosažení aktivního života podle svých schopností a účast v komunitě.

„Zemědělství nabízí různé způsoby práce se staršími lidmi. Hospodářské budovy lze přestavět na byty nebo pokoje vhodné pro seniory. Byty pro seniory na farmě mohou být základem pro asistované bydlení v přírodě. Některé farmy pronajímají pouze pokoje pro asistované bydlení. Jiné mohou nabídnout pečovatelské služby nebo speciální programy, jako je intervence za pomoci zvířat nebo zahradní terapie zaměřená na seniory a osoby s nemocemi souvisejícími s věkem. Od nabídek pro návštěvy skupin z domovů pro seniory nebo seniorských klubů přes nabídky denní péče až po farmy poskytující 24hodinovou ošetrovatelskou péči pro osoby s demencí jsou možné různé možnosti. V mnoha zemích jsou zákonné podmínky pro zřízení pečovatelského zařízení nebo pečovatelského domu velmi přísné (např. stavební právo, péče kvalifikovaným personálem). Činnosti, které zahrnují péči mohou být prováděny pouze speciálně vyškoleným personálem. Velmi často farma spolupracuje s poskytovatelem péče a může nabídnout prostor pouze na farmě pro pečovatelské zařízení. Pro práci se staršími lidmi jsou nezbytné znalosti o nemocech souvisejících s věkem. Zejména pro organizování aktivit pro lidi s demencí nebo Alzheimerovou chorobou jsou zapotřebí speciální znalosti. Zemědělské činnosti musí odpovídat zájmům a dovednostem seniorů. Nezbytné je dozvědět se o rostlinách a pěstivelských metodách přizpůsobených starším lidem a také poznat stravovací požadavky této skupiny klientů. Kromě toho musí budoucí sociální zemědělci vědět, jak přestavět farmu tak, aby byla vstřícná k seniorům a bezbariérová (např. vyvýšené záhony, které jsou přístupné pro vozíčkáře, bezbariérové stodoly, toalety).“

(Schneider 2021: 56)

Tyto příklady vytvářejí dojem, jak proces stárnutí s mnohaletou, někdy i desetiletým odchodem do důchodu vyžaduje stabilní a trvalá řešení bydlení ve stáří. Starší lidé se obvykle zajímají o řešení, kde mohou zůstat ve známém prostředí, i když se jejich zdravotní stav zhoršuje a dokonce i v případech, kdy by mohli nakonec potřebovat dlouhodobou péči. Je důležité najít důvěryhodná a spolehlivá řešení jak pro zemědělce a jejich rodiny, tak pro starší lidi, protože není možné předpovědět, jak dlouho starší nájemce zůstane. Je velmi důležité předem probrat všechny eventuality. Ty mohou zahrnovat, co se stane v případě nehybnosti? Je možné na farmě použít chodítko na kolečkách nebo invalidní vozík, jsou k dispozici schodišťové výtahy? Co se stane v případě potřeby dlouhodobé péče? Jsou lékaři v dosahu, jsou k dispozici hospicové služby, může starší člověk zůstat na farmě, je tam ambulantní pečovatelská služba, nebo bude nutné se přestěhovat do domova s pečovatelskou službou? To druhé je řešení, kterému by se starší člověk mohl chtít vyhnout, protože jistota zůstat ve známé komunitě je přání, které motivovalo k přesunu do sociál-

**Dlouhodobý
závazek rodin
zemědělců**

ní farmy. Řešení v oblasti bydlení jsou dlouhodobé závazky, které mohou dokonce ovlivnit odchod samotných rodin zemědělců do důchodu. Ostatní služby, jako jsou činnosti na hodinu, jsou flexibilnější a mohou být také nabízeny na krátkodobějším základě.

Spolupráce se zvířaty (v tomto případě s alpakou)

Zdroj: Bauernhof-WG Marienrachdorf

Všechny tyto služby pro starší lidi se speciálními potřebami jsou náročné pro rodiny zemědělců, protože musí vynaložit vysoké nasazení a trávit mnoho hodin buď poskytováním sociální podpory sami, nebo koordinací zájmů různých zúčastněných stran, jako jsou starší lidé, jejich příbuzní, jejich praktický lékař, jejich zubař, různí další lékaři, zaměstnanci ošetrovatelských služeb, místních úřadů a tak dále a organizovat inovativní řešení (De Boer et al. 2021). Kromě toho existuje mnoho požadavků, které je třeba splnit pro pečovatelská zařízení, např. pro požární ochranu, v závislosti na konkrétních zákonech v každé zemi.

Busch (2020) ve své studii popisuje, že dotazovaní zemědělci „se zdají mít určitý druh průkopnického ducha a jsou zvyklí hledat inovativní nápady. Předchozí podnikatelské zkušenosti mimo zemědělský sektor jim pomohly vědět, jak spolupracovat, využívat sociální síť nebo jaké strategie marketingu by se mohly hodit. Dovednosti, jako je získávání informací samy o sobě, jim umožňují překonávat překážky, protože téměř žádný z nich na začátku nenašel pomoc a podporu při jejich získávání“ (Busch 2020: 78).

Samozřejmě je možné najít lidi, kteří jsou již v důchodu a stále mají zájem o dobrovolnickou práci na sociální farmě nebo o založení sdružení pro péči o seniory v komunitě (Občanské podpůrné společnosti atd.). Dobrovolná práce starších lidí může být v zemědělském sektoru, např. pomoc jako sezónní pracovník se sklizní, nebo v sociálním sektoru, např. trávení času s lidmi s demencí. Lidé, kteří žijí s demencí, mohou také přispět, např. k činnostem, jako je příprava jídla nebo pasení zvířat na pastvinách, ale musí být také chráněni před pády a zraněními, protože jsou zranitelnější než ostatní. Prevence pádu a bezbariérová přístupnost jsou samozřejmě důležitými otázkami pro vnitřní i venkovní prostory v pečovatelských zařízeních. Následující citát z projektu SoFarTEAM ilustruje toto spojení zvláštním způsobem:

„Starší lidé se zapojují pouze dobrovolně. Někteří lidé se zvířaty nikdy přímo nepracovali. Mohou se však těšit ze společnosti zvířat. Někdy farmář vezme jedno ze zvířat do společného obývacího pokoje obyvatel nebo jejich ložnic, aby si všichni obyvatelé mohli vychutnat kontakt se zvířaty. Rozmnožovací stroj je umístěn například v obývacím pokoji a obyvatelé mohou pozorovat líhnutí mláďat.“

5.4 PROJEVY CHOVÁNÍ A VÝZVY S NÍM SPOJENÉ

Lidé ve stáří jsou dospělí lidé se stejnými základními potřebami jako my všichni: potřebujeme vhodnou stravu, vhodné bydlení, aktivity, přijetí, sociální interakci a autonomii. V případě duševních nebo fyzických onemocnění a chronických onemocnění potřebují pomoc a podporu. Ztrátám souvisejícím s věkem, jako jsou změny ve zdraví a fyzických schopnostech, úmrtí rodinných příslušníků a přátel a pokles kognitivního zpracování, se jim nemusí zcela vyhnout, ale mohou být odloženy. Některé mohou být dokonce reverzibilní a lze použít mechanismy zvládnutí. Vzhledem k tomu, že starší lidé prožívají poslední fáze svého života, je důležité, aby zařízení poskytovalo spolehlivost a ochranu až do smrti.

Všichni dospělí jsou jiní a přinášejí s sebou své individuální biografie a zkušenosti. Individuální preference musí být respektovány a je nezbytné respektovat autonomii starších lidí, i když je do určité míry narušena. To, co mohou dělat autonomně, by měli dělat sami bez pomoci druhých, i když na to potřebují více času. To by rovněž mohlo pomoci posílit zbývající pracovní kapacity.

Starší lidé jsou dospělí a zodpovědní za své chování. V případě pokročilé demence mohou být nezbytná další ochranná opatření (např. dveřní alarmy na ochranu lidí před odchodem z domu v noci), aby se zabránilo nebezpečí, nehodám a zraněním, protože demence nejen ovlivňuje paměť, ale také může přinést ztrátu orientace a chuť odcházet z pobytového zařízení.

Kvůli jejich kognitivní poruše jsou lidé žijící s demencí často přetížení a frustrováni. Někdy reagují hněvem, hanbou nebo upadají do deprese a v některých situacích mohou dokonce vyvinout agresivní chování. Při interakci s lidmi postiženými demencí je důležité poskytnout čas a vytvořit spolehlivost, zapojit a motivovat jednotlivce, ale také se o sebe postarat jako hlavní pečovateli (Bundesgesundheitsministerium 2019: s. 41). Na jedné straně přístupy, jako je validační terapie, sledují myšlenku, že je pozitivnější vstoupit do reality osoby s demencí, než nutit osobu zpět do naší reality:

„Tímto způsobem se rozvíjí empatie k osobě, buduje důvěra a pocit bezpečí. To zase snižuje úzkost. Mnoho rodin a pečovatелů si všímá, že na farmě je méně konfliktů. Méně stresující prostředí přináší více zemědělci i člověku s demencí.“

(Demence Austrálie 2022)

Na druhou stranu je důležité se vyhnout:

- Konfrontacím;
- Omezování osoby s demencí;
- Provokování osoby s demencí škádlením nebo smíchem;
- Potrestání osoby s demencí.

5.5 PŘÍSTUP POTŘEBNÝ PŘI PRÁCI S TOUTO SKUPINOU

Farmářské rodiny, které se zabývají ošetrovatelskou péčí, musí být ochotny komunikovat, koordinovat a zapojovat se do společenských aktivit se staršími lidmi žijícími na sociální farmě. Měli by být také otevřeni dimenzím, jako jsou etické a duchovní potřeby. Starší lidé musí být také otevřeni a ochotní komunikovat, protože stejně jako v mnoha rodinách a komunitách existuje určitá pravděpodobnost, že zažijí generační konflikty. Jedinci s různým rokem narození mohou mít různé hodnoty, různé názory a různé preference, např. pokud jde o to, co dělá dobré jídlo a dobré živobytí. Mohlo by být užitečné, kdyby se rodina farmářů sama skládala ze dvou nebo více generací, což se zdá být spíše výjimkou než pravidlem.

Starší lidé pocházejí z různého sociálního prostředí. V moderních sociálních státech strávila dětství na farmě jen menšina, přičemž stále více lidí vyrůstá v městských oblastech, přičemž během svého pracovního života pracuje převážně v v dělnických profesích, ve službách nebo jako „bílé límečky“. Existují také obrovské rozdíly v příjmech. Zatímco osoby s vysokými starobními důchody mají širší možnosti najít bydlení a služby ve stáří, je třeba, aby si starší lidé bez partnera s nízkými příjmy nebo starší osoby žijící v chudobě našly alternativní bydlení. Náklady na ubytování v sociálním zemědělství proto musí být na úrovni, která je dostupná a atraktivní pro starší lidi, kteří mají zájem.

Kromě toho se potřeby starších mužů a starších žen mohou do určité míry lišit. Za prvé, mnohem více starších žen potřebuje dlouhodobou péči a hledá místo k pobytu ve stáří než starší muži. Důvodem je skutečnost, že ženy mají ve většině zemí po celém světě vyšší očekávanou délku života. Proto jsou ženy také častěji než muži náchylnější ke ztrátě manžela nebo partnera než muži, což je jeden z důvodů, proč jsou starší ženy, zejména vdovy, více postiženy sociální izolací a osamělostí ve velmi vysokém věku (Vogel, Wettstein a Tesch-Römer 2019: s. 36). Naproti tomu ženatí starší muži žijí nejčastěji ve dvoučlenné domácnosti a pokud potřebují dlouhodobou péči, péči obvykle poskytuje v první řadě manželka. Velmi často, když vdova vykazuje příznaky demence, není k dispozici žádný manžel, který by poskytoval péči. Kromě toho jsou starší ženy náchylnější

Komunikace

Sociální zázemí

Starší ženy jako cílová skupina

k životu s demencí a k vážným omezením v činnostech každodenního života než starší muži. Služby sociálního zemědělství by proto měly být navrženy tak, aby byly zvláště vhodné pro starší ženy nebo páry.

Celkově se sociální zemědělství pro skupinu lidí žijících s demencí nebo starších lidí s potřebou dlouhodobé péče musí vyvarovat ageismu, tedy diskriminace lidí na základě jejich věku. Negativní stereotypy a předsudky jsou často přisuzovány skupině starších lidí, ale starší jedinci mohou často plně využít svůj potenciál přispět komunitě v prostředí sociálního zemědělství. Abychom se vyhnuli tomu, že se ageismus stane sebenaplňujícím se proroctvím, musíme se zeptat sami sebe, jaké jsou naše názory na stárnutí a co očekáváme od ostatních v budoucnu, až budeme staří. Starší lidé nechtějí být litováni. Sociální zemědělství poskytuje možnost nově vyjednávat a odpovědět na otázku: jak chceme žít svůj život?

5.6 OTÁZKY K PROCVIČENÍ ZNALOSTI

Na základě přečtené kapitoly zkuste odpovědět na následující otázky:

1. Proč se očekává, že kvalita života ve stáří bude vyšší, když žijete na farmě, než když žijete sami? Diskutujte prosím alespoň o dvou různých aspektech kvality života.
2. Jaké chování je charakteristické pro lidi s demencí? Uvedte alespoň tři příklady a stručně je vysvětlete.
3. Pro rodiny zemědělců znamená pozvání starších lidí k životu na farmě dlouhodobý závazek. Diskutujte prosím o různých důvodech, které tento předpoklad zdůvodní.

ZDROJE

Alzheimer Europe (2022). *Prevalence of dementia in Europe*. <https://www.alzheimer-europe.org/dementia/prevalence-dementia-europe>.

Bock, B. B., & Oostings, S. (2010). A classification of green care arrangements in Europe. In: J. Dessen, & B. B. Bock (eds.), *The economics of green care in agriculture* (pp. 15-26). COST 866. Loughborough. Loughborough University.

Bundesgesundheitsministerium (2019). *Ratgeber Demenz* (13th Rev. ed.). Bundesministerium für Gesundheit. https://www.bundesgesundheitsministerium.de/fileadmin/Dateien/5_Publikationen/Pflege/Broschueren/BMG_Ratgeber_Demenz_Oktober_2019_barr.pdf.

Busch, C. (2020). *Social services for seniors on farms: perspectives in Germany*. In: Steinführer A., Heindl A. B., Grabski-Kieron U., & Reichert-Schick A. (eds.). *New rural geographies in Europe* (pp. 65-86). LIT Verlag.

De Boer, B., Buist, Y., De Bruin, S., Backhaus, R., & Verbeek, H. (2021). *Working at green care farms and other innovative small-scale long-term dementia care facilities requires different competencies of care staff*. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(20).

De Boer, B., Hamers, J.P.H., Zwakhalen, S.M.G., Tan, F.E.S., & Verbeek, H. (2017). *Quality of care and quality of life of people with dementia living at green care farms: a cross-sectional study*. *BMC Geriatrics*.

De Bruin, S.R., De Boer, B., Beerens, H., Buist, Y., & Verbeek, H. (2017). *Rethinking Dementia Care: The Value of Green Care Farming*. *Journal of the American Medical Directors Association*, 18(3): 200-203.

De Bruin, S., Buist, Y., Hassink, J., Vaandrager, L. (2019). *"I want to make myself useful": the value of nature-based adult day services in urban areas for people with dementia and their family carers*. *Ageing and Society*.

De Bruin, S., Hassink, J., Vaandrager, L., de Boer, B., Verbeek, H., Pedersen, I., Grindal Patil, G., Ellingsen-Dalskau, L.H., Eriksen, S. (2021). *Care Farms: A Health-Promoting Context for a Wide Range of Client Groups*. In: Brymer, E., Rogerson, M., Barton, J. (eds.) *Nature and Health. Physical Activity in Nature*. Routledge.

Dementia Australia (2022). *Therapies and communication approaches*. <https://www.dementia.org.au/national/support-and-services/carers/therapies-and-communication-approaches>

Gilleard, C., & Higgs, P. (2014). *Third and Fourth Ages*. <https://doi.org/10.1002/9781118410868.wbeh139>

Nowak, S.J.M., Molema, C.C.M., Baan, C.A., Oosting, S.J., Vaandrager, L., Hop, P., De Bruin, S. (2015). *Decentralisation of long-term care in the Netherlands. The case of day care at green care farms for people with dementia*. *Ageing and Society*, 35(4), 704–724.

OECD (2019). *Current normal retirement age by gender*. *Pensions Glance Paris*. (OECD). <https://doi.org/10.1787/888934041326>

Schneider, C. (2021). *Living and care for elderly at social farms*. In Evans, R., & Nobelmann, M. (eds.), *The abstract book. Abstracts of sample courses for degree and short courses in social farming*. (pp. 56-57). <https://bio-thuringen.de/wp-content/uploads/2019/05/Abstract-book-EN.pdf>

Statistisches Bundesamt (2021). *Nearly 6 million older people live alone*. https://www.destatis.de/EN/Press/2021/09/PE21_N057_12411.html;jsessionid=549CE5FC7C-8DB42010295796AA90D6AA.live711

Statistisches Bundesamt (2022). *Gesundheitsberichtserstattung des Bundes*. https://www.gbe-bund.de/gbe/pkg_isgbe5.prc_menu_olap?p_uid=gast&p_aid=19333001&p_sprache=E&p_help=0&p_indnr=510&p_indsp=105&p_ityp=H&p_fid=

Vogel, C., Wettstein, M., & Tesch-Römer, C. (2019). *Frauen und Männer in der zweiten Lebenshälfte*. Springer. p.36.

WHO (2002). *Active Ageing. A Policy Framework*. https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/67215/WHO_NMH_NPH_02.8.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

6

LIDÉ S DUŠEVNÍM ONEMOCNĚNÍM

Aisling Moroney

Co se v této kapitole naučíte

Po přečtení této kapitoly budou studenti schopni:

- Pojmenovat a pochopit rozsah problematiky v oblasti duševního zdraví.
- Popsat přínosy sociálního zemědělství pro lidi s duševním onemocněním.
- Popsat celkový přístup a klíčové aktivity, které jsou při práci s lidmi s duševním onemocněním nejefektivnější a nejpřínosnější.
- Popsat vzory chování lidí s duševním onemocněním projevují, jakým čelí výzvám, jak s nimi pracovat, aby své problémy zvládli.

Poznámka: Tato kapitola obsahuje citace sociálních pracovníků, zemědělců a dalších odborníků z řad pomáhajících profesí, se kterými jsme vedli rozhovory během projektu SoFarTEAM (v letech 2021 a 2022). Jsou vyznačeny barevně a kurzívou.

6.1 OBECNÁ CHARAKTERISTIKA DUŠEVNÍHO ONEMOCNĚNÍ

Jednoduše řečeno, duševní onemocnění je zdravotní stav, který zahrnuje významné změny v oblasti emocí, myšlení nebo chování, nebo kombinaci těchto změn. Je spojeno s úzkostí jednotlivce a/nebo s problémy s fungováním ve společenských, pracovních, nebo rodinných vztazích. Problémy v oblasti duševního zdraví mohou postihnout kohokoli, bez ohledu na věk, pohlaví, národnost, příjem, sociální postavení, náboženství nebo původ. Některé projevy jsou mírné a ovlivňují běžný život jen částečně. Většina lidí s duševním onemocněním funguje ve svém každodenním životě relativně dobře. Jindy ale mohou být projevy závažnější a mohou výrazně ovlivnit život jedince. V tom případě je vyžadována podpora a pomoc z vnějšku.

Výskyt obtíží spojených s duševním onemocněním je na mezinárodní úrovni významný a stále roste (WHO, 2017; Frankish et al., 2018). Duševní onemocnění je nyní ve vyspělém světě hlavní příčinou invalidity (WHO, 2017) a souvisí s řadou sociálních problémů, s ekonomickými náklady spojenými se ztrátou produktivity, a především s řadou negativních dopadů na jednotlivce, rodiny a komunity. Očekává se, že až 1 ze 4 lidí zažije v průběhu svého života nějakou formu duševní nemoci (WHO, 2017), což je jednak problém na individuální úrovni, jednak problémem veřejného zdraví na vládní a společenské úrovni.

Mezi dva nejrozšířenější systémy psychiatrické klasifikace lze řadit Diagnostický a statistický manuál duševních poruch (DSM) a Mezinárodní klasifikaci nemocí (MKN) Pro účely tohoto textu budeme využívat rámec MKN, protože se jedná o oficiální mezinárodní klasifikační systém vytvořený Světovou zdravotnickou organizací. Nejčastější duševní po-

Výskyt duševních potíží roste a je spojen s negativními dopady

ruchy osob, které využívají služeb sociálního zemědělství a případně symptomy/typické chování spojené s těmito poruchami, jsou popsány v Tabulce 6 níže:

Tabulka 6: Typy duševních poruch s přidruženými příznaky a typickými projevy chování.

Klasifikace poruch duševního zdraví	Příznaky a typické projevy chování
<p>Poruchy nálady, známé také jako afektivní nebo depresivní poruchy</p>	<p>Deprese – osoba trpí trvale špatnou náladou a pocitem hlubokého smutku a ztrácí zájem o činnosti, události atd., které dříve ráda vykonávala. Deprese může trvat dlouhodobě nebo se opakovat. Lidé často trpí poruchami spánku nebo ztrácí chuť k jídlu a mohou mít různé fyzické potíže bez zjevné příčiny, což také ovlivňuje životní úroveň a vitalitu.</p> <p>Bipolární porucha, při které osoba zažívá neobvyklé změny nálady, ztrátu energie a schopnosti zapojit se do běžného denního života. Střídají je období přehnaně povznesené nálady, které se nazývají manické stavy a mohou být spojeny s obdobími kreativity, ale také s nadměrnou aktivitou a nadměrnou sebedůvěrou. Depresivní fáze může způsobit špatnou náladu s projevy, které byly uvedeny výše.</p>
<p>Poruchy spojené s úzkostí nebo strachem</p>	<p>Generalizovaná úzkostná porucha. Jedná se o nepřiměřené obavy/úzkost ohledně široké škály často každodenních situací, které narušují běžný život a mohou způsobovat řadu fyzických příznaků, včetně neklidu, únavy, problémů se spaním, napjatých svalů atd.</p> <p>Panické poruchy, při kterých lidé zažívají pravidelné panické záchvaty nebo pocity paniky různé intenzity, často doprovázené fyzickými příznaky (jako je dušnost, bolest na hrudi, bušení srdce, závrať, třesavka, nevolnost atd.).</p> <p>Fobie, včetně sociální fobie, která je někdy označována jako sociální úzkost. Může se jednat o fobie zaměřené na konkrétní objekty (např. strach z určitého zvířete); nebo situace, jako je agorafobie, což je strach ze situací, z nichž je obtížné uniknout (např. být cestujícím v jedoucím vozidle).</p> <p>Obsedantně-kompulzivní porucha, kdy osoba prožívá neustálé stresující myšlenky a silné nutkání provádět opakované úkony, jako například mytí rukou.</p> <p>Posttraumatická stresová porucha, která může nastat poté, co osoba zažije nebo je svědkem hluboce stresující a traumatizující události či jejich sledu.</p>
<p>Neurologické vývojové poruchy</p>	<p>Termín se vztahuje na skupinu poruch, které se projevují v raném dětství a ovlivňují jak kognitivní, tak sociální a komunikační vývoj. Tyto poruchy mají chronický průběh a jejich následky často přetrvávají i v dospělosti. V MKN-11 v kategorii „neurovývojové poruchy“ jsou zahrnuty poruchy intelektuálního vývoje (lidé s mentálním postižením jsou ve vztahu k sociálnímu zemědělství v projektu pojednávání jako samostatná skupina), poruchy vývoje řeči nebo jazyka, poruchy autistického spektra a poruchy pozornosti s hyperaktivitou (ADHD). Osoby s ASD a ADHD mohou především profitovat ze sociálního zemědělství a podpory, kterou poskytuje.</p>
<p>Schizofrenie a další psychózy</p>	<p>Psychózy, včetně schizofrenie, se vyznačují narušením a zkreslením v myšlení, vnímání, emocích, jazyce, pocitu vlastního já a chování. Běžné psychotické projevy zahrnují halucinace (slyšení, vidění nebo vnímání věcí, které tam nejsou) a bludy (pevně zakotvené falešné přesvědčení nebo podezření, které se udržuje i přes důkazy o opaku).</p>
<p>Poruchy osobnosti</p>	<p>Tyto typy duševních problémů způsobují jedincům v jejich životě a v jejich vztazích s ostatními dlouhodobé obtíže, a to kvůli jejich postojům, přesvědčením a chování.</p>

Klasifikace poruch duševního zdraví	Příznaky a typické projevy chování
Syndrom vyhoření	Vyhoření (burn-out) je v ICD-11 zařazeno jako profesní fenomén, nikoli jako zdravotní stav. Je definováno jako syndrom vyplývající z chronického stresu (z pracovního nebo jiného prostředí), který nebyl úspěšně zvládnut. Je spojeno s pocitem přílišného vyčerpání, duševního odpojení od práce a od ostatních lidí, s pocitem negativivity nebo cynismu a sníženou produktivitou.
Poruchy způsobené užíváním návykových látek nebo návykovým chováním	O lidech, kteří se potýkají se závislostmi, pojednává tato učebnice o sociálním zemědělství v samostatné kapitole.

6.2 PŘÍNOSY SOCIÁLNÍHO ZEMĚDĚLSTVÍ PRO LIDI S PROBLÉMY V OBLASTI DUŠEVNÍHO ZDRAVÍ

Stejně výhody sociálního zemědělství, které byly zjištěny a popsány u ostatních cílových skupin, platí také pro lidi s duševním onemocněním. Ale následující témata jsou zvláště důležité.

a) Pozitivní efekt času stráveného v přírodě.

Pobyt v přírodě může podpořit mentální zdraví a duševní pohodu. Řada mezinárodních studií upozorňuje na roli intervencí založených na interakci s přírodou při podpoře duševního zdraví, jednou z forem je sociální zemědělství. Představa, že čas strávený v přírodě může být restorativní (posilou a podporou), je ústředním bodem několika vlivných teorií, které tento vztah člověka k přírodě vyzdvihují. Jedná se například o hypotézu biofilie (Wilson, 1984) a teorii obnovy pozornosti (Attention Restoration Theory) (Kaplan & Kaplan, 1989). Hypotéza biofilie předpokládá, že lidé mají vrozenou tendenci vyhledávat spojení s přírodou a dalšími formami života. Ztráta kontaktu s přírodou pak může mít negativní důsledky a naopak široká škála pozitivních výsledků je spojena s pozorováním a s trávením času v zeleném prostředí. Výsledky studií ukazují, že díky tomu dochází k rychlejšímu zotavení po nemoci, snížení úrovně stresu, zlepšení fyzického zdraví, kognitivních a psychických funkcí u jednotlivců, ale i u celé populace (Taylor et al., 2001; Grahn a Stiggsdotter, 2003; Hartig a Staats, 2006). „Práce se zelení“, tedy praktická činnost v přírodě, nikoliv pouze „sledování zeleně“, má zvláště důležitou roli při posilování lidského zdraví a wellbeingu, zejména pro ty, kteří jsou na okraji společnosti nebo zažili nějaké trauma.

Holandský výzkum ukázal, že zapojení se do zemědělské práce a doslovné „zaboření rukou do hlíny“ může pomoci lidem s duševním onemocněním nalézt stabilitu. Sociální zemědělství jim tak může zlepšit jejich zdravotní stav. Při práci se méně soustředí na své problémy, což může napomoci směrem k uzdravení (Elings et al., 2011). Podobně teorie obnovy pozornosti (Kaplan a Kaplan, 1989) předpokládá, že interakce s přírodou má schopnost obnovit naši pozornost, energii a zlepšit pocit o sobě samých. Sociální zemědělství má potenciál poskytovat některé klíčové složky obnovujícího prostředí, včetně příležitosti „být pryč“ od obvyklých myšlenek a starostí.

**‘Práce se zelení’:
Praktická
činnost
v přírodě
může pomoci
„uzemnit“ lidi
s duševním
onemocněním**

**Hodnota ticha,
klidu a prostoru**

**Přístup založený
na kontaktu
s přírodou
může podpořit
duševní zdraví**

„Příroda na nás stejně neustále působí. Sociální zemědělství to toto působení usnadňuje.“

„Příroda je transcendentní, lidské propojení s ní je transcendentní.“

„Sociální zemědělství vytváří kontext pro zážitek. Pro lidi s duševním onemocněním má něco z nekonečnosti moře, má na ně vliv. Cítíte se malí, ale v dobrém slova smyslu. Odvede nás od nás samých. Jsme součástí každodenních zázraků přírody.“

Podle Elseyho (2016) proces tzv. „nezatěžujícího zapojení“ umožňuje mysli relaxovat a tím „snížit neustálé bombardování starostmi a problémy, které jsou charakteristické pro duševní nemoc“. Di Iacovo a O'Connor (eds.) (2009) upozorňují na hodnotu ticha, pocit prostoru a klidu spojeného s prostředím farmy s nižším počtem podnětů ve srovnání s městskými oblastmi. Výsledky studií od Gonzaleze a kolegů (2011) o vlivu terapeutického zahradničení ukazují statisticky významné zvýšení kapacity pozornosti a statisticky významný pokles úrovně deprese, stresu a vnímaného prožívání u lidí, kteří se zúčastnili měření, a to jak přímo po intervenci, tak v rámci tříměsíčního následného hodnocení.

Lidé s duševním onemocněním si užívají jezera a jsou spolu v přírodě

Zdroj: Social Farming Ireland

„Dává to pocit prostoru, je to velmi zvláštní místo pro relaxaci a doufám, že se lidé s duševním onemocněním cítí stejně a mohou si zde opravdu odpočinout. Dostanete se pryč od technického hluku.“

Řada studií (Loue et al., 2014; Pedersen et al., 2016) upozorňuje na nový nebo obnovený pocit spojení s přírodou a jeho přínosy, které umožňuje a podporuje sociální zemědělství. Loue s dalšími autory (2014) hovoří o výhodách spojených s přímým pozorováním přírody a s biologickými cykly, jako například růst rostlin. Pedersen a kolegové (2016)

uvádějí témata jako vzrušení a pohroužení se do procesu růstu během sezóny, jak vplynulo z diskusí s účastníky.

„Lidé mohou být součástí celého koloběhu věcí, od sázení, přes pletí, sklizeň až po hotové jídlo.“

Čas strávený na farmě může poskytnout prostor a místo, kde lze smrt vnímat jako přirozenou součást života a vše prožít a reflektovat způsobem, který může být v běžné společnosti obtížný. Například jeden farmář vzpomínal na jednu mladou dívku, která říkala, že: „Smrt dospělé matky kozy jí připomněla její vlastní situaci... v reálném životě je také těžké, když Vám chybí matka.“ Možnost být vedle zvířat a starat se o ně je důležitá a sociální zemědělství jí poskytuje. Řada výzkumných studií zaměřených na intervence s využitím zvířat uvádí pokles úrovně úzkosti a deprese a zvýšení soběstačnosti klientů (Berget et al., 2008; Berget et al., 2011; Pedersen et al., 2011). Hassink a jeho kolegové (2017) ve své meta-studii o roli zemědělských zvířat při poskytování péče zjistili řadu přínosů, jako například: pocity blízkosti, tepla a klidu; možnost pozitivního fyzického kontaktu s jiným živým tvorem; čerstvou zkušenost se základními prvky života; odpoutání pozornosti od starostí a obtíží; a fyzická aktivita zcela přirozeným, implicitním způsobem.

**Spolupráce
a péče o zvířata
může být
prospěšná**

Velká zvířata přináší klid, ale také respekt.

Zdroj: Eliška Hudcová

„Nedávno jsem řekl svému oslu: „Ty jsi můj sociálně zemědělský poklad!“ Osel a psi jsou skvělí společníci na farmě. Oslíci jsou velmi klidní.“

b) Příležitosti pro smysluplnou činnost

Velké množství literatury zdůrazňuje výhody práce pro lidi s duševním onemocněním (Haertl & Miyuki, 2006; Lim et al., 2007). Sociální zemědělství má nepopiratelnou roli v nabídce smysluplné činnosti, ale také v poskytování příležitostí k získávání dovedností, posilování sebevědomí a produktivity. To vše může posunout lidi s duševním onemocněním směrem k dalšímu rozvoji, vzdělávání, podporovanému zaměstnávání, zaměstnání na zkrácený úvazek nebo v některých případech plnohodnotnému zaměstnání (Iancu, 2013).

Činnosti prováděné na farmě mají přidanou hodnotu a jsou víc, než jen „vyplňování času“. Řada studií zmiňuje sociální zemědělství jako prostor pro smysluplné a naplňující úkoly (Hassink et al., 2010; Gorman, 2017). Péče o životní prostředí, rostliny a zvířata, dává lidem s duševním onemocněním pocit, že jsou potřební, že se od nich něco očekává, že vykonávají zodpovědnou a společensky hodnotnou práci, a že má jejich práce konkrétní výsledky (Gorman, 2017; Pedersen et al., 2012).

„Je to smysluplná práce, kterou je třeba udělat. Nevymýšlíme si jí. A na rozdíl od jiné práce se snažme o plné zapojení.“

„Jsou tu takové opravdu chlapské práce, což dělá dobře zvláště mužům“

Smysluplné činnosti ukazují účastníkům, že jsou potřební, a že jejich práce je cenná

Výzkumy také ukazují, že pocit, kdy jsou lidé s duševním onemocněním součástí něčeho většího a vykonávají „přirozenou práci“, tak to také podněcuje k dodržovat rytmus (dodržování času, spolehlivost atd.) a motivuje je k další snaze (Pedersen et al., 2016).

c) Získávání dovedností a pozitivních zkušeností

Hassing s kolegy (2010) označují sociální farmu jako intervenci orientovanou na posilování a využívání silných stránek jednotlivce. Dovednosti získané na farmě jsou praktické a cenné a lidé je mohou dále procvičovat. Přináší jim jistotu, účelnost a naději, a to je zásadní při zotavování z nemoci (Elsej, 2016; Pedersen et al., 2012).

„Dává lidem pocit, že mají vše ve svých rukou a dává pocit úspěchu Prostře to funguje, je to tak jednoduché.“

„Jedna z účastnic se rozhodla absolvovat výcvikový outdoorový kurz [v nedalekém městě]. Odhodlala se k tomu díky pobytu na sociální farmě. A my jsme jí pomohli s projektem, který musela vypracovat jako součást kurzu.“

Získané dovednosti umožňují lidem s duševním onemocněním rozvinout um, který posiluje pocit sebevědomí a naděje

Pedersen s kolegy (2016) uvádějí, že ve srovnání s jinými pracovišti existuje na farmě obrovská variabilita pracovních úkolů, které zde lze vykonávat. To dovoluje leccos přizpůsobit. Několik studií (Iancu et al., 2014; Pedersen et al., 2014) toto potvrzuje, že díky této bohaté nabídce se mohou aktivity každý den přizpůsobovat podle zájmů lidí, úrovně jejich schopností či jejich nálady. A lidé také mohou znovu objevit to, co se naučili už dávno.

„U lidí můžete objevovat, co dokáží. Ukázalo se, že jeden chlapík je mechanik a pomohl mi opravit traktor. Ožil, když dělal to, co umí.“

„Lidé na farmě mohou být sami sebou. Je to jiné prostředí. Dalo jim to prostor mimo jejich běžné prostředí a mohli nahlédnout, kde se nachází a jak na tom jsou. Vidím, jak jsou na farmě ze sebe překvapeni. Běžné zaměstnání by bylo příliš náročné, ale tohle je taková střední cesta.“

Farma tak dává lidem možnost znovu zažít pocit úspěchu. Třeba zasadí dýňová semínka a na konci sklídí obrovský plod, nebo se dobře starají o mláďata, ze kterých vyrostou zdravá zvířata. Lidé, kteří se potýkají s duševním onemocněním, za sebou mají dlouhá období, kdy nebyli ničeho schopni a nic se jim nedařilo, ale právě tyto pozitivní zážitky mohou pomoci jejich sebevědomí a víře v sebe sama růst.

d) Sociální vazby a posilování sociálních dovedností

Na farmě se spolu setkávají různí lidé, kromě farmáře i sousedé, veterinář, další návštěvy, sousední zemědělci atd. a tak se přirozeně buduje síť lidí, s nimiž se může na jednom místě člověk s duševním onemocněním setkat. Iancu a jeho kolegové (2014) uvádějí, že díky pobytu na farmě se může lidem na farmě podařit „prolomit kruh izolace“. Di Iacovo a O'Connor (eds.) (2009) ve svém celoevropském výzkumu zjistili, že k lidem s duševním onemocněním se na farmě přistupuje jako k „normálním, nikoli jako k pacientům, a že zažívají respekt bez předsudků. Lidé ve studii Di Iacova a O'Connora také zmiňovali osobní vztah s farmářem a jeho zájem o ně jako důležitý rozměr zkušenosti ze sociální farmy. Vřelost a lehkost vztahů může povzbudit lidi k otevřenému hovoru o svém životě – o pozitivních věcech, ale také o problémech.

Rozhovor u kuchyňského stolu

Zdroj: Social Farming Ireland

„Lidé se otevírají. Ergoterapeuti často popisují, že lidé mluví na farmě o věcech, o kterých je normálně nikdy neslyší mluvit, například o jejich původu, rodině atd.“

„Byl jsem na promoci některých lidí na místní vysoké škole. Je příjemné jít na něco, co je pro ně důležité. Bylo to nádherné, měl jsem možnost se setkat s jejich rodinami.“

Tito dva lidé při několika příležitostech vzpomínali svůj vlastní boj s duševní nemocí, i když ne vždy to formulovali takto. Jeden z nich o sobě mluvil jako o člověku, který „o farmu a manželství kvůli pití“, zatímco druhý hovořil o tom, že se v určitém období svého života „zhoršil“. Tyto zmínky o vlastních problémech pro ně byly ulehčením, což svědčí o neodsuzující a srdečné atmosféře vytvořené [sociálním farmářem] a ostatními lidmi s postižením.

– Výňatek z pozorování lidí s duševním onemocněním na sociální farmě.

Tento pocit sociální blízkosti se rozšiřuje na celou farmářovu rodinu a širší komunitu. Jedná se zejména o případ pobytových sociálních farem, kde lidé zůstávají delší dobu.

„Děláme také i jiné věci, než jen farmaření. Jezdili jsme na kánoích, uspořádali jsme večírek s místními hudebníky a přáteli, čistili jsme řeku, to bylo taky moc fajn; měli jsme kamaráda, který přišel a udělal workshop plstění. Probíhalo to skvěle. Jsou zde místní lidi a přátelé a komunita, o které se můžeme opřít.“

„Aspekt širší komunity je velmi důležitý. Často k nám zavítají sousedé. Na farmě se mnou pracuje muž odsud a vždy chci, aby zde byl, když sem přijdou kluci.“

„Protože je to vesnice, každý zná farmu a také lidi s postižením. Pokud si někdo myslí, že je někdo v nebezpečí, zavolají nám. [...] Myslím si, že lidé také považují za důležité, že někam patří, nejen k farmě, ale i mimo ni.“

Dalším důležitým prvkem sociálního zemědělství je skupinová povaha činností, což pomáhá k navazování vztahů mezi členy skupiny a širší komunitou. Hassink s kolegy (2010) uvádí, jak jeden člověk se závažným duševním onemocněním říkal, že ve svém každodenním životě je osamělý. Ale když navštívuje farmu, cítí se součástí této komunity, je v bezpečí, přijímán a respektován. Dle studie Gonzaleze a jeho spoluautorů (2011) bylo zjištěno, že úroveň soudržnosti ve skupině pozitivně korelovala se zlepšením duševního zdraví a vnímáním stresu a většina účastníků jejich studie uváděla, že po pobytu na sociální farmě se zvýšila úroveň jejich sociální aktivity.

Práce na farmě poskytuje neformální příležitost pro sociální kontakty

„To je jeden z hlavních výsledků; lidé si spolu povídají, sbližují se a sdílí užitečné informace. Opravdu vidíme zlepšení sociálních dovedností, schopnost lidí komunikovat s námi i s ostatními.“

„Vidíte, jak se lidé navzájem podporují. Farma poskytuje prostor pro takové situace. Pokud je někdo silnější nebo má o něčem více informací, může ostatním pomoci.“

Jak poznamenává Elsey (2016), práce na farmě poskytuje příležitost k sociální interakci, ale zároveň na farmě se nezaměřují primárně na kontakty, jsou spíše (příjemným) vedlejším produktem. Tím odpadá tlak na sociální interakce, kdy pozornost není zaměřena pouze na jednotlivce – jak by tomu mohlo být ve zdravotnickém prostředí – ale na společnou práci na daném úkolu. Tato skutečnost je zvláště cenná pro ty, kteří trpí sociální úzkostí. Studie také ukazují, že týmová práce, která je pro sociální zemědělství vlastní, buduje blízké vztahy mezi všemi zúčastněnými stranami.

„Důvěra je velmi důležitá. Když stavím plot, držím sloupek, zatímco ho ostatní zatloukají do země. Je velmi důležité, že vědí, že jim důvěřuji, že mě nezraní.“

„Jeden z nedávných účastníků se začal doptávat, zda může podpůrný pracovník zůstat na dvoře farmy, zatímco my půjdeme pracovat někam mimo. To je pro tuto osobu opravdu velký pokrok.“

Další výhodou sociálního zemědělství je, že si lidé spolu mohou povídat i o životě mimo sociální farmu, takže se tyto sociální aspekty přesahují hranice farmy.

e) Fyzické zdraví a celková pohoda (well-being)

Venkovské prostředí farmy nabízí celou řadu příležitostí pro nejrůznější fyzické aktivity a pohyb: procházky po farmě, často po kopcích a nerovném terénu, ohýbání, protahování, kopání, práce s vidlemi, zdvihání atd., které mohou rozvíjet tělesnou kondici, sílu a obratnost lidí. Jak poznamenává Elsey (2016), jedná se o fyzickou aktivitu, která je užitečná, probíhá na čerstvém vzduchu a téměř nevědomky, což je přirozenější a lépe motivuje lidi s duševním onemocněním než formální intervence označovaná jako „cvičení“. Další výhodou sociálního zemědělství pro všechny lidi může být zlepšení spánkového režimu. Elsey (2016) naznačuje, že farmaření může vyvolávat pocit uspokojení a „pozitivní únavu“, což zase podporuje relaxaci a spánek. Účastníci výzkumu provedeného na irských sociálních farmách (SOFI, 2019a, 2019b) hovořili o prostém potěšení z fyzické únavy na konci dne a z toho, že něco udělali, namísto únavy z nečinnosti. Někteří účastníci výzkumu SOFI také hovořili o zvýšeném povědomí o důležitosti a hodnotě zdravějšího a doma připraveného jídla a o změnách vlastních stravovacích návyků mimo pobyt na farmě.

Fyzická aktivita na farmě může podpořit tělesnou kondici, sílu, hbitost, a vést ke zlepšení spánku

„Změna může být docela viditelná. Máme tu člověka, u kterého jsem si první den myslela, že usne ve stoje, ale teď už se to neděje. Je to proto, že neměl dobrý režim, byl vzhůru celou noc. Ale teď, když sem chodí, začal chodit spát v rozumnou dobu. Tím se ten způsob přerušil. Sám říká, že se cítí fit, a nyní, když se cítí lépe, chce sám víc cvičit. Lidé jsou také povzbuzováni k lepšímu stravování a aby zkoušeli nová, třeba výživnější jídla. Čerstvý vzduch a pohyb jsou pro lidi velmi prospěšné.“

Podle výzkumu provedeného organizací Social Farming Ireland (SOFI, 2019) mezi lidmi s duševním onemocněním, byla možnost vykonávat fyzickou aktivitu jedním z nejdůležitějších benefitů sociálního zemědělství. U některých lidí to bylo způsobeno jejich velkým zájmem o fyzickou práci, u jiných lidí pak vědomím, že velká část jejich každodenního života je příliš sedavá, protože nepracují nebo nemají denní režim.

Posilování a zlepšení kondice díky práci na farmě

Zdroj: Social Farming Ireland

„Fyzická práce může být dobrá, když člověku v hlavě běží spousta myšlenek. Například když lidé slyší hlasy. Někdy mám dojem, že taková jednoduchá tělesná aktivita přináší trochu klidu. Přináší klid mysli.“

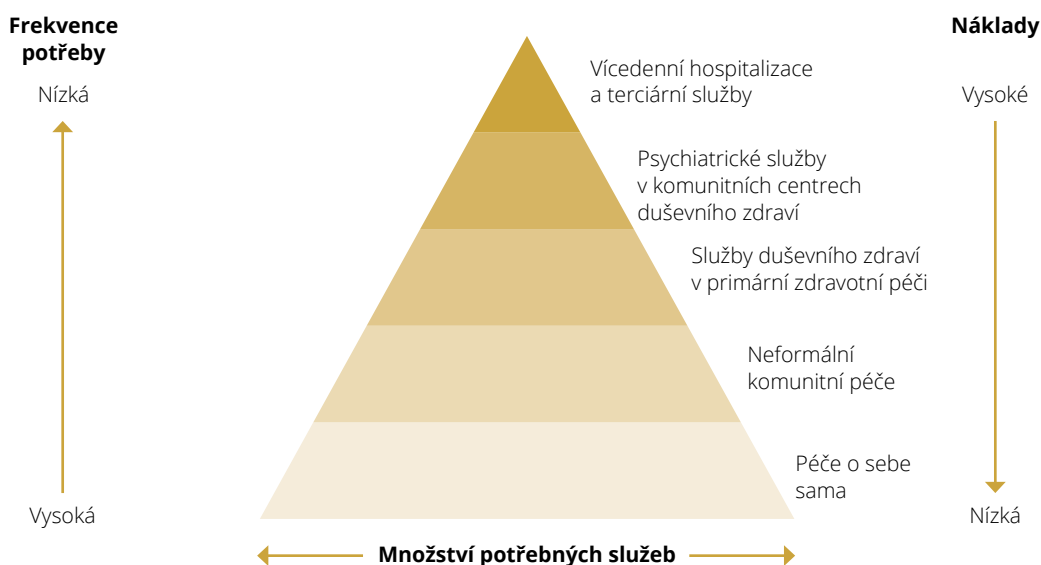
6.3 SOCIÁLNÍ ZEMĚDĚLSTVÍ V PRAXI PRO OSOBY S PROBLÉMY V OBLASTI DUŠEVNÍHO ZDRAVÍ

6.3.1 Stávající služby, které podporují tuto cílovou skupinu, a vazby na sociální zemědělství

Jak je uvedeno ve zprávě Evropské komise Přístup k péči o duševní zdraví (2016), panuje široká shoda na potřebě přechodu od modelu péče založeného na tradičních velkých psychiatrických institucích k moderním komplexním komunitním modelům péče, včetně akutních lůžkových oddělení ve všeobecných nemocnicích. Zpráva zmiňuje, že komunitní služby, které by podporovaly intervence jako je sociální zemědělství, jsou spojeny

s větší spokojeností uživatelů, lepší participací na sociálním životě, zvýšeným uspokojováním potřeb a dodržováním léčby. Nicméně jak tato zpráva, tak i Atlas Světové zdravotnické organizace pro evropský region (2017) uvádí, že pokrok v této oblasti je velmi nerovnoměrný. Jako příklad lze uvést, že psychiatrické nemocnice, z nichž mnohé velmi velké, stále poskytují většinou lůžkovou psychiatrickou péči, zejména ve střední a východní Evropě, a zaměstnanci v oblasti duševního zdraví v Evropě, stejně jako jinde, jsou převážně ošetřovatelé a psychiatři, nikoli ergoterapeuti, sociální pracovníci atd. Podle Světové zdravotnické organizace (2022) zdravotní systémy nereagují adekvátně na zátěž duševních poruch, přičemž mezi potřebou léčby a jejím poskytováním je na celém světě velký rozdíl. V tomto širokém kontextu nedostatečného a nerovnoměrného poskytování služeb jsou níže uvedeny následující druhy služeb, které ideálně podporují tuto cílovou skupinu. Služby jsou upravené podle víceúrovňového modelu služeb duševního zdraví WHO, který využívá pyramidovou strukturu.

Graf 2: Víceúrovňový model poskytování péče o duševní zdraví

Zdroj: (upraveno podle modelu WHO, 2009)

Lidé mohou mít možnost přístupu k sociálnímu zemědělství na většině úrovní v této pyramidě, ačkoli služby nejbližší vrcholu pyramidy jsou ve vztahu k sociálnímu zemědělství spíše méně pravděpodobné. Nejvýznamnější a nejdostupnější část péče o duševní zdraví se odehrává mimo formální poskytování služeb a zahrnuje sebepéči a neformální komunitní péči, včetně komunitních organizací, charitativních organizací pro duševní zdraví, peer pracovníků a podpory ze strany rodiny, přátel, sousedů atd. Na této úrovni mohou lidé trávit čas na farmách nebo využívat jiné zdroje přírodní nebo zahradní terapie, jako jsou komunitní zahrady, procházky lesem atd. s využitím vlastních zdrojů, komunitních sítí atd.

Další úrovní, na které jsou k dispozici formálnější podpůrné služby, je oblast primární zdravotní péče (tj. běžná zdravotnická zařízení včetně praktických lékařů, zdravotních sester atd.). V některých zemích mohou mít lidé přístup ke komunitně orientovaným zařízením, jako je sociální zemědělství, kdy poskytnutí této služby může být předepsáno

**Péče o sebe
a neformální
komunitní péče**

**Primární
zdravotní péče**

v rámci úhrad z veřejného zdravotního pojištění (tzv. green prescriptions, které nejsou v ČR zavedené, pozn. překladatele).

Další úrovně poskytování služeb, které jsou lidem k dispozici, jsou specializovanější a zahrnují psychiatrické služby v nemocnicích, zařízeních pro dlouhodobý pobyt, specializovaných psychiatrických zařízeních a komunitních službách duševního zdraví. Komunitní služby duševního zdraví, které zahrnují sítě komunitních zařízení, komunitní pobytové služby, denní služby, podporu multidisciplinárních týmů včetně ergoterapeutů, sociálních pracovníků atd., patří mezi nejběžnější. Odtud jsou pacienti odkazováni na další organizace, včetně například sociálních farem. V Evropě existují značné rozdíly v rozsahu a systému zdravotnické a sociální péče a těchtí o inovativních opatření v oblasti duševního zdraví, ať už jde o financování, organizační kulturu, personální zajištění atd.

Kromě intervence ze strany služeb pro duševní zdraví mohou být lidem s duševním onemocněním k dispozici další zdroje podpory, včetně finanční podpory, invalidních důchodů, podporovaných pracovních příležitostí, chráněného zaměstnání a chráněného/sociálního bydlení.

6.3.2 Činnosti, které mají pro osoby s duševním onemocněním zvláštní význam a hodnotu

Stejně jako u ostatních skupin, které využívají přínosů sociálního zemědělství, by měly počáteční fáze pobytu na farmě zahrnovat proces objevování a poznávání. To platí pro lidi přicházející na farmu i pro farmáře/nebo zaměstnance. Jaké jsou preference, dovednosti, zájmy a problémy účastníka? Farmáři v rámci opakovaného výzkumu SoFarTEAM sdíleli svůj pohled na tento proces objevování.

„Existují takové činnosti, díky kterým na začátku získám představu o schopnostech a soustředěnosti lidí již od začátku. Například setba semínek je dobrá aktivita, protože vyžaduje koncentraci a jemnou motoriku.“

„První den si všimneme, čeho je člověk schopen, co dokáže a co nedokáže a co mu vyhovuje, a na základě toho pokračujeme. Snažíme se zajistit, aby každý mohl dělat to, co ho opravdu baví.“

Sociální farmy se vyznačují vysokou mírou flexibility, různorodostí a výběrem z toho, co lidé mohou dělat, na co se mohou soustředit, nebo dokonce s jakou intenzitou mohou pracovat. To vše umožňuje individuální a flexibilní přístup, který je zcela klíčový pro úspěch sociálního zemědělství pro lidi s duševními problémy. Toto dokládají i následující úryvky z rozhovorů se sociálními farmáři.

Individuální a flexibilní přístup je klíčovým faktorem úspěchu sociálního zemědělství

Další úrovně poskytovaných služeb, které jsou lidem k dispozici, jsou specializovanější.

Proces objevování a poznávání

„V zásadě se individuální přístup dlouhodobě osvědčil, což je především dáno specifickými diagnózami a skutečnými schopnostmi a dovednostmi našich klientů nebo zaměstnanců. Další podpora spočívá také v rozsahu pracovní doby, kde se snažíme našim zaměstnancům nastavit odpovídající počet hodin práce v souladu s jejich reálnými schopnostmi a dovednostmi, nebo jsme ochotni a schopni tuto pracovní dobu přizpůsobit a po omezený čas snížit.“

„Účastníkovi, který překypoval energií, jsem svěřil úkol vytrhat vzrostlý plevel, zatímco tomu s úzkostmi jsem dal za úkol vyplít malý záhon, protože tam je pohyb menší.“

„Takže rozdělují na ty s hrubou a na ty s jemnou motorikou. Například jsou tam lidé, kteří zbožňují práci s kolečkem, vyvázejí hnůj nebo přehrnou půdu a podobně, nebo [jméno účastníka] kopá a pracuje ve foliovém tunelu a přehazuje kompost. Takové věci dělá rád. A pak jsou tu další, kteří zvláště rádi plejí nebo pracují na čemkoliv v malém měřítku, v mikrosvětě. A pak jsou tu ti, kteří milují zvířata a ten kontakt potřebují. Takže to závisí spíše na temperamentu a sklonech...“

V souladu s individuálním přístupem a dovedností se přizpůsobit neexistuje jediná pevně stanovená „sada“ aktivit na farmě, která by měla zvláštní význam nebo hodnotu pro tuto cílovou skupinu. Ve skutečnosti by dané soubory činností byly v rozporu s tím, co dělá sociální farmu jedinečnou. Spíše jde o to podporovat jednotlivce na jednotlivých farmách, aby objevili, v čem jsou dobří, co je inspiruje a o co se zajímají. Následující aktivity jsou přesto důležité a ukázalo se, že jsou často využívány u lidí s duševním onemocněním.

Velká zvířata přináší klid, ale také respekt.

Zdroj: Eliška Hudcová

a) Přiblížit se přírodě

Jak bylo uvedeno výše v části 6.2, pobyt v přírodě může být zvláště prospěšný pro ty, kteří se potýkají se svou duševní nemocí. Je dobré sahat na půdu, být v kontaktu s rostlinami, lesem a zvířaty, vnímat cyklus přírody a ročních období. Je to důležité pro ukotvení lidí a pro propojení s podstatou života.

„Dříve jsme žili daleko více v souladu s ročními obdobími, nyní jsou léta stejně dlouhá jako zimy, protože máme osvětlení a ústřední topení. V důsledku toho nám chybí rytmus ročních období, například zklidnění v zimě. Vinohrad, v našem případě, pomáhá lidem k návratu k tomuto rytmu.“

„Lidé opravdu rádi stojí na poli a nechají zvířata, aby k nim přišla. Je důležité k tomu dát prostor.“

Zemědělec nebo zaměstnanec také musí věnovat pozornost tomu, co jednotlivec v konkrétní moment potřebuje.

Bok po boku s rukama od hlíny.

Zdroj: Social Farming Ireland

„Když se lidé příliš zaobírají svými myšlenkami, říkám: jděte a plejte záhony rukama místo motykou, protože pak jste blíže k půdě.“

„Půda je velmi důležitá. Vždy povzbuzuji lidi, aby s ní pracovali holýma rukama.“

„Když se věci nedaří, tak mohou klidně jít a nakrmit třeba kozu nebo koně.“

b) Nabídka smysluplných a důležitých úkolů

Je důležité, aby činnosti a úkoly prováděné na farmě byly skutečné a smysluplné, aby lidé mohli mít na konci dne opravdový pocit úspěchu a že přispěli k něčemu většímu, než jsou oni sami:

„Uvědomuj si hodnotu pobytu na čerstvém vzduchu, což je pro duši velmi příznivé. Mít dostatek práce a na konci dne pocit z dobře stráveného dne.“

„Krmení zvířat, čištění stájí, výsadba stromů, oplocování, setí, sázení rostlin, vysokotlaké mytí (to všichni milují), štípání dřeva. V tom je něco velmi uspokojujícího. Vidíte hotovou práci.“

„[...]společensví, společná činnost a práce na něčem větším než jen bezprostřední osobní uspokojení potřeb přináší skutečnou radost.“

Na farmě vždy existuje kombinace rutinních úkolů, které se musí každý den udělat, ale jsou tam i nové projekty a povinnosti. Důležité ale je, aby lidé viděli a cítili, že se s časem rozvíjejí a získávají větší schopnosti a sebedůvěru.

„Je důležité dělat rutinní úkoly každý den, protože pak lidé vidí své zlepšení a pokrok. „Teď je čas loupat oříšky“ a oni vědí, kolik jich potřebujeme. To je podstata toho opakování.“

Nicméně je také potřeba splnit úkoly potřebné pro farmu, což zvyšuje jejich pocit kompetentnosti a sebevědomí.

„Aktivity jsou vybírány na jedné straně tak, aby odpovídaly situaci dané osoby. Na druhé straně jsou vybírány podle toho, co je třeba udělat. Například naštipat a nařezat dřevo, a to všechno jsme už dělali. A já prostě vím, co funguje u tohoto člověka a dělám nabídky... Jsou lidé, pro které je skvělé, když mohou dělat něco fyzicky náročnějšího. Potřebují jednoduché, zvládnutelné úkoly, které fungují bez velkého vysvětlování, bez nutnosti příliš přemýšlet. Potřebují prostě výkon.“

„Je důležité vědět, jak lidi pobídnout a jak moc na ně tlačit. Zvířata jsou skvělým nástrojem, jak dostat lidi z jejich komfortní zóny. Často jsou schopni zvládnout mnohem víc než to, co dosud dělali. Dělat věci společně s ostatními v reálném světě je velmi hodnotné.“

Stejně tak je důležité vymyslet úkoly, které mohou být pro účastníky výzvou a mohou obsahovat určitý prvek rizika, pokud je to vhodné.

„Existují věci, které jsou trochu riskantní, ale stále bezpečné, jako například štípačka na dřevo. Vždy je máme pod kontrolou a jedná se zároveň o činnosti, které chtějí dělat.“

c) Struktura a rytmus

Lidé s duševním onemocněním, a zejména ti, kteří byli předtím nezaměstnaní, často postrádají strukturu a rutinu, což může mít negativní vliv na jejich duševní zdraví a celkovou pohodu. Jak zdůraznili někteří zemědělci, účastníci mohou přicházet s nezdravými vzorci chování (nebo dokonce bez nich).

„Dalším problémem na začátku je nastavení medikace tak, aby lidé zvládli běžný každodenní život. Nastavení medikace je důležité proto, aby například lidé měli stejnou dobu spánku a práce a vzájemně si nenarušovali denní rytmus. Na začátku je to všechno o rytmu.“

„...podporovat účastníky v jejich snaze o normální život tím, že jim nabídneme strukturu, navzdory nedůvěře, kterou si s sebou přináší. Lidé přicházejí s vlastními návyky, o které se ale nemohou opřít. Chvilí to trvá, někdy i půl roku, než se to zlepší.“

Některá zvířata překvapí svou přítulností.

Zdroj: Eliška Hudcová

„Takže vlastně souzníte s tím, co je skutečný život. Zejména na denní rutinu se zvířaty, včasné vypouštění kachen a hus brzy ráno a jejich večerní zahánění. To poskytuje strukturu a rámeček, který není strnulý, ale je živý a vytváří prostor k setkáním.“

Čas strávený na farmě by měl mít jakýsi spolehlivý rytmus podle ročních období, denní doby, úkolů, které je třeba vykonat, to vše podpoří lepší návyky lidí na farmě i mimo ni.

d) Činnosti a přístupy, které podporují sdílení, přátelství a týmovou práci

Samotná společná práce vede k rozhovorům, určitému propojení a spolupráci při práci nebo dění na farmě. Tato dostupnost témat může být velmi dobrým a nekonfliktním způsobem, jak přimět k „otevření se“ lidí, kteří mohou být uzavření nebo jim chybí sociální dovednosti a sebedůvěra.

„Pokud sem někdo přijede a není tak upovídaný, změní se to, když začne pracovat na zahradě, protože pak má téma, o kterém může mluvit, a naváže zde první kontakt.“

„Díky práci na zahradě se mezi klienty vytváří dobré vztahy. To také podporuje spolupráci.“

„Celkově si myslím, že nejlepší atmosféra mezi účastníky je na poli, ve stodole nebo na zahradě. Tedy v situacích, kdy spolu lidé pracují. Nemají pak čas na to, aby se pomlouvali.“

„Některá zvířata fungují pro klienty i jako bezpodmíneční přátelé. Klienti se pak odváží podělit se například o věci, které považují v životě za důležité.“

Pokud je to možné, měli by se lidé vést k práci ve dvojicích nebo ve skupinách na konkrétním úkolu. Může jít o pletí záhonu nebo přesun zvířat nebo dokonce společné používání náradí. Jeden zemědělec popisoval, jak cenným prostředkem pro podporu týmové práce byl obouruční zatloukač kůlů na oplocení. Může ale nastat situace, kdy je vhodné ponechat lidi samotné a dát jim prostor pro společnou práci, aniž by u ní nutně musel být farmář.

„Může být prospěšné, když lidem poskytnete trochu prostoru, trochu se vzdálíte a necháte lidi domlouvat se mezi sebou.“

Vytváření vřelé a příjemné atmosféry, kde je i zábava, je důležité pro lidi s duševním onemocněním pro budování přátelství a skutečných vztahů s ostatními lidmi, což může v jejich běžném životě chybět. Společná práce je v tomto ohledu klíčová, ale stejně důležité jsou i další příležitosti k setkávání a zábavě, jako je společné jídla, přestávky na čaj/kávu, oslavy narozenin, svátky atd.

„[...] a samozřejmě přátelství! Je to komunita, kde se lidé poznávají, kde vznikají přátelství. Někteří se tu potkali a tráví spolu teď hodně času. Dělají všechno společně. A přátelství se rozvíjí nejen melidmi, kteří na farmu přichází, ale také mezi zaměstnanci a těmito lidmi.“

„Každý člověk přináší svůj příběh a společně bychom mohli sepsat knihu o tom, co zažíváme.“

„Je pro nás velmi důležité, aby se zde lidé cítili jako doma. Takže ano, některým lidem to připadá jako rodina, protože často nemají nikoho, s kým by mohli svůj život sdílet.“

„Zábava o prázdninách, prostě si společně užívat. Myslím si, že to lidem přináší do jejich života hodnotu. Jejich svět je obvykle malý, ale zde se setkávají s veřejností a seznamují se s více lidmi.“

6.3.3 Přístup k práci s touto cílovou skupinou

Mezi klíčové zásady platé pro práci se všemi cílovými skupinami, patří přistupovat ke každému člověku s ohledem k jeho jedinečnosti, přizpůsobit přístup podle jeho možností a schopností, pracovat s lidmi dle jejich aktuální životní situace. Nicméně následující důrazy jsou obzvláště důležité při práci s lidmi s problémy v oblasti duševního zdraví.

a) Být přítomný, ukotvený a s nohama na zemi a intuitivní

Ačkoli je to důležité i pro jiné cílové skupiny, při práci s touto cílovou skupinou je zásadní, aby zemědělci/pomáhající pracovníci byli sami ukotvení a psychicky vyrovnaní. Pak mohou lépe podporovat lidi se zkušeností s duševním onemocněním.

„Pokud sám nemám dobrou náladu, když se necítím dobře, všimnou si toho. To se přenáší.“

„Je to bezprostřednost a bytí v přítomnosti, co přináší výsledky. Je to ten pocit spojení, který prožíváte s lidmi, a to se může stát pouze tehdy, pokud jste dostatečně uvolnění a srovnání se sebou samými.“

„V každém případě potřebujete empatii a zájem. Musíte mít také trpělivost a umět zůstat v klidu. Potřebujete určitou stabilitu, případně mít k dispozici zázemí, kde můžete situaci vyhodnotit. „

Je také velmi důležité zůstat ostražitý a schopný intuitivně vycítit, co se s lidmi v daný den děje, abyste mohli vhodně reagovat.

„Pořád pozorujete lidi a vnímáte řeč jejich těla. Hodně to vnímám u kanoistiky [tento farmář je také instruktorem kanoistiky], protože se neustále setkáváte s lidmi a jemně je instruujete. Takže můžete intuitivně vnímat, když jsou unavení nebo potřebují přejít k něčemu jinému.“

„U této cílové skupiny je důležité být přítomný a být s nimi v dobrém kontaktu. Netlačít na ně. Lehkost v jednání je klíčová.“

Práce s krávou a s půdou. Důležité je zůstat ukotven.

Zdroj: Social Farming Ireland

b) Jednat lidmi jako s lidmi

Ačkoli farmář nebo zaměstnanci na farmě budou vědět, že daná osoba má duševní obtíže, je důležité, aby v první řadě vnímali člověka jako osobu, a ne jeho duševní poruchu.

„Je zcela jasné, že pracuji v ne-psychiatrickém kontextu a že nevidím u lidí jejich deficit. Dokonce i lidé, kteří zde žijí a potkávají tyto účastníky, nevidí na prvním místě duševní nemoc. Jsou otevření, a vidí nejprve toho konkrétního člověka.“

„Musíte vědět o problémech lidí a pak na ně zapomenout.“

„Jedna z věcí, kterou může sociální farma nabídnout, je to, že toho člověka na začátku neznáte – na rozdíl od služby, která ho zná pouze jedním způsobem. Farmáři mohou mít skutečně pocit, že lidé u nich na farmě se mohou rozvíjet a že mají potenciál. Pokud si to budeme pamatovat, samotná víra v tuto možnost může lidi posunout dál. Když se jim to podaří, cítí se úžasně.“

To platí i o vnímání člověka jako někoho, kdo má co nabídnout. Jde o podporu oboustranného vztahu.

„Také od nich něco dostáváme - od jednoho z účastníků jsem dostal nový recept na celozrnný chléb, což bylo skvělé. Lidé mají co nabídnout, což je opravdu důležité.“

Toto také zahrnuje dostatečný respekt k tomu, jak se člověk na farmě chová. Když je to však za čarou, je na to třeba člověka upozornit.

„Musíte přijmout skutečnost, že věci nebudou perfektní, že se může stát, že lidé třeba šlapají po záhonech. Ale musíte vědět, kdy říct: ‘To není v pořádku’, a ujasnit, jak to dělat správně. Jde o dostatečné respektování ostatních jako lidských bytostí, ale zároveň nesmíte dovolit, aby chodili po celém pozemku, to by bylo povýšené.”

Jedním z nejcennějších rysů sociálního zemědělství je, že hranice nebo hierarchie zde nejsou vymezeny. Pokud jde o oblečení nebo vzhled, jsou to prostě lidé, kteří pracují vedle sebe na jednom místě.

„Každý přichází tak, jak je. Nemusíte nosit pracovní oblečení, ani jako vedoucí pracovníci. Tímto způsobem nevidíte rozdíl mezi těmi, co mají dohled, účastníky nebo dobrovolníky. Pracujeme společně a takovou atmosféru chceme vytvořit.”

Skupina mužů, kteří společně pozorují krajinu v dešti. Není poznat, kdo je farmář a kdo člověk s duševním onemocněním. To je velmi důležité.

Zdroj: Social Farming Ireland

c) Dobré vzory a péče o sebe

U této cílové skupiny se občas objevují problémy s nedostatečnou péčí o sebe sama v oblasti stravování, pohybu, užívání léků a osobní hygieny. Po dobu pobytu na farmě by lidé měli jíst zdravou a vydatnou stravu, mít pevnou denní strukturu a rutinu a měli by se vzdát některých zlovyků (například nejíst pořádně nebo zůstat ráno dlouho v posteli).

„Věřím, že tu dostanou najíst. To je třeba říci zcela jasně. Oceňují pravidelné jídlo. Někteří lidé si prostě nevaří. Někdy nemají vůbec možnost vařit.”

Farmáři mohou také povzbudit lidi, aby si uvědomili své držení těla a zvýšili uvědomění si vlastního těla.

„Uvědomění si těla a toho, jak stojíte. Každých patnáct minut nebo po deseti zasazených rostlinách se na chvíli zastavte. Jak se cítím? Navažte spojení s vlastním já.“

Čas strávený na farmě v blízkosti farmářů a zaměstnanců může nabídnout každodenní příklady a vzorce péče o sebe, aniž by bylo nutné lidi „poučovat“. Může to být také vhodný prostor pro to citlivě vyzvat účastníka ke změně špatných návyků. Později toto lidé ocení i mimo farmu. Farmář třeba může říct: „Po celodenní práci se cítím špinavý, je příjemné se potom osprchovat.“ Je důležité, aby si lidé pracující na farmě uvědomovali tuto svou roli a byli ve vztahu k lidem s problémy v oblasti duševního zdraví určitým příkladem.

„... vaření oběda, včetně psaní receptů, které si lidé odnesou domů; lidé si také mohou vzít přísady, aby si uvařili doma.“

„Můžete dát dobrý vzor, pokud jde o osobní hygienu, mytí rukou atd., protože nedostatek sebepéče může být problémem.“

„Líbí se jim také interakce s námi, zvláště s G [jiný sociální farmář]. Myslím, že je pro ně docela inspirativní a mohlo by je to přimět k nějakým změnám.“

d) Vytvoření pocitu sounáležitosti

Pro úspěch pobytu na farmě je velmi důležité, aby lidé s problémy v oblasti duševního zdraví cítili, že na nich záleží, že nejsou sami, a že je někdo postrádá, když nejsou nablízku.

„Běžně, když někdo nepřijde na farmu, tak mu zavoláme a zeptáme se ho, co se děje a jestli nepotřebuje pomoc.“

„[Je důležité, aby] měli pocit, že na své problémy, nebo životní útrapy, nejsou sami, a že jsou obklopeni prostředím naší farmy a přítomností dalších klientů a zaměstnanců.“

6.4 SILNÉ STRÁNKY LIDÍ S PROBLÉMY V OBLASTI DUŠEVNÍHO ZDRAVÍ

Každý člověk, který se účastní sociálního zemědělství, je celistvou osobou a neměl by být definován pouze podle své diagnózy nebo vnímaného deficitu. Jedním z hlavních prvků sociálního zemědělství je schopnost odhalit a rozvíjet jedincovy přednosti a dovednosti. Je to intervence zaměřená spíše na silné stránky než na nedostatky a je v souladu s přístupem k obnově duševního zdraví založeným na silných stránkách. Každý člověk je považován za osobnost s jedinečným souborem silných stránek a schopností, které může použít k zotavení nebo k plnohodnotnějšímu životu, a to navzdory svým zdravotním komplikacím. Kromě toho jsou některá specifická duševní onemocnění popsána v podkapitole 6.1 také spojena také s pozitivními a cennými charakteristikami, včetně:

Sociální zemědělství je v souladu s přístupem k zotavení duševního zdraví založeným na silných stránkách

Silné stránky spojené se specifickými stavy duševního zdraví

- Obecně platí, že lidé, kteří mají vlastní zkušenost s duševním onemocněním, mohou být empatičtější a více podporovat druhé, a lépe chápat, jak těžký život může být. Mohou také projevat odolnost a sílu v návaznosti na vlastní proces zotavení.
- Bipolární porucha je spojena s kreativitou, vysokou mírou energie a vnitřních kapacit.
- Lidé s ADHD mohou mít také vysokou úroveň energie a mohou být velmi produktivní, pokud svou energii vhodně usměrní. Často jsou také tvůrčí ve vymýšlení nových způsobů řešení situací, což může vést k objevům a kreativním přístupům při dosahování cílů.
- Lidé s poruchou autistického spektra se mohou stát odborníky v oblastech nebo aktivitách, které je zajímají (např. stroje, péče o zvířata). Mohou být také velmi strukturovaní a racionální a vhodně přispívat k plánování a rozvoji činností na farmě.
- Lidé s úzkostnými poruchami mohou být pečlivější a orientovat se na detail. Mají tendenci být hypersenzitivní na vybraná témata a situace.
- Lidé se „syndromem vyhoření“ mohou mít vysokou kapacitu vykonávat úkoly a činnosti a mít sklon k perfekcionismu, obvykle mají vysoké nároky na kvalitu práce, kterou vykonávají.

6.5 MOŽNÉ SOUVISLOSTI S CHOVÁNÍM A DALŠÍ VÝZVY

Při práci s touto cílovou skupinou se mohou objevit některé specifické problémy. Některé jsou společné pro celou řadu duševních poruch, zatímco jiné mohou být specifické pro konkrétní poruchy.

a) Nedostatek motivace a angažovanosti

Zvláště u účastníků s depresivními poruchami se často vyskytuje nedostatek motivace, sebevědomí a nadšení, což může ovlivnit jejich schopnost plně a energicky se účastnit činností spojených se sociálním zemědělstvím, i když jsou fyzicky přítomni a zdravotně způsobilí. Lidé s depresí často trpí poruchami spánku, nedostatkem chuti k jídlu a mnoha tělesnými obtížemi, aniž by byla zjevná fyziologická příčina, což může ještě více ovlivnit úroveň jejich vitality a energie. Hladinu energie také mohou ovlivnit léky; tato cílová skupina má často nejnižší docházku. Děje se tak obvykle bez ohledu na kvalitu zážitku nebo kvality sociálního farmáře.

Náměty, které by mohly vést k řešení tohoto nedostatku motivace a energie, zahrnují snižování očekávání, nebrat si chován lidí osobně, a přijímat je takové, jací jsou. Ale zároveň je třeba ukázat zájem o ty lidi a co nejvíce je zapojovat do různých aktivit.

Nedostatek motivace je běžný a neměl by se brát osobně

„V žádném případě by člověk neměl mít příliš vysoká očekávání ohledně toho, co bude dokončeno nebo co se stane. Produktem práce s duševně nemocnými lidmi je ve skutečnosti práce samotná. Takže pokud z ní něco vyjde, je to moc hezké, ale nemělo by vás překvapit, pokud se to nestane. A pak to chce čas a klid, abys dobře ty lidi instruoval, aby všichni pochopili, co mají dělat.“

„Pokud jsou lidé neangažovaní, je to velmi těžké. Někdy je třeba se s tím téměř smířit, zdůraznit to pozitivní, co se podařilo, posílit kvality personálu.“

„Musíte prostě přijmout to, že se lidé někdy snaží znovu se vrátit zpět do svého zažitého vzorce, ale neparanikařte. Nemůžete to brát osobně, pokud se tak stane.“

„Také jsem se naučil, že lidé se mohou chovat určitým způsobem, protože musí, a stalo se to jejich vzorcem chování. Ale můžeme je decentně vyzvat ke změně.“

b) Úzkosti a sociální úzkosti

Lidé s úzkostnými poruchami, ale i s jiným duševním onemocněním, mohou v novém prostředí sociální farmy zažívat úzkost. Příklady dobré praxe zmíněné v předchozím textu, jako je dostatek času k přizpůsobení prostředí, zajištění spojení s přírodou, rostlinami a zvířaty, práce v přiměřeném tempu, které vyhovuje lidem, a poskytnutí vlastního prostoru, jsou klíčové proto, aby se zde lidé cítili dobře a ideálně svou úzkost dokázali překonat.

c) Přílišná bujnost či nadměrná aktivita

U lidí s bipolární poruchou jsou období povznesené nálady známá jako manické fáze a mohou být spojeny s návaly kreativity, ale také s nadměrnou aktivitou a přehnaným sebevědomím. Tyto stavy je třeba během pobytu na sociální farmě dobře zvládat, aby bylo zajištěno blaho a bezpečnost všech účastníků a byl minimalizován negativní dopad na ostatní.

d) Agresivní nebo zjevně vyzývavé chování

V malém počtu případů se může stát, že jsou účastníci vůči farmáři agresivní, i vůči zaměstnancům a ostatním lidem na farmě. Stejně jako v případě dalších problémů, které se mohou vyskytnout, je důležité zůstat pozorný k náladám účastníků, reagovat na každého individuálně, nepropadat panice a nepřijímat agresi osobně; téměř vždy jde o projev duševní poruchy dané osoby.

„Jsou lidé, ke kterým se musí přistupovat přímo, a jsou lidé, ke kterým se musí přistupovat nepřímě a opatrně, a to musíte nejprve zjistit. A na začátku je to někdy trochu boj, ale to musíte snášet s klidem.“

„To bylo spíše tak, že jsem byl ve stresu nebo tak něco. Musel jsem si uvědomit, že když se někdo proti mně postavil, neudělal to proto, aby mě vytočil, ale protože to bylo součástí jeho nemoci. Musel jsem se naučit nebrat si to osobně.“

„U lidí musím vnímat i ty rozhovory, které neustále vede sám se sebou, které někdy působí i agresivně. Postupem času jsem si vypěstovala citlivost na to, že to může být známka toho, že je z něčeho naštvaný, frustrovaný, že má hlad. Ale to nemá nic společného se zemědělstvím.“

V případech výrazné agrese nebo hněvu je zásadní zajistit bezpečnost všech lidí na farmě – aby neměli přístup k nástrojům, nářadím, strojům atd., kterými by mohli ublížit sobě nebo ostatním. Proto je důležité proškolit zemědělce, jak se s případnými epizodami vypořádat.

Lidé s poruchami osobnosti mohou mít potíže a problémy ve vztazích s ostatními lidmi, včetně farmáře a dalších. Důležité je tomu porozumět a umět to zvládat. V těchto případech může být užitečné mít na začátku pobytu na farmě zkušební dobu. Pokud se ukáže, že ten člověk do skupiny tak dobře nezapadá, lze pro něj najít jiné místo.

e) Záchvaty paniky nebo panické reakce

Sociální farmáři by si měli být vědomi spouštěčů (pokud nějaké existují), které jsou pro danou osobu specifické. Měli by být schopni rozpoznat příznaky panického záchvatu a znát postupy, jak dané osobě v případě záchvatu pomoci. Je to podobné jako u lidí s posttraumatickou stresovou poruchou (PTSD), což je podrobně popsáno v kapitole o uprchlících. Obecně platí, že sociální zemědělství je vždy balancováním mezi tím, co o člověku potřebujete vědět předem, abyste jej mohli účinně podpořit a zajistit bezpečnost a blaho všech. Důležitou zásadu ale také je setkat se s člověkem bez zaujatosti nebo předem vytvořené představy o tom, jaký dotyčný bude.

f) Fobie

Farmáři by měli být obeznámeni s případnými spouštěči nebo náročnými situacemi na farmě (například pobyt v uzavřeném prostoru, zacházení se zvířaty atd.) a snažit se s nimi pracovat. V ideálním případě je třeba jejich působení minimalizovat, nebo je odstranit v závislosti na tom, co je pro daného člověka nejlepší.

g) Chování spojené s poruchou autistického spektra a poruchou pozornosti a hyperaktivitou

Některá nejdůležitější témata, která je třeba si uvědomit v kontextu sociálního zemědělství s lidmi s poruchou autistického spektra, jsou následující: potíže s interpretací toho, co si ostatní myslí nebo co cítí, a potíže s interpretací výrazů tváře, řeči těla nebo

sociálních signálů; některé potíže s regulací emocí; sklon k opakovanému nebo rutinímu chování; potřeba účastnit se pouze omezeného okruhu činností; přísný soulad s každodenními rutinami; projevující se silné, specifické zájmy. V takových případech může osvědčená praxe spočívat například v pozitivním nasměrování konkrétních zájmů lidí a svěření jim klíčových povinností (například krmení slepic nebo hlídání dvorku) nebo zajištění toho, aby měli příležitost využít své dovednosti. Jedna farma v Nizozemsku vyvinula systém „cool karet“, kde je každá aktivita, kterou musí účastník udělat, rozdělena do několika dílčích úkolů, přičemž každý nový dílčí úkol je na nové kartě, kterou lze po dokončení úkolu uložit/otočit.

U lidí s ADHD patří k nejdůležitějším projevům chování, na které je třeba si v kontextu sociálního zemědělství dávat pozor: impulzivita, dezorganizace a problémy s určením priorit a zvládním více úkolů, špatná koncentrace, nadměrná aktivita nebo neklid, nízká tolerance frustrace, časté výkyvy nálady a potíže se zvládním stresu. Lidé s ADHD mohou mít vysokou míru energie a schopnost „dělat věci rychle“, pokud jsou vhodně nasměrováni. V tomto směru by měli být podporováni a povzbuzováni. Mohou také mít neotřelé a tvůrčí nápady, kterými mohou přispět k tomu, jak se věci dají dělat, a měly by dostat příležitost, aby se tohoto potenciálu využilo. Může jim také prospět, když budou moci sami vymyslet a zvládnout nějaký úkol a následně představit svou zkušenost farmáři.

6.6 OTÁZKY K PROCVIČENÍ ZNALOSTI

Na základě přečtené kapitoly zkuste odpovědět na následující otázky:

1. Stručně popište čtyři prvky sociální farmy, které mohou být důležité pro rozvoj lidí s problémy v oblasti duševního zdraví.
2. Vezměte dvě běžné poruchy duševního zdraví a popište, co by si měl farmář zvláště uvědomovat, pokud by se lidé s těmito poruchami měli zapojit do sociálního zemědělství.
3. Vezměte jedno z těchto onemocnění a popište čtyři konkrétní aktivity na typické sociální farmě, u kterých se domníváte, že by byly zvláště prospěšné, a svou odpověď stručně zdůvodněte.
4. Napište tři zásady „CO DĚLAT“ a tři zásady „CO NEDĚLAT“, kterých by si sociální farmář měl být vědom při své práci s lidmi s duševním onemocněním.

UPLATNĚNÍ ZÍSKANÝCH POZNATKŮ

Níže jsou uvedeny dvě případové studie Anny a Christophera, oba jsou potenciálními účastníky sociálního zemědělství. Při odpovědích na otázky na konci každého případu použijete poznatky z tohoto textu a popište, jak může sociální zemědělství fungovat pro „skutečné“ účastníky, kteří musí zůstat po celou dobu v centru pozornosti.

Anna je 35 let, žije na malém městě na venkově a mnoho let pracovala v nejbližším městě jako státní úředník na pozici, která je zaměřená na péči o zákazníky. Je svobodná, žije sama a vždy byla introvertní a tichá. Po vážném incidentu v práci, který se odehrál před rokem, při němž byla fyzicky napadena „zákazníkem“ byla nucena zůstat na neschopence a následně byla propuštěna z práce. Fyzicky se více méně zotavila, ale cítí se velmi nejistá a zažívá opakované panické ataky. Trpí značnou úzkostí, včetně sociální úzkosti, a postupně se izolovala od svých přátel a širšího sociálního okolí. Je velmi závislá na své nejbližší rodině, která žije v blízkosti, a potřebuje jejich podporu a sociální kontakt. Zbožňuje zahradničení, což je jediná činnost, kterou má velmi ráda a věnuje se jí i v současnosti. Její lékař jí navrhl, že by mohla trávit čas na sociální farmě, kdy její pobyt bude hrazen z jejího zdravotního pojištění. Není si jistá, zda se někdy vrátí do svého předchozího zaměstnání, ale ráda by podnikla kroky pro návrat do práce a k plnohodnotnějšímu životu. Co by mohla Anna získat z pobytu na farmě?

1. Které aktivity by jí mohly přinést největší radost a užitek?
2. Co by mohla sama sociální farmě přinést?
3. Jaký typ farmy by mohl Anně nejvíce vyhovovat?
4. Jaký přístup by podle vás měl sociální farmář při práci s Annou zaujmout, s přihlédnutím k jejímu zázemí a dovednostem a jejím konkrétním problémům s duševním zdravím?
5. Jak by tento pobyt mohl přispět k Annině návratu do zaměstnání a k plnějším životu?

Christopher je 68 let a celý život měl fyzicky velmi náročné zaměstnání jako „člověk pro všechno“ od doby, kdy v šestnácti letech opustil školu, až do doby, To nastalo před pěti lety s odchodem do důchodu. Jeho manželka, se kterou byl ženatý 37 let, zemřela před čtyřmi lety po dlouhé nemoci a jeho dospělé děti žijí tři hodiny od něj v hlavním městě. Žije sám v domě na novém sídlišti ve velkém městě, do kterého se s manželkou přestěhovali poté, co se od nich odstěhovaly jejich děti. Většina lidí v této čtvrti jsou mladé rodiny, se kterými nemá mnoho společného. Cítí se poměrně osaměle a izolovaně a má problémy se motivovat, aby šel ven a setkal se se starými přáteli, kteří nyní žijí dost daleko. Když má chuť, chodí na procházky, ale chůze po zastavěných čtvrtích a městě ho příliš neoslovuje a cítí, že ztrácí kondici. V posledních dvou letech prožil dvě epizody klinické deprese a je klientem komunitního týmu pro duševní zdraví.

1. Jaké jsou potenciální přínosy/benefity participace Christophera na sociální farmě?
2. Z jakých aktivit si myslíte, že by Christopher mohl mít největší užitek a potěšení?
3. Co by mohl sám sociální farmě nabídnout?
4. Jaký druh sociální farmy by podle vás Christopherovi vyhovoval nejvíce?
5. Jaký přístup by podle vás měl sociální farmář zaujmout k Christopherovi s přihlédnutím k jeho minulosti a dovednostem a jeho konkrétním problémům s duševním zdravím?
6. Co byste popřáli Christopherovi, aby si odnesl z času stráveného na sociální farmě?

ZDROJE

Gorman, R. (2017). *Thinking critically about health and human-animal relations: Therapeutic affect within spaces of care farming*. Social Science and Medicine.

Grahn, P., & Stigsdotter, U. A. (2003). *Landscape planning and stress*. Urban Forestry and Urban Greening, 2, 1-18.

Haertl, K., Miyuki, M. (2006). *Daily occupations of people with mental illness: Themes from Japan and America*. Occupational Therapy in Mental Health, 22(1) 19-32.

Hartig, T., & Staats, H. (2006). *The need for psychological restoration as a determinant of environmental preferences*. Journal of Environmental Psychology, 26, 215-226.

Hassink, J., Elings, M., Zweekhorst, M., van den Nieuwenhuizen, N., & Smit, A. (2010). *Care farms in the Netherlands: Attractive empowerment-oriented and strengths-based practices in the community*. Health & Place 16(3):423-30.

Hassink, J., de Bruin, S. R., Berget, B., & Elings, M. (2017). *Exploring the role of farm animals providing care at care farms*. Animals (Basel), 7(6).

Iancu, S. C. (2013). *New dynamics in mental health recovery and rehabilitation: The case of care farms*. PhD Thesis, Vrije Universiteit Amsterdam.

Iancu, S. C., Zweekhorst, M. B., Veltman, D. J., van Balkom, A. J., Bunders, J. F. (2014). *Mental health recovery on care farms and day centres: a qualitative comparative study of users' perspectives*. Journal of Disability and Rehabilitation, 36, 573-583.

Kaplan, R., & Kaplan, S. (1989). *The Experience of Nature: A Psychological Perspective*. Cambridge University Press.

Lim, K. H., Morris, J., & Craik, C. (2007). *Inpatients perspectives of Occupational Therapy in acute mental health*. Australian Occupational Therapy Journal, 54(1), 22-32.

Loue, S., Karges, R. R., & Carlton, C. (2014). *The therapeutic farm community: an innovative intervention for mental illness*. Procedia Social and Behavioural Sciences, 149, 503 – 507.

Pedersen, I., Nordaunet, T., Martinsen, E. W., Berget, B., & Braastas, B. O. (2011). *Farm-animal assisted intervention: Relationship between work and contact with farm animals and change in depression, anxiety, and self-efficacy among persons with clinical depression*. Issues in Mental Health Nursing, 32, 493-500.

Pedersen, I., Ihlebæk, C., Kirkevold, M., (2012). *Important elements in farm animal assisted interventions for persons with clinical depression: a qualitative interview study*. Disability and Rehabilitation, 34, 1526-1534.

Pedersen, I., Patila, G., Bergetb, B., Ihlebæka, C., & Thorsen Gonzalez, M. (2016). *Mental health rehabilitation in a care farm context: A descriptive review of Norwegian intervention studies*. *Work*, 53(1), 31-43.

Taylor, A. F., Kuo, F. E., & Sullivan, W. C. (2001). *Coping with ADD: the surprising connection to green play settings*. *Environment and Behaviour*, 33, 54-77.

World Health Organisation (2009). *Improving health systems and services for mental health (Mental health policy and service guidance package)*. World Health Organisation.

WHO. (2017). *Depression and other common mental disorders: Global health estimates*. World Health Organisation.

WHO. (2017). *Mental Health Atlas for the WHO European Region*. World Health Organisation.

WHO. (2022). Fact Sheet about Mental Disorders: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/mental-disorders>. World Health Organisation.

Wilson, E. O. (1984). *Biophilia: The Human Bond with Other Species*. Harvard University Press.

7 LIDÉ, KTEŘÍ SE ZOTAVUJÍ Z DROGOVÉ ZÁVISLOSTI

Michael Harth

Co se v této kapitole naučíte

Po přečtení této kapitoly budou studenti schopni:

- Pojmenovat obecné charakteristiky a potřeby lidí zotavujících se ze závislosti na drogách.
- Porozumět přínosům sociálního zemědělství pro tuto cílovou skupinu.
- Popsat, jak se lidé, kteří se zotavují z drogové závislosti, dostanou na sociální farmu.
- Pochopit možné projevy chování těchto lidí a znát a další související problémy.
- Poznat specifika této cílové skupiny v kontextu sociálního zemědělství.

Poznámka: Tato kapitola obsahuje citace sociálních pracovníků, zemědělců a dalších odborníků z řad pomáhajících profesí, se kterými jsme vedli rozhovory během projektu SoFarTEAM (v letech 2021 a 2022). Jsou vyznačeny barevně a kurzívou.

7.1 OBECNÁ CHARAKTERISTIKA

Abychom uměli správně pracovat s lidmi, kteří se zotavují ze závislosti na drogách v sociálním zemědělství, je kromě dobré znalosti sociální anamnézy toho kterého člověka (rodinné zázemí, vzdělání, společenský život atd.) mít také základní přehled o drogové závislosti jako takové. Pro naplánování, které činnosti budou pro jedince na farmě nejvhodnější, je dále důležité znát jeho diagnózu (alespoň v základních rysech) a předepsanou medikaci. Z tohoto důvodu v následujícím textu nejdříve uvádíme, co je drogová závislost a jaké jsou nejčastější návykové látky.

Závislost mají lidé tendenci často hodnotit jako "volbu". Odborná veřejnost ale o závislostech říká, že se jedná o onemocnění těla a mozku. Není to ani mentální postižení, ani životní volba. Přesto ale ve společnosti převažuje vůči lidem se závislostmi skrytá diskriminace. Tyto předsudky vznikly již stovky let předtím, než jsme vůbec získali odbornost a nástroje, které pomáhají plně porozumět mozkové činnosti a tomu, jak reaguje na návykové látky. Společnost místo toho pouze posuzovala vnější projevy lidí se závislostmi a říkala si, že přestat brát drogy je otázka rozhodnutí. Pro toho, kdo nemá zkušenost se závislostí, je ale těžké pochopit, jak obtížná je v tomto případě kontrola sebe sama. Tento faktor, společně s nešťastným a obecně rozšířeným zlovykem soudit ostatní, pak ústí v to, vidět lidi se závislostmi zkrátka jako "slabší" (Stanbrook, 2012).

Je důležité porozumět závislostem

Závislost je onemocnění těla a mozku. Není to mentální postižení, ani volba životního stylu

7.1.1 Příčiny a projevy závislosti

Příčiny, ale i projevy závislosti jsou různorodé. Jedná se o tělesné (biologické i genetické), psychologické a sociální faktory, důležitou roli hraje i vývoj a průběh závislosti. Všechny látkové návykové poruchy ústí v psychologickou a tělesnou závislost, které se navzájem umocňují.

Závislost je vnímána jako naučená reakce, kterou kontroluje tzv. "drogová paměť". Podle posledních vědeckých poznatků návykové látky aktivují v určité části mozku přenašeče, především dopamin. V limbickém systému, který je zodpovědný za bolest, emoční chování, a především za náš dobrý stav a pohodu, droga vede ke zvýšené aktivitě těchto přenašečů. Předpokládá se, že to zprostředkovává tzv. efekt odměny, který zakouší člověk se závislostí na drogách. Zvýšení dopaminu v těle vede k dobrému pocitu a pohodě, po nichž člověk baží. Tyto pozitivní zážitky dále posilují závislostní chování, tedy touhu tento stav trvale udržet.

Závislostní poruchy se vyskytují častěji uvnitř rodiny, což napovídá tomu, že na vzniku syndromu závislosti mají vliv jak geny, tak domácí prostředí. Pokud rodiče neumí být vzorem a chovají se nevhodně, zvyšuje se tím riziko vzniku závislosti u jejich dětí.

Tabulka 7: Triáda příčin drogové závislosti

ZÁVISLOST		
<p>1. Psychoaktivní látka (droga)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Farmaka • Způsob užívání • Frekvence užívání • Doba užívání • Velikost dávky 	<p>2. Osobní nastavení (danost)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Věk, pohlaví, tělesná konstituce • Vývoj v raném dětství • Rodinná historie • Postoje, sebeúcta • Dovednost řešit problémy • Strategie zvládnání stresu • Schopnost radovat se a mít rád • Zvládnání emocí • Postoj k drogám 	<p>3. Společenské a životní prostředí (nastavení)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Rodina a přátelé • Vzdělání a profese • Sociální status a majetek • Volnočasové aktivity a koníčky • Společenské hodnocení drogy • Vliv reklamy a módy • Legislativa a způsob užívání drogy • Dostupnost a mobilita • Náboženství a ekonomika

Zdroj: Kielholz and Ladewig 1973

Kromě těchto biologických a rodinných aspektů se na vzniku závislosti podílejí i sociální vlivy. Závislost se ve srovnatelné míře vyskytuje ve všech společenských vrstvách. Přesto ale panují rozdíly ve věkových kategoriích. Například děti ze středních škol přicházejí častěji a dříve do kontaktu s tabákem a dalšími drogami. Dostupnost je důležitým faktorem při prvním užití. Přístup – zejména k nelegálním drogám – je zpravidla snazší ve městě než na venkově. Důležitou roli hraje také tlak vrstevníků. Když někdo trpí malým uznáním od ostatních, nebo není moc oblíbený, může v droze nalézt nástroj, jak tuto negativní zkušenost překonat. Když dotyčný díky ní získá ve skupině vyšší prestiž, stane se pro něj droga důležitým prostředkem uspokojení, což dále zvyšuje spotřebu a nastavuje cestu k postupnému závislostnímu jednání (Batra & Bilke-Hentsch, 2021).

Kontrola prostřednictvím „drogové paměti“

Tlak vrstevníků může podpořit vznik závislosti

Dostupnost drogy je důležitým faktorem při prvním a dalším užití

Existují různé teorie vzniku závislosti. Nejčastější jsou psychologická, biologická a sociologická. Často se teorie zaměřují na multifaktoriální koncepty, jako je triáda příčin rozvoje drogové závislosti (Kielholz & Ladewig, 1973), která kombinuje faktory jedince, drogy a prostředí (viz předchozí obrázek). Novější výzkumy však poukazují na to, že tyto faktory nelze považovat za jediné. Jsou navíc v dynamickém vztahu a navzájem se ovlivňují.

Sociální důsledky, jako jsou dluhy, nezaměstnanost, kriminalita, ztráta přátel, konflikty a hádky, a dokonce násilí v rodině, mají negativní dopad na společnost jako celek. Světová zdravotnická organizace (WHO) definuje závislost jako "stav opakované nebo chronické intoxikace způsobené opakovaným užíváním přírodní nebo syntetické drogy". Níže uvedený obrázek znázorňuje nejčastější projevy drogové závislosti:

Tabulka 8: Projevy drogové závislosti

PROJEVY DROGOVÉ ZÁVISLOSTI				
Tendence zvyšovat dávku (zvýšená tolerance)	Škodlivost pro jedince i společnost	Psychická a většinou i fyzická závislost na účinku drogy	Ztráta kontroly nad vlastním chováním	Nepřekonatelná touha obstat si a užít drogu

Podle WHO je možné diagnostikovat syndromu závislosti, pokud se během posledních dvanácti měsíců objeví u jedince současně tři a více následujících znaků:

- Silná a nepřemožitelná touha nebo nutková potřeba opatřovat si psychotropní látku.
- Ztráta kontroly nad začátkem, koncem a množstvím užívané drogy.
- Tělesné abstinenční syndromy při nedostatku drogy nebo snížení její dávky.
- Léková tolerance, tzn. že pro dosažení požadovaného účinku je třeba stále vyšší dávku účinné látky.
- Chování zaměřené na braní drogy, tzn. nutkové jednání, bažení po droze, postupné zanedbávání jiných zájmů.
- Setrvalá konzumace navzdory negativním zdravotním důsledkům, jako je deprese, poškození jater v důsledku nadměrného pití atp.

7.1.2 Klasifikace závislostí

V mezinárodním kontextu existuje Mezinárodní statistická klasifikace nemocí a souvisejících problémů (MKN), která se věnuje také drogové závislosti. MKN je celosvětově uznávaný systém, který jednotně identifikuje medicínské diagnózy. Verze MKN-10 z roku 2019 je představena v kapitole „Duševní poruchy a poruchy chování způsobené užíváním psychoaktivních látek (F10-F19)“. „Široká škála poruch se liší závažností a klinickou

Triáda příčin rozvoje drogové závislosti kombinuje lidský faktor, faktor prostředí a faktor samotné drogy

Světová zdravotnická organizace definuje závislost jako stav opakované nebo chronické intoxikace způsobené opakovaným užíváním přírodní nebo syntetické drogy

Diagnostika syndromu závislosti

MKN klasifikace

formou, ale všechny lze připsat užívání jedné nebo více psychoaktivních látek, které mohou, ale nemusí být předepsány lékařem.“ Jedná se o tyto látky (WHO, 2021):

- alkohol (MKN F10)
- opiáty (MKN F11)
- cannabinoidy (MKN F12)
- sedativa nebo hypnotika (MKN F13)
- kokain (ICD F14)
- další stimulanty včetně kofeinu (MKN F15)
- halucinogeny (MKN F16)
- tabák (MKN F17)
- těžká rozpouštědla (MKN F18)
- další drogy a psychoaktivní látky (MKN F19)

Závislost je obecně možné rozdělit na látkovou a nelátkovou, která se týká závislostního jednání (viz. tabulka 7). Zneužívání látek, které nevytvářejí závislost (MKN F55), je regulováno odlišně. Může se jednat o poruchu příjmu potravy, která je také vnímaná jako látková závislost, případně jako duševní onemocnění. Přísně vzato se totiž termín “závislost” týká pouze látkové závislosti, protože dosud neexistuje žádná oficiální diagnostické kritérium pro poruchy příjmu potravy. Předpokládá se, že MKN bude od roku 2022 zohledňovat také téma gamblingu, protože se jedná o stále závažnější poruchy.

Je rozdíl mezi
látkovou
a nelátkovou
závislostí

Tabulka 9: Klasifikace závislostí

Látková závislost	Nelátková závislosti
<ul style="list-style-type: none"> • Alkohol • Tabák • Léky: léky proti bolesti, léky na spaní a sedativa • Nelegální drogy: konopí (vyjma TBC, v některých zemích je konopí legální), LSD, kokain, crack, extáze, speed, heroin/opium, krystalický pervitin 	<ul style="list-style-type: none"> • Gambling (hazardní hry): výherní automaty, sportovní sázení, loterie a stírací losy, ruleta, poker, karetní hry, kasinové hry • Poruchy příjmu potravy: anorexie (snížená chuť k jídlu), bulimie (přejídání se a následovně vyvolávání zvracení), záchvatového přejídání (kompulzivní přejídání) • Další diagnostické podkategorie poruch příjmu potravy: omezování příjmu potravy, vyhýbání se potravě

Níže jsou uvedeny příklady účinků užívání drog spojených se stimulačními, sedativními a halucinogenními látkami (s odkazem na Kunze, 2007). Je vidět, že různé léky mají různorodé projevy.

Stimulanty jako kokain, crack nebo amfetaminy mají do jisté míry mobilizující a stimulační účinek (viz další obrázek). Mezi hlavní zástupce patří amfetamin („rychlost“), jeho deriváty (např. „extáze“), metamfetamin („krystalický pervitin“) a kokain. Zejména kokain a metamfetamin mají silný potenciál ke vzniku závislosti, doprovázený výrazným abstinčním syndromem s dlouhodobými negativními dopady.

Tabulka 10: Dopady způsobené braním kokainu, cracku a amfetaminu**KOKAIN, CRACK A AMFETAMIN**

Psychostimulanty jsou složeny z psychoaktivních látek s různou chemickou strukturou a mají sympatomimetický intoxikační účinek

- Sympatomimetický syndrom se skládá ze symptomů způsobených nadměrnou stimulací sympatického nervového systému (součást autonomního nervového systému).

The sympathetic system primarily addresses bodily functions, which make the body more willing to perform and lead to an increased reduction of energy reserves.

- With intoxication, the sympathetic overstimulation can lead to agitation (a pathological restlessness, in which violent and hasty movements of the patient occur), cardiac arrhythmias and cerebral seizures.

Sedativa nebo sedativní látky (opioidy, morfin, heroin, konopí) vedou ke stavům relaxace, uvolnění a „rozzáření“. Jedná se o narkotika (viz další obrázek), která patří do skupiny centrálně účinných drog a látek, které jsou regulovány a kontrolovány státem, resp. protidrogovými a zdravotnickými úřady. Úřady slouží především k prevenci zneužívání drog a chrání obyvatelstvo před nežádoucími vlivy a závislostmi (Batra & Bilke-Hentsch, 2021).

Tabulka 11: Účinky způsobené užíváním narkotik**NARKOTIKA**

Některá narkotika – například silné halucinogeny, známé také jako psychotropní látky, jsou zakázány, případně mohou být použity pouze pro lékařské nebo vědecké účely s povolením úřadů.

- Psychotropní látky způsobují změny v myšlení a vnímání a ovlivňují změněné vnímání reality. Obvykle mají formu tablet, kapslí, kapek, kožních náplastí a injekční aplikace.

Halucinogeny jsou souborem psychoaktivních látek s podobnými účinky. Patří mezi ně LSD nebo kouzelné houby. Halucinogeny často vedou k fascinaci vnitřními obrazy a intenzivnímu napojení na (někdy velmi silné) emoce (viz obrázek níže) (Kunze, 2006; Scherbaum, 2019).

Tabulka 12: Halucinogenní látky**HALUCINOGENY**

- Patří sem halucinogenní rostliny jako muchovník nebo houby obsahující psilocybin.
- Halucinogenní účinky vznikají také při konzumaci mexické kouzelné šalvěje *Salvia Divinorum* nebo havajské lesní růže.
- Halucinogenní je také peyotlový kaktus s účinnou látkou meskalin nebo vývar z ayahuasky, který obsahuje účinnou látku DMT.
- Některé rostliny jako cesmína, andělská trubka nebo zvonek, mají také halucinogenní účinky. Je snadné se jimi předávkovat a mohou mít smrtelný účinek.
- Jiné halucinogeny se vyrábí uměle. Jedná se například o aktivní složku PCP, známou také jako „andělský prach“ nebo anestetikum ketamin, které v nízkých dávkách vyvolává halucinogenní účinky.
- Jedním z nejznámějších uměle vyrobených halucinogenů je LSD. Základní látka pochází z námely, houby, která napadá obilné klasy.

7.2 PŘÍNOSY SOCIÁLNÍHO ZEMĚDĚLSTVÍ PRO LIDI, KTEŘÍ SE LÉČÍ ZE ZÁVISLOSTI NA DROGÁCH

Obecně má sociální zemědělství pozitivní dopad na dobrý tělesný a duševní stav lidí, kteří se léčí ze závislosti. Umožňuje těm, kteří na farmu přichází poprvé, zapojit se do rytmu dne a roku, zahradničit a pracovat u zvířat. Zejména pro lidi, kteří se zotavují ze závislosti na drogách, představuje sociální farma rodinné prostředí, jež díky mnoha dílčím prvkům vnáší do jejich života smysl a dává jim naději, že mohou opět někam patřit.

Případové studie opakovaně ukazují, že jedním z nejdůležitějších prvků na farmě je smysluplná práce. K ní patří výroba předmětů, pěstování zeleniny a její použití při přípravě jídla. Práce na farmě na sebe logicky navazuje. Například krmíte kuřata, vyrostou z nich slepice, ty snesou vejce, vejce nasbíráte a k obědu si uvaříte omeletu. Takové činnosti dávají lidem jednoduchou logiku. Práce na farmě je většinou užitečná a není potřeba vymýšlet nic nového. To přináší smysl do života lidí, kteří jej ztratili. Mohou být hrdí a vážit si toho, čeho na farmě dosáhli.

Pokud jde o tělesný stav, sociální zemědělci a pracovníci v přímé péči uvádějí, že příprava zdravého jídla z vlastní zahrady a společné stolování může mít významný a pozitivní účinek na lidi zotavující se ze závislosti, ale i pro ty, kteří řeší své psychické problémy. Pobyt na farmě a dobré jídlo je může přivést myšlenky na vlastní stravu a životosprávu. Navíc většina sociálních zemědělců mluví o tom, že lidé jsou součástí komunity, rodiny nebo jiné sociální skupiny, což je pro příchozí opět velmi důležité. Zvláště důležité jsou místa společného setkávání, např. jídelna pro společná jídla, nebo krb, kde se všichni scházejí po práci. Sociální zemědělci uvádí, že farma je specifické a bezpečné prostředí, kam mohou lidé přicházet, aniž by je někdo soudil podle jejich nemoci či postižení. Je to místo, kde se lidé cítí být vítáni.

„Byl zvyklý, že jej ostatní soudili podle jeho závislosti a výrazného tetování. A tady ho najednou nikdo nehodnotil, ale byl přijat. Postavil devět bytů a tohle bylo to nejlepší, co kdy v životě udělal. Dostal ze sebe maximum.“

Sociální zemědělství nabízí lidem účastnit se denního a ročního rytmu

Práce na farmě na sebe logicky navazuje a má smysl

Společná večeře se zdravým jídlem hodně znamená

PŘÍKLAD: Proč je zemědělství jako pracovní oblast vhodná pro lidi, kteří se zotavují ze závislosti na drogách

Farmář Uwe Weimar ze dvora Fleckenbühl z vlastní zkušenosti ví, že mezi zemědělstvím a prevencí závislosti existuje synergický vztah, jak popisuje níže:

„Pro adiktologické služby, pro jednotlivce, je práce v zemědělství velmi dobrá. (...) Lidé, kteří pracují v zemědělství, zde zůstávají dlouho. Pro člověka se závislostí na návykové látce se hodí práce s půdou. Je dobré, když má špínu za nehty, že dělá fyzicky náročnou práci na čerstvém vzduchu, což prospívá uzdravení duše člověka. Pro srovnání, práce u počítače nebo v montážní hale tolik lidské duši neprospěje.“

Dalším poznatkem je, že když pracujete například se zvířaty, máte za ně i odpovědnost. Když krmíte telata nebo kydáte prasata. A tím, že převezmete odpovědnost za zvířata, se naučíte také znovu převzít odpovědnost za svůj život. (...) Pravidelný režim, zdravá a poctivá práce, také brzké vstávání, pravidelný denní režim, (...) (zdravé rozptýlení).

Říkáme, že vystřízlivíte rukama. (...) Pokud máte ruce ve dřezu, nemůžete držet pивní lahev. Takže vystřízlivíte rukama. Práce zde je součástí našeho programu. (...) Nově příchozí dostávají dost zabrat. Nepůjdou z práce v pět hodin odpoledne, aby si pak sami sedli doma. Je pro ně připraven komplexní program, aby nebyli sami a neměli špatné myšlenky.“

Zdroj: van Elsen et al. 2012

7.3 SOCIÁLNÍ ZEMĚDĚLSTVÍ V PRAXI PRO LIDI, KTEŘÍ SE ZOTAVUJÍ ZE ZÁVISLOSTI

7.3.1 Začátek na farmě

Po příjezdu na farmu se lidé, kteří se zotavují ze závislosti na drogách, musí nejprve zorientovat. Je to nové prostředí, kde nikdy nebyli. V prvních dnech tak mohou být dost zmateni. Je normální, že mají narušený rytmus dne a spánku, mohou mít narušené životně důležité funkce.

Příchozí, kteří dorazí na farmu, zažívají nejistotu

„Na farmě máme o lidech předběžné informace. Pak probíhá takzvaný pracovní pohovor. Snažíme se podle něj lidi zařadit podle jejich nemoci, a taky poznat jejich osobní vlohy. V padstatě by měli všichni nováčci projít všemi pracovními oblastmi.“

„Můžete je jen povzbuzovat, aby něco dělali, ale nemůžete je k tomu nutit. Lidé sem přichází z jiného prostředí, možná se špatnými zkušenostmi a od špatných přátel. Takže děláš, co můžeš, ale nemůžeš si moc brát, když se jim nedaří.“

Farmářka a sociální pracovnice na Hiram Haus nedaleko Berlína.

Zdroj: Michael Harth

Nováčci potřebují čas, aby se vyrovnali s novým prostředím a s lidmi na farmě. Zpravidla na začátku probíhají úvodní rozhovory, lidé projdou různé oblasti farmy a vyzkouší různou práci (viz obrázky), seznámí se s pravidly.

Hlavním cílem je dát lidem řád a možnost "zažít sebe sama". Také naučit se mít s někým vztah. U některých lidí je cílem najít si zaměstnání a naučit se konkrétní dovednosti, např. získat řidičský průkaz.

„Říkáme tomu reintegrace. Ale to je utopie, je to jen myšlenka. Možná 5 % z nich se vrátí do práce. Zlepšení spíš znamená nezhoršení. Někdy musíte dělat malé krůčky.“

„V první řadě strukturovaný denní režim: vstávat, oblékat se a nebýt naštvaný nebo dokonce osamělý. Snažíme se a podporujeme, aby si zde lidé mohli volit své vlastní cíle. Může se například jednat o přebrání 25 kg pytle brambor, zvážení, určení odrůd, a pak se snažit o první zaměstnání u zemědělce.“

Hlavním cílem je dát lidem řád

U lidí s drogovou závislostí v anamnéze je vždy nutné postupovat po velmi malých krůčkách, aby se zabránilo riziku recidivy. Důležitá je rutina a denní strukturovaný program.

Je vždy důležité dělat malé kroky, aby se zabránilo recidivě

Pracovní vybava a nářadí ve stáji pro zvířata

Zdroj: Michael Harth

7.3.2 Činnosti, které jsou zvláště vhodné pro práci s lidmi zotavující se ze závislosti na drogách

Co se týče práce, vždy záleží na individuálním přístupu a posouzení toho, co každý člověk dokáže. Dává se přednost manuální práci.

„Z mé zkušenosti například lidé s Korsakovovým syndromem potřebují rutinní práci, třeba u zvířat. To je stabilizuje. Mají totiž problémy s pamětí, zejména s krátkodobou pamětí. Při pěstování zeleniny se úkoly pořád mění. Na druhou stranu toto střídání aktivit je vhodné pro jiné, kteří hledají větší rozmanitost a mají rádi nové výzvy.“

Mezi oblíbené a snadné farmářské úkony zejména pro lidi v rekonvalescenci z drogové závislosti patří tyto (vycházíme z rozhovorů se sociálními pracovníky/farmáři v projektu SoFarTEAM):

- Práce s květinami
- Zahradničení (viz obrázek)
- Čištění brambor
- Třídění a balení
- Sklizení sena
- Práce ve skleníku a na zeleninové zahradě
- Péče o zvířata
- Krmení a kontrola zvířat
- Chov drůbeže
- Sbíráání mandelinky bramborové

Zeleninová zahrada a vyvýšené záhony se salátem v Hiram Haus (Německo), kde pracují lidé zotavující se ze závislosti

Zdroj: Michael Harth

7.4 PROJEVY CHOVÁNÍ A PROBLEMATICKÉ SITUACE

Závislosti na alkoholu, drogách, hazardních hrách, nadměrném nakupování, na sociálních sítích nebo na počítačových hrách negativně ovlivňují myšlení a poznání sebe sama. Rodina a příbuzní lidí se závislostmi tato situace trápí a nedovedou se vyrovnat se závislostním chováním otce, partnera, matky či dítěte, kteří vidí svět jinými očima. Často to vypadá, jakoby se člověk se závislostí pohyboval ve zcela odlišné realitě, která je pro ostatní nesrozumitelná.

Lidé zotavující se ze závislosti mají společně některé vzorce chování. V zásadě si uměle vytvářejí potěšení, zážitky z intoxikace, zvyšují pocity uznání nebo sebeúcty. Zároveň předchází pocitům diskomfortu například snížením napětí, únikem od reality nebo regulací emocí (ovládáním vlastních pocitů).

Pro lidi zotavující se ze závislosti jsou charakteristické následující projevy chování (Dilling, Mombour, & Schmidt, 2015):

- **Silná touha:** touha a nutková potřeba konzumovat drogu nebo něco dělat stále dokola, aniž by nad tím měl člověk kontrolu. Tato touha může být silná, přestože neexistuje prokazatelně žádná fyzická závislost.
- **Ztráta kontroly:** lidé se závislostí nedokáží kontrolovat kdy, jak dlouho a v jakém množství konzumují návykovou látku.
- **Abstinence:** člověk se závislostí se často bez své drogy neobejde, i když už má toto chování vážné zdravotní či sociální důsledky.
- **Tvorba tolerance:** tělo i mysl si na drogu zvyknou. Lidé, kteří propadnou závislosti, potřebují k dosažení požadovaného účinku stále vyšší dávku.
- **Abstinenční příznaky:** V případě látkové závislosti se mohou objevit abstinenční příznaky, jako je pocení, mrazení a třes, stejně jako silné bolesti končetin, poruchy spánku, halucinace, záchvaty a oběhový kolaps. Mezi behaviorální projevy patří nervozita a agresivita.

- **Stáhnutí se ze společenského života:** lidé se závislostmi ztrácejí zájem o jiné činnosti. Koníčky, sociální kontakty a práce se vedle závislosti dostávají na druhou kolej.
- **Pocity viny:** typickými rysy závislosti jsou také pocity viny po konzumaci drogy a zatajování závislostního chování, až po jeho popírání.

U lidí, kteří jsou závislí na látkových i nelátkových návykových látkách, se často projevují tyto vlastnosti a charakteristiky:

- Hypersensitivita
- Malá sebedůvěra/snadno se urazí
- Nedůvěra
- Nedostatek kontroly afektivního chování/nedostatek projevu afektu
- Nadměrná emoční závislost a vazba na pečovatele a partnery
- Velká touha po vymezení a sebekontrolě
- Negativní zkušenost nebo velmi omezená zkušenost vlastního těla
- Nejednoznačnost a ztráta smyslu života a vlastních cílů
- Nestrukturované vnitřní prožívání času, stejně jako neschopnost organizace času

Stejně vlastnosti však najdeme i lidí, který v životě žádný problém se závislostmi nemají. Jediným významným znakem člověka se závislostí je tak nedostatek kontroly nad drogou nebo ve vztahu k jiným nelátkovým formám závislosti (např. gambling). Ale ani pojem "ztráta kontroly" nemusí být absolutní kategorií, protože i lidé s chronickou závislostí zažívají fáze, kdy mají kapacitu se kontrolovat (Gross, 2016).

Tabulka 13: Preventivní opatření pro odhalování projevů sebedestruktivního chování

LIDÉ, KTEŘÍ SE ZOTAVUJÍ ZE ZÁVISLOSTNÍHO CHOVÁNÍ		
Práce pečovatelů, kteří mají důvěru	Odborné případové (týdenní) konference	Kontrola (test moči/dechové zkoušky)
Zaznamenávání změn v chování a osobnosti lidí	Vedení osobních a individuálních rozhovorů, aniž by se musela aktivně řešit závislost	Pozorování/ vnímavost

V každodenním životě na sociální farmě je třeba včas poznat, jestli se člověk léčící ze závislosti neprojevuje sebedestruktivně, nebo se nechová rizikově. Opatření, která je dobré zavést, jsou uvedena na obrázku 31. Tato opatření je třeba upravit dle typu zemědělského podniku. Například farmy, které přímo nespolupracují s institucemi v oblasti zdravotní/sociální péče, nemají možnost provádět testy moči. Úspěšná léčba závislosti je také závislá na obrázku, který si udělá terapeut o lidech, kteří za ním přijdou. Závisí tedy na jeho odborných kompetencích, otevřenosti a jeho přímém a nepřímém chování.

Důležité je včas rozpoznat znaky sebedestruktivního nebo rizikového chování

7.4.1 Konkrétní silné stránky a výzvy

Lidé, kteří se zotavují ze závislosti, se mohou podílet na práci na sociální farmě nejrůznějšími způsoby. Jako každý jiný mají své jedinečné dovednosti a silné stránky, které je třeba podporovat. Tyto dovednosti a silné stránky je třeba nejprve objevit. Pak je z terapeutického hlediska šance, že lidé při své léčbě uspějí. Proto nelze obecně určit, která činnost je nejlepší. Někteří lidé dávají přednost práci ve skupině, zatímco ostatní preferují individuální činnosti. Přístup zaměřený na jednice je proto vždy třeba dobře naplánovat a koordinovat. Především podpora ze začátku je velmi důležitá.

Lidé, kteří se léčí ze závislosti, mají často problémy s navazováním a udržením vztahů. Při dobrém vedení, s trpělivostí, odborností a svěřenou důvěrou, se tento problém daří na farmě řešit, a to jak mezi člověkem a zvířetem, tak mezi lidmi navzájem. Zvířata totiž "nezklamou", člověka nehodnotí, jsou "upřímná". Práce se zvířaty má v tomto ohledu mimořádný přínos. Zvířata proto nemusí sloužit jen jako zdroj masa, mléka a vajec, ale právě jako terapeutická „pomůcka“. Lidé si při pravidelném krmení a další péči trénují spolehlivost, odpovědnost za splnění úkolu, správné pedagogické vedení zvyšuje motivaci k práci. Vzhledem k tomu, že lidé léčící se ze závislosti se dovedou jen krátce soustředit, lze si pomoci různými návody, letáky, přítomností pracovníků v přímé péči atd.

Lidé léčící se ze závislosti zpravidla berou léky, které ovlivňují jejich chování, ale také práci na farmě.

„Dalším problémem bývá na začátku nastavení medikace tak, aby lidé zvládli běžný, každodenní život. Důležité je sladit režim spánku a práce, aby se lidé nerušili. Na začátku je vše o nastavení rytmu.“

V rozhovorech v rámci projektu SoFarTEAM byl několikrát zmíněn profesní odstup, a to v různém smyslu. Respondenti na jedné straně říkali, že je tento odstup důležitý pro klienty a je třeba se ho naučit. Dále je důležitý z hlediska dlouhodobé udržitelnosti péče a poskytování kvalitního doprovodu. Odstup je tedy důležitý, zvláště jestli se pracovník nechce nechat pohltit všemi problémy a krizemi příchozích.

„Konflikt je třeba vždy řešit. Optimálně s pečovatelem, ergoterapeutem a samotným člověkem v trojstranném rozhovoru. V rozhovoru se probírá aktuální osobní situace člověka. Ptáme se třeba „Co právě teď potřebujete?“ nebo „Co právě teď ve svém životě potřebujete, jak jak toho můžete dosáhnout?“ Často se ukazuje, že konflikty nevznikají kvůli zemědělské práci, ale kvůli společného soužití s ostatními.“

„V podstatě poměrně rychle zjistíte, kdo je šikovný na jemnou manuální práci (například jednocení zelí) a kdo dává přednost hrubé motorice (například stříhání živých plotů). Pokud ale člověk není schopen vstát ráno z postele před desátou, pak pro něj zemědělství není vhodné.“

Lidé, kteří se léčí ze závislosti, mají často potíže navázat vztahy

Dodržování odborného odstupu

7.4.2 Genderové role

Při stanovování cílových skupin v oblasti podpory a prevence závislostí je třeba se řídit klasickými socioekonomickými kritérii, jako je status, milieu, region atd. Dále se jako důležitý ukazuje gender, který ovlivňuje plánování intervence. Tento aspekt je dosud málo koncepčně rozpracován a zohledňuje se stále jen výjimečně. A to i přesto, že nedávný výzkum v oblasti zdraví a rizik ukázal, že omezení a rozvoj problémů se liší v závislosti na pohlaví (Helfferich, 1994).

Ženy častěji volí látky, které jsou považovány za relativně neškodné a mohou jejich konzumaci skrývat. Může jít o lehké cigarety, léky proti bolesti, prášky na spaní a sedativa či lehké alkoholické nápoje (sekt, pivo). Konzumace alkoholu u žen je také obecně méně vidět, a to často proto, že nepijí tolik na veřejnosti jako muži.

Ženy vyvíjí pasivní strategie řešení konfliktů, do kterých zapojují emocionální stránku. Konflikty se snaží personalizovat a řeší je méně nápadně, individuálně a společensky akceptovatelným způsobem. Častěji agresí obrací samy proti sobě. Návykové látky pak přispívají k udržení fungování a adaptace na obtížné situace, kompenzaci nízkého sebevědomí a zvládnání traumatu. Díky drogám také udržují svou vzhledovou tělesnou stránku (léky potlačující chuť k jídlu, užívání projímadel). Částečně se tak vymezují proti okolnímu světu a posilují právo na sebeurčení. Studie o výskytu poruch příjmu potravy ukazují, že pouze v jednom procentu se tato porucha týká mužů. Naproti tomu ale existuje vysoká prevalence poruch příjmu potravin u žen, zejména v profesních skupinách, kde je vysoký sociální tlak, jako jsou závodní sportovkyně, modelky a tanečnice (Eisenbach-Stangl et al., 2005).

Muži zase mnohem častěji volí nebezpečné látky, které rychle vedou k intoxikaci: silný tabák, tvrdý alkohol, potenciálně smrtelné drogy jako heroin, kokain. Pocity vysokého výkonu, grandiozity a transcendence prožívané v opilosti odpovídají stereotypní dynamice maskulinity. Drogy slouží jako prostředek ke zvýšení výkonu, k prožívání rizika, k testování hranic a mají zvláštní význam pro mužské iniciační rituály. Používají je ale také k potlačení problémů, ke snášení pocitů slabosti a bezmoci a překonání strachu.

Očekávání u mužů ve vztahu ke konzumaci psychoaktivních látek se také týká zachování postavení a moci. Ženy jako reakci na závislost často prožívají pocit viny a studu, muži naopak reagují pocitem méněcennosti a zvýšeným sebeobviňováním (Eisenbach-Stangl a kol., 2005).

Jako měřítko pro zjišťování, jestli se na farmě daří lépe se socializovat (stupeň integrace), lze použít příslušné pozitivní dopady sociálního zemědělství na jednotlivce. Může se jednat o zvýšení ochoty ke změnám, stabilizaci situace, dodržování denního řádu, péče o zdraví a motivace k abstinenci. Informace o úspěšné integraci lze též pozorovat na základě dobře splněné zadané práce.

**Ženy
a závislostní
chování**

**Muži
a závislostní
chování**

7.5 SLUŽBY PRO OSOBY LÉČÍCÍ SE ZE ZÁVISLOSTÍ

Lidé, kteří se léčí z drogové závislosti a přichází na sociální farmu, již za sebou obvykle mají celou řadu terapeutických pobytů a opatření. Dostává se jim nejrůznější podpory, jako je poradenství, medikace, léčba, pomoc při postupném omezování příjmu návykových látek, či opatření ke snížení škod.

Existuje široká škála možností poradenství a léčby, které pomáhají zbavit se závislosti. Může se jednat o primární záchranu života, snižování rizik, výměnu injekčních stříkaček, stabilizaci zdravotní a sociální situace člověka se závislostí. Na následujícím obrázku jsou vyjmenovaná hlavní opatření.

Obrázek 6: Nástroje v léčbě drogové závislosti

Mezi další opatření patří legislativa, která má vést ke snížení nabídky návykových látek. Předpokladem je, že informovanost o nebezpečí užívání drog sníží škodlivou spotřebu a závislost. Významným prvkem protidrogové a adiktologické politiky je právní regulace omezující nabídku návykových látek a drog. Patří mezi ně například zákon o ochraně veřejného zdraví, zákon o ochraně zdraví před škodlivými účinky návykových látek a zákon o návykových látkách.

Do realizace politiky v oblasti závislostí a drog je zapojeno mnoho různých aktérů. Pro poskytnutí účinné pomoci je třeba tyto aktéry koordinovat. V Česku za tímto účelem funguje Rada vlády pro koordinaci politiky v oblasti závislostí a Odbor protidrogové politiky

Úřadu vlády České republiky. Lidé zotavující se ze závislosti nebo jejich příbuzní mohou kontaktovat různé instituce. Krebs a kol. (2021) uvádí tyto:

- Specializované ambulance pro alkoholové, lékové a drogové závislosti a nelátkové formy závislostí
- Adaptační zařízení (po ukončení léčby nebo rehabilitace, pro opětovné začlenění do společnosti nebo na trh práce), například sociální farmy
- Socioterapeutická zařízení, asistované bydlení, terapeutické komunity
- Denní a týdenní stacionáře (celodenní ambulantní rehabilitace)
- Ambulantní léčebná a poradenská centra
- Svépomocné skupiny
- Podpůrné skupiny pro příbuzné
- Online nabídky

Stejně tak je možné se obrátit právě na další orgány veřejné moci (Henkel, 2018).

7.6 OTÁZKY K PROCVIČENÍ ZNALOSTI

Na základě přečtené kapitoly zkuste odpovědět na následující otázky:

1. Jaké jsou charakteristické projevy chování lidí léčících se ze závislosti? Jmenujte alespoň tři a stručně je popište.
2. Podívejte se na následující citáty z výzkumu SoFarTEAM a diskutujte o nich se svými kolegy z hlediska charakteristik a vzorců chování uvedených v kapitole 7.4. Co si myslíte, že jimi respondenti chtějí říct?

„Práce je velmi důležitá v tom, aby se lidé dostali ze své ulity a mohli zapomenout na své problémy.“

„Jen tak být tam venku, potichu a užívat si nádherný výhled, to je všímavost.“

„Na práci na farmě je něco meditativního“

„Pro někoho je to jako pohádka - zelená tráva a daleké výhledy, ve srovnání s tím, na co jsou normálně zvyklí.“

3. Které z následujících projevů chování nejsou typické pro osoby zotavující se ze závislosti?
  - Ztráta kontroly
  - Provozování extrémních sportů
  - Pocity viny
  - Silná touha
  - Úspěch ve vytváření vztahů

4. Proč práce na sociální farmě pomáhá lidem v uzdravení ze závislostního chování? Diskutujte o přínosech a rizicích práce na farmě.

7.7 PŘÍPADOVÁ STUDIE

Terapeutická a svépomocná komunita Fleckenbühl

Ke každému člověku, který řeší svou závislost, je třeba přistupovat individuálně. Závislosti mají nejrůznější projevy, lidé jsou různí, a tak je téměř nemožné říci cokoli obecně platného o integraci lidí se závislostmi na sociálních farmách. V případové studii „Fleckenbühl“ se o toto nicméně chceme pokusit, tedy nastínit, co může pobyt na farmě člověku přinést a jaké terapeutické cíle zde lze sledovat.

Dvůr Fleckenbühl se nachází v Cölbe-Schönstadt, nedaleko Marburgu ve spolkové zemi Hesensko. Jde o pobytovou svépomocnou terapeutickou komunitu pro lidi, kteří se léčí ze závislosti. Již od roku 1984 podporuje lidi k získání potřebných dovedností pro život bez drog. V současnosti na farmě žije asi 120 dospělých a 12 dětí.

Tím hlavním v konceptu svépomoci je uvědomit si, že skutečným odborníkem na problém (v tomto případě závislost), je sám člověk. Mají vlastní zkušenost své životní situace a také znají možnosti jejího řešení. Lidé nejsou bezmocní. Všichni jsou schopni získat potřebné dovednosti a znalosti k vedení normálního a spokojeného života. Na farmě proto nejsou žádní terapeuti, ani psychologové. V diskusních kroužcích, tzv. „hrách“ se probírají problémy, které mají jedinci sami se sebou nebo s ostatními.

Ve Fleckenbühl chceme s naší komunitou vytvořit co nejlepší podmínky pro lidi, kteří se léčí ze závislosti, kteří chtějí žít bez drog a chtějí rozhodovat sami o sobě. Děláme to tak, že přijímáme každého, který u nás hledá pomoc, hned, bezpodmínečně a bez zbytečné byrokracie. Nabídneme mu v naší komunitě chráněný prostor, kde může čelit svým problémům. Jsme přesvědčeni, že každý je schopen získat potřebné kompetence a schopnosti pro život bez drog. Žijeme a pracujeme společně a chceme podpořit svépomocné jednání každého jednotlivce.

Podporujeme každého člena v jeho dovednostech a profesních aspiracích. Ukazujeme také společnosti venku, že lidé, kteří si prošli závislostí, mohou být opět jejími plnohodnotnými členy, mohou být aktivní a produktivní ve veřejném životě, v kultuře, a mohou i podnikat. Na základě minulých zkušeností našich členů a na základě upřímného zájmu o lidi, kteří k nám přichází, povzbuzujeme každého, aby se sám se sebou potkal a našel vlastní cestu k životu bez drog. Dostane čas, který k tomu potřebuje.

About two-thirds of the addicts on Fleckenbühl are drug addicts, about one-third are alcohol addicts. An essential characteristic of the therapeutic community is that no one is forced to stay in Fleckenbühl.

Přibližně dvě třetiny obyvatel na Fleckenbühlu jsou závislí na drogách, zhruba třetina je závislá na alkoholu. Podstatnou charakteristikou terapeutické komunity je, že každý je zde dobrovolně a může kdykoli odejít.

**Koncept
svépomoci**

**Naše poslání
a motto pomoci:
Budoucí
perspektivy
a život bez drog**

Farma

Farma Fleckenbühl je ekologická farma a má certifikaci Demeter. Rozkládá se na 250 hektarech zemědělské půdy, z toho 170 hektarů je orná půda a 80 hektarů trvalých travních porostů. Na farmě je chováno 70 dojnic (německy Red Pied - Holstein-Friesian), 50 kusů mladého skotu, 10 kusů masného skotu a 30 dojných koz.

Dvůr Fleckenbühl

Zdroj: Comander Pirx auf www.die-fleckenbuehler.de

Třetina mléka se prodává do farmářské mlékárny Upländer. Obilí a zbylé mléko zpracovávají ve vlastní řemeslné pekárně a sýrárně. Vysoce kvalitní produkty se prodávají v místní pivnici a farmářském obchodě, dále v kavárně a v bio bistru ve Frankfurtu and Mohanem.

Hlavním principem farmy je sociální zemědělství jako způsob, jak se vyléčit ze závislosti. Propojuje lidi, zvířata, rostliny a půdu do jednoho organismu, aby byl jako celek trvale udržitelný. Asi dvacet lidí z Fleckenbühl se pravidelně zapojuje do zemědělské prvovýroby. Na farmě mohou dokonce získat profesi zemědělec.

Organizace práce na farmě je záměrně hierarchicky strukturována, aby měli lidé řád. Čím déle člověk zůstane na farmě, tím je z terapeutického hlediska úspěšnější a dokáže přebrat ve společnosti odpovědnost, a to i vzhledem k ostatním lidem.

Zkušenosti těch, kteří prošli farmou Fleckenbühl ukazují, že zemědělské činnosti mohou přispět k překonání závislosti. Důležitá je jednoduchá práce. Fyzická práce na čerstvém vzduchu s půdou, rostlinami a zvířaty může přispět k přirozenému přesunu pozornosti od závislosti. To zahrnuje pravidelný denní režim: brzké vstávání, orientace v denním rytmu (čas krmení, dojení). K uzdravení přispívá i odpovědnost za hospodářská zvířata, například při krmení telat nebo kydání prasat. Z pohledu lidí se závislostmi lze v zásadě konstatovat, že „venkov pomáhá, městské prostředí láká.“ Svě zkušenosti jeden z obyvatel ve Fleckenbühl popisuje takto: „První rok mi slunce na poli vypálilo chlast z hlavy. Rytmus, pozorování přírody, růst rostlin, večerní únava – to mi vrátilo životní směr.“

Představte si následující situaci:

- Na farmě Fleckenbühl pracují lidé, kteří se léčí ze závislosti.
- Tito lidé jsou členové komunity.
- Aby vše na farmě fungovalo tak, jak má, musí být dobře nastavena pravidla, která jsou platná pro všechny. Když je někdo nerespektuje, musí tuto komunitu opustit.

Váš úkol: Rozhodněte se pro tři důležitá pravidla, která budou na Fleckenbühl platit, která byste zavedli jako daná a která napomohou společnému soužití. Diskutujte je ve skupinách.

Požadované informace (zajistí lektor)

- Medailónek sociální farmy
- Leták projektu
- Video (YouTube)
- Další informační materiál (např. novinový článek)

ZDROJE

Batra, A., & Bilke-Hentsch, O. (2021). *Praxisbuch Sucht*. Georg Thieme Verlag.

Dilling, H., Mombour, W., & Schmidt, M. (2015). *Internationale Klassifikation psychischer Störungen: ICD-10 Kapitel V (F) – Klinisch-diagnostische Leitlinien*. Hogrefe AG.

Eisenbach-Stangl, I., Lentner, S., & Mader, R. (2005). *Männer, Frauen, Sucht*. Facultas-Verlag.

Gross, W. (2016). *Der Suchtkranke und sein Umfeld: Co-Abhängigkeit*. Springer-Verlag.

Helfferich, C. (1994). *Gesundheit, langes Leben und viele Kinderchen!* Juventa.

Henkel, D. (2018). *Ansätze guter Praxis zur Integration und Aktivierung Suchtkranker nach dem SGB II. Mittwochskolloquium sucht*. FIA / GISS. Bremen.

Krebs, M., Mäder, R., & Mezzera, T. (2021). *Soziale Arbeit und Sucht*. Springer-Verlag GmbH.

Kunze, C. (2006). *Jugend und Drogen - ein Spannungsverhältnis?* <https://www.eurobuch.com/buch/isbn/9783638736213.html>.

Kunze, C. (2007). *Jugend und Drogen - ein Spannungsverhältnis?* GRIN Verlag GmbH.

Loviscach, P. (2000). *Genese*. In: F. Stimmer (ed.): *Suchtlexikon*, Oldenbourg, München.

Scherbaum, N. (2019). *Das Drogentaschenbuch*. Georg Thieme Verlag KG.

Stanbrook, MB. (2012). *Addiction is a disease: we must change our attitudes toward addicts*. CMAJ. 2012 Feb 7;184(2):155.

van Elsen, T., Jaenichen, A., Pfirrmann, D., Havergoh, J. Swoboda, F., & Limbrunner, A. (2012). *Soziale Landwirtschaft auf Biobetrieben in Deutschland*. Witzenhausen: PETRARCA – Europäische Akademie für Landschaftskultur gem. e.V. c/o Universität Kassel. http://orgprints.org/21649/1/21649-10OE07-petrarca-vanElsen-2011-sozialeLandwirtschaft_kl.pdf (zuletzt aufgerufen am 12.07.2021)

West, W. (2005). *Theory of Addiction*. Oxford.

World Health Organization (WHO). (2021). *International Statistical Classification of Diseases and Related Health Problems (10th Revision) (ICD)* [online] <https://icd.who.int/browse10/2019/en>

8

UPRCHLÍCI A JINÉ NUCENĚ VYSÍDLENÉ OSOBY

Claudia Schneider

Co se v této kapitole naučíte

Po přečtení této kapitoly budou studenti schopni:

- Popsat obecné charakteristiky a potřeby uprchlíků / vysídlených osob.
- Vysvětlit přínosy sociálního zemědělství pro tuto cílovou skupinu.
- Porozumět příležitostem, cestám a procesům účastníků sociálního zemědělství.
- Rozpoznat možné reference chování a výzvy této cílové skupiny.
- Identifikovat zvláštnosti této cílové skupiny v kontextu sociálního zemědělství.

Poznámka: Tato kapitola obsahuje citace sociálních pracovníků, zemědělců a dalších odborníků z řad pomáhajících profesí, se kterými jsme vedli rozhovory během projektu SoFarTEAM (v letech 2021 a 2022). Jsou vyznačeny barevně a kurzívou.

Zdroj: Eliška Hudcová

8.1 OBECNÝ POPIS

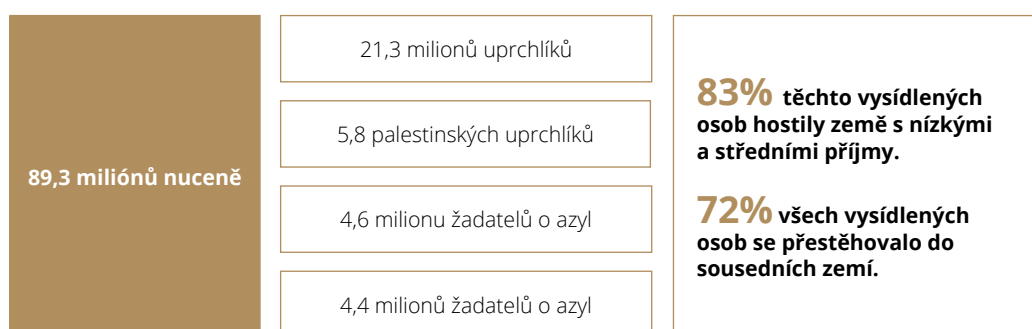
Milióny lidí po celém světě jsou na útěku. Podpora lidí, kteří musí utéct ze svých domovů, je globální výzvou, se kterou se musí vypořádat lidé na všech kontinentech.

Uprchlík je osoba, která je pronásledována z důvodů rasových, náboženských, národnostních, z důvodů příslušnosti k určité společenské skupině nebo z důvodů politického názoru. [Uprchlík je osoba, která] se nachází mimo zemi své státní příslušnosti a není schopna nebo kvůli těmto obavám nechce využít ochrany této země, nebo která vzhledem k tomu, že nemá státní příslušnost a v důsledku takových událostí se nachází mimo zemi svého dřívějšího obvyklého bydliště, není schopna nebo kvůli tomuto strachu se k němu nechce vrátit (Úmluva a Protokol o právním postavení uprchlíků, 1951).

Termín uprchlík je politickým pojmem, na kterém se shoduje mezinárodní právo a který vede ke zvláštním právům osoby, která spadá do kategorie uprchlíka. Důvody útěku z rodné země jsou však mnohem širší, než popisuje Úmluva o právním postavení uprchlíků z roku 1951. Proto pojem nucená migrace nebo nucené vysídlení zahrnuje i jiné faktory než rasu, náboženství, národnost, příslušnost k určité sociální skupině nebo politické názory. Lidé, kteří opouštějí svou zemi z důvodu ekologických katastrof, klimatických změn nebo beznaděje kvůli ekonomické situaci své země, nejsou uprchlíky uznanými mezinárodním právem. Svou rodnou zemi však opustili kvůli souhrnu okolností, které mohou být i životu nebezpečné.

Politické otřesy většinou provázejí násilné konflikty, hospodářské potíže a porušování lidských práv. Proto je stále obtížnější rozlišovat mezi lidmi, kteří opustili své země z politických důvodů (oficiální uprchlíci), a lidmi, kteří opustili své země z důvodu ekonomické nouze. Proto nabyl na významu termín „žadatelé o azyl“, který označuje osobu, jejíž status dosud nebyl určen (Turton, 2003).

Tabulka 14: Nucené vysídlení v roce 2021

Zdroj: UNHCR 2021

K nucenému vysídlení dochází z různých důvodů. Lidé pocházejí z různých kulturních nebo náboženských prostředí, mají různé vzdělání a sociální zázemí, pohlaví a věk. To znamená, že tato cílová skupina je velmi různorodá. Neexistuje žádný obecný recept na to, co se nuceně vysídleným osobám líbí a co potřebují.

**Politictí
uprchlíci
a nucené
vysídlené osoby**

Tabulka 15: státní příslušnost uprchlíků

<p>Více než dvě třetiny (69 %) všech uprchlíků vysídlených v zahraničí pocházely z pouhých 5 zemí:</p>	Syrská arabská republika
	Venezuela
	Afghánistán

V roce 2021 pocházelo nejvíce prvožadatelů o azyl v Evropě ze Sýrie, Afghánistánu a Iráku (Evropská komise, 2022). V roce 2022 začala válka uprostřed Evropy. Mnoho evropských zemí tak čelí proudům uprchlíků z Ukrajiny. Z dlouhodobého hlediska mohou zde shrnuté výsledky snad podpořit i některé z těchto uprchlíků.

8.2. PŘÍNOSY SOCIÁLNÍHO ZEMĚDĚLSTVÍ

Sociální zemědělství je nabídka, která by mohla podpořit některé nuceně vysídlené osoby v závislosti na jejich zájmech a potřebách. V jiných případech to prostě nemusí být správná volba.

V zemědělství mohou lidé v mnoha případech navázat na známé činnosti. V současné době mnoho uprchlíků pochází z venkovských oblastí nebo má zkušenosti s drobným zemědělstvím (např. uprchlíci z Afghánistánu, Ukrajiny). Agentura OSN pro uprchlíky (UNHCR) uznává, že mezi uprchlíky a zemědělstvím existuje silná vazba: „Mnoho uprchlíků pochází z venkovských oblastí a má cenné zemědělské dovednosti jako pěstitelé plodin, chovatelé dobytka nebo rybáři. Pokud dostanou správnou podporu a prostředky, mají potenciál nejen uživit sebe a své rodiny, ale také vstoupit na lukrativní trhy a prosperovat. Mohli by přispět k místnímu hospodářskému rozvoji, z čehož by měli prospěch jak uprchlíci, tak hostitelské komunity.“ (UNHCR, 2022). Mezi lidmi, kteří uprchli do Evropy, najdete mnoho těch, kteří jsou velmi ochotní naučit se novým dovednostem a také se rádi naučí jazyk hostitelské země.

V roce 2021 již proběhly rozhovory s osmi zemědělci a sociálními pracovníky, kteří realizovali projekty sociálního zemědělství s uprchlíky, aby připravili tento výukový materiál.

Rozhovory dokazují, že uprchlíci mohou mít ze sociálního zemědělství různý prospěch. Většinou jsou přínosy stejné, jako když jde o jiné cílové skupiny sociálního zemědělství. Některé faktory jsou však jedinečné:

Propojení se známými činnostmi a budování zemědělských dovedností

Tabulka 16: Přínosy sociálního zemědělství pro uprchlíky

KONKRÉTNÍ PŘÍNOSY SOCIÁLNÍHO ZEMĚDĚLSTVÍ PRO UPRCHLÍKY

Učení jazyka	Vydělávání peněz	Léčení prostřednictvím přírody/duševní pohody	Sociální začlenění	Možnost volby	Kulturní výměna	Smysluplné činnosti
--------------	------------------	---	--------------------	---------------	-----------------	---------------------

Sociální zemědělství nabízí velmi dobrou příležitost k neformálnímu studiu jazyků. Všichni partneři v rozhovorech zdůraznili, že jazyková bariéra je jednou z hlavních výzev při práci s lidmi pocházejícími z jiných zemí. Současně zdůraznili, že naučit se jazyk země, do které utíkají, je pro většinu uprchlíků důležitým cílem. Sociální zemědělství je úžasným způsobem, jak se neformálně naučit jazyk nové domovské země.

Znalost jazyka

„Farma poskytuje příležitost učit se anglicky ve velmi přirozeném prostředí, osvojovat si slovíčka z toho, že vidíte věci, ukazujete na věci. A co se týče osvojování si jazyků, určitě tomu dávám přednost před učením ve třídě. Pro učení jazyka je mnohem snazší mít možnost vidět a cítit, pokud jde o učení.“

OSVĚDČENÉ POSTUPY: Terapeutická zahrada Univerzity agrární a environmentální pedagogiky - Vídeň (Rakousko)

Univerzita agrární a environmentální pedagogiky ve Vídni provozuje terapeutickou zahradu. V letech 2018 a 2019 byly na zahradě realizovány aktivity s 10 uprchlíky.

Hlavním cílem projektu bylo jazykové vzdělávání a školení o zahradničení.

Uprchlíci přicházeli dvakrát týdně na zahradu, kde jim pomáhal zahradní terapeut.

Zúčastněné osoby se naučily různým zahradnickým dovednostem. To by jim mělo umožnit pozdější práci v zahradnictví nebo zemědělství, pokud by o takovou příležitost měli zájem. Zapojili se do všech druhů zahradnických činností, např. hrabání listů, stavění hmyzích hotelů a konzervování potravin.

Důležitou součástí projektu bylo jazykové vzdělávání. Lidé se při práci na zahradě učili novou slovní zásobu a byli také podporováni v jazykových kurzech vedených dobrovolníky. Jazykový kurz byl zaměřen na „zahradní slovní zásobu“.

Uprchlíci také spolupracovali s dalšími cílovými skupinami terapeutické zahrady (např. s lidmi s duševní poruchou). Také přišli do kontaktu se studenty univerzity a dalšími rakouskými občany. Důležitou součástí projektu tedy bylo i sociální začleňování. (B. Strutzmann, osobní sdělení, 3rd z června 2022).

Uprchlíci při práci na zeleninové zahradě

Zdroj: Bettina Strutzmann

Vydělat si peníze je hlavním cílem mnoha lidí, kteří byli nuceni migrovat nebo museli utéct před válkou. Vydělávání peněz je důležité, protože útekem ze země mohou vzniknout dluhy. Lidé si chtějí v nové vlasti vybudovat existenci. Velmi často potřebují posílat peníze svým rodinám, které stále žijí v jejich domovských zemích. Vydělávat peníze a mít placenou práci má pro mnoho uprchlíků obrovský význam. Tento faktor má tak velký význam, že by mu sociální zemědělství mělo věnovat větší pozornost: Jak lze realizovat odborné vzdělávání, zaměstnání a sezónní práce tak, aby odpovídaly potřebám uprchlíků? (Např. jak se může sociální zemědělství zaměřit na placenou práci a současně zohlednit problémy, jako jsou jazykové bariéry, problémy s duševním zdravím způsobené traumatickou zkušeností, kulturní rozdíly a byrokratické překážky?)

Práce v sociálním zemědělství má smysl i proto, že vede k získání nových dovedností a kompetencí. Může jít obecně o poznávání půdy nebo ekologického zemědělství či konkrétně o jízdu na koni, nebo o neformální způsob učení se matematice či jazyku přijímací země. Učení může probíhat postupně a pod menším tlakem než při běžném odborném vzdělávání. V ideálním případě vede k placené práci jako výsledku.

„Sociální zemědělství jim otevřelo nové možnosti. Krátce poté jeden z nich získal práci na místní farmě, kde pěstují houby. Myslím, že bez Social Farming by ho to ani nenapadlo.“

„Prořezávali jsme polorané vrby, prořezávali ovocné stromy, sklízeli ovoce, ale snažili jsme se to udělat trochu konstruktivněji, abychom všechny hned nezahltili. A pracovali jsme čtyři až pět hodin denně.“

Placená práce

Nové dovednosti a kompetence

OSVĚDČENÉ POSTUPY: Švýcarský svaz zemědělců podporuje uprchlíky v zemědělství

V roce 2015 zahájil Švýcarský svaz zemědělců tříletý pilotní projekt na podporu zaměstnanosti v zemědělském sektoru.

Uprchlíkům a dočasně přijatým osobám bylo umožněno pracovat na švýcarských farmách a vydělávat si. Veřejnému sektoru by se zase finančně ulevilo v oblasti sociálních výdajů.

V letech 2015-17 trvaly pracovní pobyty v rámci pilotního projektu tři až dvanáct měsíců. Spolupracující farmy vyplácely uprchlíkům minimální zemědělskou mzdu.

Bylo obsazeno 30 pracovních míst na 17 různých farmách (smíšené, zeleninové, ovocné). Pracovní úkol splnilo 24 účastníků. Čtrnáct z nich obdrželo od farmy pracovní nabídku, kterou 10 osob také přijalo. Dalších sedm osob si našlo jinou práci v zemědělství nebo v jiném oboru.

V závěrečné hodnotící zprávě se uvádí, že farmy, kde bylo možné úkoly splnit, byly s účastníky velmi spokojeny. Vedoucí farem zaznamenali pokrok v jazykovém a odborném vzdělávání, že se zvýšila sociální a sebekompetence a že účastníci byli motivovaní a spolehliví.

Kulturní výměna je přínosem pro obě strany (zemědělce i osoby z jiné země, které přijedou na farmu). Je to důležitá součást sociálního aspektu sociálního zemědělství. Dotazovaní zemědělci a sociální pracovníci zdůrazňovali, že je pro ně velmi cenné, že se dozvědí o válce a více si váží vlastního klidného života a své prosperity. Vzájemná výměna tradic, náboženského přesvědčení, zvyků a potravin je zajímavou a obohacující součástí sociálního zemědělství s lidmi pocházejícími z jiných zemí. Sociální zemědělství je úžasnou příležitostí k poznání jiné kultury a k poznání hodnot.

Kulturní výměna

„A pak uslyšíte příběh od někoho, kdo skutečně pochází ze Sýrie. A někdy byly válečné zážitky, o kterých vyprávěl, traumatizující. Někdy si říkám: Bože, jak se nám tu daří“ a jak můžeme být vděční za to, že žijeme v tak mírumilovném prostředí.“

„Ale to, že je to prožitá zkušenost, je velmi cenné. Lidé si věci uvědomí. Získávání kulturních znalostí lze zažít pouze pobytem v daném prostředí. Účastníci se například dozvěděli o sezónních událostech a tradicích, např. o Halloweenu a Vánocích, které mají v Irsku značnou kulturní hodnotu a význam, ale v domácím/rodinném prostředí.“

OSVĚDČENÉ POSTUPY: Příklady dobré praxe: Sociální zemědělství se syrskými uprchlíky v západním Irsku

Oliver a Anna Dixonovi jsou ekologičtí zemědělci, kteří provozují středně velký podnik v hrabství Galway na západě Irsku. Oliver zdědil farmu po svém otci a celý život se věnuje zemědělství. Převážně provozují ekologický chov krav bez tržní produkce mléka, ale na farmě je také několik lesů a malá kuchyňská zahrada a polytunel se zeleninou, ovocem a bylinkami. Anna i Oliver se také na částečný úvazek věnují přírodním terapiím v účelově vybudované kanceláři na farmě. Oliver je biodynamický psychoterapeut, Anna je akupunkturistka a také umělkyně a učitelka. Farma se nachází ve velmi klidném a tichém prostředí s možností provozovat aktivity uvnitř i venku, což vyhovuje proměnlivému počasí. Mezi činnosti, které jsou na farmě k dispozici, patří pastevectví dobytka, chov hospodářských zvířat, ekologické zahradnické činnosti, prořezávání stromů, stříhání živých plotů, údržba kamenných zdí, oplocení, běžná údržba farmy a skládání palivového dřeva.

Od roku 2018 strávili dva syrští uprchlíci žijící v místě 25 týdnů na farmě Dixons, kde se jeden den v týdnu věnovali sociálnímu zemědělství. Tato stáž vznikla na základě spolupráce mezi pracovníkem pro regionální rozvoj sociálního zemědělství v Irsku a podpůrným pracovníkem, který byl v té době zaměstnán v rozvojové společnosti South West Mayo Development Company, aby pracoval na programu přesídlení Syřanů. Oba pánové byli v Sýrii zemědělci a zdálo se, že sociální zemědělství by mohlo být prostředkem, jak podpořit jejich integraci do místní oblasti v příjemném a (do jisté míry) známém prostředí farmy.

První den byl zajištěn tlumočnick, aby bylo zajištěno dobré počáteční porozumění v oblasti bezpečnosti a ochrany zdraví, uspořádání farmy atd. Poté však všichni komunikovali prostřednictvím zemědělství a překladáče Google. Čas strávený na farmě poskytl účastníkům velmi cenné každodenní jazykové vzdělávání. Jejich slovní zásoba se rozšířila velmi přirozeným způsobem a v přirozeném prostředí, protože si osvojovali slova z toho, že něco viděli, ukazovali na věci, ptali se atd. Mohli také získat každodenní vhled a znalosti o běžném rodinném a domácím životě, kulturních normách atd. Účastníci a jejich rodiny byli pozváni v období Vánoc. Sociální zemědělství také poskytlo příležitost přizpůsobit se irskému klimatu a druhu oblečení a obuvi, které jsou pro život v tak vlhké zemi potřebné.

Sociální zemědělství se ukázalo být pro tyto muže velmi dobrým zdrojem integrace, a to různými způsoby. Mladší z mužů získal po absolvování sociálního zemědělství práci na houbařské farmě: k využití této příležitosti přispělo jeho zvýšené sebevědomí, jazykové znalosti a komfort v oblasti irské zemědělské kultury. Starší farmář je v důchodovém věku a sociální zemědělství mu poskytlo příležitost dostat se z domu a dělat něco, co ho baví. Oba muži se seznámili s více lidmi - nejzřetelněji se sociálními farmáři, ale také se svou rodinou

a sousedy, s lidmi, jako je veterinář a pošťák, a s dalšími lidmi ve městě. Když je Oliver vyzvedával nebo vysazoval v supermarketu ve městě, mohl je velmi přirozeným způsobem představit lidem, na které narazil. Sociální zemědělství také přispělo k odbourávání bariér v místní komunitě mezi nově příchozími uprchlíky a lidmi žijícími v místní komunitě.

Sdílení znalostí a vzájemnost byly nedílnou součástí tohoto umístění. Například jeden ze syrských zemědělců měl doma olivovníky a byl odborníkem na prořezávání. Mohl se ujmout vedení při prořezávání dřívě poněkud zanedbaných jabloní na farmě - což byla práce, kterou bylo třeba udělat - a předal tyto znalosti Oliverovi. Mohli se podělit o své vlastní zkušenosti s hospodařením ve velmi odlišných klimatických podmínkách a porovnat je, například: jak se krmí a pečují o zvířata nebo co obnáší ekologické zemědělství. Tato možnost přispět byla pro tyto účastníky, kteří spolu se vším ostatním ztratili i zdroj obživy a přístup k zemědělské práci, velmi důležitá. Nemohou se vrátit na své domácí farmy a před příchodem do Irska strávili značnou dobu v uprchlickém táboře v Libanonu. Mezi další přínosy sociálního zemědělství pro duševní zdraví patřila možnost být v tichém, bezpečném, klidném a terapeutickém prostoru mezi laskavými a přívětivými lidmi. Tento čas na farmě byl jednou z velmi cenných součástí celkového balíčku podpory, která byla poskytována syrským rodinám, které se v té době usadily v této venkovské komunitě.

Autor: Aisling Moroney

Sociální zemědělství znamená také učit se od sebe navzájem. Například prořezávání

Zdroj: Leitrim Development Company

Výuka jazyků, velký význam placené práce a kulturní výměna jsou při práci s uprchlíky jedinečné. Další atributy sociálního zemědělství nejsou nové a překvapivé. Tyto výhody sociálního zemědělství lze pozorovat i při práci s většinou ostatních cílových skupin:

Sociální zemědělství poskytuje příležitosti k pozitivnímu posílení a pozitivnímu ocenění. Existuje široká škála prací od fyzicky náročných prací přes manuální práce až po řemeslné a domácí práce, kterých se lidé mohou účastnit. Sociální zemědělci, s nimiž byly vedeny rozhovory za účelem přípravy tohoto výukového materiálu, uváděli, že se uprchlíci podílejí na činnostech, jako je sběr jahod, hroznů, meruněk, jablek nebo brambor, nebo pomáhají stavět hmyzí hotely.

Stejně jako v případě jiných cílových skupin sociálního zemědělství má práce v zemědělství smysl, protože je zároveň příležitostí pomoci někomu jinému a aby lidé a jejich práce byla oceňována a respektována. V některých případech tak mohli zemědělci, kteří museli utéct ze své vlasti, znovu začít hospodařit v Evropě. Mohli přispět svými dovednostmi a při práci s farmáři v Evropě našli společnou řeč a pospolitost. V každém případě byli uprchlíci zapojeni do projektů sociálního zemědělství schopni něco vytvořit. Mohli něco dělat vlastníma rukama a naučit se něco nového. Současně jim to umožnilo být hrdí na to, čeho dosáhli (naučili se nové dovednosti, něco postavili vlastníma rukama), nebo překonat strach (například být v blízkosti velkého zvířete, jako je dobytek).

Smysluplné činnosti

„Nejlepší na naší práci, a to myslím celé zemědělství, je to, že něco vidíme. Vidíme růst, vidíme naše každodenní úspěchy, tedy to, co jsme udělali, ať už obděláváme brázdou nebo okopáváme zeleninový záhon. Také lidé, kteří zde žijí: jsme přece součástí zemědělství. Vidím, co jsem odpracoval.“

„Není to jako v normální firmě, kde jste pod mnohem větším časovým tlakem [...] U nás to tak není, ale spíše více doprovázíme a práce je vnímána jako pozitivní posilující prvek. A není to jenom orientované na výsledek, ale nějaký výsledek na zahradě je důležitý, a to, že se s tím člověkem dobře vychází, že má vymezený pracovní prostor, který pokud možno zvládá i v ten den. A v nejlepším případě dochází i k pozitivnímu ocenění.“

OSVĚDČENÉ POSTUPY: Uprchlíci v péči o zeleň a krajinu v Německu - příspěvek k integraci v „zelených profesích“

V rámci společného projektu spolupracovaly dvě německé nadace na ochranu životního prostředí „Allianz Umweltstiftung“ (Nadace Allianz pro životní prostředí) a „Stiftung für Mensch und Umwelt“ (Nadace pro lidi a životní prostředí), aby poskytl školení v oblasti péče o krajinu. Projekt byl zaměřen na kvalifikaci uprchlíků prostřednictvím stáže. Toto školení mělo účastníkům pomoci při následném hledání zaměstnání v ekologické profesi.

Na začátku byly vyhledány partnerské organizace, navázány první kontakty s ubytovny pro uprchlíky a vedeny diskuse se sociálními organizacemi.

Účastníci byli zaměstnání v rámci opatření na podporu zaměstnanosti v oblasti péče o zeleň a krajinu.

Pracovní týden od pondělí do pátku byl rozdělen na praktickou práci a uprchlíci během zaměstnání absolvovali také výuku němčiny.

Účastníci byli pod dohledem dvou různých zařízení: Technických služeb města Ludwigsburg (Technische Dienste der Stadt Ludwigsburg) a ochrany přírody Berlín-Malchow, Berlín-Lichtenberg (Naturschutz Berlin-Malchow, Berlin-Lichtenberg).

V Ludwigsburgu účastníci pracovali společně s pracovníky města. Věnovali se činností v oblasti služeb péče o stromy, zahradní architektury a ochrany krajiny (např. prořezávání stromů, pletí, čištění rybníků, hrabání listí, práce se strunovou sekačkou a výsadba).

V Berlíně-Lichtenbergu na účastníky dohlíželi pracovníci sdružení pro ekologickou ochranu. V závislosti na ročním období se účastníci podíleli na činnostech, jako je ochrana biotopů, oprava nářadí a exponátů používaných při ekologické výchově (např. stříhání ohradníků na pastvinách, snímání populace stromů, hrabání sena, sběr plodů, stavba pomůcek pro hmyz, upevňování ptačích budek, podpora informačních budek a práce s veřejností).

Přestože se žádnému z uprchlíků z obou pracovišť v Ludwigsburgu a Berlíně-Malchow nepodařilo okamžitě získat práci na primárním trhu práce, všichni se naučili mnoho z praxe, teorie i jazyka (Hemmer, 2018).

Prohlídka přírodní zahrady na farmě

Zdroj: Naturschutz Berlin-Malchow

Volba je důležitým faktorem v sociálním zemědělství. Sociální zemědělství nabízí různá zaměstnání, aktivity a práci venku a může nabídnout něco, co vyhovuje téměř každému zájmu a schopnostem. Sociální zemědělství však samozřejmě není pro každého. Ne každý totiž rád žije na venkově a rád pracuje v zemědělství. To je důležité si uvědomit. Nabídky sociálního zemědělství by měly být vždy dobrovolné.

„Máme určitou svobodu. Některé úkoly rozvíjí jemnou motoriku, zapojíte jenom prsty. A nechybí ani těžké fyzické aktivity. Můžete to trochu odlišit. Ale na konci dne je to práce na zahradě tak či tak, a pokud chce někdo sedět u stolu, pak pro něj farma není to pravé místo.“

„Co u nás vždycky vidím (nemá to nic společného s uprchlíky), že obecně máme možnost nabídnout velmi širokou škálu práce, od fyzicky náročné práce přes manuální až po velmi jemnou práci. Zde jsou potřeba různé fyzické dovednosti.“

Volba

Zahradničení je prostředkem, který může lidem pomoci při příchodu do nové země. Spojení s rostlinami a zvířaty, kontakt se zemí, jim dává možnost odpočívat v přírodě a místo k odpočinku a regeneraci. Může to dokonce pomoci zotavit se z traumatu.

Sociální zemědělství také dává lidem příležitost se fyzicky vyřádit a vypustit páru. Člověk může namáhat své tělo. Večer je unavený a může lépe spát.

Léčení prostřednictvím přírody/duševní pohody

„Zahradničení je pro lidi nejhlubší, v pravém slova smyslu opodstatněné, a proto je také nejlepším prostředkem pro lidi, kteří chtějí dospět. Nezáleží na tom, zda přicházejí z psychiatrické léčebny a snaží se postavit na vlastní nohy, nebo zda přicházejí z jiné země. Je to dobré médium, které tvoří domov. A pak ve spojení s lidmi, kteří společně obědvají, a tak dále. Je to určitě skvělá příležitost pro uprchlíky i pro ostatní lidi, kteří tu pracují.“

„Když jedu na farmu a pohladím si koně, dám mu hlavu do náruče a můžu si ho osedlat. A pak na koně nasednu a prostě se projedu. To je něco opravdu skvělého.“

Sociální zemědělství je nabídka na autentickém místě mimo ubytovací zařízení pro uprchlíky nebo speciální zařízení. Mnoho projektů sociálního zemědělství zdůrazňuje, že pro uprchlíky je důležité být součástí rodiny nebo komunity podobné rodině. Věci jako společné stolování u kuchyňského stolu nebo společná práce mají vysokou hodnotu. Sociální interakce s ostatními zaměstnanci, návštěvníky farmy nebo místní komunitou mají vysokou hodnotu. Lidé zapojení do projektů sociálního zemědělství se neseznámili pouze s farmářem, ale také s lidmi, které farmář zná v místní komunitě. Sociální farmáři často uváděli, že se s dívkou přišli seznámit i mladí uprchlíci.

Sociální
začlenění

„Takže z psychologického a sociálního hlediska si myslím, že zvířata, rostliny, lidé a jejich každodenní kontakt s nimi, je naprosto důležitý. Pokud někdo sedí v tiché komoře a pořád jenom ‚žere spisy‘ nebo zpracovává spisy, omlouvám se, že to byl teď špatný výraz, tak nebude sociálně empatický a nebude schopen ani tu sociální empatii projevit.“

OSVĚDČENÉ POSTUPY: “ANNALINDE” - interkulturní zahrada (Německo)

ANNALINDE je sociální podnik, který provozuje projekty městského zemědělství v Lipsku (Německo). Provozuje komunitní zahradu ve městě.

V roce 2017 začala v komunitní zahradě ANNALINDE fungovat interkulturní zahrada. Interkulturní zahrada byla zavedena jako pevný formát v komunitní zahradě ANNALINDE s týdenními schůzkami a obohatila tak celou zahradní komunitu. Brzy došlo k živé výměně mezi všemi účastníky a jak účastníci interkulturní zahrady, tak celá zahradní komunita se rádi účastnili zahradních dnů ostatních.

Kromě zahradničení, řemesel a stavění se zaměřili na společnou sklizeň, vaření a společné stravování v letní kuchyni. Zde se zkoušely různé recepty z různých zemí původu zahrádkářů a různé způsoby zušlechťování nebo konzervování zemědělských produktů.

Díky spolupráci s mnoha institucemi v bezprostředním sousedství se projekt Interkulturní zahrady a tím i celá komunitní zahrada mohly během dvouletého období projektu ještě pevněji zakotvit v sousedství.

Aby bylo možné soudržnost komunity udržet i v zimních měsících, byla nabídnuta zimní setkání. Zde byla věnována větší pozornost tématu „přístup k práci a vzdělávání“, kulturním aspektům i osobní výměně zkušeností (ANNALINDE, 2018).

Městské a mezikulturní zahradničení v Lipsku, Německo

Zdroj: Annalinde Leipzig

8.3 NA CESTĚ K SOCIÁLNÍMU ZEMĚDĚLSTVÍ

Zatím existuje jen několik příkladů zemědělských projektů pro uprchlíky. Neexistuje jediná cesta, kterou by bylo možné popsat. Projekty sociálního zemědělství většinou uspěly díky idealistickým a zapáleným lidem, kteří chtěli podpořit uprchlíky nebo žadatele o azyl, kteří přišli do jejich komunity. V praxi se projekty sociálního zemědělství pro uprchlíky mohou zaměřovat na různé cíle a v závislosti na cíli vypadají velmi odlišně.

Cílem projektu sociálního zemědělství je často odborné vzdělávání a začlenění na první trh práce. V takovém případě může mít projekt sociálního zemědělství podobu zemědělského vzdělávacího programu nebo stáže, která zohledňuje zvláštní potřeby uprchlíků. Pokud se projekt zaměřuje na sociální začlenění mladých nezletilých bez doprovodu,

Sociální zemědělství pro uprchlíky je většinou výsledkem angažovanosti lidí, kteří jsou ochotni pomáhat

Odborná příprava a integrace na prvním trhu práce

může mít podobu zemědělské pěstounské rodiny. Pokud je projekt zaměřen na poskytování denní struktury, může mít podobu denního centra, které poskytuje péči v oblasti zahradnictví.

Sociální nabídky pro uprchlíky se obecně vyznačují některými zvláštnostmi: Podpora uprchlíků je často realizována dobrovolníky a aktivisty, kteří působí mimo těsné vztahy s oficiálními strukturami poskytovanými státy a mezinárodními organizacemi. V roce 2015 (na počátku tzv. uprchlické krize v Evropě) vzniklo v Evropě mnoho solidárních iniciativ. Podporu uprchlíků v Evropě charakterizuje zejména hnutí „Refugees Welcome“. Velmi často byly tyto rozsáhlé mobilizace propojeny a skloubeny s praktickými místními iniciativami na podporu uprchlíků (Feinschmidt/Cantat, 2018).

Úloha aktivismu doplňuje roli, kterou při podpoře uprchlíků hrají státní agentury, mezinárodní organizace nebo národní nevládní organizace. (Feinschmidt/Cantat, 2018). Kromě toho lze pozorovat některé iniciativy sociálního zemědělství, které jsou spíše součástí neformální podpory uprchlíků, občanské angažovanosti a dobrovolnických iniciativ. Zemědělci zvali uprchlíky k sobě domů a zaujímali pozice pro uprchlíky a jejich podporu (viz ABL, 2022). Hnutí zdola, jako například řecká Solidární pole, poskytla vysídleným lidem přístup k půdě, aby si mohli pěstovat potraviny a organizovat se (King, 2022).

Existuje však také oblast sociální práce s uprchlíky, která je organizována tradičními poskytovateli sociálních služeb. V závislosti na zemi a legálním pobytu osoby může uprchlík využívat různé programy na podporu jiných skupin klientů sociální práce (např. pomoc mládeži, charita pro bezdomovce a podpora nezaměstnaných). Kromě toho existují speciální programy pro výuku jazyků, vzdělávání a sociální interakce pro uprchlíky. Zejména ti uprchlíci, kteří nemají povolení k pobytu, však mohou mít k oficiálním podpůrným programům omezený přístup

Dobrovolníci a aktivisté

OSVĚDČENÉ POSTUPY: Průvodce v oblasti zahradní architektury v Německu

Německý svaz pro výstavbu zahrad, krajiny a sportovišť (Bundesverband Garten-, Landschafts- und Sportplatzbau e.V.) zaměstnává od roku 2016 průvodce. Podporují uprchlíky, kteří by rádi získali přístup na trh práce v zahradnictví a krajinářství. Působí také jako kontaktní osoby pro firmy. Mladan Belic je uvítacím průvodcem odpovědným za spolkové země Hesensko a Durynsko.

Pane Belicu, jak dlouho pracujete jako průvodce?

Mladan Belic: Od května 2022 pracuji pro Německý svaz pro výstavbu zahrad, krajiny a sportovišť. Jako vítací průvodce jsem zodpovědný za regionální sdružení Hesensko-Durynsko. Před příchodem do Hesenska jsem působil v Braniborsku, kde jsem tři roky pracoval jako vedoucí výroby v ovocnářské firmě. Pocházím ze zemědělství, studoval jsem ovocnářství a vinařství v Srbsku. Poté jsem byl v Rakousku, kde jsem navštěvoval kurz němčiny a studoval rostlinolékařství. Poté jsem si našel práci v Německu, v ovocnářské společnosti. Tamní

kolektiv byl velmi různorodý, zaměstnanci pocházeli z Polska, Itálie, Maďarska, Turecka a Chorvatska. A já jsem byl ze Srbska.

A jaká je vaše motivace pracovat jako vítaný průvodce v oblasti zahradní architektury?

Mladan Belic: Na cestě ze Srbska do Německa jsem potkal mnoho různých lidí. Vzájemně jsme si pomáhali a sdíleli zkušenosti a informace. Proto vím, jak je důležité získat podporu, a rád bych pomohl.

Po příjezdu do cizí země čelí lidé mnoha organizačním výzvám, jsou konfrontováni s mnoha úředními postupy a administrativními procesy, které jsou pro ně neznámé. Navíc je třeba zvládnout je v cizím jazyce. Na začátku neznáte všechny kroky, které je třeba učinit. Například nejprve potřebujete číslo mobilního telefonu a adresu. Pak přijdou na řadu všechny věci, které jsou důležité, abyste v tomto systému byli, jako je daňové číslo a pojištění. Teprve když je toto vyřízeno, můžete začít jednat o zaměstnání.

Někdy si lidé, kteří přijíždějí do Německa, myslí: „Nejdřív potřebuji práci.“ Já sám pocházím ze Srbska a nejprve jsem potřeboval povolení k pobytu a pracovní povolení. Afghánistán a Ukrajina jsou také země mimo EU. Platí pro ně jiná pravidla.

Jak podporujete uprchlíky?

Mladan Belic: Představujeme, jaké činnosti a kariérní cesty existují v krajinářství. Vysvětlují předpoklady a pomáhám s prvními kroky. Důležité je také hovořit o možných obtížích, abychom nezklamali očekávání. Je třeba vědět, že v krajinářství jsme stále venku. Často je špatné počasí nebo horko. Může to být fyzicky vyčerpávající. Zároveň je v tomto oboru mnoho příležitostí ke kariérnímu postupu: Můžete se nechat jen zaměstnat, ale můžete se také vyučit, navázat na to magisterským studiem atd. To je dobré jak pro uprchlíky, kteří zde chtějí zůstat, ale i pro všechny ostatní, kteří hledají práci s jistou budoucností.

Zajímá se o to mnoho lidí, nebo většina uprchlíků o zahradní architektuře nikdy neslyšela?

Mladan Belic: Existují různé situace. Například v současné době doprovázím muže z Afghánistánu, který toho hodně ví o krajinářství a chce v tomto oboru pracovat.

Samozřejmě také mnozí ještě neslyšeli o terénních úpravách. Proto navštěvujeme odborné školy a veletrhy pracovních příležitostí, kde jim představujeme možnosti, které u nás mají. Zahradní architektura je směsicí několika profesí; zde můžete pracovat se dřevem, kovem, betonem a s kameny, ale také s rostlinami a různými stroji. Možností je mnoho. Mladé lidi většinou zaujme spíše to, když si vyslechnou pár příběhů a vidí pár obrázků nebo videí o zahradní

architektuře. Co považuji za obzvláště dobré a zajímavé, je to, že o zahradní architekturu se v současné době zajímá stále více žen.

A jak můžete podpořit společnosti, které jsou k tomu otevřené?

Mladan Belic: Existují firmy, které na jedné straně potřebují pouze německy mluvící odborníky a žádné pomocníky nebo stážisty, a na druhé straně mohou zaměstnávat i pomocníky, kteří německý jazyk neovládají vůbec nebo jen velmi málo. Proto musíme nejprve vědět, co firma potřebuje, a pak teprve můžeme najít vhodné zaměstnance. Můžeme také uprchlíkům pomoci s vyřizováním dokladů, povolení k pobytu nebo pracovního povolení, což také vnímám jako nepřímou pomoc firmám.

Doporučujeme, aby si společnosti, které chtějí zaměstnat uprchlíky, vyměňovaly informace s jinými společnostmi, které již zaměstnávají lidi z jiných zemí. Zároveň existují podpůrné programy, které můžeme také doporučit. Jejich prostřednictvím jsou uprchlíci v Německu podporováni, zejména při studiu jazyka.

Rádi používáme také obrázkový slovník o zahradní architektuře. Důležité pojmy o zahradní architektuře jsou v něm ilustrovány a propojeny se zvukovými soubory jako pomůckami pro výslovnost. To je velmi užitečné pro firmy, kde pracují uprchlíci, kteří ještě neumějí německy.

Na našich webových stránkách najdete také kategorii „Práce a kariéra“. V ní můžete zadat svou polohu, pokud hledáte učňovské místo nebo práci, a najít firmy v okolí. Můžete se také podívat, na co se daná firma specializuje. Tato stránka je také velmi užitečná pro migranty a uprchlíky.

Tazatelka: Claudia Schneider

Zdroj: M. Belic, osobní sdělení, 27. 11. 2004. červenec 2022

8.4 MOŽNÁ RIZIKA A PROBLÉMY

Když mluvíme o možných problémech s chováním, je nejdříve důležité podívat se na každý případ individuálně. K nucené migraci dochází z různých důvodů, lidé přicházejí z různých oblastí světa, pocházejí z různých kulturních a náboženských prostředí, mají různé biografie, pohlaví a věk. Nelze proto činit žádná zobecnění.

Jeden z farmářů, který již několik let školí mladé lidi a trénuje mladé uprchlíky, uvedl:

„S uprchlíky to není vůbec složitější. Naopak, zpravidla řekněme 80 procent z nich se snaží opravdu integrovat a vyvíjí extrémní úsilí [...] Takže žádné zvláštní problémy nebyly, snad kromě jazyka.“

Kromě toho ostatní zemědělci, s nimiž byly vedeny rozhovory za účelem vytvoření tohoto výukového materiálu, nepozorovali žádné specifické problémy v chování.

Jiní uváděli, že práce s mladými lidmi pocházejícími z jiného kulturního prostředí byla náročná. Vysvětlovali to také dvojí krizí identity, které tito lidé mohou čelit. Mladý uprchlík se potýká s dvojí krizí identity: Krize identity mládeže a krize kulturní identity. To vede k otázkám typu: „Patřím sem? Mám zde nějaké poslání?“

Mladí uprchlíci, kteří přicházejí z konfliktní oblasti nebo válečné zóny, mohli vyrůstat bez morální orientace. Mohli také zažít násilí a nedostatek společenského řádu (Schneider, 2017). Uprchlíci mohli zažít sexuální násilí (Steffens, 2016).

Uprchlíci velmi často zažili násilí, ztrátu svých blízkých a další traumatické události během války, katastrofy nebo útěku. To neznamená, že každý uprchlík trpí posttraumatickou stresovou poruchou, ale znamená to, že mnoho z nich je svými zkušenostmi emocionálně poznamenáno (Schneider et. al, 2020).

„Jen mají v noci problémy se spánkem. Nemohou myslet na nic jiného než na tu strašnou scénu ve vlasti. A pak potřebují osm hodin denně, někdy jen šest, deset nebo devět, to je jedno, kde se mohou cítit pohodlně. Aby si mohli fyzicky ulevit.“

Ti, kteří uprchli, mohou mít posttraumatickou stresovou poruchu.

8.5.1 Posttraumatická stresová porucha

Traumatizace se nedá vyléčit bez pomoci a podpory. To je velmi náročné, protože obvykle chybí traumatologové, kteří by hovořili stejným jazykem jako osoba, která uprchla do Evropy (Schneider, 2017).

V mnoha případech se reakce na traumatický zážitek objeví až po letech. To znamená, že člověk, který se zdá být stabilní, může mít najednou problémy (Schneider, 2017). Farmář však není vyškolený terapeut. Musí znát své limity podle pracovní kvalifikace. Měl by být schopen rozpoznat, kdy je nutná lékařská nebo terapeutická rada. Sociální farmář by proto měl znát indikace traumatizace, aby mohl/mohla v případě potřeby vést odborníky. V rámečku níže jsou popsány některé klíčové znaky a příznaky posttraumatické stresové poruchy.

Posttraumatická stresová porucha

Posttraumatická stresová porucha (PTSD) je akutní, chronická nebo opožděná reakce na traumatické události, jako je vojenský boj, napadení nebo přírodní katastrofa. Může být charakterizována:

- Úzkostná porucha, která je vyvolána prožitkem intenzivního strachu nebo hrůzy při vystavení traumatické (zejména život ohrožující) události. Porucha je charakterizována vtíravými opakujícími se myšlenkami nebo obrazy traumatické události, vyhýbáním se všemu, co s událostí souvisí, stavem hypersenzitivity a sníženou emoční reaktivitou.

- Úzkostná porucha, která vzniká jako reakce na fyzické zranění nebo vážné duševní či emocionální strádání, například při vojenském boji, násilném útoku, přírodní katastrofě nebo jiných život ohrožujících událostech.
- Posttraumatická stresová porucha začíná u různých lidí v různou dobu. Příznaky PTSD mohou začít brzy po děsivé události a poté pokračovat. U jiných lidí se nové nebo závažnější příznaky objeví o několik měsíců nebo dokonce let později.
- Může způsobit problémy, jako jsou
  - flashbaky nebo pocit, že se událost opakuje.
  - potíže se spánkem nebo noční můry
  - pocit osamělosti
  - výbuchy vzteku
  - pocit starosti, viny nebo smutku

Zdroj: 2022 ICD-10-CM Kód diagnózy F43.10

Sociální zemědělství však může být příležitostí ke snížení dopadů traumatického zážitku na duševní zdraví. Člověk se může stabilizovat, protože se stane odolnějším. (Deutscher Bundestag, 2017) tvrdí, že k tomu může dojít na základě faktorů, jako je pozitivní přístup, silné sebevědomí, smysluplný každodenní život, religiozita, pravidelná škola nebo práce, strukturovaný den a týden, sociální kontakty, osobní odpovědnost, vzdělání a úspěch ve škole. Mnohé z těchto ochranných faktorů jsou typickými rysy sociálního zemědělství. Být zapojen do sociálního zemědělství znamená účastnit se užitečných činností, vzdělávání a strukturovaných denních aktivit, kde je každý člověk přijímán se svými zvláštními potřebami, dovednostmi a přáními (Schneider, 2017).

8.4.2 Vnější výzvy/rizika

Pokud chcete zahájit projekt sociálního zemědělství s lidmi, kteří byli nuceni opustit svou domovskou zemi, může být obtížnější překonat vnější problémy než problémy s chováním. Byrokratické překážky jsou často vysoké. Nejasný status pobytu je pro člověka, který musel utéct, další zátěží („Mám v této zemi budoucnost?“) Mohou s tím být spojeny také nejasné předpisy o financování a potíže se získáním pracovního povolení.

Další překážkou jsou předsudky vůči uprchlíkům v řadách zaměstnanců nebo v okolních vesnicích. Proto je důležité zaujmout k podpoře uprchlíků jasné stanovisko.

Projekt sociálního zemědělství může mít také potíže s dopravou (Jak se dostat na venkov bez auta nebo řidičského průkazu?).

Sociální zemědělství činnosti by mohly snížit duševní zdravotní následky traumatických zážitků

Byrokratické překážky

Předsudky vůči uprchlíkům

Doprava

„Doprava je velkou výzvou, lidé nemohou řídit, když sem přijedou, a jsou tu náklady na to, aby se auto „rozjelo“. Většina uprchlíků žije v městských centrech a většina farem je na venkově, přirozeně stačí..... Pokud máte zemědělce, který vám zajistí dopravu, je to skvělé. Protože to je také čas na učení, je to čas na vzájemné poznávání, je to dobrá příležitost popovídat si bok po boku, ne pod takovým tlakem.“

„Předem nebylo nic právně vyjasněno. Uprchlíci tu neměli vůbec žádný status, museli každý den chodit na „Senate administration“ a nějak se tam hlásit. Nejasné bylo i financování, tedy jak budou uprchlíci financováni a podporováni. A my jsme do toho tehdy skočili s nadací po hlavě a vzali jsme na sebe skoro všechnu zodpovědnost, protože stát na to ještě nebyl nastavený. A pak jsme v podstatě opravdu udělali modelový projekt.“

Řízení konfliktů

Rozhovory expertů se sociálními zemědělci také pomohly shromáždit některé tipy pro zvládání konfliktů pro iniciativy sociálního zemědělství s nuceně vysídlenými osobami. Jak je vidět, většinu rad lze přenést i na další cílové skupiny sociálního zemědělství.

Tabulka 17: Tipy

Odpusťte někomu poté, co se stalo něco špatného	Denně si vyměňujte názory se svým vedoucím	Dbejte na harmonii
Poznejte náboženství ostatních	Omezit cílovou skupinu, se kterou pracujete (např. podle věku nebo vzdělání)	Podpora školitelů zapojením dobrovolníků
Věnujte pozornost sociálnímu aspektu (nejen práci).	Zaujměte rozhodný postoj, pokud mají spolupracovníci předsudky vůči uprchlíkům	Poznejte příběh druhého člověka, poznejte jeho kulturu

„Nejprve musíte pochopit, v jakých životních podmínkách vyrůstal. To si vyžádalo hodně času. Nejprve jsme hodně mluvili o Sýrii. Podívali jsme se také na to, kde žil, a jaké to tam bylo. Musel jsem se v této roli znovu a znovu najít: Jaké to je? Hodně jsem se zabýval kulturou, islamismem atd. A pak také pochopíte, proč jsou lidé takoví.“

8.5 SPECIFIKA PRÁCE S UPRCHLÍKY

Práce s uprchlíky v sociálním zemědělství znamená práci s různými kulturami, jazyky a tradicemi.

Sociální pracovníci nebo zemědělci, kteří se chtějí zapojit do sociálního zemědělství s uprchlíky, potřebují interkulturní kompetence a musí být citliví k příběhům lidí, kteří zažili nucené vysídlení (Schneider et. Al, 2020).

Mnozí uprchlíci mají rádi spojení s kulturou svého původu. To znamená, že mohou mluvit svým mateřským jazykem, jíst známé jídlo, praktikovat náboženství nebo být v kontaktu s přáteli a rodinou (Schneider, 2017).

Proto je třeba mít znalosti specifické pro danou kulturu a náboženství. Například pokud se na projektech sociálního zemědělství podílejí muslimové, je výhodné mít znalosti o islámské kultuře (např. Co znamená postní měsíc ramadán pro těžkou práci na poli?). Některé kultury zahrnují také antipatie vůči některým zvířatům. Ne každý uprchlík je však zároveň věřící člověk. Zásadní je vnímat člověka a nevytvářet stereotypy podle toho, zda je uprchlíkem.

Chování „jinak“ samozřejmě nemusí mít nic společného s kulturní odlišností, ale s pocity, se kterými se musí vysídlená osoba vyrovnat. Lidé, kteří rádi pracují s uprchlíky, si musí být vědomi dopadu útěku a ztráty v životě této cílové skupiny (Schneider, 2017). Mnoho uprchlíků se musí vyrovnávat se zármutkem a pocitem viny pozůstalých. Nevyhnutelně ztratili domov, přátele, práci a pocit normality. Mohou mít obavy o blaho přátel a rodiny nebo se obávají deportace.

„Měl velmi odlišné kulturní zázemí. A to pro mě byla také úplně nová oblast. Ve světě ovlivněném islámem máte úplně jiné role. A on měl například tuto roli prvorozeného. Prvorozený člověk má úplně jiné postavení. A celý jeho život byl ve velkém rozporu s tím, co děláme my tady. Pro něj to byl velký problém: Jak se mohu v této kultuře prosadit? Kde je moje identita? Jak se mohu s touto novou kulturou sžít, aniž bych zcela zpochybnil svou existenci? A aniž bych se za to styděl? [...] A bylo opravdu náročné se nejprve podívat na to, jakou kulturu si s sebou přináší a jak mohu této kultuře porozumět?“

Vzhledem k tomu, že uprchlíci pocházejí z různých zemí a mají různé kulturní a náboženské zázemí, neexistuje jednotné chápání genderových rolí. Genderové role se liší i v rámci jedné země a mohou záviset na rodinném zázemí, sociálním postavení atd. Ženy mohou dávat přednost spolupráci s farmářkami a sociálními pracovníci nebo nemusí mít možnost zapojit se do sociálního zemědělství kvůli péči o děti nebo jiným rodinným povinnostem.

Když se setkají různé kultury, je pravděpodobné, že budou mít rozdílné chápání a očekávání ohledně genderových rolí. Také zkušenosti s válkou, útekem a životem předtím, než se stali uprchlíky, se u různých pohlaví liší. Zejména ženy mohly čelit viktimizaci,

**Pochopení
genderových
rolí**

vykořisťování a sexuálnímu zneužívání, a to i po útěku (např. v uprchlických táborech) (Wigget, 2014), zatímco muži mohli být zapojeni do bojů

Nejdůležitější je nevytvářet si stereotypy na základě původu člověka. Nejlepší radou je být zvědavý a ptát se: Jak jste to dělali doma? Jste věřící člověk a jaké je vaše náboženství? Jak chápete genderové role?

„Gender přináší své výzvy, a to jak u mužů, tak u žen.“

„Pro některé muže jako podpůrné pracovnice by bylo obtížné přijímat pokyny nebo výzvy od ženy (tj. sociální pracovnice). Mnoho žen je v plodném věku, měly by doma malé děti, možná by kojily, manžel by je nemusel nutně převzít, aby ženu pustil, takže by je to vyřadilo. Ženy mají tendenci se lépe zapojovat do aktivit vedených ženami. Pokud bych přivedl ženu do projektu sociálního zemědělství a ona by měla strávit půl dne sama na farmě s mužem farmářem nebo případně s jiným mužem, její manžel by s něčím takovým nesouhlasil. Navíc by se od ženy očekávalo, že s dětmi po vyučování bude dělat 90 % domácích úkolů, vařit a uklízet, takže by prostě nebyla k dispozici. Je tam soubor dovedností a znalostí, které jsou takovým obrovským nevyužitým potenciálem, ale je tam patriarchální struktura, kterou bude potřeba překonat.“

„Zpočátku bylo pro něj obtížné pochopit naši kulturu. Všichni jsme tu jako jedna velká rodina. Dívky se k němu samozřejmě vrhly a objaly ho. A Ibrahim tam nejdřív stál jako stěna a přemýšlel: „Proč mě ty ženy objímají? Ale to se časem prostě změnilo. A pak to opravdu přijal úplně v pohodě a cítil se tu naprosto příjemně.“

Naučit se jazyk země, ve které uprchlík žije, je pro každého vysídlence jednou z hlavních výzev. Všechny projekty sociálního zemědělství, které byly dotazovány za účelem přípravy tohoto výukového materiálu, uváděly, že jazyková bariéra je výzvou, se kterou se musíte vypořádat. Pokud se projekt zaměřuje na zaměstnání a odbornou přípravu, je obzvláště důležité, aby lidé již měli určité znalosti nového jazyka.

Někteří uprchlíci nejsou zvyklí na výuku zaměřenou na učitele. Mohou být negramotní, nemohou navštěvovat formální jazykový kurz z právních nebo finančních důvodů nebo se ve škole obtížně soustředí kvůli problémům s duševním zdravím, které jsou u nuceně vysídlených osob velmi časté.

Ve všech těchto případech je sociální zemědělství dobrým způsobem, jak se zapojit do neformálního učení jazyků. Nový jazyk se učíte prací s jinými lidmi a interakcí s nimi. Neformální studium jazyků se hodně liší od navštěvování formálních jazykových kurzů. Zatímco jazykový kurz se zaměřuje na správné používání gramatiky, pro vysídleného člověka je důležitější sdělit obsah. Nová slova a výrazy si osvojuje v každodenních situacích. Některé skvělé nástroje podporují dobrovolníky v neformální výuce jazyka a komunikaci bez společného jazyka.

Jak se vypořádat s jazykovými bariérami?

Další literatura o výuce jazyků:

Školící moduly pro zahradníky o jazykovém vzdělávání jako nástroji integrace - Jak komunikovat se skupinami bez společného jazyka: <https://learning.ugain.eu/?lang=de> (v angličtině, němčině, švédštině a španělštině).

Tipy a triky pro komunikaci bez společného jazyka na farmě <https://bio-thueringen.de/publikationen/leitfaden-unbegleitete-minderjaehrige-fluechtlinge-in-der-sozialen-landwirtschaft/> (německý jazyk)

„Hodně jsme se orientovali i jazykově, protože někteří z nich vůbec neuměli německy a neuměli ani anglicky. A pak jsme se snažili pracovat s pomůckami. Všude jsme si napsali, jaké nářadí je k dispozici, a ve stovebním přívěsu jsme vyvěsili fráze, abychom se trochu domluvili.“

8.6 OTÁZKY K PROCVIČENÍ ZNALOSTI A NÁVRHY K DISKUSI/AKTIVITĚ

Na základě přečtené kapitoly zkuste odpovědět na následující otázky:

1. Jaké jsou konkrétní přínosy sociálního zemědělství pro uprchlíky? Vysvětlete prosím tři z nich podrobněji.
2. Jakým výzvám může sociální zemědělec čelit při práci s touto cílovou skupinou? A jaká řešení lze zvážit?
3. Práce ve skupinách: Přečtěte si příklady dobré praxe z textu a diskutujte o tom, jak mohou být tyto příklady inspirativní pro vaše další zaměření ve studiu nebo pro vaši praktickou činnost v oblasti zemědělství a/nebo sociální práce.

Poznávání cílové skupiny - praktický příklad z Univerzity aplikovaných věd v Kaunasu

Kauno Kolegija (Kaunas University of Applied Sciences, Litva) uspořádala v roce 2018 týdenní intenzivní kurz „Léčivá zeleň“ zaměřený na cílovou skupinu uprchlíků.

Některé z hlavních otázek položených během tohoto kurzu byly například: Léčivé zahrady? Co to je? Jaké kořenící bylinky by uprchlíci rádi pěstovali v Příjímáckém středisku pro uprchlíky v Rukle? Co znamená být uprchlíkem?

Hledání odpovědí na tyto a mnohé další otázky, práce v multidisciplinárních a mezinárodních skupinách připravujících projekty v oblasti Green Care byly

hlavními činnostmi. Studenti se účastnili přednášek, navštívili přijímací středisko pro uprchlíky v Rukle (Litva), vedli rozhovory s uprchlíky a zaměstnanci střediska a pracovali na výkresech oblastí. Závěrečné projekty byly prezentovány také v centru (Kaunas University of Applied Science, 2018).

ZDROJE

Annalinde. (2018, September 21). *Rückblick auf zwei Jahre ESF-Projekt „Interkultureller Garten“*. ANNALINDE-Leipzig. Retrieved July 18, 2022, from <https://annalinde-leipzig.de/de/blog/rueckblick-auf-zwei-jahre-esf-projekt-interkultureller-garten/>

Arbeitsgemeinschaft Bäuerliche Landwirtschaft. (2022, March). *Frieden schaffen, Ernährungssouveränität sichern, Lebensgrundlagen erhalten*. https://www.abl-ev.de/uploads/media/AbL_B%C3%A4uerliche_Solidarit%C3%A4t_mit_den_Menschen_in_der_Ukraine_M%C3%A4rz_2022_final.pdf

Cantat, C. (2019). *Conclusion: Civil Involvement in Refugee Protection—Reconfiguring Humanitarianism and Solidarity in Europe*. In M. Feischmidt (ed.), *Refugee Protection and Civil Society in Europe* (S. 379–399). Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-319-92741-1_14

Convention and Protocol Relating to the Status of Refugees. (1951).

Deutscher Bundestag. (2017, March). *Bericht über die Situation unbegleiteter ausländischer Minderjähriger in Deutschland (Drucksache 18/11540)*. Bundesanzeiger Verlag GmbH.

European Commission. (n.d.). *Overall figures of immigrants in European society*. Retrieved on 9. Mai 2022, from https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/promoting-our-european-way-life/statistics-migration-europe_en

Hemmer, C. (2018). *Geflüchtete in der Grün- und Landschaftspflege - Ein Beitrag zur Integration in Grüne Berufe*. In: G. Hein, T. Hövelmann, B. Linnemann, N. Menke, F. Wichert, & N. Wiersbinski (Eds.), *Naturschutz: einladend - sozial - integrativ. Angebote für Menschen mit Migrationshintergrund und Flüchtlinge* (pp. 70–78). Bundesamt für Naturschutz.

Kaunas University of Applied Science. (2018, April 26). *Healing gardens*. Retrieved July 18, 2022, from <https://www.kaunokolegija.lt/en/healing-gardens/>

King, A. (2022, February 17). *The off-grid farm sheltering displaced people - Solidarity Fields*. Huck. Retrieved on 11. Mai 2022, von <https://www.huckmag.com/perspectives/reportage-2/solidarity-fields-plataea-athens-refugee-solidarity/>

Schneider, C. (2017). *Unbegleitete minderjährige Flüchtlinge in der Sozialen Landwirtschaft. Ein Leitfaden für Landwirtschaft und Soziale Arbeit*. Thüringer Ökoherz e.V.

Schneider, C. S., Borghorst, V. B., Luft, M. L., Baumbach-Knopf, C. B., & Augsten, C. A. (2020). *Target Groups in Social Farming*. In *Social Farming in Higher Education - Teaching and learning material for university level courses* (S. 49–68). Thüringer Ökoherz e.V. <https://sofaredu.eu/textbook-for-direct-use-in-the-classrooms/>

Schweizer Bauernverband. (2018, August 8). *Gute Vorbereitung und regionale Vermittlung als Erfolgsfaktoren* [Press release]. <https://www.sbv-usp.ch/de/gute-vorbereitung-und-regionale-vermittlung-als-erfolgsfaktoren/>

Steffens, B. (2016). *Hilfe für traumatisierte Flüchtlinge – Frauen und Mädchen fliehen anders*. Zeitschrift für Alternative Kommunal Politik, 2, 32–33.

Turton, D. T. (2003, October). *Conceptualising Forced Migration*. Refugee Studies Centre. <https://www.rsc.ox.ac.uk/files/files-1/wp12-conceptualising-forced-migration-2003.pdf>

GLOBAL TRENDS FORCED DISPLACEMENT IN 2021. (2022, Juni). United Nations High Commissioner for Refugees.

Wigget, M. T. (2013, December). *Th forgotten voices of female refugees: An analysis of gender roles in the refugee society*. ProQuest LLC. <https://www.proquest.com/openview/8d-92cae157c4e68adc50479fdc89f170/1?pq-origsite=gscholar&cbl=18750>

9

LIDÉ S MENTÁLNÍM POSTIŽENÍM

Aisling Moroney

Co se v této kapitole naučíte

Po prostudování této kapitoly budou studenti schopni:

- Popsat, co je to mentální postižení a porozumět, jaké důsledky má stupeň závažnosti postižení na komunikaci a využití jazyka, základní dovednosti a jakou podporu potřebují tito lidé.
- Popsat přínos sociálního zemědělství pro tuto cílovou skupinu.
- Popsat celkový přístup a klíčové aktivity, které jsou při práci s touto cílovou skupinou v prostředí farmy nejúčinnější a nejpřínosnější.
- Popsat různé vzorce chování a zásadní výzvy při práci s touto cílovou skupinou a dále popsat osvědčené postupy při zvládání těchto výzev.

Poznámka: Tato kapitola obsahuje citace sociálních pracovníků, zemědělců a dalších odborníků z řad pomáhajících profesí, se kterými jsme vedli rozhovory během projektu SoFarTEAM (v letech 2021 a 2022). Jsou vyznačeny barevně a kurzívou.

9.1 OBECNÁ CHARAKTERISTIKA

Ačkoli neexistuje jednotná definice mentálního postižení, Světová zdravotnická organizace (WHO), Americká asociace pro mentální a vývojové poruchy i Diagnostický a statistický manuál duševních poruch (DSM-5) zahrnují do kritérií mentálního postižení jakékoliv **významné narušení obecných kognitivních funkcí, sociálních dovedností a adaptačního chování**. Postižení intelektu se **zjišťuje v průběhu vývoje** (tj. od dětství do dospívání), ale **má celoživotní důsledky na schopnosti i fungování a vývoj jedince v mnoha oblastech**. (Patel et al., 2018).

Těžké mentální postižení je charakterizováno jako stav a výkony člověka, které jsou o dvě nebo více standardní úrovně pod průměrem – a to na základě normovaných, individuálně zadávaných standardizovaných testů kognitivních a adaptivních funkcí. Diagnostická kritéria DSM-5 zahrnují deficity v intelektuálních funkcích, jako je uvažování, řešení problémů, plánování, abstraktní myšlení, úsudek, akademické učení a učení se ze zkušenosti. Deficity v adaptačních funkcích mezitím ovlivňují komunikaci, sociální zapojení a nezávislé životní aktivity. Vývojové postižení má za následek podstatné funkční omezení ve třech nebo více oblastech hlavních životních aktivit, včetně sebeobsluhy, receptivní a expresivní řeči, učení, mobility, sebeřízení, schopnosti samostatného života a ekonomické soběstačnosti.

U osob s mentálním postižením se často současně vyskytují některé duševní, neurovývojové, zdravotní a fyzické poruchy, včetně dětské mozkové obrny, epilepsie, ADHD, poruchy autistického spektra, deprese a úzkostných poruch. Zvláště rozšířená a závažná je **duální diagnóza (DD)**, která označuje souběh mentálního postižení (ID) a psychiatrické poruchy. Psychiatrickými poruchami trpí přibližně 19 % obecné populace, u osob s ID je prevalence dvojnásobná (přibližně 40 %). V případě duální diagnózy může být dopad na jedince, jeho rodinu, pečovatele a služby, které je podporují, značný. (Werner & Stawski 2012). Řada studií také zjistila, že ačkoli se průměrná délka života osob s mentálním postižením v posledních desetiletích výrazně prodloužila, celkově mají **horší zdravotní stav, větší zdravotní potřeby a kratší život než běžná populace**. Mezi nejvýznamnější další zdravotní problémy spojené s mentálním postižením (z nichž mnohé mají přímý význam pro podporu poskytovanou těmto lidem jako skupině klientů v sociálních zařízeních), patří podstatně vyšší výskyt epilepsie než v běžné populaci, velmi vysoký výskyt zraťových a hematologických poruch, vyšší pravděpodobnost podvážy nebo obezity a špatného stravování, nízká úroveň fyzické aktivity, zdatnosti a obratnosti, vyšší výskyt cukrovky a kardiovaskulárních onemocnění a vysoký výskyt gastrointestinálních problémů.

Posouzení závažnosti mentálního postižení se obvykle provádí pomocí standardizovaných testů v kombinaci s klinickými nálezy a úsudkem odborníka. Obecně se má za to, že existují čtyři úrovně závažnosti, které jsou popsány v tabulce 10.1 níže, převzaté z Patel et. al (2018). Jak si lze představit, povědomí o těchto úrovních závažnosti a jejich pochopení je zcela zásadní pro všechny, kdo se snaží o podporu sociálního zemědělství. Úroveň závažnosti bude mít dopad na faktory, jako je například fyzická schopnost účastníků zapojit se do aktivit, schopnost porozumět instrukcím, jemná a/nebo hrubá motorika, sociální dovednosti a schopnost komunikovat. Na prvním místě je to také podpora, kterou budou potřebovat k aktivní účasti a k maximalizaci přínosů, které jim sociální zemědělství přináší.

Stupeň závažnosti mentálního postižení bude mít významný dopad na druh podpory potřebné k aktivní účasti na sociálním hospodaření

Jednocení nemusí být pro lidi s mentálním postižením vždy jednoduché.

Zdroj: Eliška Hudcová

Tabulka 18: Úrovně závažnosti mentálního postižení a související dopady

Závažnost	Komunikace a jazyk	Základní dovednosti	Potřebná podpora
Lehké	Obtíže při osvojování a chápání složitých jazykových pojmů a nízké studijní schopnosti. Schopnost provádět jednoduchou násobilku/dělení; psát jednoduchá písmena, seznamy atd.	Většina zvládne základní úkony domácí péče. Jsou schopni vyplnit základní žádost o zaměstnání; mají základní samostatné pracovní dovednosti (přijít včas, zůstat u úkolu, komunikovat se spolupracovníky); používají dopravní prostředky.	Podpora podle potřeby, epizodická nebo krátkodobá. S vhodnou podporou mohou v dospělosti dosáhnout relativně samostatného života a zaměstnání.
Střední	Jazyk a schopnost osvojit si akademické dovednosti středně postižených osob se liší, ale obecně se omezují na základní dovednosti. Schopnosti zahrnují: čtení slov zrakem; opsání adresy z vizitky do žádosti o zaměstnání; přiřazení napsaného čísla k počtu předmětů.	Někteří lidé z této skupiny mohou zvládnout základní sebeobsluhu a domácí činnosti. Mezi tyto schopnosti patří: určitá samostatnost v péči o sebe; úklid domácnosti pod dohledem nebo s nápovědou; příprava jídla, pracovní dovednosti, které se naučí díky velkému počtu opakování; používání veřejné dopravy s nějakou mírou pomoci.	Většina z těchto lidí potřebuje soustavnou podporu, aby v dospělosti dosáhla samostatného života a zaměstnání.
Těžké	Velmi omezené jazykové schopnosti i schopnost osvojit si akademické dovednosti.	Lidé z této skupiny mohou mít motorické poruchy. Vyžadují každodenní podporu a dohled. Někteří mohou získat základní dovednosti v oblasti sebeobsluhy díky intenzivnímu výcviku.	Pravidelná, soustavná a celoživotní podpora při školních, pracovních nebo domácích aktivitách. Závislost na péči.
Hluboké	Velmi omezené komunikační schopnosti. Schopnost osvojit si akademické dovednosti je omezena na základní konkrétní dovednosti.	Tito lidé mohou mít také motorické a smyslové postižení. Vyžadují každodenní podporu a dohled.	Intenzivní podpora ve všech prostředích je nutná. Omezení v sebeobsluze, kontinenci, komunikaci a mobilitě; může být nutná úplná péče nebo ošetrovatelská péče. Tito lidé jsou odkázáni na péči.

9.2 PŘÍNOSY SOCIÁLNÍHO ZEMĚDĚLSTVÍ PRO OSOBY S MENTÁLNÍM POSTIŽENÍM

Stejně obecné výhody sociálního zemědělství, které byly zjištěny u všech cílových skupin, platí i pro osoby s mentálním postižením, avšak následující výhody jsou obzvláště důležité a pozoruhodné.

a) Osobnostní i dovednostní rozvoj

V souvislosti se sociálními farmami a lidmi s mentálním postižením hovoří Elings (2012) o farmách jako o místech, kde jsou klienti zapojeni na základě svého potenciálu, zatímco Rotheram et al. (2017) hovoří o sociálních farmách jako o prostoru, kde se rozvíjí schopnosti. Dovednosti získané v rámci sociálního farmaření jsou ve své podstatě praktické a cenné a umožňují účastníkům získat větší jistotu v sebe sama, která vyplývá z učení

Farmy jsou prostorem pro rozvoj schopností, kde se objevují, osvojují a rozvíjejí dovednosti.

a uplatňování těchto dovedností, což přináší pocit sebedůvěry a cílevědomosti (Elsej, 2016; Pedersen et al. 2012). Kaley et al. (2018) uvádějí několik pozoruhodných postřehů o stylu učení na typické sociální farmě. Ve své studii pozorovali, že zapojení do aktivit na farmě povzbuzuje účastníky k tomu, aby pohybovali svým tělem novými (různými) způsoby, a naznačují, že provádění rytmických nebo opakujících se pohybů, jako je kopání, pletí nebo skládání klád, pomáhá účastníkům tyto dovednosti ztělesnit a udržet. Popisují to jako „učení se pohybem“ spíše než slovní instrukcí, což je pro osoby s mentálním postižením vnímáno jako obzvláště důležité a cenné. Tito lidé totiž často dávají přednost venkovním formám učení, jež jim umožňují uchovat si získané znalosti a dovednosti, ve srovnání s učením v tradičním školním prostředí.

Pedersen et al. (2016) poznamenávají, že ve srovnání s mnoha jinými možnostmi pracovních zkušeností, na farmě existuje obrovská variabilita úkolů, které zde lze vykonávat, což umožňuje neustálé přizpůsobování a flexibilitu. Studie Lancu et al. (2014) a Pedersen et al. (2016) poukazují na mnohočetné možnosti, které průměrná farma poskytuje, aby si člověk mohl vybrat a přepínat mezi činnostmi podle zájmů, úrovně fungování, nálady v daný den atd. Jak poznamenávají Rotherham et al. (2017), to umožňuje klientům s různými intelektuálními a fyzickými schopnostmi uplatňovat volbu, nezávislost, dosáhnout mistrovství a samostatnosti, což účastníci jejich studie spojovali s fenoménem wellbeing. Tyto faktory přispěly k osobnímu rozvoji, protože lidé s mentálním postižením si uvědomili své schopnosti a bylo zřejmé, že možnost převzít odpovědnost za úkoly je pro ně důležitá. Jak poznamenávají Kaley et al. (2018), s postupem času mohou účastníci programů na farmách také začít zdokonalovat dovednosti, které se naučili, a ztělesňovat ty činnosti, které preferovali nebo v nichž byli obzvláště dobří. V kontextu sociálního zemědělství existuje také velký prostor pro samostatnou činnost některých účastníků. Účastníci studie Rotherham et al. z roku 2017 vyjádřili pocit úspěchu a sebedůvěry poté, co jim bylo umožněno samostatně plnit úkoly.

Účastník programu na farmě sbírá rajčata

Zdroj: Social Farming Ireland

b) Sociální vazby a přátelství

Řada studií (Gilmore a Cuskelly, 2014; Rotherham et al., 2017; Kaley et al., 2018) naznačuje, že sociální sítě lidí s mentálním postižením jsou často omezené, a že v každodenním životě často zažívají osamělost a sociální, prostorové a kulturní vyloučení. Jednoduše řečeno, pobyt na sociální farmě okamžitě rozšiřuje sociální síť účastníků s mentálním postižením, protože se setkávají s farmářem/rodinou na farmě, dalšími účastníky a dalšími lidmi, kteří mohou být na farmě, jako jsou ostatní pracovníci farmy, veterinář, sousedé atd (Elings, 2012). Vytváří se tak místní komunita lidí, s nimiž se účastníci mohou přirozeně setkávat a povídat si i mimo farmu, například na místních fotbalových zápasech nebo na trhu (Elings, 2004). Na poněkud hlubší úrovni mohou sociální farmy poskytovat (jak naznačují studie Rotherhama et al. i Kaleyho) prostředí, v němž mohou lidé s mentálním postižením navázat smysluplné vztahy a skutečná přátelství. Kaley et al. (2018) poukazují na to, že někteří z účastníků, kteří se zúčastnili jejich studie, uvedli, že jim sociální farmy pomohly navázat přátelství, a někteří dokonce začali trávit čas s přáteli, které získali na farmách, při jiných činnostech, jako je návštěva kina, hospody nebo místních fotbalových zápasů. Sociální zemědělství v těchto případech poskytlo účastníkům nové příležitosti k navázání smysluplných vztahů, což bylo popsáno jako významný dopad na životní pohodu a jako usnadnění pocitu sounáležitosti a sociálního začlenění.

Sociální propojení je srdcem a duší sociálního zemědělství.

„Nebo si navzájem povídají o svých oblíbených filmech. Klienti si také navzájem vyprávějí o svých problémech. To je důležité. Je to centrum života a není to jen práce. Je to víc než práce.“

„Důležitou součástí dne je společné jídlo, pokud možno venku. Pokaždé, když sem lidé přišli, měli jsme hudební sezení se zpěvem a já jsem hrál na kytaru.“

Další důležitou složkou sociálního zemědělství je skupinový charakter aktivit a příležitosti, díky nimž dochází k vytváření vazeb a vztahů mezi členy skupiny. Lidé vnímají komunitu v širším smyslu; sociální farmy jsou tím, co Rotherham et al. (2017) označují jako integrační prostor. Z jejich studie mezi účastníky sociálního zemědělství s mentálním postižením vyplynulo, že sociální farmy jsou kolektivním prostorem sociálního začlenění, který, ačkoli stojí mimo hlavní proud, poskytuje alternativní kolektivní prostor. Tato myšlenka komunity se ukázala jako vysoce ceněný aspekt také u uživatelů služeb ve studii Di Iacova a O'Connora (2009); zde uživatelé služeb uvedli, že se ve skupině cítí bezpečně a jako doma, a že jsou přijímáni takoví, jací jsou. Rotherham et al. (2017) také poznamenali, že tato „práce vedle sebe“ snižuje sociální bariéry, které obvykle ovlivňují schopnost lidí s mentálním postižením zapojit se do společnosti a každodenních aktivit.

„Velmi důležitý je aspekt širší komunity. Neustále k nám budou volat sousedé. Na farmě se mnou pracuje jeden místní člověk a já vždycky dbám na to, aby tam byl, když přijedou kluci. Vždycky se zeptá Vala [účastníka, který sem chodí už dlouho]: „Co si o tom myslíš, Vale?“, i když ví, že mu nemůže odpovědět, protože nemluví. Ale komunikují spolu prostřednictvím zemědělství a není to vůbec žádný problém.“

V tomto kontextu má zvláštní význam podpora lidí žijících v ústavech nebo v zařízeních s pečovatelskou službou, aby mohli odejít „ven“ na běžné nebo komerčnější farmy. Tam budou mít možnost vést samostatný pracovní život, setkat se s novou skupinou lidí a růst a rozvíjet se jako lidé odděleně od lidí, se kterými žijí nebo které již znají.

c) Propojení s přírodou

Loue et al. (2014) zmiňují přínosy spojené s přímým pozorováním a propojením s biologickými cykly, jako jsou cykly růstu rostlin. Pedersen et al. (2016) uvádějí, že v diskusích s účastníky se objevují témata jako nadšení z procesu růstu a jeho uvědomování si v průběhu všech ročních období. Řada dalších studií odkazuje na pozitivní přínosy péče o rostliny, čímž přispívají k produkci něčeho přímo a pozorovatelného (Iancu et al., 2014; Blood a Cacciatore, 2014). Jeden z účastníků studie Iancu et al. (2014) například popsal, jak na něj zapůsobilo, když viděl, že stromy, které prořezával, v důsledku jeho péče plodily. Kaley et al (2018) zjistili, že u účastníků s mentálním postižením pomáhalo trávení času se zvířaty na farmě. Obzvláště dotýkání se jich, jejich krmení a obecně péče o ně některým lidem dopomohlo cítit se klidněji nebo méně úzkostně a poskytovalo jim pocit jistoty, stability a bezpečí. To vše i díky rutinním činnostem, které taková péče vyžaduje. Skutečnost, že zvířata nijak nesoudí a nejsou schopná vnímat lidi jako odlišné nebo „méněcenné“, může být pro lidi s mentálním postižením také nesmírně pozitivní zkušeností.

Farma poskytuje živé a velmi reálné přírodní prostředí

„Jsou chvíle, kdy se dívám na A [účastníka] a říkám si, co to vidí? Myslím, že vidí věci, které já nevidím. Příroda je kolem něj, příroda si s ním povídá a on na ni reaguje. Myslím, že lidé, kteří ke mně přicházejí, jsou s přírodními živly propojeni více než my.“

Účastník se těší z pohledů a z vůní rostlin

Zdroj: Social Farming Ireland

d) Smysluplné činnosti

Řada studií hovoří o tom, že sociální zemědělství poskytuje ze své podstaty naplňující úkoly, které účastníky zcela zaměstnají (Hassink et al., 2010, Gorman, 2019). Bock a Oosting (2010) se domnívají, že skutečná práce vykonávaná na farmách může být pro účastníky důležitým zdrojem hodnot. Péče o životní prostředí, rostliny a zvířata, které jsou neodmyslitelně spjaty s činnostmi na sociálních farmách, poskytují účastníkům příležitost cítit, že jsou potřební, že vykonávají odpovědnou a společensky hodnotnou práci a že s tím, co dělají, je spojen konkrétní výsledek (Gorman, 2019; Pedersen et al., 2012).

„Smysluplná práce je velmi důležitá. To je věc, která má skutečný přínos, což mnoho lidí nezažívá. Lidé mohou mít aktivní život i mimo služby, které využívají, ale ze skutečná a smysluplné práce se dá tolik vytěžit! Lidé vidí důsledky toho, co dělají, vidí konečný výsledek. Něco jako krmení zvířat, která potřebují jíst, a účastníci s tím pomáhají.“

„Asi nejvíce si naši klienti cení toho, že si zde mohou vypěstovat vlastní zeleninu nebo cokoli jiného, co přímo spotřebují. Nebo jde o situace, kdy si produkty odnesou na oddělení a pochlubí se jimi, ať už personálu nebo ostatním klientům. To je asi jeden z největších přínosů, který v této souvislosti vidíme, a vidíme jednoznačnou zpětnou vazbu od klientů ve smyslu různých pozitivních emočních projevů.“

Ačkoli sociální farmy obvykle neposkytují účastníkům placené zaměstnání, často samotné činnosti označují jako „práci“ nebo „zaměstnání“ (Rotherham et al., 2017). Jak poznamenávají Kaley et al. (2018), pravidelně vykonávané úkoly a opakující se rutina na farmě dávaly účastníkům jejich studie svobodu nacházet se v identitě pracovníků na farmě, aniž by se obávali diskriminace nebo nežádoucího dohledu. Výsledky studie Rotherham et al. naznačují, že pro většinu účastníků poskytují sociální farmy bezpečný a chráněný pracovní prostor, kde jsou lidé s poruchou učení oceňováni jako součást týmu farmy. Je to prostor, kde účastníci mohou najít seberealizaci ve své práci a bez rizika vyloučení nebo pocitu méněcennosti. Účastníci studie mohli rozvíjet své dovednosti a schopnosti v bezpečném prostředí, kde se cítili přijati a pochopeni. Zdá se, že podíl na pěstování potravin (tedy jednoho z důležitých aspektů našich životů), je pro lidi s mentálním postižením obzvláště důležitý.

„Můžete se podívat, čeho jste dosáhli. Můžete se podívat na brázdou v poli a říct, že jsme to dnes dokázali. Neopomenou ani kousek – vědí, kde stáli a co udělali. Podílíme se na produkci jídla a to je to, co musíme udělat. To je zásadní.“

Zejména pro muže s mentálním postižením může být druh činností, které jsou k dispozici na sociálních farmách přitažlivější (převažuje zde fyzická práce), než standardní aktivity v denních centrech. Sociální zemědělství poskytuje skutečnou příležitost vykonávat práci, která je vnímána jako „mužská“, a kterou vykonávají jejich mužští vrstevníci. Stejně tak výzkum mezi mužskými účastníky s mentálním postižením v Irsku (SoFI, 2019) zjistil, že důležitým rozměrem sociálního farmaření je možnost trávit čas a pracovat po boku jiných mužů, zejména v případech, kdy je sociálním farmářem muž.

Sociální zemědělství může být v porovnání s některými dalšími nabízenými sociálními službami obzvláště přitažlivé pro muže.

e) Zlepšení fyzického zdraví a životní pohody (wellbeing)

Fyzická nečinnost je jedním z klíčových faktorů životního stylu, který způsobuje špatný zdravotní stav a zvýšené riziko chronických onemocnění u osob s mentálním postižením (Emerson a Baines, 2011). Jak uvádí Kaley et al. (2018), sociální zemědělství zapojuje účastníky do řady činností, které mají potenciál zlepšit nebo posílit fyzické zdraví a pohodu. Autoři naznačují, že činnosti, jako je krmení a péče o zvířata, údržba, práce na zahradě atd. vyžadují větší fyzickou námahu než aktivity nabízené v běžných denních centrech. V průběhu jejich pobytu na farmě se tak zlepšuje kondice, obratnost a síla účastníků. Někteří účastníci studie Kaley et al. z roku 2018 uváděli, že se cítí zdatnější a silnější, a že jsou schopni v každodenním životě vykonávat aktivity, jako je chůze či jízda na kole, což ukazuje, jak aktivity v rámci zemědělství mohou přinášet zdravotní benefity i mimo prostředí farmy.

Sociální farmy poskytují příležitosti ke cvičení, aniž byste si toho všimli!

Práce se senem na farmě

Zdroj: Social Farming Ireland

“Je to dobrá příležitost k pohybu. Do části farmy, kde jsou kozy to je 10 minut chůze. Ale lidé jsou zvyklí na velmi sedavý život. Tak to musíte brát s nadhledem. Prostě je to dobrá příležitost, jak se protáhnout.”

9.3 SOCIÁLNÍ ZEMĚDĚLSTVÍ V PRAXI PRO OSOBY S MENTÁLNÍM POSTIŽENÍM

9.3.1 Stávající služby podporující tuto cílovou skupinu

Ve většině zemí došlo v posledních třiceti letech k výraznému posunu v myšlení a v pojetí veřejné politiky v oblasti zdravotních postižení, což následně ovlivnilo poskytování služeb. Tento posun lze obecně charakterizovat jako přechod od lékařského modelu poskytování služeb k sociálnímu modelu, jehož cílem je větší zaměření na člověka, inkluzivní přístup a přístup založený na komunitě. Tento posun je podpořen řadou plánů a konkrétních přístupů na mezinárodní i národní úrovni. Nové přístupy odrážejí měnící se očekávání společnosti a nastavují postupy, které by tato očekávání naplnily. Mezi hlavní hybné síly tohoto procesu patří normalizační hnutí iniciované Wolfensbergerem v 70. letech 20. století, které tvrdilo, že lidé se zdravotním postižením mají právo a možnost žít svůj život co nejlépe normálně v komunitním, běžném prostředí. Dalším důležitým dokumentem je Úmluva OSN o právech osob se zdravotním postižením (2006), která potvrdila právo každého člověka se zdravotním postižením na sebeurčení, autonomii, rovnost a důstojnost.

Výše zmíněný posun ve veřejné politice a stále častěji i v praxi je také vyvolán širšími společenskými a kulturními iniciativami bojujícími za změnu. Dále hrají roli i zvýšená očekávání ohledně kvality života osob se zdravotním postižením a stále častěji i požadavky samotných osob se zdravotním postižením a jejich rodinných příslušníků/zástupců na větší samostatnost, nezávislost a možnost volby. Se sociálním modelem péče souvisí zvýšený důraz (zejména u osob s poruchou autistického spektra) na neurodiverzní model péče, kde je vývojové postižení přijímáno jako cenná součást lidské neurologické rozmanitosti. Nový přístup je výzvou pro stávající pohled na neurologickou diverzitu jako na inherentně patologickou. V současné době se má za to, že neurologické odlišnosti by měly být uznávány a respektovány. Dále, že podpůrné systémy (jako jsou služby zaměřené na inkluzi, přizpůsobení, komunikační a asistenční technologie, pracovní výcvik a podpora samostatného života) by měly umožnit těm, kdo jsou neurologicky divergentní, žít svůj život takový, jaký je, a ne vyhovovat pomyslnému ideálu.

V rámci tohoto obecně pozitivního vývoje, pokud jde o práva osob s mentálním postižením na sebeurčení, autonomii, rovnost a na plnohodnotný a „normální“ život, rovněž existují značné rozdíly v pokroku. To se týká především uvedení práv osob s mentálním postižením do praxe a souvisí to také se změnou způsobu poskytování služeb. Jak uvádí Patel et al. (2018), prostředí, v němž jsou služby osobám s mentálním postižením poskytovány, náklady na péči o osoby s mentálním postižením a způsob financování služeb a zdravotní péče se v jednotlivých zemích liší kvůli rozdílům v systémech zdravotní péče. To platí i pro rozpočty na zdravotní péči. Rozsah podpory, která je v současné době k dispozici, se liší jak v jednotlivých zemích, tak v míře, v jaké lze říci, že plně uspokojuje potřeby osob s postižením. Klíčovými aktéry při poskytování služeb lidem s mentálním postižením jsou stát, nevládní organizace, charitativní organizace pracující s lidmi s mentálním postižením, skupiny obhájců práv, rodiny atd., přičemž relativní význam jednotlivých aktérů se v jednotlivých zemích/kulturách liší. Druhy podpory dostupné lidem s mentálním postižením jsou popsány v rámečku 10.1. Lidé mohou mít přístup k podpo-

Při přechodu od medicínského k sociálnějším pohledu na zdravotní postižení došlo k pozitivnímu, i když nerovnoměrnému pokroku. Sociální zemědělství je součástí tohoto procesu

ře sociálního zemědělství v rámci mnoha z těchto možností, ačkoli **nejčastější uživatelé služeb a nabídek programů v rámci sociálního zemědělství (jedná se tedy o situace, kdy osoba odchází „ven“ na sociální farmu), jsou lidé v rámci denních služeb, dále pobytových služeb a také lidé využívající svůj vlastní individuální rozpočet.** V Nizozemsku se některé z těchto sociálních nebo pečovatelských farem skutečně staly zavedenými mini zdravotnickými zařízeními. Některé sociální farmy jsou v podstatě jakousi chráněnou dílnou; to může být případ zejména Německa. Některá ústavní nebo komunitní zařízení pro lidi s mentálním postižením mohou klást zemědělství, pěstování atd. za jádro své činnosti, takže lidé přistupují k sociálnímu zemědělství jako ke každodenní součásti svého života v místě, kde žijí a pracují.

Typy péče/podpory dostupné lidem s mentálním postižením

- Neformální péče a podpora, která pochází převážně z rodinné struktury. To je zvláště běžné v některých postkomunistických zemích střední a východní Evropy.
- Péče a podpora v rámci institucionálního/kongregovaného prostředí s různou mírou možností nezávislosti, podpory a aktivit zaměřených na osobu atd. Nedávná zpráva o tomto přechodu z ústavního do komunitního prostředí ve 27 členských státech EU (Šiška & Beadle-Brown, 2020) uvádí, že v mnoha zemích osoby s mentálním postižením a komplexními potřebami s největší pravděpodobností stále žijí v ústavním nebo kongregovaném prostředí.
- Rezidenční podpora, ale v rámci dekongregovaného prostředí buď zcela samostatně, nebo častěji, sdílením domu s malým počtem dalších osob s mentálním postižením v běžné komunitě. Tento přístup se v Irsku v posledním desetiletí prosazuje intenzivně, i když nerovnoměrně.
- Chráněné dílny, včetně tradičních chráněných dílen, které jsou dlouhodobým stálým pracovištěm pro osoby, jimž jejich postižení brání ve vstupu na otevřený trh práce, a přechodných chráněných dílen, jejichž cílem je poskytnout osobám s postižením podporu a dovednosti potřebné k přístupu k zaměstnání mimo chráněné dílny.
- Podporované zaměstnávání, kde jsou zaměstnavatelé dotováni, aby poskytli zaměstnání lidem s mentálním postižením.
- Denní služby mimo pobytová zařízení, které poskytují uživatelům služeb řadu podpor, včetně vzdělávání a odborné přípravy, podpory dobrovolnické práce nebo podporovaného zaměstnávání, příležitostí ke společenskému životu, možností zapojit se do komunitních aktivit atd.
- Služby osobní asistence, které mohou usnadnit samostatný život doma a pomoci při činnostech každodenního života, na pracovišti nebo při vzdělávání. Tyto služby mohou být poskytovány ve vlastním domově nebo v domově

rodiny. Za špičku v tomto typu podpory jsou považovány USA, Velká Británie, Dánsko, Norsko a Švédsko.

- V souvislosti s výše uvedeným je v některých zemích stále běžnější přidělování individuálních rozpočtů osobám se zdravotním postižením, které umožňují, aby si osoba sama vybrala (s podporou), které aktivity, podpory atd. chce využívat.

9.3.2 Činnosti, které mají pro tuto cílovou skupinu zvláštní význam a hodnotu

Ke každé osobě s mentálním postižením, stejně jako ke každému účastníkovi sociálního zemědělství je třeba přistupovat jako k individualitě s vlastním souborem dovedností, zájmů, silných stránek, problémů i slabých stránek. Jak je uvedeno v části 9.1, závažnost mentálního postižení bude mít také významný dopad na fyzickou kapacitu, úroveň potřebné podpory, schopnost porozumět pokynům, jemnou a/nebo hrubou motoriku, sociální dovednosti a schopnost komunikovat. Míra postižení má taktéž vliv na úroveň podpory potřebné k účasti na programech v rámci sociálního zemědělství. Stejně jako u jiných skupin, které se zapojují do sociálního zemědělství, by počáteční fáze pobytu na farmě měly zahrnovat proces zjišťování, jak pro člověka účastnícího se programů na farmě, tak pro farmáře/personál. Jde o to, aby obě strany zjistili, jaké jsou preference, dovednosti, zájmy a problémy účastníka. Výzkumy mezi sociálními farmáři a lidmi pracujícími s lidmi s mentálním postižením, kteří využívají podpory sociálního zemědělství naznačují, že celkově by činnost na sociální farmě měla zahrnovat podnětnou kombinaci činností, která vyvažuje potřeby účastníků a potřeby farmy. Podnětná kombinace činností rozvíjející člověka s mentálním postižením by měla mít přednost před potřebami farmy.

Everyone who comes to a social farm is first and foremost an individual and should be treated as such

a) Běžné – a smysluplné – práce na farmě

Základní a nezbytné práce na farmě (jinými slovy věci, které je třeba udělat), by měly tvořit jádro času stráveného na farmě: kontrola hospodářských zvířat, krmení zvířat, pleť, setí, sklizeň, zametání, úklid atd. Na farmě není třeba činnosti vymýšlet, jsou ze své podstaty smysluplné a užitečné. Jak bylo uvedeno v oddíle 9.2 výše, pocit, že člověk přispívá k potřebné práci, je cenný při budování sebeúcty a sebedůvěry a dává lidem pocit hrdosti, smysluplnosti a účelnosti.

„Každý den začínáme základními zemědělskými pracemi, kontrolou zásob a podobně, ale pak už záleží na tom, co si člověk vybere. Je dobré, že každý pochopí, že jsou věci, které je třeba udělat, a pak můžeme pokračovat.“

„[...] mít pracovní den. Odejdete ze zázemí farmy brzy ráno, děláte svou práci až do poměrně pozdních hodin [...] pak si máte co říct.“

„Pro klienty je práce na pečovatelské farmě podílením se na něčem větším. Všechno, co dělají, má smysl. Díky tomu se cítí důležití, užiteční a potřební.“

I v tomto případě lze „běžnou“ nebo komerční farmu odlišit od více institucionalizované pečovatelské farmy tím, že poskytuje pravděpodobně autentičtější a smysluplnější zkušenost, než farma, která se soustředí především na komerční záležitosti, kterou je třeba zvládnout.

„Když jsme si farmu pronajali, museli jsme ještě všechno zařídit. Pak jsme se vědomě rozhodli stát se skutečnou zemědělskou společností, protože to považujeme za důležité. Práce, která z toho vyplývá, dává lidem pocit potřeby, každý cítí důležitost a význam práce. Chceme být pro lidi smysluplní.“

b) Činnosti s jasnými výstupy/výsledky

Chceme-li při práci s touto cílovou skupinou pracovat na budování pocitu úspěchu a také na motivaci účastníků, pak mezi velmi důležité aktivity patří především ty, které mají jednoznačný viditelný výstup.

„Vše, co se týká sklizně, obvykle funguje velmi dobře. Vždycky mi to přijde krásné. Protože práce, kterou si předem dáte, je vidět na hotovém produktu, který je sklizený, leží v krabici a váží se. Třídění, vážení, sklizeň, transporty, to jsou věci, ke kterým je opravdu velmi snadné motivovat. To je zábava pro každého. Můžete vidět, co jste udělali. To jsou věci, které fungují velmi dobře.“

„Myslím, že rádi vidí výsledky své práce. Například P seká kopřivy kosou a pak se chlubí, kolik kopřiv posekal, a má ze své práce radost. Vidět výsledky své práce je v jejich případě nesmírně důležité, protože se často považují za méněcenné nebo dokonce bezcenné.“

„Sekání trávy, či jakákoli jiná práce se sekáním. Obecně práce, u které je opravdu vidět, že jste něco udělali. Tedy jasně viditelná záležitost, kdy si řeknete: „Aha, tady jsem skončil a jsem spokojený. Tenhle záhon jsem dodělal. Nebo: „Tenhle kousek jsem sklídl“. Nebo „tenhle strom jsem sklídl“ nebo něco podobného.“

c) Činnosti, které na sebe navazují

Kromě samostatných zemědělských úkolů je důležité vytvořit řetězec propojených činností a upozornit na tyto souvislosti. Účastníci například zasejí semena, vyplejí plevel a starají se o zeleninu, sklídí zeleninu, poté ji pomáhají uvařit v kuchyni a nakonec zeleninu snědí. Zapojují se do celého cyklu a přispívají k němu způsobem, který by bylo obtížné zopakovat v jiném prostředí.

d) Skutečný přístup ke zvířatům a přírodě

Pro mnoho účastníků sociálního zemědělství z této cílové skupiny může být skutečná a blízká interakce a péče o zvířata či přírodní prostředí jedním z nejdůležitějších a nejcennějších aspektů jejich pobytu na farmě. I proto by měla být umožněna a podporována, pokud je to možné. Někteří účastníci budou mít ze zvířat obavy a strach, ale sociální zemědělství může v mnoha případech poskytnout prostor a místo, kde je lze rozptýlit a jemně překonat. Je velmi běžné, že se lidé během několika týdnů přestanou bát například kuřat a klidně si je vezmou do rukou či do náručí.

„Kůň byl mezi našimi klienty velmi oblíbený. Byla to skutečně jakási terapie. Měli jsme klientku, která se zahřívala, když se opírala o koně. Jejich teplota je opravdu vysoká.“

„Pořízení zvířat (slepice, králíci) se zvažuje jak z důvodu prospěšnosti, tak z důvodu, že někteří klienti mají zvířata rádi. Uklidňuje je, když jsou v jejich přítomnosti, když se s nimi například mazlí.“

„Je třeba věnovat čas a prostor v průběhu dne, abyste mohli jen tak, být s přírodou.“

Účastníci programu s kuřetem

Zdroj: Social Farming Ireland

e) Činnosti, které umožňují pozitivní podstupování rizika

Je běžné, že každodenní život lidí s mentálním postižením je typický tím, že se minimalizuje riziko, je zde přítomný a paternalismus, ať už v jejich vlastní rodině nebo v prostředí služeb. Naproti tomu živé prostředí farmy je prostředím, kde by lidé měli být podporováni v tom, aby mohli do určité míry riskovat, a tak rozšiřovat své možnosti pozitivním způsobem na odpovídající úrovni. Stejně tak je cenný pocit svobody a prostoru, který může prostředí farmy poskytovat v porovnání s některými jinými, více institucionálními nebo klinickými prostředími.

„Hlavně rádi chodí do lesa a pracují tam... V lese se jim také líbí, protože je tam plno akce, často tam pálíme větve, a to je baví. No, hlavně naši klienti mužského pohlaví. Sazení stromků je moc nebaví, ale ostatní lesní práce ano.“

„Potřebují práci venku, pohyb. Nechtějí sedět v místnosti a dělat pořádku samou práci týdně a měsíce. Chtějí mít změnu.“

S tím souvisí možnost, kterou může sociální zemědělství poskytnout lidem, kteří mají o stroje zvláštní zájem.

„Stroje jsou důležité, protože každý rád využívá co nejvíce techniky... Většina klientů ráda pracuje se stroji. Chtějí být díky tomu také trochu v centru dění. ‚Umím zacházet s technikou‘. To je velmi důležité. ‚Umím už dělat s více věcmi než ostatní. Já jsem ten, kdo zvládne sekačku, motorovou pilu, řetězovou pilu, nebo dokonce traktor či náš travní traktůrek. Nebo jsem to alespoň já, kdo na něm sedí.‘ To je důležité. Stroje jsou důležité.“

Na problém vyvážení potřeby bezpečnosti a potřeby umožnit lidem co nejplnější prožitek života na farmě poukazuje tento úryvek z pozorování, které provedl výzkumník na sociální farmě v Irsku:

“Tito sociální zemědělci velmi dbají na bezpečnost a jedním z jejich hlavních kritérií úspěšnosti dne je, aby se všichni vrátili domů v pořádku a bez zranění. Jeden den například probíhala mezi farmáři diskuse o tom, zda nebude po dešti na farmě příliš kluzko, a bylo jasné, že se téměř vždy rozhodnou pro opatrnost. To je sice důležité, ale je třeba najít rovnováhu a také to, aby lidé (a zejména lidé s mentálním postižením), kteří jsou často velmi „opečováváni“ svými rodinami, měli možnost přiměřeně riskovat a co nejlépe fungovat v živém, reálném prostředí. Zejména jeden z účastníků je fyzicky velmi zdatný, pracuje na částečný úvazek atd., ale podle podpůrného pracovníka má rodinu, která ho obzvláště chrání. V ideálním případě by mu farma mohla poskytnout protiváhu a dále budovat jeho sebedůvěru, ale pravděpodobně toho nedosáhne v takové míře, v jaké by to bylo možné.”

Důležitým rysem sociálního zemědělství je možnost riskovat – nepřehnat to, ale najít rovnováhu je tak trvalým úkolem

Potřeba rovnováhy je zdůrazněna také v rozhovoru se sociálním zemědělcem v Nizozemsku:

„Abyste mohli používat pracovní materiály, potřebujete certifikáty. To je pro nás často problém, protože pokud máte určité práce, které vyžadují pracovní pomůcky, na které je potřeba certifikát, pak se tyto práce neprovádějí. Snažíme se ale zjistit, co je možné, například nákupem menších strojů. Například k řízení traktoru je potřeba řidičský průkaz na traktor, který mnoho účastníků nemá. Ale pro řízení malé traktorové sekačky stačí obyčejný řidičský průkaz. Je to ale škoda, protože právě používání těchto strojů je to, co mnoha účastníkům připadá tak skvělé, a čím se sociální farma liší od ostatních míst, kam tito lidé dochází.“

Tento případ také poukazuje na kreativní přístup, který musí zemědělci někdy volit. Tentokrát šlo o úmysl použít stroje, které mohou účastníci používat bez certifikátu, aby zajistili, že se účastníci mohou rozvíjet a prožít na farmě uspokojivé chvíle. V některých případech lze účastníky dokonce podpořit v získání správných oprávnění či certifikátů, která je přiblíží k běžnému zaměstnání, jako v dalším případě z Nizozemska:

„V zásadě na traktorech a strojích pracují pouze vedoucí prací, ale vzhledem k tomu, že zde účastníci často žijí delší dobu, mohou získat osvědčení i pro tuto činnost. Pokud má účastník osvědčení, lze uzavírat dohody. Například nyní je zde účastník, který má řidičský průkaz a rozváží zakázky. To zapadá do jeho cíle, kterým je růst směrem k placené a samostatné práci.“

f) Activities with a strong social dimension

Sociální zemědělství by mělo vždy poskytovat dostatek přirozených příležitostí k sociální interakci a konverzaci během provádění činností. Začíná to už ranním setkáním, kde by sociální farmáři/pracovníci měli vytvářet a rozvíjet příležitosti k zábavě a budování přátelství. Platí to samozřejmě i při jídle, oslavách a v „mezidobí“. Širší rodina na farmě, sousedé i širší komunita mohou (a pokud je to možné, tak by měli) být také součástí těchto aktivit.

„Zábavné aktivity o prázdninách, prostě společná zábava. Myslím, že pro účastníky to má přidanou hodnotu. Jejich svět je většinou malý, stýkají se zde s veřejností a poznávají více lidí.“

„A mají zde prostředí, kde se cítí co nejlépe, kde není v popředí jen práce, ale kde se odehrávají i volnočasové aktivity. Nebo si každý řekne: „Dobře, půjdeme na bazén nebo si zajdeme na zmrzlinu nebo něco jiného.“ Čas od času se konají i nějaké výlety. Nebo si prostě zahrajeme karty. Je-li deštivý den, můžeme si říci: „Dobře, tak si uděláme pohodu“. A to k tomu také patří.“

Děti farmáře a účastníci se společně baví

Zdroj: Social Farming Ireland

g) Činnosti, které zahrnují i „vnější“ svět

Pro tuto cílovou skupinu (zejména pro ty, kdo jsou v pobytové službě), je obzvláště cenná možnost zapojit se do dění vnějšího světa, pozorovat a podílet se na komerčních aktivitách. V některých případech může jít jednoduše o to, jít se podívat či přímo nakoupit zásoby či mechaniku. Další možností je zapojit se do akcí v místní komunitě, jako jsou trhy, jarmarky, festivaly atd. Na sociálních farmách, kam lidé jezdí denně nebo na pobyt, může jít o neodmyslitelnou součást činnosti účastníka na farmě:

„[...] skutečnost, že se jedná o fungující společnost, která vám poskytne reálné pracovní zkušenosti. Klienti jsou v kontaktu se zákazníky a dalšími návštěvníky.“

„Zaměstnanci mohou také vyniknout nebo se předvést a ukázat, protože máme kontakty i s okolním světem. Dodáváme zboží. A to se jim líbí. Že přijedete do obchodu a ukážete se. A když přijdou zákazníci k nám na zahradu, tak je baví obsluhovat.“

Lidé s mentálním postižením často žijí poměrně sedavým způsobem života – sociální zemědělství by pro ně mělo být přirozenou výzvou

h) Činnosti, které podporují přirozenou fyzickou aktivitu

Podporování přirozené fyzické aktivity během dne by mělo být součástí sociálního zemědělství; chůze pro krmení zvířat, chůze do kopců a z kopců, po nerovném povrchu, ohýbání se, protahování, hrabání, práce s vidlemi, zvedání atd. Naštěstí to lze dělat, aniž by se upozorňovalo na záměr zlepšit fyzickou zdatnost, sílu a obratnost účastníků: je to prostě to, co se dělá jako součást provádění nezbytných zemědělských prací.

„Jednou ze skvělých věcí na sociálním zemědělství je to, že se vše odehrává jako by na pozadí, jako cvičení, aniž by muselo být pojmenováno a označeno jako takové. V tom je jeho krása.“

„Tady to začíná procházkou do kopce na vinici, to už máte za sebou docela fyzickou námahu. To je jen začátek dne. [...] Vinice je nutí znovu prožívat roční období.“

„The physical work was all new to them but noticed at the end of the 10 weeks their concentration and ability to work had really improved.“

9.3.3 Vhodné přístupy pro práci s touto cílovou skupinou

a) Jednat s lidmi jako s osobnostmi

Cílová skupina osob s mentálním postižením zahrnuje osoby s velmi širokou škálou schopností, potřeb, problémů a potenciálu. Přístup ke každému člověku, který přijde na farmu, jako k individualitě, je základem poskytování podpory, která účastníkům přinese obohacující zkušenost a pozitivní výsledky. Tyto úryvky z rozhovorů se sociálními farmáři poukazují na škálu schopností, ale také na přístup zkušených sociálních farmářů při zvládání a zprostředkování těchto různých schopností. Úryvky také zdůrazňují hodnotu podpory při hledání jejich vlastního místa na farmě, rozvoje a předání odpovědnosti za danou oblast činnosti dané osobě (např. Petr má na starosti slepice, Marie zalévá rostliny ve fóliovníku).

„Je velmi rozdílné, jak rychle se jednotliví postižení lidé naučí práci. Někteří se učí velmi rychle, jsou velmi prakticky nadaní, jiným to trvá déle. Ale pro každého se někde najde místo, kde je opravdu dobrý.“

„Práce na poli nebo v našich stájích je velmi individuální a velmi rozdílná, záleží na tom, jak moc potřebuje daný zaměstnanec podporu. Někdy máme lidi, kteří se po krátké instruktáži ujmou nějakého úkolu zcela samostatně: vyhrabání hnoje ze stodoly, osázení zeleninového záhonu, krmení kachen nebo hus. Tyto práce jsou pouze sezónní, nikoli celoroční. Pokud však takové úkoly rozdělíme a máme zaměstnance, kteří to zvládnou dobře sami, bez většího vedení, pak to také běží celý týden, aniž by potřebovali další vedení. Samozřejmě existuje i zcela odlišný případ, kdy se zaměstnanci musí nebo chtějí k farmáři připojit po celou dobu. A pak jsme téměř vždy s tímto člověkem.“

„Pro každého klienta byste měli vytvořit speciální nabídku, alespoň co se týče zaškolení. Takže jeden klient je spíš technik. Samozřejmě se mu vždycky snažíte nabídnout práci, kde může pracovat se stroji. Další je spíše ten, kdo chce a může prodávat. Ostatní vždy potřebují jednoduchou práci. Podle toho, jaké má dotyčný postižení.“

b) Umožnit lidem, aby se na farmě rozvíjeli a rostli

Lidé budou do sociálního zemědělství přicházet s vlastními znalostmi a zkušenostmi. Na základě času stráveného na farmě budou získávat další. Je důležité, aby si toho všichni byli vědomi, a aby účastníci měli možnost přispět svými nápady i prací.

„Některým lidem se projekty, které jsme dělali, velmi líbily, nebo je dokonce navrhovali. Může to být něco malého, jeden chlapec například pracoval na zahradě s květy růží, které pak roznášel dál. Jiný kluk navrhl vyvýšený záhon pro česnek, aby lépe rostl, a to se povedlo. Několik kluků strávilo v sociální službě hodně času prací na farmě, a to se jim vrátilo. I my jsme se od nich něco naučili. Někteří kluci byli zařazeni do sociálního zemědělství, protože vyrostli na farmě nebo pracovali v zemědělské službě, je v tom prvek rozpomínání se...”

V případech, kdy lidé navštěvují sociální farmu dlouhodobě, tak se mohou zapojit do všech aspektů činnosti podle svých silných stránek, schopností a preferencí, jako v tomto případě:

Rozvoj dřevozpracujících dovedností na sociální farmě

Zdroj: Social Farming Ireland

„Naši klienti se v rámci obou zahradnických provozů zabývají prakticky vším. Podílejí se také na řízení a chodu podniku (např. v rámci pěstebních programů). Práce je vždy rozdělena s ohledem na individuální schopnosti každého klienta a zaměstnance, zejména s ohledem na jejich konkrétní pracovní omezení vyplývající jak z jejich diagnózy, tak z jejich aktuálního psychického nastavení. Často využíváme pracovní asistenty, kteří klientům nebo zaměstnancům pomáhají s běžnými pracovními činnostmi. Schopnosti klientů „zaměstnanců“ jsou v zásadě již dlouho známy a podle toho pro ně můžeme práci naplánovat. Někteří klienti také obsluhují zemědělskou techniku (například různé traktory nebo nakladače).“

Tato příležitost k růstu a rozvoji zahrnuje také zvýšení úrovně odpovědnosti a pocitu pro povinnost, účelu a smyslu práce. To může zahrnovat i vykonávání některých činností, které lidi nebaví nebo které považují za nudné či obtížné, ale to vše je součástí běžného a normálního života. Sociální zemědělci zapojení do více rezidenčních sociálních farem kladli na tuto skutečnost zvláštní důraz, ale je použitelná pro jakoukoli rozšířenou sociální zemědělskou praxi:

Práce, která je zcela obyčejná, možná i nudná, patří k životu na sociální farmě ... a k životu vůbec

„Díky Arše a našemu zázemí jsme brzy pochopili, že je nezbytné, aby naši klienti prožívali smysluplnost života. A to začíná u maličkostí, které se někdy povedou, jindy méně... aby byli užiteční, aby mohli využít své schopnosti. Někdy propadají depresím nebo je nudí věci nebo práce tady ... no, každý prožitek úspěchu nás něco stojí, aspoň nějaký pot, není to úplně zadarmo ... takže je musíme motivovat, potřebujeme, aby pochopili, že něco je povinnost.“

„My jsme si to napsali do projektu našeho ústavu ... že se klienti mohou setkat se zvířaty, že je to něco, co není běžné, s čím se v chráněném bydlení a respitní péči běžně nesetkáte. Je to něco, co mohou zvládnout. Učí se myslet na druhé (lidi), na jejich potřeby, učí se krmit zvířata dřív, než se sami nají, učí se vnímat, že když je horko, tak ovce musí mít dost vody na pití atd. A zeleninová zahrádka (pokud se o ni pečuje tak, jak se o ni pečuje v dnešní době) přináší genofondové výhody. Tedy něco, co můžeme jíst. Pak něco opravdu pocítí... ne že by jim to změnilo život, ale mají možnost něco cítit a vnímat ...“

I v tomto případě je třeba na sociální farmě vyvažovat komerční nutnost a potřebu efektivního plnění úkolů, s potřebou poskytovat hodnotné a smysluplné činnosti, což je třeba dělat každoročně a promyšleně, jako v tomto příkladě:

„Dříve jsme hodně okopávali/pleli, ale nyní projíždíme řádky strojem. Co můžeme dělat mechanicky, snažíme se dělat tak, abychom snížili pracovní zátěž a měli přehled. [...] Koneckonců jste také skutečná firma a snažíte se na účastníky příliš netlačit. Pokud vám plevel doslova přeroste přes hlavu, není to příjemné.“

c) Vytvořit uvolněnou a domáckou atmosféru

Již jsme uvedli, že je důležité poskytnout prostor a čas pro sociální interakci a budování vztahů. Důležité je také vytvořit celkovou atmosféru, která je uvolněná, domácká a přívětivá. Co to znamená, se bude lišit podle typu sociálních farem: je zřejmé, že například na rezidenčních sociálních farmách je obzvláště důležité vytvořit atmosféru rodinného typu. K tomu patří i to, že je třeba se přizpůsobit náladám a přáním lidí v daný den a pracovat podle nich.

„Rozhodně se snažíme, aby atmosféra byla uvolněná. Atmosféra na naší farmě velmi závisí na tom, jak klient skutečně přijde do práce a jak je, zjednodušeně řečeno, naladěný. V těchto chvílích už se dá jisté míry odhadnout, jaký bude jeho pracovní výkon v následujících hodinách, protože u našich klientů s jejich diagnózami se dá jejich chování poměrně dobře předvídat.“

I když to může být náročnější na sociálních farmách, které mají vyšší nároky na produktivitu, je také důležité, aby účastníci sociálních farem z této cílové skupiny nebyli vystaveni přílišnému tlaku nebo stresujícím pracovním situacím. Jak poznamenal jeden sociální zemědělec, může to vést k negativním důsledkům jak pro osobu, tak pro úkoly, které je třeba splnit:

„Obecně platí, že naši klienti velmi těžko pracují pod tlakem a ve stresu. Jakákoli úleva od stresu nebo tlaku jim znepříjemňuje práci a snižuje jejich soustředění a následně i motivaci.“

„Celou dobu se snažíme o to, aby i pracovní vztahy byly definitivně více neformální než formální... Pro nás je velmi důležité, aby zde tento neformální duch převládal, protože v tom vidíme i určitou souvislost s efektivitou práce i celkovou motivací zaměstnanců vůbec do práce chodit a odvádět nějaký standardní a solidní výkon.“

Je důležité zaměřit se na každodenní přispívání ke kvalitě života a úspěchům lidí, protože při dlouhodobém plánování mohou nastat problémy:

„U našich klientů bohužel není možné dobře plánovat jejich budoucnost, protože kvůli svému mentálnímu postižení většinou nejsou schopni myslet na delší dobu než týden nebo měsíc dopředu. Na farmě se spíše snažíme zlepšit jejich současný život a současné fungování tak, aby byli co nejvíce uvědoměli a odnášeli si pocity klidu, pohody a získali dovednosti a emoce spojené s prací. Během rozhovoru jsme mluvili o radostech a pozitivních emocích z úrody nebo jiných úspěchů, které byly dosaženy, ať už v podobě vypěstovaných květin a podobně. Takže se spíše pohybujeme v tomto směru a rozhovor o nějakém plánování budoucnosti jde stranou. Je to spíše na straně odborného personálu, který se snaží vést klienta při jeho pobytu k co nejlepší kvalitě života.“

d) Být autentický, „skutečný“ a „otevřený“

Sociální pracovník musí člověka skutečně poznat především jako člověka, nikoli jako osobu s postižením. Stejně tak musí být fundovaný a autentický v tom, jak jedná a přistupuje k lidem:

„Beru lidi za bernou minci. Nezajímá mě, jaké mají potíže, protože jsem se díky své práci a životu naučil, že všichni máme potíže. Pokud se můžeme na jednom místě setkat a pokusit se druhému usnadnit život a vybudovat vztah, tak o to jde především. Pokud se ke mně dostane složka s informacemi o tom, co lidé preferují, co se jim líbí a co ne, je to užitečné, ale pokud je v ní uvedeno, že mají to a to postižení, nezajímá mě to. Pokud víte, co potřebujete vědět, abyste lidi ochránili, a jestli mají nějaké speciální potřeby, ale potom už nepotřebujete vědět nic... Někteří mohou mít mentální postižení, ale pořád jsou 40 nebo 50 let na světě a dokážou poznat, když je někdo skutečně považuje za sobě rovné, nebo ne. Na základě toho si vytvoříte důvěru. Kluci budou docela dobře číst v lidech, viděli všechny stránky lidství, ty dobré i ty špatné.“

„Musíte být uzemnění především sami v sobě. Když přijdou lidé, když máte něco na srdci, na chvíli je odložte. Musíte být co nejpřítomnější. Jen si velmi dobře uvědomte, jestli se někde nepovaluje něco jako hrábě, co by mohlo někomu ublížit. Ale potom buďte sami sebou a nechte je být co nejvíce sami sebou. Vytvořte prostor např. abyste si mohli dát šálek čaje, takové chvíle jsou malou oázou v pracovním dni. Rozhovory pokračují, ať už o fotbale nebo o čemkoli jiném. Prostě normální konverzace. Buďte sami sebou.“

Farmáři a zaměstnanci by také měli překonat případné tendence povyšovat se nad lidi nebo se k nim chovat jako k dětem:

„Musíte být uvolnění a ne povýšení. Může to být obtížné, ale se zkušenostmi se to stává přirozenějším.“

Součástí toho bude schopnost zvládnout a reagovat na otevřenost mnoha účastníků s mentálním postižením, kteří mohou mít menší sociální hranice, pokud jde o vyjadřování toho, co si myslí:

„Obecně je to stejné jako u všech ostatních lidí. Rozdíl je v tom, že vše je intenzivnější. Je to otevřenější, je to vlastně i upřímnější, nic se neskrývá a problémy vyplouvají na povrch poměrně otevřeně. Nic se neskrývá. Je to celkově upřímnější a přímější.“

„Za hlavní zdroj pozitivní atmosféry rozhodně považujeme otevřenost obou stran, kdy klient má samozřejmě možnost sdílet svůj aktuální stav, své starosti, problémy apod., které mohou ovlivňovat jeho pracovní výkon a vůbec jeho způsob fungování na pracovišti. Pokud o takovém problému víme, můžeme jej zohlednit a určitým způsobem zaměstnanci pomoci, a to jak v jeho profesním životě/na pracovišti, tak v osobním životě, což považujeme za velmi důležitou výhodu, zejména pro zaměstnance.“

Tato otevřenost může a měla by fungovat oběma směry, přičemž sociální zemědělci a/ nebo zaměstnanci sociální farmy se často projevují a dávají ze sebe více, než je obvyklé v pracovním prostředí. To platí zejména pro rezidenční sociální farmy nebo farmy, kde mají účastníci k farmě dlouhodobý vztah:

„S některými zaměstnanci je vztah na úrovni rovného s rovným, jako s přáteli. Je to tak, protože se hodně otevřete, mluvíte o spoustě soukromých věcí a také se dozvíte hodně o tom, co se děje v jejich soukromém životě. Je to velmi intenzivní a intimní vztah. Vzájemně se sblížíte. Je to opravdu něco výjimečného. Není to tedy jen vztah v zaměstnání, kdy s kolegy prohodíte pár hezkých vět a pozdravíte se. Je to mnohem víc než to.“

e) Zemědělec má mít vše pod kontrolou, protože v konečném důsledku on je ten zodpovědný

To, že sociální zemědělec je tím, kdo má v konečném důsledku kontrolu nad vším a je vedoucím skupiny, je nezbytné pro zajištění bezpečnosti a blaha všech lidí na farmě i pro zajištění odpovídajícího plnění úkolů. Stejně jako u mnoha jiných aspektů sociálního zemědělství je třeba neustále udržovat rovnováhu, kdy lidé vnímají farmu jako místo vřelosti a přátelství, ale také nezbytné práce, pozitivního riskování, ale také možných nebezpečí. Přesný přístup se bude v první řadě lišit podle potřeb farmy a konkrétních úkolů, které jsou prováděny.

„Nícméně stále musí existovat určitý vztah mezi šéfem a zaměstnancem. I při této netradiční volbě slov. Určitým způsobem to tak musí být. I když šéfa zdůrazňuji jen v případě nouze. Pokud dojde ke konfliktu, pak v tu chvíli rázněji zakročím a také pronesu několik vážných slov. Jinak jsme ale dost nekonvenční. Každý má své způsoby řešení situací. Je to vždycky taková chuze po laně. Nesmíte to nechat moc sklouznout. Pokud ale všechno jde dobře, jsem nakloněn spíše přátelským vztahům a nemusím pořád říkat: „Já jsem tady šéf.“ To se mi líbí. Lidé to musí vědět a nemohou to zpochybňovat.“

„Ano, farmář je nadřízený. Říkáme tomu vedoucí skupiny. Ten vztah tam určitě je. Farmář, který není vedoucím skupiny, je spíše kolegou. Ale má rozhodující slovo, pokud jde o práci s těžkými stroji. Například: „Nesahejte prstem do strojů na třídění brambor.“ To je velmi důležité. A samozřejmě naši zemědělci nebo náš zemědělec a vedoucí skupiny určují strukturu dne. Jen málo zaměstnanců si dokáže vytvořit týdenní strukturu samo. Takže je stejně musíme vést. A pak přece jen vzniká vztah vedoucí skupiny – zaměstnanec.“

Liší se také podle toho, jaký přístup bude u konkrétního člověka nejlépe fungovat. V některých případech je vztah mezi sociálním farmářem a účastníky spíše formální, nebo spíše vztah šéf-pracovník. V jiných případech (často na téže farmě) bude osoba vyžadovat jiný, možná více pečující přístup.

„Jsou tedy lidé, kteří spíše oceňují vztah šéf – zaměstnanec nebo jasnou vedoucí roli. V těchto případech dávám velmi jasné pokyny a jsem šéfem. Jsou ale i jiní, se kterými je třeba komunikovat úplně jinak. To je pro mě trochu obtížné popsát. Takže existují vztahy, které jsou jako otec – syn nebo otec – dcera.“

„Když to shrnu, tak s některými zaměstnanci mám poměrně velký odstup. Nemluvím s nimi o osobních věcech. Chtějí to vědět jen ode mě: Chci od nich vědět, co se dnes děje? Jaká je dnešní práce? A sem tam si příjemně popovídají. To stačí. A jiní jsou velmi blízcí a chtějí mít blízký kontakt. Jsou to velmi rozdílné osobnosti.“

Sociální farmář je pro lidi s mentálním postižením často také jakýmsi vzorem, ke kterému mohou vzhlížet a od kterého se mohou učit, což je důležité si uvědomit. Výzkum mezi účastníky v Nizozemsku (2012) zjistil, že přítomnost „skutečného“ zemědělce se zdá být pro účastníky velmi důležitá. Ten je na farmě šéfem a má znalosti a dovednosti o tom, co je třeba udělat. V neočekávaných situacích, které se pravidelně vyskytují, proto může jednat kreativně. Účastníci s mentálním postižením často říkají, že „chtějí být jako farmář Piet“.

f) Trpělivost a srozumitelnost

Trpělivost a ochota pracovat s lidmi tam, kde se nacházejí, je pro sociální zemědělství zásadní. Celé je to především o trpělivosti při poznávání lidí, trpělivosti při provádění činností společně s účastníky a trpělivosti při zvládnání pomalejšího tempa, které může být při práci s touto cílovou skupinou zapotřebí:

„Jednou z hlavních kompetencí, které umíme při vedení klientů na pracovišti, je trpělivost a pak ještě jednou trpělivost.“

„Trpělivost, laskavost, jemnost. Nesnažte se nikoho formovat v to, čím není. Proto je velmi důležitá intuice.“

„Na poznání každého člověka potřebujete určitý čas a musíte s ním opravdu umět navázat kontakt.“

„Co se mi vždycky osvědčilo, je pohodový přístup, netlačit na lidi, aby něco takového dělali. Nejste tu proto, abyste lidem poskytovali službu, ale abyste je podpořili v tom, aby něco udělali. Když se snažíte zjistit, jaké jsou jejich potřeby, co je zajímavé, pak postupujete tímhle jemným a trpělivým způsobem. Hodně z toho je pozorování – podíváte se na ně a zjistíte, kde se v daném místě a čase nacházejí, a zjistíte, jak je můžete podpořit a vybudovat si s nimi vztah.“

„Nemůžete na lidi spěchat, aby něco dokončili, jsem rád, když na něčem pracují tak dlouho, jak chtějí... Jistěže některé práce se musí udělat, ale berete to jejich tempem, i když to trvá dvakrát nebo třikrát déle.“

Ačkoli se schopnosti jednotlivých osob liší, při práci s touto skupinou je téměř vždy důležité dávat velmi jasné pokyny, rozdělit úkoly na menší části a podle potřeby pokyny opakovat a vysvětlovat. Zásadní je také předvádět a ukazovat, jak se věci dělají, a pracovat při plnění úkolů společně s lidmi. Tento popis postupu od jednoho sociálního zemědělce poukazuje na osvědčené postupy:

„Složité věci musíte rozdělit do jednoduchých kroků. Složité věci je třeba dělat postupně. Když máte udělat složitější práci, snažíte se ji nejprve jednoduše vysvětlit pomocí jednoduchých slov. A pouhá slova nestačí. Musíte znovu a znovu ukazovat, podílet se. Pokud zaměstnanci nikdy předtím určitou práci nedělali, nestačí pouze vysvětlení. Musíte znovu a znovu dávat praktické pokyny. Mají-li zaměstnanci udělat určitou práci, např. vypletí určitý záhon, vyčistit ho od plevelu, pak jim musím ukázat, jak to udělat, a zapojit se. Při sklizni: Které plody jsou zralé? Nějaké otázky? Nějaké problémy? Jak se to sklízí? A to vše je třeba nejen vysvětlit, ale také ukázat. To je dost důležité. Nejen slovo, ale i akce.“

Cíle mají být jasné a dosažitelné a úkoly by měly mít jasný konec, aby lidé byli schopni vidět, že je práce hotová (např. přestěhovali jsme dřevo do kůlny, zalili jsme zeleninu).

Trpělivost je
základním
rysem sociální
práce na farmě

„Musíte si neustále stanovovat cíle a průběžné cíle. Například řádek je hotový nebo půdní lůžko je hotové. Nebo když si všimnu, že dva lidé musí pracovat na příliš velké ploše, kde nevidí na konec, musím přidělit více lidí, aby na této ploše pracovali. Pokud je to možné, vždy je třeba nabídnout různé práce.“

„Vždy je tedy třeba mít jasný a dosažitelný cíl. Takže tenhle záhon nebo tenhle úsek je třeba obdělávat nebo tohle je třeba sklídit nebo tolik a tolik misek je třeba naplnit... A musí být předvídatelný konec. To je ve struktuře práce opravdu důležité. Zda budeme pracovat se stroji či s nástroji, to nemusí být nutně rozhodující věc. Myslím, že struktury musí být rozpoznatelné. Někde musí být, je jedno v jaké oblasti, v chovu zvířat nebo pěstování zeleniny. Jasně struktury, jasné úkoly, jasné časové struktury. Pracovní doba musí být jasně vymezená od do, pak je přestávka a pak je zase pracovní doba, pak je zase přestávka. To je důležité.“

I když si někteří účastníci časem osvojí schopnost pracovat z vlastní iniciativy nebo bez dohledu, zemědělec bude muset v mnoha případech akceptovat nutnost neustále lidi motivovat a povzbuzovat.

„Pokud klienti nechtějí pracovat nebo být aktivní, snažím se je přesvědčit... Poznám to, i když to neřeknou... působí melancholicky, tak to po chvíli zkusím, nabídnu odměnu... Nefunguje, když odejdu a chci po nich, aby udělali to a to. Když se vrátím, nic se neděje. Nejsou schopni sami pracovat, no R trochu. Pokud chcete, aby pracovali, musíte být s nimi, musíte s nimi pořád komunikovat, dávat jim pokyny a pak je to v pořádku. Většinou jsou spokojeni, když pracují.“

„Klienti, když nejsou povzbuzováni a podporováni, tak nemají tendenci nic dělat a jsou schopni celý den někde sedět. Čas pro ně není problém a nedělají vůbec nic, jen sedí.“

Spolupráce na jasně stanoveném úkolu

Zdroj: Social Farming Ireland

9.4 MOŽNÉ ZPŮSOBY CHOVÁNÍ A S TÍM SPOJENÉ VÝZVY

Každý člověk s mentálním postižením je individualitou a na jeho chování a povahu mají vliv faktory, jako je jeho vlastní osobnost, kvalita systémů odborné podpory, rodinné a/ nebo pečovatelské prostředí či kulturní normy společnosti, ve které žije. Jak by mělo být zřejmé z tabulky 10.1, míra závažnosti mentálního postižení bude do určité míry ovlivňovat také schopnosti, chování a komunikační dovednosti jednotlivců. Lidé se specifickými syndromy, které způsobují mentální postižení, mohou mít osobnostní charakteristiky spojené s daným syndromem. Například děti s Williamsovým syndromem bývají nápadně. Tyto rysy bývají přítomny také u lidí s Downovým syndromem. Studie zaměřená na sebepojetí lidí s Downovým syndromem zjistila, že téměř 99 % účastníků uvedlo, že žijí šťastný a naplněný život, 97 % se líbí, kým jsou, a 86 % má pocit, že si snadno najdou přátele. (Skotko et al., 2011).

Podle definice však mají všichni lidé s mentálním postižením omezené intelektové funkce. Tato omezení často způsobují některé běžně pozorované obtíže, včetně kontroly impulzů, špatné frustrační tolerance a nízké sebeúcty. Wolkorte a další, (2019) uvádějí, že problémové chování může být u osob s mentálním postižením běžným problémem.

NICE (2015) uvádí, že toto chování je často výsledkem interakce mezi osobnostními faktory a faktory prostředí. Zahrnuje sem agresi, sebepoškozování, stereotypní chování, stažení se a rušivé nebo destruktivní chování. U osob s poruchou učení, které mají také komunikační potíže, autismus, smyslové poruchy, potíže se smyslovým zpracováním a tělesné nebo duševní zdravotní problémy (včetně demence), se může s větší pravděpodobností objevit chování, které je problematické. Toto chování se může objevovat jen v určitém prostředí a stejné chování může být považováno za náročné v některých

prostředích nebo kulturách, ale ne v jiných. NICE (2015) uvádí, že některá pečovatelská prostředí zvyšují pravděpodobnost výskytu problémového chování, včetně prostředí s omezenými příležitostmi k sociální interakci a smysluplnému zaměstnání, nedostatkem možností volby a smyslových podnětů nebo nadměrným hlukem. To zdůrazňuje úlohu pozitivního prostředí (jako jsou sociální farmy), a vysoce kvalitní podpory při zmírňování problémového chování a, což je důležitější, při zajišťování lepší kvality života osob s mentálním postižením.

Za chováním, které je problematické, pravděpodobně stojí více faktorů. Wolkorte et al., (2019) uvádějí, že mezi zdravotníky panuje shoda, že pobyty na farmě by se pokud možno neměly zaměřovat na snížení symptomů, ale spíše na osobu, na chování a na kontext prostřednictvím vícesložkové intervence. Intervence mohou být například zaměřeny na fyzické nebo duševní zdraví (i jejich kombinaci), osobní dovednosti nebo fyzické či sociální faktory prostředí, aby se zlepšila kvalita života a snížilo náročné chování. Jak by již mělo být zřejmé, v takovém vícesložkovém přístupu může hrát roli podpora, jako je sociální zemědělství. Niže jsou popsány typické případy náročného chování nebo scénáře, které zaznamenali sociální zemědělci a pracovníci podpory při práci s touto cílovou skupinou. Uveden je i přístup k jejich zvládnutí nebo překonávání na farmě.

a) Změny nálady

Jak již bylo uvedeno, v této cílové skupině jsou emoce obvykle spíše vyjadřovány než potlačovány, což může být samozřejmě pozitivní. Změny nálad však mohou být také rychlé a bdělost a citlivost vůči nim je nezbytná, aby bylo možné věci řešit vhodným a pozitivním způsobem. Zemědělci si především musí uvědomit, že je důležité zůstat v klidu a ovládat se:

„Před několika lety k nám přišel muž, který byl velmi citlivý. Dokázal se během vteřiny dostat z 0 na 100. Občas se stane, že jiný účastník trochu znejistí, ale má s sebou podpůrného pracovníka, který si s tím dokáže vhodně poradit. V těchto situacích musíte zůstat klidní. Musíte být schopni zvládnout rychlé změny nálad a chování.“

„A tak to prostě je: Když jsou emoce, dají se najevo. Buď křikem, nebo se něco hodí. Radost se také vypustí hned. Každý den je nová výzva.“

„A to, co musíte vždycky zachovat v každém případě, je klid, i když se situace vyhrotí. Pokud pak začnete být hektičtí, je to velmi špatné. Takže i v takové situaci se musíte snažit zachovat co největší klid.“

„Abyste mohli správně jednat s těmito různými cílovými skupinami, musíte mít klid, pravidelnost a čistotu [takzvaná tři R v nizozemštině]. Klid vám umožní udržet si přehled a rozpoznat, kdy je podnětů příliš mnoho. Pravidelnost vám poskytne strukturu a čistota vám zajistí přehlednost.“

Sociální farmy mohou být prostředím, ve kterém lze velmi účinně zvládat, a dokonce mírnit problémy s chováním

Zkušenost se sociálním zemědělstvím může účastníkům také pomoci lépe regulovat vlastní emoce a může je naučit řešit obtížné situace:

„Učí se zvládat emoce a neúspěchy. Učí se také využívat nástroje, které jim pomohou například v případě incidentu, kdy hodí židli. Pak mohou přemýšlet o tom, že si nejprve promluví s nadřizným. Že to může zabránit tomu, aby vybuchli.“

Menší počet farmářů také upozorňuje na potíže s udržení vlastní emoční rovnováhy, ale v následující zajímavé výpovědi farmář poznamenává, že není vždy špatné projevit silné emoce, pokud je záměr i úroveň porozumění mezi zúčastněnými stranami dobrá.

„Někdy se opravdu rozčílím, protože jsem ve skupině opravdu emocionálně angažovaná. Nejsem úplně mimo ni. Oni si musí uvědomit, že se člověk občas rozčílí. To je někdy důležité, vnést tyto emoce do skupiny. Je to hodně o emocích, o pocitech, také o tom, jak něco řeknete. Když máte určitý tón hlasu, můžete říct i tu nejhorší nadávku. Pak to všechno funguje. Opravdu se na to musíte dívat tímto způsobem. Abyste se nemuseli dívat na jednotlivá slova, která tu někdy mohou být velmi hrubá. Musíte se dívat na tuto situaci nebo na tón hlasu nebo na prostředí. Pak to získá úplně jiný kontext. Je důležité si pro to vypěstovat cit: Kdy je to vážné a kdy to má být ještě vtipné? To se musíte nejprve naučit. Chce to čas. Nemůžete to udělat hned na začátku.“

Ke zvládnutí potenciálně náročných situací ještě před jejich vznikem by se měly využívat strategie určitého řešení, jak bylo zdůrazněno v následujícím případě:

„Chlapec s autismem na farmě měl vždy po polední přestávce hodně práce, což často vedlo ke konfliktům s ostatními účastníky. Oběd probíhá se všemi účastníky v místnosti, kde může být poměrně rušno. Farmáře napadlo, že by pro chlapce bylo příjemné si hned po obědě odpočinout v uzavřeném prostoru, než se vrátí do práce. Chlapec to považoval za dobrý nápad, a tak farmář zpřístupnil oddělenou místnost, ve které je lehátko a chlapec tam má k dispozici i svou oblíbenou knihu.“

b) Nedostatek motivace a pracovní morálky při plnění některých úkolů

Opravdovou výzvou na farmě je i to, že se nevyhnutelně vyskytnou úkoly, které jsou vnímány jako nudné nebo nepříjemné, ale které je třeba vykonávat jak z hlediska potřeb farmy, zvířat, rostlin atd., tak z hlediska podpory lidí, aby mohli žít plnohodnotný a normální život, který nutně obsahuje tyto úkoly a „práce“.

„Ne každý si může vždy dělat, co chce. Často je potřeba spousta manuální práce, což nikoho nebaví. Například sbírání bramborových natí nebo pletí plevelů atd.“

Mezi návrhy, jak to zvládnout, patří: rozdělit úkoly na dílčí cíle, spravedlivě rozdělit neoblíbené úkoly, měnit úkoly v průběhu dne, dělat delší přestávky, pracovat s lidmi, kteří plní tyto nepopulární úkoly, a tím je povzbuzovat, aby pokračovali. Též je třeba zajistit, aby lidé pracovali ve skupinách, kde si rozumějí a baví je společná práce:

„Lidé, kteří přicházejí na farmu, musí převzít zodpovědnost za to, že dělají práci ve vlastním zájmu. Musíte se ujistit, že to dělají.“

„Někdy poznáte, že kluci nemají náladu a že se vytratí. Pak je přesunete blíž, abyste na ně mohli dohlížet. Můžete také apelovat na jejich samostatnost a zodpovědnost: ‘Tohle zvládneš, tohle umíš, protože jsi v tom tak dobrý, že bys to mohl naučit ostatní.’ V takovém případě je možné, že se vám to podaří. Apelujte na nadání.“

„Existuje několik úkolů, které nikdo nedělá rád. Pak je tu jasný plán. Na každého dojde řada, například uklízet chlívek. Pak se střídáte. Nebo víkendová služba: Ne všichni zaměstnanci mohou pracovat o víkendech, ale někteří ano. V současné době máme pět zaměstnanců ve víkendové službě. Ti se střídají. Každou neděli má službu jeden z nich.“

„Pak se vždycky snažím sestavit skupinu, kde spolu lidi ladí. To je tady rozhodující faktor. Největší výzvou je zapojit lidi tak, aby je práce do jisté míry bavila. To se ne vždy podaří.“

Stejně jako na každém pracovišti nebo při setkání lidí, kde se plní úkoly, je určitá míra reptání a/nebo neochoty něco udělat naprosto normální. Ostatně jako u mnoha jiných problémů (a zejména u mezilidských konfliktů), hrají humor a smích svou roli při řešení obtížných situací:

„Někdy pomůže, když vytvoříte zábavnou situaci. To je vždy důležité. Navzdory frustraci ve skupině. Pokud se vám podaří v tu chvíli vytvořit vtipnou situaci, vtip nebo něco podobného, nebo pokud problémy vůbec neřešíte, ale snažíte se problém vyřešit vtipem [...] Musíte pro to mít cit a každý má své vlastní metody. S některými lidmi dokážu vtipkovat. To funguje docela dobře. A ostatní se pak smějí spolu se mnou. Tím se celá skupina trochu uvolní.“

Stejně tak mohou existovat určité práce, které někteří účastníci z bezpečnostních a sociálních důvodů nikdy nebudou smět vykonávat. Trpělivost s opakovanými žádostmi o povolení musí být spojena s pevností, která neponechává prostor pro nedorozumění:

„Když pracujeme na určitých úkolech, pak rozdělujeme, kdo se čeho ujme, a kdo může převzít některé věci. Jsou ale i zaměstnanci, kteří určité věci dělat nesmějí, ale chtěli by, ale nesmějí. Na to musím dávat pozor, protože to z určitých důvodů nemohou dělat. Takové situace nejsou moc příjemné, ale také jim musím neustále říkat, že „to se nestane“. Jinak je každý zaměstnanec podle svých možností a schopností.“

I v těchto případech však lze provést úpravy, které účastníkům umožní cítit se součástí něčeho, aniž by to sami podnikli. Například se mohou svézt v traktoru vedle farmáře, aniž by traktor řídili. Nebo se mohou dívat, jak farmář používá štípačku na dřevo, a po skončení práce mu pomáhat skládat dřevo na hromadu.

c) Konflikty nebo nedostatek naladění se mezi jednotlivými účastníky

Stejně jako v jakémkoli jiném pracovním prostředí může dojít ke konfliktu mezi účastníky nebo k prosté neschopnosti vycházet spolu, či mít radost ze společnosti toho druhého. Řada farmářů poznamenala, že u této cílové skupiny může být schopnost řešit konflikty omezená. Pokud taková situace nastane, může zvládnutí tohoto konfliktu v daném okamžiku zahrnovat např. rozdělení lidí a přidělení k různým úkolům. To lidem umožní plně „ventilovat“ jejich frustraci odděleně jeden od druhého a samozřejmě zachovat klid a neutralitu na straně farmáře:

„Častým problémem je, že jeden člověk řekne: „Byl líný, moc nepracoval, neudělal tohle, neudělal tamto“. Druhý pak říká: „To není pravda. Ty jsi stejně líný jako já, nebo jsi línější než já.“ V tu chvíli si uvědomím, že je tu konflikt. Takže bych jim v daném momentu rozhodně nesvěřil společnou práci a minimálně bych je od sebe oddělil.“

„Koncept řešení konfliktů se u nás nazývá ‘prodema’: profesionální deeskalační management. Na místě máme vyškoleného školitele, který funguje jako multiplikátor a předává své know-how vedoucím skupinek, kteří jsou jednou ročně proškoleni. Je to neuvěřitelně složitá struktura, kterou je třeba se naučit. Od svého školitele například vím, že rád používá pro-dema k uklidnění lidí. Existuje několik fází: U lidí, kteří na vás křičí, nemá smysl snažit se je zklidnit. Oddělíte je, necháte je vybouřit a dáte jim půl hodiny, a pak řeknete: „Dobře, už jste se uklidnili? Teď se na mě znovu podívejte a promluvíme si o tom. V čem je problém?“ Všichni jsme v tom vyškolení. Všichni vedoucí skupinek jsou v tom vyškoleni a měli by to umět aplikovat.“

Prostor a rozmanitost prostředí farmy (v kombinaci se znalostí osobností účastníků ze strany sociálního pracovníka) umožňují přijmout preventivní opatření, aby ke konfliktům docházelo jen zřídka. Klíčem k tomu je rozdělení lidí harmonických podskupin, kde je mnohem menší pravděpodobnost, že dojde ke konfliktu:

„Důležité je vytvářet malé skupinky, někdy jen dvoučlenné, jindy tříčlenné, někdy čtyřčlenné, které spolu budou ladit. Nemohu kombinovat všechny se všemi. To nefunguje. Pokud se lidé mezi sebou nesladí, dochází opět ke konfliktům. To musím rozpoznat a částečně to korigovat. Pokud to nefunguje, pak je znovu přeskupit. To je důležitá věc, které musím věnovat pozornost.“

„Ale ve skutečnosti máme v zemědělství tolik prostoru, že se dá jít druhému z cesty. To například v jiných skupinově organizovaných sociálních službách není. Lidé jsou uzavřeni v místnostech chráněných dílen. Takže když si náš zemědělec uvědomí, že to mezi dvěma lidmi „vře“, tak jeden z nich jede s traktorem a druhý pracuje na terénních úpravách.“

„Někdy se také díváte na kombinace lidí, abyste zjistili, zda se k sobě hodí charakterově. Například, že se mohou vzájemně motivovat. Nebo tam dám praktikanta nebo vedoucího práce, to často motivuje také. Jde o lidské poznání, to prostě musíte zjistit.“

Prostor, který je na farmě k dispozici způsobuje i to, že se lidé mohou fyzicky vzdálit od potenciálně nepříjemných situací a odpočinout si:

„Nechám Pieta spočítat ovce na louce a zkontrolovat, jestli jsou tam stále všechny. Tak si může odfrknout a vrátit se úplně klidný.“

Důležité je také vytvořit celkově harmonickou atmosféru a minimalizovat stresové situace, kdy se lidé cítí pod přílišným tlakem a nepříjemně:

„Většinou se setkáváme s typickými konfliktními situacemi jako na jiných pracovištích, ale v našich provozech se snažíme předcházet těmto situacím a momentům, kdy může dojít k narušení dobré atmosféry na pracovišti. Obecně se vyhýbáme stresovým situacím, a proto na zaměstnance nevyvíjíme žádný velký tlak, aby byli produktivní. V důsledku toho se zpravidla snažíme všechny konflikty řešit buď okamžitě, nebo ve spolupráci s ostatními odbornými pracovníky. Po celou dobu provozu obou pracovišť se snažíme o to, aby autorita vedoucích pracovníků byla co nejpřirozenější, a aby u našich klientů a zaměstnanců z cílové skupiny budila respekt k těmto pracovníkům.“

9.5 OTÁZKY K PROCVIČENÍ ZNALOSTI

Na základě přečtené kapitoly zkuste odpovědět na následující otázky:

1. Vysvětlete, co se rozumí pod pojmem „mentální postižení“.
2. Popište tři aspekty toho, k čemu by lidé s mentálním postižením měli dojít, případně jak by se měli rozvíjet díky tomu, že se po určitou dobu účastní programů v rámci sociálního zemědělství.
3. Popište, v čem může být prostředí sociální farmy pro lidi s mentálním postižením jiné a přínosnější než obvyklá zařízení pro tuto cílovou skupinu, jako například návštěva denního centra, pobyt v ústavním zařízení atd.
4. Napište tři zásady, které by sociální farmář měl dělat a dodržovat, a tři které by rozhodně dělat neměl. Čeho by si měl být sociální farmář vědom ve svém přístupu k lidem s mentálním postižením?

APLIKACE POZNATKŮ Případová studie sociální farmy Bluebell

Cesta k farmě

Zdroj: Social Farming Ireland

Bluebell Social Farm je smíšená ekologická farma nacházející se ve velmi odlehlé části Irska. Provozují ji manželé Joe a Orla, kterým je kolem padesáti let a kteří mají tři děti. (Jedno studuje na vysoké škole a dvě žijí doma a o víkendech a letních prázdninách pomáhají na farmě.) Na farmě nejsou žádní zaměstnanci. Farma zahrnuje řadu různých

podniků, včetně chovu krav bez tržní produkce mléka, ovcí, drůbeže a ekologické produkce zeleniny na polích i ve foliovnicích. Mají také rozsáhlou plochu lesa a kladou velký důraz na biologickou rozmanitost a zlepšování životního prostředí na farmě. Orla je nadaná umělkyně a velmi ráda vyučuje umění a realizuje řemeslné projekty. Jejich vlastní dům leží uprostřed farmy a kuchyň na farmě je základnou provozu jak pro zemědělství obecně, tak pro sociální zemědělství. Oba se velmi angažují v místní komunitě a jsou zapojeni do činnosti místního fotbalového klubu a komunitní rady. Jsou také zapojeni do regionální skupiny ekologického zemědělství a v určitých obdobích roku prodávají svou zeleninu na místním trhu.

Manželé začali se sociálním zemědělstvím relativně nedávno a jejich první skupinu tvořili tři lidé s mentálním postižením, kteří byli fyzicky velmi zdatní a měli opravdu dobré znalosti o zemědělství. Oslovila je komunitní služba, která pracuje se třemi lidmi s mentálním postižením, kteří se nedávno přestěhovali z velkého ústavu ve velkém městě do vlastního domu vzdáleného 5 km od farmy. Účastníci se touží seznámit s lidmi v komunitě a dva z nich vyrostli na farmě. Joe a Orla jsou z práce s touto novou skupinou nervózní, protože nemají žádné předchozí zkušenosti s prací po boku lidí s mentálním postižením, ale zároveň se těší, že budou tyto osoby podporovat na své farmě a v jejich snaze vybudovat si nový život v komunitě.

1. Jak by podle vás mohla tato skupina lidí s mentálním postižením těžit z přítomnosti na farmě Joea a Orly?
2. Sestavte pomyslný rozvrh dne na takové sociální farmě za předpokladu, že účastníci přijedou v 10.00 a odjedou v 16.00. Zahrňte alespoň osm různých činností, které by tato skupina mohla na této farmě podniknout.
3. Jakým výzvám by podle vás mohli Joe a Orla při práci s touto novou skupinou čelit?
4. Jaké by mohly být a) výhody a b) problémy této skupiny při společné práci s lidmi s duševními problémy, pokud by k tomu došlo?

ZDROJE

Baars, E., Elings, M., & Hassink, J. (2008). *Qualities and effects of care farm*. Wageningen, Wageningen University and Research, Louis Bolk Institute, Lievegoed Zorggroep & Zideris.

Bock, B., & Oosting, S. (2010). *A classification of green care arrangements in Europe*. In J. Dessein and B. Bock (Eds.), *The economics of green care in agriculture* (pp. 15- 26). Loughborough: Loughborough University.

Di Iacovo, F., O'Connor, D., (eds.), (2009). *Supporting policies for Social Farming in Europe*. Progressing multifunctionality in responsive rural areas. ARSIA, Firenze.

Elings, M. (2004). *Farmer, make sure you stay a farmer! A study of the specific values of a commercial care farm for people with intellectual disabilities* (in Dutch). Wageningen, Wageningen University.

Elings, M. (2012). *Effects of care farms: Scientific research on the benefits of care farms for clients*. Wageningen UR, The Netherlands: Plant Research International.

Elsy, H. (2016, February). *Green fingers and clear minds: prescribing 'care farming' for mental illness*. British Journal of General Practice.

Emerson, E., & Baines, S., (2011). *Health inequalities and people with learning disabilities in the UK*. Tizard Learning Disability Review, 16 (1).

Gilmore, L., & Cuskelly, M. (2014). *Vulnerability to loneliness in people with intellectual disability: An explanatory model*. Journal of Policy and Practice in Intellectual Disabilities, 11 (3).

Gorman, R. (2019). *Thinking critically about health and human-animal relations: Therapeutic affect within spaces of care farming*. Social Science and Medicine, 237, 6-12.

Hassink J., Elings M., Zweekhorst M., van den Nieuwenhuizen, N., & Smit A. (2010). *Care farms in the Netherlands: Attractive empowerment-oriented and strengths-based practices in the community*. Health & Place 16(3), 423-30.

Iancu, S.C., Zweekhorst, M.B., Veltman, D.J., van Balkom, A.J. & Bunders, J.F. (2014). *Mental health recovery on care farms and day centres: a qualitative comparative study of users' perspectives*. Journal of Disability and Rehabilitation, 36, 573–583.

Kaley, A., Hatton, C., & Milligan, C. (2018). *Therapeutic spaces of care farming: Transformative or ameliorating?* Social Science & Medicine, 10, 1016.

Leck, C., Upton, D., & Evans, N. (2015). *Growing well-being: The positive experience of care farms*. British Journal of Health Psychology.

Loue, S., Karges, R. R., & Carlton, C. (2014). *The therapeutic farm community: an innovative intervention for mental illness*. Procedia Social and Behavioural Sciences, 149, 503 – 507.

NICE. (2015). *Challenging behaviour and learning disabilities: prevention and interventions for people with learning disabilities whose behaviour challenges*. UK National Institute for Health and Care Excellence.

Patel, D. R., Apple, R., Kanungo, S., Akkal, A. (2018). *Narrative review of intellectual disability: definitions, evaluation and principles of treatment*. Pediatric Medicine 2018; 1:11.

Pedersen, I., Ihlebæk, C., & Kirkevold, M. (2012). *Important elements in farm animal assisted interventions for persons with clinical depression: a qualitative interview study*. Disability and Rehabilitation, 34, 1526–1534.

Pedersen, I., Patila, G., Bergetb, B., Ihlebæka, C., & Thorsen Gonzalez, M. (2016). *Mental health rehabilitation in a care farm context: A descriptive review of Norwegian intervention studies*. *Work*, 53(1), 31-43.

Rotheram, S., McGarrol, S., & Watkins, F. (2017). *Care farms as a space of wellbeing for people with a learning disability in the United Kingdom*. *Health and Place*, 48, 123 -131.

Skotko, B. G., Levine, S. P., & Goldstein, R. (2011). *Self-perceptions from people with Down syndrome*. *American Journal of Medical Genetics. Part A* 155:2360–2369

Werner, S., & Stawski, M. (2012). *Mental health: Knowledge, attitudes and training of professionals on dual diagnosis of intellectual disability and psychiatric disorder: Knowledge attitudes and training in dual diagnosis*. *Journal of intellectual disability research*, 2012, 56 (3), 291-304.

Wolkorte R., van Houwelingen I., & Kroezen M. (2019). *Challenging behaviours: views and preferences of people with intellectual disabilities*. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities* 32, 1421–1427.

10

MLADÍ LIDÉ

Michal Pařízek

Co se v této kapitole naučíte

Po přečtení této kapitoly budou studenti schopni:

- Vyjmenovat některé typické problémy, se kterými se mladí lidé v současné západní společnosti potýkají.
- Pochopit, co máme na mysli, když mluvíme o „zobecněném druhém“ v kontextu sociálního zemědělství.
- Porozumět tomu, proč je tak důležité stanovovat smysluplné úkoly a proč zejména mladí lidé potřebují rozumět tomu, co a proč dělají.
- Vyjmenovat přínosy sociálního zemědělství pro mladé lidi v následujících oblastech: utváření sebe sama, přírodní prostředí, dovednosti a péče.
- Vysvětlit, proč je důležité vytvářet bezpečné prostředí, které v sobě obsahuje nějakou výzvu.
- Vysvětlit, proč je pro zemědělce a zaměstnance tak důležité, aby byli při práci s mladými lidmi autentičtí.
- Vyjmenovat některé výzvy, kterým mohou mladí lidé na sociálních farmách čelit.

Poznámka: Tato kapitola obsahuje citace sociálních pracovníků, zemědělců a dalších odborníků z řad pomáhajících profesí, se kterými jsme vedli rozhovory během projektu SoFarTEAM (v letech 2021 a 2022). Jsou vyznačeny barevně a kurzívou.

10.1 MLADÍ LIDÉ JAKO VYHRANĚNÁ CÍLOVÁ SKUPINA

Mladí lidé nejsou homogenní skupina, a proto se tato kapitola zaměřuje především na mladé lidi, kteří mají specifické potřeby nebo pro které je obtížné se snadno začlenit do společnosti. Těmto mladým lidem je obvykle různými úřady doporučován či nařízen pobyt v různých institucích, nebo v zahraničí na sociálních farmách, jako důsledek jejich vlastních problémů nebo problémů se socializací. Zaměstnanci sociálních farem a sociální farmy samotné by se měli stát klíčovými prostředníky v podpoře mladých lidí, aby získali sebedůvěru a resocializovali se. Přesněji řečeno, prostředí sociálních farem by mělo být bezpečným místem, kde mohou mladí lidé zažít přijetí, nalézt sami sebe, získat pracovní návyky atd.

Mladí lidé –
nejedná se
o homogenní
skupinu

10.1.1 Různé definice či vymezení mladých lidí jako specifické skupiny

Odbor OSN pro hospodářské a sociální záležitosti definuje mládež takto:

„Sekretariát OSN používá termíny mládež a mladí lidé zaměnitelně pro věk 15-24 let s tím, že členské státy a další subjekty používají různé definice. ... Období, ve kterém mluvíme o MLADÝCH LIDECH, je nejlépe chápáno jako období přechodu od závislosti v dětství k nezávislosti v dospělosti. ... Mladým člověkem je často označována osoba ve věku mezi ukončením povinné školní docházky a nalezením prvního zaměstnání.“ (Organizace spojených národů, 2007)

Organizace spojených národů není jedinou institucí, která se systematicky zabývá mladými lidmi, a například UNICEF nebo WHO často rozdělují mladé lidi následujícím způsobem: dospívající: 10-19 let, mladí lidé: 10-24 let, mládež: 15-24 let. Stejná skupina se často nazývá více či méně korektně adolescenti nebo teenageři (13-19 let) a mladí dospělí (20-29 let). Definice toho, kdo jsou mladí lidé se mění v závislosti na okolnostech v dané společnosti. Mezi faktory, které je třeba brát v úvahu, patří demografické, finanční, ekonomické a sociokulturní prostředí.

Pokud jde o sociální zemědělství, existuje mnoho otázek, které je třeba při práci s mladými lidmi na sociálních farmách zohlednit. Pravidla a zákony jednotlivých zemí silně ovlivňují celou problematiku včetně práv mládeže, jako je věk, od kterého mohou volit, věk, od kterého mohou být zaměstnání, práva na práci, různá práva studentů, věk pro legální konzumaci alkoholu či kouření, věk pro hraní hazardních her, věk pro kandidaturu do různých pozic, věk pro dosažení plnoletosti, věk od kterého mohou řídit automobil, věk trestní odpovědnosti a další otázky, jako jsou tělesné tresty, odvody do armády a mnoho dalších.

10.1.2 Obecné charakteristiky

Na mládí lze nahlížet jako na sociální postavení, které je v každé společnosti jiné. I když se sociální postavení může velmi lišit, většinou popisuje postavení mezi dětstvím a dospělostí. Mládí je období, kdy se sebepojetí vytváří společně s probíhajícím procesem vytváření vlastní identity, který začal v raném dětství (Thomas, 2003). Všechny procesy, které konstruují vlastní já, jsou podle G. H. Meada (2005) silně ovlivněny významnými a zobecněnými druhými, ale také vrstevníky, životním stylem, pohlavím, kulturou a dalšími relevantními faktory. Podle G. H. Meada se jakákoli sociální farma může stát „zobecněným druhým“ pro mladé lidi, kteří na ní tráví větší množství času. Prostředí zobecněného druhého tvoří jak zaměstnanci farmy, tak celkové prostředí.

V minulosti (před světovými válkami) byli lidé považováni buď za děti, nebo za dospělé. Pro mládí nebylo místo a dospělý život začínal velmi brzy. Teprve od 50. let 20. století s rozvojem subkultur (např. punku) a později v 60.-70. letech s větším množstvím volného času a času pro rekreaci začala společnost uvažovat o mladých lidech jako o specifické skupině, která je vymezena určitým obdobím života (Kaplánek, 2012, s. 30). Od 60. let 20. století se období mládí prodlužuje a často se za něj považuje věk 12-24 let, i když velmi často se za mládež označují pouze teenageři.

Mladí lidé podle OSN: 15-25

Kdo jsou mladí lidé dle WHO a UNICEF: 10-29 let

Práva mladých lidí

Sebepojetí

Mládež a mladí lidé se označují za specifickou skupinu od 50. let 20. století

Existuje mnoho přístupů, jak popsat, kdo jsou mladí lidé jako specifická skupina. Jiný pohled se uplatňuje v sociální práci, která se z velké části zaměřuje na ty, u kterých je třeba řešit nějaký problém, a jiný v sociálně-pedagogickém pohledu, který by za cílovou skupinu považoval celou společnost. Oba tyto přístupy se uplatňují v sociálním zemědělství. Cílem sociálněpedagogického přístupu je působit preventivně a pracovat nejen s osobami ohroženými sociálně patologickým chováním, ale také s mladými lidmi obecně. Mladí lidé se mohou stát předmětem zájmu i dalších cílových skupin popsaných v rámci projektu SoFarTEAM, přesto si mohou zachovat specifika popsaná v následujícím textu; mladí lidé mohou být uprchlíci, mohou se potýkat se svým špatným duševním stavem, potížemi s učením nebo intelektem, mohou se zotavovat z drogové závislosti nebo mohou mít zdravotní postižení. Je také důležité poznamenat, že chudí mladí lidé z rozvinutých zemí často zažívají chudobu jiným způsobem než lidé z rozvojových zemí. Mladí lidé z malých vesnic v chudém regionu mohou čelit jiným problémům než ti z velkých měst apod.

10.1.3 Kdo jsou mladí lidé na sociálních farmách

Mladí lidé, kteří přicházejí na sociální farmy, tam jsou ve většině případů nasměrováni úřady nebo terapeuti. Z výzkumu, který provedli členové SoFarTEAMu, vyplývá, že tito mladí lidé často pocházejí ze sociálně slabšího a nepodnětného prostředí bez silných vazeb (to se týká zejména jejich rodin), trpí depresemi nebo jinými psychickými problémy, chybí jim pracovní návyky, nejsou zvyklí na jakoukoli zodpovědnost a chybí jim dostatečné vzdělání. Velmi často se podceňují, mají nízké sebevědomí a malou zkušenost s úspěchem. Jeden z farmářů se o mladých lidech vyjádřil následovně:

„Nedostatek iniciativy může být způsoben stydlivostí, nikoli nezájmem.“

„Jděte do toho s vnitřním nastavením: lidé jsou dobří. Celkový rámec pohledu na druhé se zcela změní, než když zůstanete u nastavení: „Ach jo, ty jsi silně traumatizovaný, narušený puberták, kterému musím věnovat pozornost“. Jde o naslouchání a budování důvěry mezi lidmi. Opravdu věřím, že každý má svůj příběh a mladí lidé chtějí vyprávět svůj.“

Obzvláště chlapci nebo mladí muži mají v oblibě fyzickou práci s viditelnými výsledky. Práce se dřevem, zvedání něčeho, práce s různými nářadím nebo stavba něčeho jim dává pocit, že jsou (silní) muži, že jsou užiteční atd. Samotná práce, ale i nutné přestávky, pak přináší pocit sounáležitosti s druhými, prožívání společných chvil, pocit zodpovědnosti při diskusi o strategiích, jak postupovat dále apod. Pokud hospodář nebo odpovědní pracovníci umí vhodným způsobem komunikovat – předkládat příležitosti nebo výzvy a zapojit mladé lidi do některých rozhodovacích procesů, namísto toho, aby pouze řídili a nařizovali, lze očekávat zlepšení wellbeing mladých.

„Někteří si zodpovědné úkoly hledají sami. Většina lidí zde krmí zvířata. Myslím, že je to skvělé. Nebo támhle ten – teď pokračuje ve stavbě plotu. Pak to zkouší úplně sami a dává jim v tom volnost, aniž bychom říkali ‘musíš’, ale jen ‘mohl bys’, to je důležité.“

Rozdíly v přístupech sociální práce a sociální pedagogiky

Jací mladí lidé nejčastěji přicházejí na sociální farmy

Možná zlepšení v rámci wellbeing mladých lidí

Příprava dřeva pro krbová kamna ve společenské místnosti ve Ville Vallile

Zdroj: David Urban and Michal Pařízek

10.1.4 Problémy, kterým čelí mladí lidé v současné době

Abychom mohli nahlédnout problémy, s nimiž se mladí lidé potýkají, a abychom mohli přiblížit problematiku v evropském kontextu, uvádíme dva výzkumy z Velké Británie (YMCA Research, 2016) a Belgie (Youth Trend Report - Browsing the Margin, 2017). Obě tyto zprávy poukazují na nejistotu mladých lidí týkající se jejich budoucnosti a na důležitost vytváření jejich vlastní (jedinečné) identity. Následující zjištění považujeme za velmi důležité vodítko k pochopení problémů, kterým mladí lidé čelí a se kterými se potýkají. Sociální farma může vytvářet vhodné prostředí, kde lze mladé lidi podpořit takovým způsobem, aby se v rámci svých možností mohli co nejlépe rozvíjet a prospívat.

Výzkum organizace YMCA (2016)

Výzkum organizace YMCA z roku 2016 mezi Brity ve věku 16-25 let poukázal na problémy, kterým dnes mladí lidé ve Velké Británii čelí. Mezi tyto problémy či výzvy patří nedostatek pracovních příležitostí, neúspěch ve vzdělávacím systému, problémy spojené s tělesnou vizáží, rodinné problémy, zneužívání návykových látek, tlak materialismu, nedostatek dostupného bydlení, negativní stereotypy a tlak 24 hodinového provozu sociálních sítí. (Tabulka s přesnými čísly a dalšími informacemi je v příloze.) Výzkum taktéž poukázal na překážky, které brání překonání těchto problémů. Mezi nejnáročnější překážky patří ty, u nichž si mladí lidé nemohou pomoci sami a k jejich překonání potřebují podporu z vnějšku. Patří mezi ně: nízký příjem, nedostatečné nebo špatné vzdělání, zdravotní problémy (včetně špatného duševního zdraví), nedostatek pracovních příležitostí a současná vládní politika. Britská společnost se nijak výrazně neliší od ostatních společností v západní a střední Evropě, a proto se stejné problémy mohou týkat většiny evropských zemí.

Výzkum poukazuje na nejistotu a důraz na utváření vlastní (jedinečné) identity

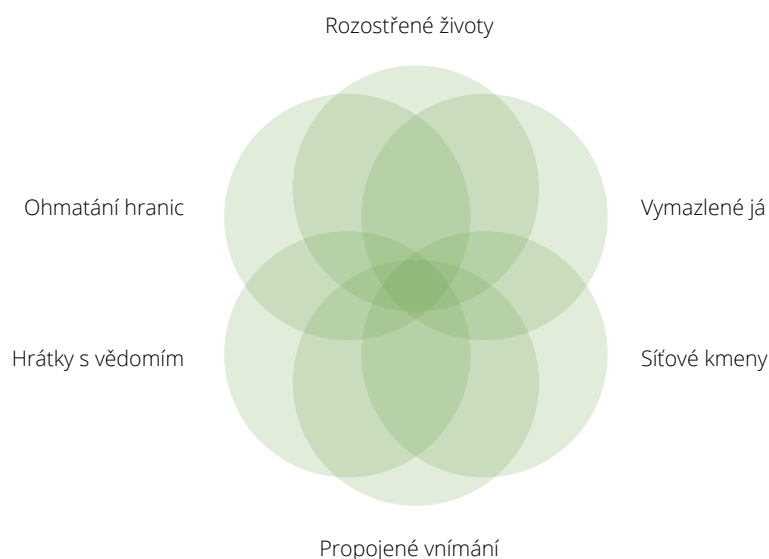
Překážky, kterým mladí lidé čelí

Zpráva o trendech mezi mladými lidmi – Browsing the Margin (2017)

Browsing the Margin (Ohmatávání hranic) je zpráva o mládeži z roku 2017, která zahrnuje příklady z celého světa. Zdůrazňuje šest tendencí mezi mladými lidmi. Problémy, s nimiž se mladí lidé potýkají, se znovu točí kolem naléhavé potřeby být originální a být uznávaný v oblasti svých odborných znalostí. Pokud jde o sociální zemědělství, zpráva o trendech mládeže poukazuje na problémy, které si zemědělci nebo zaměstnanci sociálních farem nemusí při jednání s mladými lidmi uvědomovat. Přestože každý mladý člověk je osobnost (individualita) a všechna zjištění uvedená ve Zprávě o trendech mládeže se nemusí týkat všech, je důležité vědět, s čím se mladí lidé obecně potýkají. Zaměstnanci farmy by měli při jednání s mladými lidmi brát v úvahu výsledky této Zprávy o trendech mezi mladými lidmi a citlivě přistupovat zejména k otázkám spojeným se sebepojetím a jeho rozvojem.

**Budte sví,
získejte uznání**

Obrázek 7: Zpráva o trendech mezi mladými lidmi – Browsing the Margin (2017)

- **Rozostřené životy:** Rozostřené životy se vyznačují patchworkovou (z různých částí seskládanou) identitou, nejasnými rozdíly mezi mladými a starými, muži a ženami, prací a životem. Jde o upřednostňování hybridního a diverzifikovaného před konzistentním a homogenním. V očích mladých lidí je téměř ostudné, když lze někoho snadno definovat a zařadit do jedné „škatulky“, což také souvisí s tendencí přizpůsobovat se referenčním (vrstevnickým) skupinám jen částečně.
- **Vymazlené já:** Mladí lidé se snaží v něčem vyniknout, být originální a chtějí být v daném oboru uznávaní. Hledají ocenění na sociálních sítích. Na významu získává neformální vzdělávání, zejména informace, nástroje nebo techniky, které najdou na internetu.
- **Síťové kmeny:** V souvislosti s tím, jak úzké jsou jednotlivé subkultury pro dnešní mladé lidi k tomu, aby se s nimi mohli ztotožnit, tak roste význam síťových kmenů. Mladí lidé se sdružují na sociálních sítích, v uzavřených skupinách a skrytých fórech, kde mohou najít lidi sdílející jejich názory bez ohledu na to, jak jsou svérázné. Příslušnost

**Rozostřené
životy**

Vymazlené já

Síťové kmeny

k síťovým kmenům se vyznačuje účastí v řadě různých kmenů, nikoliv příslušností pouze k jednomu kmeni. Společnost, školství a zejména sociální práce by měly reagovat vytvářením míst, kde se lidé mohou setkávat a být (a cítit se) sami sebou.

- **Propojené vnímání:** Mladí lidé si cení řemeslné zručnosti a hmatatelných postupů, rádi využívají všechny své smysly (často ve spojení s nejnovějším technickým vývojem), například slyší a cítí barvy, zažívají virtuální realitu, vnímají hudbu tělesně. Tyto vjemy využívají také k hlubšímu propojení se sebou samými, s ostatními a s přírodou. Nestydí se projevovat své emoce a zranitelnost.
- **Hrátky s vědomím:** Zkoumání vlastních schopností, perspektiv a možností mozku, které často souvisí s užíváním psychoaktivních látek nebo s dýchacími technikami, které pomáhají ke změněnému stavu mysli. Mladí lidé testují hranice své mysli, vztahu těla, mysli a duše a velmi často zkoumají, co je za těmito hranicemi.
- **Ohmatání hranic:** Mladí lidé se bouří proti všemu, co je spojované s každodenností a s trendy většinové společnosti, mainstream opravdu není to pravé. Individuální originalita může jít do extrémů a může se dostat až na úroveň ošklivosti. Téměř vše je považováno za relativní, a tak je snadné si ze všeho dělat legraci. Může to být důsledek dlouhodobé nejistoty ve společnosti.

**Propojené
vnímání**

**Hrátky
s vědomím**

**Ohmatání
hranic**

10.1.5 Sebepojetí podle G. H. Meada

Již bylo zmíněno, že dospívání je obdobím, kdy se utváří já mladého člověka. Proces utváření vlastního já je podle George Herberta Meada (2005) charakterizován dvěma aspekty vlastního já – přičemž „já“ (v anglickém originálu „me“) je sociální (sociálně determinované) já a „já“ (v anglickém originálu „I“), přirozené já je reakcí na „já“ sociální („me“). „Já“ („I“) je tedy individuální reakcí na postoje druhých, zatímco „já“ („me“) lze popsat jako organizovaný soubor postojů druhých, které jedinec zaujímá. „I“ je já jako subjekt (poznávající); „Me“ je já jako objekt (poznávané).

**Já a způsob,
jakým
konstruujeme
vlastní identitu
dle G. H. Meada**

„Já“ („I“) reaguje na já (anglicky „self“), které vzniká přijetím postojů druhých. Přijetím těchto postojů jsme zavedli „já“ sociální („me“) a reagujeme na něj jako „já“ („I“).

(Mead & Morris, 2005, s. 174)

G. H. Mead označil dvě fáze, nebo jinými slovy období života, v nichž se vytváří já každého člověka. Zároveň je nutné zdůraznit, že socializace a konstrukce vlastního já je celoživotní sociální proces. První období zvané „Hraní“ probíhá v předškolním věku, v němž jsou lidé ovlivňováni významnými druhými (především rodiči). Později ve školním věku přichází období zvané „Hra“ charakterizované vlivem zobecněných druhých.

**Hraní –
Významní
druzí & Hra –
Zobecnělí druzí**

Přebírání postojů druhých a krystalizace všech těchto aspektů do jediného postoje či stanoviska. To lze nazvat postojem „zobecněného druhého“.

(Mead & Morris, 2005, s. 90)

Zobecnělý druhý může být i celé prostředí určitého místa, včetně hodnot lidí, kteří toto místo vytvářejí. Sociální farmy se tak stávají „zobecněným druhým“, které utváří já mladých lidí, kteří na farmě tráví čas. Pouhá přítomnost na farmě se do mladého člověka otiskuje a tento vliv se zesiluje, když se mladí lidé zapojují do smysluplných aktivit, když se cítí přijati a respektováni a když se podílejí na (alespoň některých) rozhodovacích procesech týkajících se jich samých.

Sociální farma jako zobecnělý druhý

10.1.6 Mladí lidé a cíle udržitelného rozvoje (SDG)

Sociální farmy jsou přínosem pro celé životní prostředí, a to nejen ze sociálního hlediska, ale i z hlediska životního prostředí. Už tím, že existují, tak pomáhají naplňovat agendu cílů udržitelného rozvoje (Sustainable Development Goals - SDGs). Cíle udržitelného rozvoje jsou v rámci Agendy 2030 stanoveny také pro mládež. Tato agenda se zaměřuje na tři principy: Přístup založený na lidských právech, nenechat nikoho pozadu, rovnost žen a mužů a posílení postavení žen (OSN, 2021). Mezi nejpálčivější otázky týkající se cílů udržitelného rozvoje a mladých lidí patří kvalitní vzdělání (SDG 4) a důstojná práce a hospodářský růst (SDG 8), přičemž obě tyto oblasti mohou být spojeny se sociálními farmami. Není třeba dodávat, že většina cílů udržitelného rozvoje se více či méně týká otázek spojených se sociálním zemědělstvím. Mezi tyto cíle udržitelného rozvoje patří: Konec chudoby (SDG 1), Konec hladu (SDG 2), Zdraví a kvalitní život (SDG 3), Pitná voda a kanalizace (SDG 6), Méně nerovností (SDG 10), Udržitelná města a obce (SDG 11), Odpovědná výroba a spotřeba (SDG 12), Klimatická opatření (SDG 13), Život ve vodě (SDG 14) a Život na souši (SDG 15).

Mladí lidé a vybrané cíle udržitelného rozvoje

Mladí lidé si na farmě lépe uvědomují vztah mezi potravinami, jejich pěstováním a dopady na trvalou udržitelnost planety.

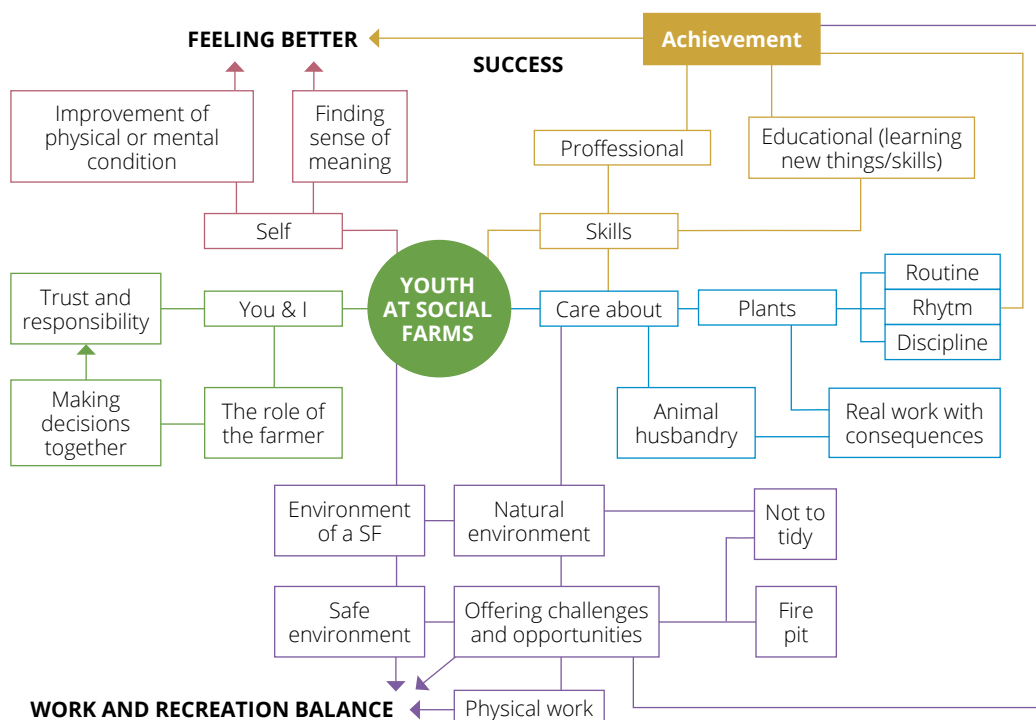
Zdroj: Eliška Hudcová

10.2 PŘÍNOSY PRO MLADÉ LIDI (S OHLEDEM NA SPECIFIKA TÉTO CÍLOVÉ SKUPINY)

Pobyt na sociálních farmách může být pro mladé lidi přínosný v mnoha ohledech. Následující pojmová mapa ukazuje širokou škálu procesů, které na sociálních farmách probíhají:

Obrázek 8: Pojmová mapa (vytvořená autorem kapitoly) – přínos sociálních farem a samotného prostředí sociálních farem pro mladé lidi

Abychom neopakovali všechna zjištění výzkumu SoFarTEAM na sociálních farmách, zdůrazňujeme v tomto textu pouze klíčové výhody, které sociální farmy mladým lidem nabízí. Vzhledem k tomu, že mladí lidé jsou na sociální farmy posíláni úřady nebo psychology/terapeuty, jsou často křehcí, nezkušení, chybí jim znalosti nebo odborné dovednosti, pracovní návyky (rytmus, rutina, disciplína atd.). Na sociálních farmách potřebují mladí lidé najít především bezpečné prostředí, otevřený a autentický personál (zejména farmáře a jeho rodinu) a velmi jim pomáhá, když mohou trávit čas ve spojení s přírodou. Jak dokazuje výzkum SoFarTEAM mezi mladými lidmi:

„V každém případě je to pro mě velmi léčivé. Mohu si vyčistit hlavu, jsem na čerstvém vzduchu, a dokonce si i trochu zacvičím. Mohu dělat smysluplné věci, a to mi pomáhá strukturovat každý den.“

Sociální farmy nabízí mladým lidem prostředí, ve kterém mohou zlepšit své sociální a pracovní dovednosti a návyky, mohou zlepšit svou fyzickou kondici a duševní zdraví, což má pozitivní dopad na jejich sebevědomí a sebedůvěru. Mají příležitost navázat stabilní vztahy a naučit se novým dovednostem a zároveň pečovat o rostliny nebo zvířata. Mohou také najít stabilitu v každodenní rutině a rytmu, což pomáhá při budování disci-

**Benefity
sociálního
zemědělství**

plíny. Výzkum SoFarTEAM potvrzuje výše uvedené přínosy. Dobře to shrnul jeden z farmářů, i když o mladých lidech mluvil jako o „dětech“:

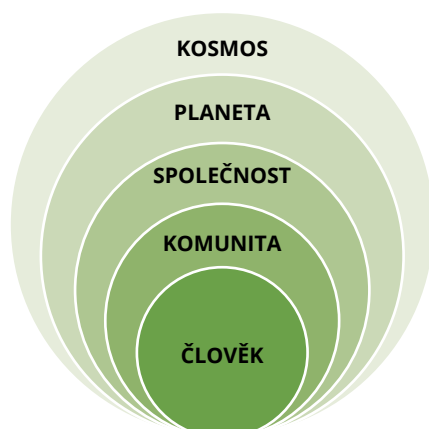
„Vidíme, jak se děti vracejí do svého vlastního rytmu. Často přicházejí ze situace, kdy tráví spoustu času ve svém pokoji a před obrazovkou. Tady se opravdu hýbou, fyzicky se jim díky tomu daří lépe, a to se projeví i na psychice.“

Nalezení cíle či smyslu života

Všechny tyto aspekty prostředí sociálních farem souvisí také s nalezením vlastního cíle nebo dokonce smyslu života a výrazně prospívají pohodě a štěstí mladých lidí nejen na individuální úrovni, ale také na úrovni celé komunity na sociální farmě. Podle holistické výchovy a vzdělávání mají všechny tyto pozitivní změny z dlouhodobého hlediska dopad nejen na místní komunitu, ale i na širší společnost, a nakonec na celý svět, protože všechny úrovně (od člověka jako jednotlivce až po celý kosmos) jsou vzájemně propojeny, jak je znázorněno na obr. 4. (Miller, 2016)

Obrázek 9: Pět úrovní celistvosti podle Rona Millera (2016)

Zdroj: Miller 2016

Vybrané aspekty ovlivňující osobnostní růst

Mladí lidé přichází na sociální farmy z různých důvodů, ale většinou jsou cíle, kterých chtějí dosáhnout, stanoveny tak, aby rozvíjely:

- sociální a profesní dovednosti
- sebeúcty a sebedůvěru
- podněty pro nalezení cíle nebo smyslu života
- fyzické a duševní zdraví
- dovednosti spojené s navazováním a udržením sociálních vztahů
- vytváření a rozvíjení hodnot
- životní pohodu a štěstí.

Mají-li být tyto cíle naplněny, měli by se farmář, sociální pracovníci, personál a všechny ostatní zúčastněné strany snažit vytvořit prostředí, které je bezpečné, ale zároveň plně výzev lákajících ke zdolání. Všechny zúčastněné strany musí být plně přítomny a au-

tenticky se podílet na činnostech a vztazích. Je třeba vytvářet prostor a situace, které umožní mladým lidem porozumět tomu, co, proč a jak se dělá, a aby všechny činnosti měly smysl.

Obrázek 10: Vybrané aspekty, které ovlivňují osobnostní růst

PROSTŘEDÍ

Bezpečné prostředí, které ale klade výzvy

LIDÉ

Být plně přítomný a zcela autentický

AKTIVITY

Podílet se na něčem smysluplném

Pro mladé lidi je velmi důležité, aby měli pocit, že jsou (za něco) zodpovědní, že mohou sami rozhodovat a že jejich práce nebude zbytečná. Prostředí sociálních farem nabízí mnoho příležitostí k nalezení vhodných a smysluplných aktivit – lidé zde často pracují spolu, mladý člověk zde pracuje v úzkém sepětí se zvířaty a vytváří tak určité pouto s půdou a se zemí. Ve výzkumu SoFarTEAM jeden mladý člověk vyjádřil důležitost účasti na smysluplných aktivitách spojených s pocitem sounáležitosti s určitým místem:

„Tady se poprvé cítím dobře. Tady mám poprvé pocit, že jsem platnou součástí společnosti. Chráněná dílna nebo noclehárna podle mého názoru nejsou o začlenění.“

Výhodou sociálních farem je široká škála prací, které zde mohou mladí lidé vykonávat i bez odborné kvalifikace. Je to skutečně inkluzivní prostředí, kde se každý může stát platným členem komunity. Pro mnoho mladých lidí může být sociální farma výchozím bodem k novým výzvám a obzorům.

Každodenní práce ve Ville Vallile

Zdroj: David Urban and Michal Pařízek

**Důležitost
smysluplné
práce
a možnosti
činit vlastní
rozhodnutí**

**Výhoda
SF – není
nutná žádná
kvalifikace
a je zde široká
nabídka práce**

10.3 KLÍČOVÉ FAKTORY ÚSPĚCHU PŘI PRÁCI S MLADÝMI LIDMI

Mladí lidé, kteří přicházejí na sociální farmy, stejně jako zaměstnanci farem, musí dodržovat bezpečnostní normy a neměli by být vystaveni nebezpečným situacím. Není třeba zdůrazňovat, že důležitou roli hraje umístění farmy a celkové pracovní prostředí. Mezi tyto aspekty patří množství hluku, světla, vystavení povětrnostním vlivům, ergonomie nástrojů, obtíže spojené s fyzickou prací atd. Vytváření bezpečného prostředí pro mladé lidi je však především o vztazích mezi lidmi na konkrétních farmách a o dlouhodobém klimatu, které všichni zúčastnění vytvářejí. Jedním z rozhodujících prvků bezpečného prostředí je také psychohygiena skupiny – zvládání konfliktů, procesy rozhodování, které vedou k individuální spokojenosti, štěstí, pohodě, ale i dobré fyzické kondici a celkové výkonnosti.

Bezpečné prostředí a důležitost dobrých vztahů

10.3.1 Znaky bezpečného prostředí

Bezpečné prostředí je klíčovým faktorem úspěchu při práci s jakoukoli cílovou skupinou. Když se lidé (podobně jako zvířata) necítí bezpečně, stráví většinu času zabezpečováním se a snahou vytvořit si takové prostředí, ve kterém se nebudou cítit ohroženi fyzickými, psychickými, sociálními, duchovními nebo jinými problémy. Zemědělci a zaměstnanci farem by se měli vždy snažit podporovat bezpečné prostředí, protože jen v takovém prostředí se lidé mohou otevřít novým podnětům a perspektivám, jsou připraveni učit se a navazovat zdravé vztahy.

Proč je bezpečné prostředí tolik důležité

Pro vytvoření a podporu bezpečného prostředí by měli farmáři, sociální pracovníci a všichni zaměstnanci sociálních farem hledat následující znaky:

Známky bezpečného prostředí

- Upřímnost mezi členy skupiny
- Důvěra mezi členy skupiny (což zahrnuje farmáře, sociální pracovníky a personál)
- Humor – lidé se smějí a vtipkují (ale pozor na ironii a sarkasmus)
- Soudržnost komunity
- Spokojenost komunity
- Bezpečné způsoby řešení konfliktů
- Soustředění se na zadané úkoly
- Snaha o dobré výsledky celé komunity
- ...

Jak je možné podporovat bezpečné prostředí

- Z pohledu zemědělce nebo sociálního nebo komunitního pracovníka
  - Buďte plně přítomni, buďte autentičtí
  - Věnujte stejnou pozornost všem členům skupiny/komunity (projevujte zájem o osobní pohodu, individuální pomoc nebo spolupráci)
  - Zapojte mladé lidi do (alespoň některých) rozhodovacích procesů
  - Staňte se přirozenou autoritou – nemáte být ani rodičem, ani učitelem, ani kamarádem
  - Podporujte zdravé vztahy na farmě
  - Dbejte na velikost komunity (velikost se může lišit podle místa nebo okolností)

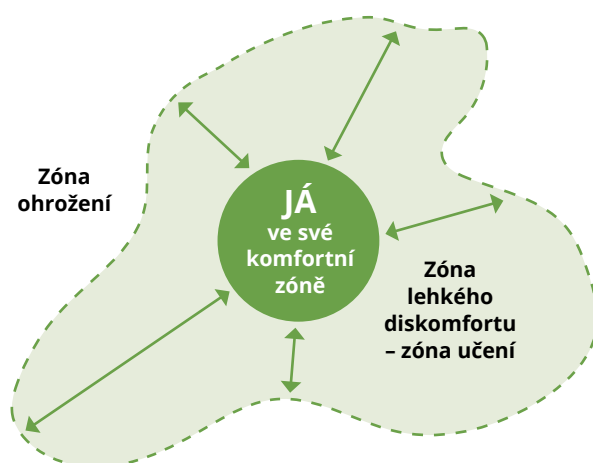
- Společenství/komunita na farmě
  - Podporujte soudržnost komunity
  - Podporujte kvalitní vztahy
  - Dbejte na to, aby všichni členové komunity rozuměli nastaveným pravidlům a normám a přijímali je
  - Podporujte hodnoty komunity
  - Propagujte hodnotu (a výhody) členství v komunitě

10.3.2 Bezpečné prostředí, které klade výzvy

Vytváření bezpečného prostředí chrání nejen jednotlivce a vytváří příjemné prostředí mezi lidmi pracujícími na farmě, ale zároveň má být podnětné, má být pro mladé lidi výzvou k tomu, aby se snažili podávat dobré výkony, aby mohli zažívat úspěchy, dosahovat úspěchů – a to v takové míře, která je považována za zdravou a žádoucí. Vykročení ze zóny pohodlí do zóny lehkého nepohodlí – zóny učení je typickým příkladem žádoucí výzvy. V zóně pohodlí se člověk cítí bezpečně, a proto nemá motivaci se zlepšovat, zkoušet nové přístupy nebo věci, využívat své dosavadní znalosti a dovednosti k získávání nových kompetencí. Když motivujeme lidi k vystoupení z jejich komfortní zóny, měli bychom mít na paměti, že tentýž člověk, který je zdravý, silný a v dobré fyzické kondici, může být zároveň velmi křehký, pokud jde o psychický tlak nebo sociální interakce. Je nezbytné přistupovat k (mladým) lidem individuálně a věnovat pozornost jejich potřebám. Vhodná výzva ze své podstaty láká ke zdolání. Zatímco příliš snadné výzvy nejsou výzvami a jen nudí, příliš obtížné výzvy mohou člověka uvrhnout do zóny nebezpečí – do situace, kdy se již člověk necítí bezpečně. Typickou reakcí při dosažení zóny ohrožení je uzavření se do sebe nebo jinými slovy obrácení se do vlastního nitra a vybudování si bariéry vůči vnějšímu světu, který ohrožení způsobuje.

Vhodné výzvy
jsou cestou
k úspěchu

Obrázek 11: Zóny (ne)komfortu – zóny učení

10.3.3 Být plně přítomný, být autentický

Vztah mezi farmářem a mladými lidmi nebo mezi sociálním pracovníkem (či jiným pracovníkem na farmě) a mladými lidmi do značné míry ovlivňuje povahu prostředí na konkrétní farmě a také možnost osobního růstu. Když si farmáři nebo sociální pracovníci uvědomují, že nejsou rodiči, učiteli nebo kamarády, pak mohou mladí lidé růst směrem k žádoucím

Být přítomný
a být autentický

cílům. Nejde však o to „hrát roli“ nebo „chovat se jako“, ale o autenticitu těchto lidí a jejich plnou přítomnost, která kýženému osobnostnímu růst může velmi napomoci.

Michele Irwin a J. P. Miller (2016) ve své studii poukazují na jednoduchou, ale přitom zásadní skutečnost – už jen pouhá přítomnost člověka, plná přítomnost v daném okamžiku, plné soustředění na vztah, „naladění“ na mladé lidi, vnímání okolního prostředí a zasazení přítomného okamžiku do širších souvislostí spouští proces, v němž se utváří vzájemná důvěra a zdravý vztah. Zde se jak farmář/sociální pracovník, tak mladý člověk učí jeden od druhého a z okolního prostředí.

10.3.4 Jak vytvářet zdravé vztahy

Jedním z klíčových faktorů úspěchu při práci se všemi cílovými skupinami (včetně mladých lidí) je vztah mezi mladými lidmi a zemědělcem nebo pracovníky farmy. Výzkum s názvem Exploring Communication between Social Workers, Children and Young People (Winter et al., 2016) poukazuje na to, že zejména na začátku vztahu je komunikace založena na používání komplimentů a složitém proplétání „bezpečných“ témat diskuse s náročnějšími otázkami a tématy. Při navazování kontaktu s mladými lidmi velmi pomáhá otevřít se jim do určité míry, a zároveň věnovat pozornosti zvláštnostem a osobnosti každého mladého člověka.

Každý, kdo se snaží navázat pracovní vztah v prostředí farmy, by měl být připraven měnit svou roli a nebyť pouze šéfem nebo jen zaměstnancem. V ideálním případě by měl umět přijmout pozici důvěrníka, poradce, posla atd. Pokud jsou tyto role navíc podpořeny humorem, empatií a schopností vystupovat jako někdo důvěryhodný, je úspěch téměř jistý. Zemědělci by měli dobře posoudit sami sebe, aby našli nejvhodnější cílovou skupinu, se kterou budou spolupracovat. Při práci s mladými lidmi je vždy snazší překonat překážky týkající se stavebních úprav místa, finanční či jiné materiální problémy, než bojovat se sebou samým, s osobnostním nastavením. Jinými slovy, některým farmářům se bude lépe pracovat s mladými lidmi s nízkým sebevědomím nebo psychickými problémy, zatímco jiným se bude dařit, když budou pracovat s mladými lidmi s fyzickými problémy.

Budování dobrých vztahů, a tím i podpora komunikace, se neomezuje pouze na osobnostní témata. Při práci s mladými lidmi vstupují do hry i další velmi důležité faktory, mezi něž patří prostředí farmy, množství byrokracie, s níž se musí vypořádat, realistické cíle a znalost osobních limitů (vlastních nebo personálu) atd. Farmáři by měli být povzbuzováni k tomu, aby vytvářeli vhodná místa, kde se mladí lidé mohou cítit pohodlně, kde se mohou otevřít. A to ať už se jedná o něco jako kanceláře nebo neformální prostory. V zájmu navázání dobrých vztahů by farmáři neměli dopustit, aby veškerou snahu kazily byrokratické záležitosti. Zároveň by farmáři měli být realističtí, pokud jde o cíle, které si stanovují (a o očekávání, která mohou mít) v souvislosti s mladými lidmi.

Za utváření vhodného prostředí naštěstí nejsou zcela zodpovědní jen zemědělci, sociální pracovníci či další zaměstnanci. Do značné míry funguje přirozené prostředí farmy samo o sobě – příroda sama způsobuje, že se lidé zklidní, snáze se dostanou k sobě atd. Výzkum SoFarTEAM to do značné míry potvrzuje:

Naladíte se na mladé lidi

Začátek vztahu

Role, které by měl každý farmář/sociální pracovník umět zastat

---

Vytvoření vhodného prostředí

„Za důležitou součást naší terapie považujeme také to, že právě v prostředí farmy se klienti nachází v přirozeném prostředí, kde například při činnostech, jako je sázení, jsou schopni vnímat něco od začátku až do konce. Když se zasadí sazenice, po určité době a s určitou péčí rostlina vyrostne, sklídíme plody a pak se z nich něco uvaří... Totéž platí pro chov zvířat.“

Jedním z důležitých míst se pro mladé lidi na farmách může stát ohniště. Nejen v tom smyslu, jak naznačuje následující citát farmáře, ale oheň přitahuje pozornost sám o sobě – je třeba se o něj starat, dodává světlo a teplo, podporuje pocit společenství a sounáležitosti, obzvláště pokud lidé kolem něho stojí nebo sedí. Velmi často si lidé u ohně vyprávějí příběhy nebo zpívají písně, což pomáhá budovat vztahy a posilovat pouto s přírodou a konkrétním místem.

Význam ohniště

„Ohniště je zde na naší sociální farmě důležitým místem. Ohniště je pro většinu dětí opravdu důležité. Je to skvělá odměna za práci, když si ho mohou zapálit a uvařit si na něm například polévku.“

10.4 NA CESTĚ K SOCIÁLNÍMU ZEMĚDĚLSTVÍ

Tento text již poukázal na širokou škálu otázek a problémů, s nimiž se mladí lidé mohou potýkat. Pro co nejhodnější řešení jejich potřeb je zásadní najít sociální farmu s vhodným prostředím. Prostor vždy úzce souvisí s cíli, které daná farma sleduje, a sociální farmáři i sociální pracovníci by si měli být vědomi možných hrozeb pramenících z cílového zaměření konkrétní farmy.

Cíle určují to, jak celé prostředí působí

10.4.1 Typy sociálních farem, jejich cíle a přístupy

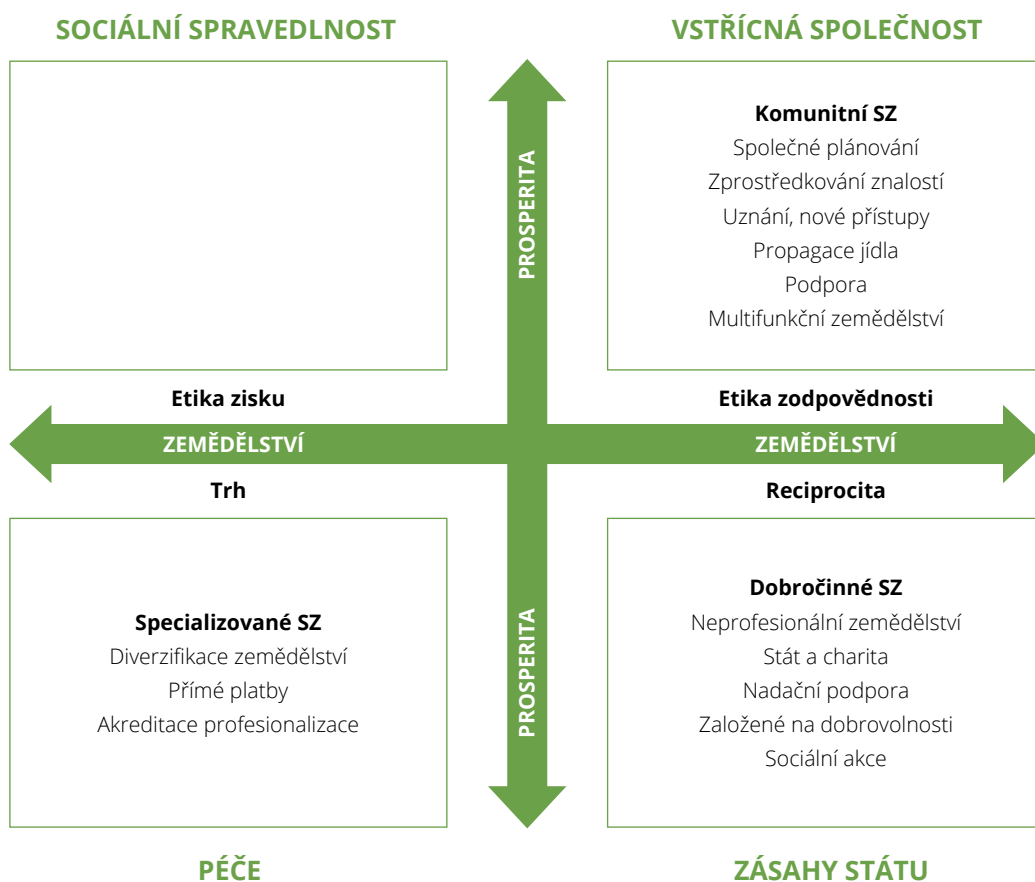
Di Iacovo ve svém článku Social Farming Evolutionary Web: From Public Intervention to Value Co-Production (2020) rozlišuje čtyři základní typy sociálních farem a umísťuje je na dvě osy – horizontální osa představuje zemědělství (od ziskově a produkčně orientovaného po zemědělství orientované na péči a odpovědnost), vertikální osa představuje sociální péči (od péče provázané s rolí státu po sociální spravedlnost spojenou s podporou společnosti):

Čtyři základní typy sociálních farem

- Zemědělské podniky orientované na etiku zisku zakotvenou v perspektivě rozdělení státu a trhu.
- Farmy orientované na odpovědnost a reciprocitu (např. vůči místním aktérům), kde je poptávka po inovativních řešeních vyšší díky dostupnosti finančních prostředků a společenským požadavkům.
- Farmy zaměřené především na pečovatelské služby, které jsou silně závislé na státních intervencích.
- Farmy založené na myšlence sociální spravedlnosti provozované místními komunitami či obcemi

Obrázek 12: Modely sociálního zemědělství v Evropě: zásady, aktéři a původ zdrojů

Zdroj: Di Iacovo 2020

Z článku Di Iacova plyne, že sociální farmy jsou velmi různorodé, a proto se zemědělské prostředí liší nejen podle umístění farmy, její velikosti, ale zejména podle cílů, které daná farma sleduje. Di Iacovo ve svém článku navrhuje čtyři typy farem. Sociální farmy lze rozdělit na farmy zaměřené na výrobu, sociální práci / sociální pedagogiku, péči / rehabilitaci a zemědělství šetrné k přírodě. Mladí lidé, kteří přicházejí na sociální farmu, by si měli být vědomi těch nejvyšších cílů dané farmy. Rovněž cíle farmy a mladého člověka, který na farmu přichází, by se neměly vzájemně vylučovat.

Cíle, které sledují sociální farmy a mladí lidé, by se neměly zcela vylučovat

10.4.2 Služby, které již nyní podporují mladé lidi

Mladí lidé, zejména ti, kteří se ocitli v obtížné životní situaci, nebo ti se zvláštními potřebami, mohou využívat různé sociální, terapeutické nebo vzdělávací služby.

Sociální služby zprostředkovávají pomoc při péči o vlastní osobu, zajištění stravy, ubytování, pomoc při zajištění chodu domácnosti, péči a pomoc při výchově dítěte, poskytování informací, zprostředkování kontaktu se společenským prostředím, psychoterapii a sociální terapii, pomoc při zajištění práv a zájmů.

(MPSV, 2019)

Mezi služby, které existují ve většině evropských zemí, patří: sociální poradenství, domácí péče, osobní asistence, respitní péče, denní a týdenní stacionáře, pobyty v domovech pro osoby s mentálním postižením, chráněné a podporované bydlení, služby včasné intervence, azylové domy, domy na půl cesty, ubytovny, krizová pomoc (včetně krizových lůžek), terénní programy, služby snadného přístupu, služby v kontaktních centrech pro drogově závislé, terapeutické komunity atd.

Sociální služby pro mladé lidi

Obrázek 13: Sociální služby vhodné pro mladé lidi

Cílem většiny těchto služeb je podpořit rozvoj a soběstačnost mladých lidí a v případě závislostí obvykle usilovat o návrat osoby zpět do společnosti. Služby by měly umožnit lidem vést pokud možno samostatný život a omezit sociální a zdravotní rizika spojená s takovým způsobem života. Dělení těchto služeb se v jednotlivých zemích liší, ale často jsou služby poskytovány buď státem (prostřednictvím příslušného ministerstva nebo instituce), kraji či obcemi, nebo nevládními či neziskovými organizacemi.

Sociální služby podporují rozvoj a soběstačnost

Ne všichni mladí lidé musí vyhledávat sociální služby, ale na všechny má vliv vzdělávací systém každého státu a nabídka mimoškolních aktivit nebo zájmových kroužků. V mnoha zemích hrají školy nebo jiné vzdělávací instituce zásadní roli nejen ve formálním, ale také v neformálním vzdělávání. Snaží se zapojit mladé lidi do školních aktivit a kroužků, které nabízí různé aktivity v době po vyučování. To je podporováno národními i mezinárodními

Mimoškolní aktivity

organizacemi, jako jsou skauti, YMCA atd. V některých zemích jsou zájmové kroužky organizovány státními organizacemi nebo jinými organizacemi nabízejícími volnočasové vzdělávání zaměřené na širokou škálu kurzů, aktivit nebo (letních) táborů. To se obvykle odehrává ve střediscích volného času pro mládež nebo v jiných mimoškolních zařízeních. (MŠMT, 2013)

10.5 VÝZVY, KTERÝM ČELÍ SOCIÁLNÍ ZEMĚDĚLSTVÍ PŘI PRÁCI S MLÁDEŽÍ

Prostředí sociálních farem působí na mladé lidi celostně, což může vést ke skvělým výsledkům. Zemědělské prostředí však není vhodné pro každého – nevyjímaje mladé lidi. V předchozím textu bylo řečeno, že mezi nejdůležitější aspekty, na kterých mladým lidem záleží, patří utváření vlastního já, velká péče o svůj vzhled (nejen fyzický, ale i na sociálních sítích), originalita atd. Zemědělské prostředí vnímají jako „cool“ jen některé skupiny mladých lidí. Mladí lidé často kladou důraz na jiné aspekty než zemědělci nebo sociální pracovníci. (Například pro mnoho mladých žen je důležitým faktorem to, zda jsou na farmě koně a zda by měly možnost se o ně starat nebo na nich dokonce jezdit).

Sociální farmy
z různých úhlů
pohledu

Výhoda pro jedny může být nevýhodou pro druhé – příkladem může být čistota. Vzhledem k tomu, že mládež je mimořádně široká cílová skupina, je obtížné sestavit seznam konkrétních výzev. Mladí lidé, kteří přicházejí na sociální farmy, mohou mít problém nejen s vlastní socializací, ale mohou případně mít velmi negativní životní zkušenosti, jako je užívání drog, kriminální minulost, rozvolněné nebo chybějící rodinné vazby, nízké vzdělání atd.

Některé aspekty sociálního zemědělství, které byly uvedeny jako výhody, mohou na některé mladé lidi působit přesně opačně. Jedním z příkladů může být skutečnost, že prostředí na sociálních farmách není příliš uklizené. Určité množství nepořádku vyvolává u některých lidí pocit, že práce nikdy nekončí a pokusy o úklid jsou marné. Jiná skupina lidí může nepořádek vnímat opačně – lidé se uvolní a relaxují, protože cítí, že prostředí není dokonalé a bez poskvrnky, takže ani oni nemusí být upjatí a dokonalí.

K výzvám sociálního zemědělského prostředí patří také to, že

- mladým lidem je třeba pomoci pochopit skutečný význam každodenních prací (mladí lidé ocení, když dělají „skutečnou“ práci, která je potřebná, obzvláště když vědí, proč je tato práce důležitá)
- mladí lidé často potřebují vzory, které by mohli následovat (přesto by tyto vzory neměly být takové, jako jsou jejich rodiče nebo učitelé)
- mladí lidé nechtějí opouštět své staré sociální „bubliny“, přestože je to často nutné, aby získali novou perspektivu
- fyzická práce je někdy náročná a mladí lidé nejsou zvyklí pracovat fyzicky

- většina každodenní práce na sociálních farmách se opakuje a zahrnuje rutinu a disciplínu
- ne každému se líbí, že je během roku vystaven různým změnám počasí
- chov zvířat s sebou nese špinavou a zapáchající práci.

Mnohé z uvedených problémů nelze odstranit, a proto je v tomto textu kladen důraz na bezpečné prostředí. Pokud se dodržují zásady vytváření a udržování bezpečného prostředí, pak lze výše uvedené problémy překonat. Většina výzev představuje řešení sama o sobě – jakmile se s mladými lidmi bude jednat jako s partnery, jakmile pochopí, co, jak a proč se má dělat, jakmile bude farmář autentický a půjde svým chováním příkladem, pak mladí lidé s větší pravděpodobností překážky překonají. Fyzická práce se může stát únavnou a monotónní, v takovém případě by měl zemědělec hledat prostředky, jak práci učinit zajímavější buď tím, že nechá mladé lidi pracovat se specializovanými nástroji, vloží do nich důvěru, dá jim samostatnost a zejména bude pracovat na skupinové dynamice. Dobrý farmář (nebo sociální pracovník) ví, že i ta nejnudnější a nejúnavnější práce je lepší, když je skupinová dynamika zdravá, když ve skupině panuje humor a když lidé chtějí trávit čas společně.

Význam důvěry
a zdravé
skupinové
dynamiky

Jeden z farmářů zdůraznil význam důvěry, když SoFarTEAM prováděl svůj výzkum:

„Důvěru bych zařadil hned na první místo. Musíte proniknout hluboko do jejich životů.“

10.6 OTÁZKY K K PROCIVČENÍ ZNALOSTI A NÁVRHY K DISKUZI

Na základě přečtené kapitoly zkuste odpovědět na následující otázky:

1. Vyjmenujte pět klíčových problémů, se kterými se mladí lidé v současné západní společnosti potýkají.
2. Charakterizujte, kdo či co je „zobecnělý druhý“ na sociální farmě.
3. Vyjmenujte pět klíčových přínosů sociálního farmaření pro mladé lidi.
4. Popište tři výzvy, kterým mohou mladí lidé na sociálních farmách čelit.
5. Popište, proč by prostředí na sociálních farmách mělo být bezpečné a zároveň náročné (kladoucí výzvy).

Navrhovaná témata k diskusi:

1. Co se musí stát, aby mladí lidé považovali sociální farmu za „cool“ místo?
2. Proč zkušení sociální farmáři rádi dávají nově příchozím mladým mužům těžší fyzickou práci, například štípání dřeva?
3. Vyhledejte na internetu příklady dobré praxe při práci s mladými lidmi na sociálních farmách a diskutujte o tom, co se jeví jako klíčové faktory úspěchu.
4. Jaká jsou specifika práce s mladými lidmi na sociálních farmách v porovnání s jinými cílovými skupinami?
5. Souhlasili byste s následujícím tvrzením při práci s mladými lidmi na sociálních farmách? „Kráva je skvělý šéf“. Svou odpověď zdůvodněte.

ZDROJE

Assembly resolution A/RES/56/117 in 2001, the Commission for Social development resolution E/2007/26 & E/CN.5/2007/8 in 2007 and the General Assembly resolution A/RES/62/126 in 2008 also reinforce the same age-group for youth. In: United Nations. (2007). Definition of Youth.

Browsing the Margins of Youth Culture - Blog. (2017, February 8). Trendwolves. <https://trendwolves.com/blog/browsing-the-margin-of-youth-culture>

Central YMCA. (2016). *The Challenge of Being Young in Modern Britain.* <https://www.ymca.co.uk/wp-content/uploads/2016/02/World-of-Good-report-Central-YMCA.pdf>

Di Iacovo, F. (2020). *Social Farming Evolutionary Web: From public intervention to value co-production.* Sustainability, 12(13), 5269. <https://doi.org/10.3390/su12135269>

Irwin, M., & Miller, J. P. (2016). *Presence of mind.* Journal of Transformative Education, 14(2), 86–97. <https://doi.org/10.1177/1541344615611257>

Kaplánek, M. (Ed.). (2012). *Čas volnosti – čas výchovy.* Portál.

Mead, G. H., & Morris, C. W. (2005). *Mind, self, and society: From the standpoint of a social behaviorist.* University of Chicago Press.

Miller, R. (2016). *What Are Schools For? Holistic Education in American Culture* (3rd ed.). Alternative Education Resource Organization.

MPSV. (2019, July 7). *Social services.* MPSV Social Services. Retrieved September 2, 2022, from <https://www.mpsv.cz/web/en/social-services>

MŠMT. (n.d.). *Leisure-based Education*. MŠMT Leisure-based Education. Retrieved August 4, 2022, from <https://www.msmt.cz/areas-of-work/sport-and-youth/leisure-based-education?lang=2>

Thomas, A. (2003). "Psychology of Adolescents", *Self-Concept, Weight Issues and Body Image in Children and Adolescents*, p. 88.

Winter, K., Cree, V., Hallett, S., Hadfield, M., Ruch, G., Morrison, F., & Holland, S. (2016). Exploring communication between social workers, children and young people. *The British Journal of Social Work*, 47(5), 1427–1444. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcw083>

Příloha 1: Výzvy, které nejvíce negativně ovlivňují mladé lidi v Británii (2016)

Pořadí	Problém	Skóre na indexu
1	Nedostatek pracovních příležitostí	100
2	Neúspěch ve vzdělávacím systému (např. nedostává se mu podpory při studiu, když je to potřeba)	92
3	Problémy s přijetím vlastního těla (např. jsem příliš tlustý? Nejsem přitažlivý?)	86
4	Rozpad rodiny (např. rozchod rodičů, odchod sourozenců z domova)	81
5	Zneužívání návykových látek (např. pravidelné užívání drog)	78
6	Tlak materialismu (např. možnost dovolit si nejnovější módní trendy nebo nový iPhone)	76
7	Nedostatek dostupného bydlení (např. rostoucí ceny nemovitostí mohou znamenat, že nikdy nebudete mít vlastní bydlení)	73
8	Negativní stereotypy (např. všichni lidé s nadváhou jsou líní)	70
9	Problémy spojené s 24hodinovým připojením k sociálním sítím (např. závislost na kontrole Facebooku).	68
10	Kriminalita (účast na ní nebo její oběť)	49
11	Finanční vyloučení (např. nemůžete absolvovat stáž, protože si ji nemůžete dovolit, nemůžete podnikat aktivity s přáteli kvůli nedostatku finančních prostředků)	49
12	Nedostatek věcí na práci / možností trávení volného času	46
13	Stále více sedavý způsob života (např. málo pohybu)	38
14	Přístup k internetovým stránkám škodlivým pro duševní zdraví a pohodu (např. stránky podporující anorexii)	32
15	Politika úsporných opatření	30
16	Sexuální zdraví (např. nárůst sexuálně přenosných infekcí)	27
17	Nedostatečný přístup k odborné přípravě (např. učňovské školství, stáže, kurzy, vzdělávání a rozvoj)	14
18	Zhoršující se životní prostředí (např. znečištění, zvýšené emise z automobilů, skleníkové plyny)	14
19	Nedostatek politického vlivu (např. pokud je jim 18 nebo více let, že jejich hlas není slyšet)	5

Zdroj: <https://www.ymca.co.uk/wp-content/uploads/2016/02/World-of-Good-report-Central-YMCA.pdf>

Příloha 2: Největší překážky při překonávání problémů, kterým čelí mladí lidé ve Velké Británii

Pořadí	Problém	Skóre na indexu
1	Nízký příjem	100
2	Nedostatečné / špatné vzdělání	82
3	Zdravotní problémy (včetně duševního zdraví)	76
4	Nedostatek pracovních příležitostí	76
5	Současná vládní politika	65
6	Rasismus	35
7	Nedostatečné rodinné zázemí	35
8	Problémy v kamarádství a přátelství	24
9	Sexismus	18
10	Problémy v komunitě	18

Zdroj: <https://www.ymca.co.uk/wp-content/uploads/2016/02/World-of-Good-report-Central-YMCA.pdf>

11

LIDÉ S TĚLESNÝM POSTIŽENÍM

Eliška Hudcová

Co se v této kapitole naučíte

Po přečtení této kapitoly budou studenti schopni:

- Popsat obecné rysy a znaky tělesného postižení
- Určit základní klasifikaci tělesného postižení
- Porozumět přínosům sociálního zemědělství pro lidi s tělesným postižením
- Pochopit některé projevy chování lidí s tělesným postižením
- Vyjmenovat další podpůrné služby, které existují pro lidi s tělesným postižením.

Poznámka: Tato kapitola obsahuje citace sociálních pracovníků, zemědělců a dalších odborníků z řad pomáhajících profesí, se kterými jsme vedli rozhovory během projektu SoFarTEAM (v letech 2021 a 2022). Jsou vyznačeny barevně a kurzívou.

11.1 OBECNÁ CHARAKTERISTIKA TĚLESNÉHO POSTIŽENÍ

Tělesné postižení lze popsat jako dlouhodobou nebo trvalou poruchu pohybového aparátu nebo jiných orgánů, což má za následek mimo jiné zhoršení hybnosti, a postihuje celou osobnost. Podle Slovníku sociální práce (Barker, 2003) lze tělesné postižení definovat jako dočasné nebo trvalé omezení funkce; neschopnost vykonávat některé činnosti, které může vykonávat většina ostatních, a to obvykle v důsledku tělesného postižení nebo špatného psychického stavu. Omezení v pohybu a další typy omezení mohou ovlivnit možnost sebeurčení, sociální interakci a mohou vést ke změnám v kognici.

Každé tělesné postižení ovlivňuje člověka jinak. Takže dva lidé se stejným tělesným postižením budou prožívat jiná omezení.

Z **lékařského hlediska** se jedná o ztrátu části těla nebo selhání ve vývoji konkrétní tělesné funkce nebo funkcí, ať už se týká pohybového ústrojí, oblasti čití, koordinace nebo řeči. Toto hledisko představuje výčet dovedností či schopností, které dotyční nemají nebo nemohou vykonávat právě z důvodu onemocnění, traumatu nebo jinak poškozeného zdraví, což vyžaduje trvalou lékařskou péči poskytovanou formou individuálního ošetření odborníky. V tomto medicínském modelu se na tělesné postižení pohlíží z hlediska „vyléčení“, neboli působení na jedince a na změnu jeho chování, které povedou k „vyléčení“.

Z **hlediska vzdělávání a pedagogiky** jsou lidé s tělesným postižením různých věkových úrovní omezení v procesu učení, sociální interakce, verbální komunikace či v psychomotorických dovednostech, což ztěžuje zapojení do společenského a školního živo-

Existuje několik způsobů, jak popsat tělesné postižení

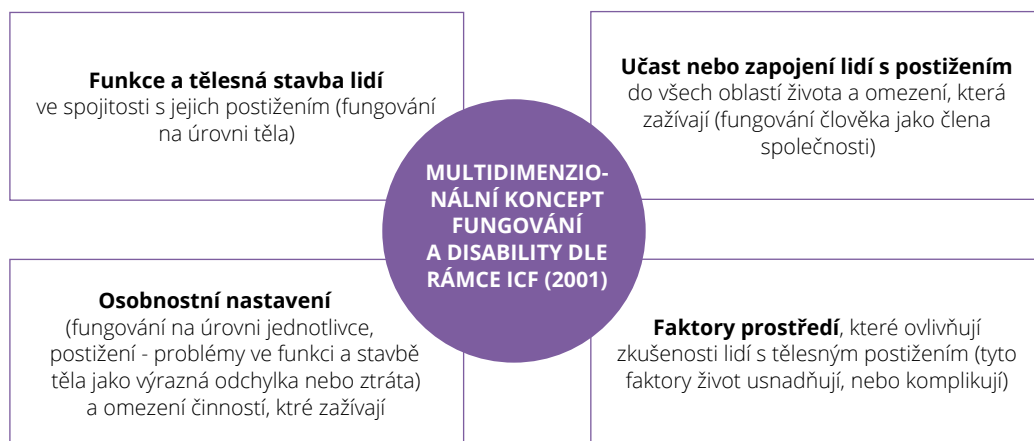
Tělesné postižení je pokaždé jiné a jedinečné

ta. Cílem pedagogiky a procesu vzdělávání je učit člověka s tělesným postižením, nemocí nebo s traumatem takové chování a praktiky, aby se navzdory svému omezení mohli plně začlenit do společnosti.

Z takzvaného **socio-kritického** hlediska vychází tělesné postižení z toho, jak společnost konstruuje tělesné normy. V tomto modelu není postižení individuální atribut, ale spíše komplexní soubor podmínek, z nichž mnohé jsou vytvářeny sociálním prostředím. Řešení problému vyžaduje sociální akci. Je proto kolektivní odpovědností společnosti jako celku vytvářet takové prostředí (fyzické i sociální). Aby se lidé se zdravotním postižením mohli plně účastnit všech oblastí společenského života.

Světová zdravotnická organizace (WHO) schválila v roce 2019 Mezinárodní klasifikaci nemocí a souvisejících zdravotních problémů (MKN-10) jako celosvětově uznávaný systém, který popisuje a uspořádává informace o nemocích a zdravotním postižení. Ve starší klasifikaci WHO International Classification of Functioning, Disability and Health (ICF, 2001) byl kladen důraz na tělesné funkce a tělesné struktury ovlivňující činnost člověka. Disability je označení pro poruchy, omezení aktivity a omezení účasti. Tento rámec je prezentován na následující obrázku, který představuje více rozměrů konceptu fungování a postižení popsaných právě v klasifikačním systému ICF.

Obrázek 14: Multidimenzionální koncept fungování a disability dle rámce ICF (2001)

ICF konceptualizuje jednotlivé úrovně fungování člověka ve smyslu dynamické interakce mezi jeho zdravotním stavem, faktory prostředí a společnosti a osobnostními faktory. ICF uvádí následující úrovně, které mohou být tělesným postižením ovlivněny:

- učení se a uplatňování znalostí
- běžné povinnosti a každodenní nároky
- komunikace
- mobilita
- péče o sebe
- mezilidské interakce a vztahy
- komunitní, společenský a občanský život.

Další, starší tzv. *Model postižení*, který navrhuje S.Z. Nagi (1976), se zabývá procesem postižení v procesu stárnutí. Obsahuje čtyři vzájemně propojené součásti, které jsou:

1. patologie popisující biologický proces narušení normálních buněčných procesů na základě degenerativního onemocnění, poranění/traumatu a infekce
2. poškození, které zahrnuje strukturální abnormality a dysfunkci specifických tělesných systémů
3. funkční omezení, to znamená omezení základních fyzických a duševních činností (např. chůze na určitou vzdálenost)
4. vyjádření fyzických nebo duševních omezení v sociálním kontextu, který se týká potíží při vykonávání činností každodenního života (Motl & McAuley, 2010).

Tento model lze rozšířit o osobnostní (např. životní styl, chování a psychosociální atributy) a sociokulturní (např. fyzické a sociální prostředí) rámce. Postižení a omezení se pak často v procesu stárnutí prohlubuje a kumuluje.

Farma, na které se pohodlně pohybuje i člověk s tělesným postižením.

Zdroj: Eliška Hudcová

Klasifikace tělesného postižení a zdravotního oslabení

Obecně lze tělesné postižení rozdělit podle jeho typů, doby vzniku nebo etiologie, jak je uvedeno v tabulce níže:

Tabulka 19: Klasifikace tělesného postižení

Podle typu	<ul style="list-style-type: none"> • Postižení hybnosti • Dlouhodobá onemocnění • Zdravotní oslabení
Podle doby vzniku	<ul style="list-style-type: none"> • Vrozená (např. vrozené vady lebky; rozštěpy lebky, rtů, čelisti, patra, páteře; nevyvinutí končetin nebo jejich částí, dětská mozková obrna) • Získaná (např. deformity páteře; úrazy – zlomeniny, amputace; následky onemocnění – revmatismus, myopatie atd.) • Prenatální (vznik před narozením dítěte a může souviset s nemocí matky během těhotenství) • Perinatální (se vyskytuje během porodu. Narozené dítě může být delší dobu bez kyslíku v důsledku obstrukce dýchacích cest nebo poranění mozku během porodu. K některým vadám může dojít i z důvodu předčasného porodu) • Postnatální (zahrnuje dobu krátce po narození. Může se jednat o nehodu, rozvoj závažné infekce nebo jiného onemocnění, které mohou způsobit některé z dočasných nebo trvalých postižení těla)
Podle etiologie	<ul style="list-style-type: none"> • Tělesné odchylky a oslabení (vady páteře, luxace kloubů atd.) • Tělesné vývojové vady (vady lebky, rozštěpy, vady končetin apod.) • Úrazy (tělesná poškození různé závažnosti s dočasnými nebo trvalými následky – např. paraplegie v důsledku poranění páteře, amputace končetin atd.) • Následky nemoci (encefalitidy, žloutenky, TBC, Lymfské borreliózy, nádorových onemocnění apod.) • Dětská mozková obrna (DMO – spastické i nespastické formy) • Dlouhodobá (chronická) onemocnění a zdravotní oslabení (alergie, astma, ekzematická onemocnění, oslabení imunity, onkologická onemocnění, epilepsie, roztroušená skleróza, svalová dystrofie apod.)

Zdroj: Slowík, 2007: 99

V následující tabulce jsou popsána nejběžnější tělesná postižení a jejich typické projevy:

Tabulka 20: Tělesné postižení a jejich typické projevy

Dětská mozková obrna
způsobená prenatálními, peri nebo postnatálními problémy nebo poraněním mozku, infekcemi a degenerativním onemocněním. Existují různé formy mozkové obrny v závislosti na části mozku, která je poškozena.
Poranění míchy
je další častý jev. Může být způsobeno mnoha nemocemi, ale v současnosti dochází k nejčastějšímu poranění míchy při autonehodách a dalších traumatech, např. v důsledku provozování adrenalinových sportů. Zdravotní stav a omezení motorické schopnosti pak závisí na míře poškození míchy a také na místě jejího poškození. Čím je poranění blíže krční míše, tím je obvykle zdravotní stav závažnější. Zatímco trvalé poškození bederní nebo sakrální části míchy způsobuje paraparézu nebo paraplegii dolních končetí a poškozuje citlivost dolních končetin, poškození horní části krční míchy (segment C1-C4) s největší pravděpodobností povede k tetraparéze nebo tetraplegii (také známé jako kvadruparéza nebo kvadruplegie) postihující celé tělo.
Spina bifida
je vrozená abnormalita buď s nebo bez poškození míchy nebo míšního kanálu. Tento stav způsobuje abnormální uzavření páteřního kanálu. Toto postižení lze řešit neurochirurgickým zákrokem ve velmi raném věku pacienta. Závažnější typy spiny bifidy mají za následek typicky parézu nebo plegii dolních končetin a obrnu dolních stahovacích svalů. V současnosti je spina bifida na ústupu díky včasnému screeningu.
Dětská obrna
je virové onemocnění spojené se svalovou obrnou. Onemocnění způsobuje vir, který napadá míchu dětí ve věku od 2 do 10 let. Ve většině zemí světa se proti této obrně očkuje.
Svalová dystrofie
je progresivní onemocnění spojené se ztrátou svalové tkáně a poklesem svalové síly. Má genetické pozadí. Nemoc způsobuje postupné zhoršování motorických schopností člověka. Tento proces lze zpomalit léky a cvičením, ale některé formy svalové dystrofie nakonec ovlivní i životní funkce plicních a srdečních svalů.
Osteoporóza
je další vrozená abnormalita, která vede k řídnutí a vyšší lámavosti kostí.
Vady držení těla
jsou získané deformace držení těla. Nejznámější jsou skolióza a kyfóza. Tyto vady držení těla jsou spojeny s abnormálním zakřivením obratlů. Příčiny mohou být vnitřní nebo fyziologické (rychlý růst, dědičnost, výživa, konstituce) a vnější (prostředí, nedostatek pohybu, předčasné sezení u kojenců, dlouhodobé sezení, sportovní specializace, spaní na měkkém lůžku).

11.2 PŘÍNOSY SOCIÁLNÍHO ZEMĚDĚLSTVÍ PRO LIDI S TĚLESNÝM POSTIŽENÍM A PRO NAPLŇOVÁNÍ JEJICH POTŘEB

Přínosy sociálního zemědělství, jak o nich hovoří lidé, kteří přichází na sociální farmy, se týkají převážně celkového zlepšení jejich wellbeingu, mají pocit svobody a prostoru, integrace do společnosti, zmiňují pozitivní dopady na jejich fyzické a duševní zdraví a na sociální pohodu (Elings & Hassink, 2010).

Mnoho studií prokázalo pozitivní stránky sociálních farem a jejich schopnost propojovat lidi s postižením s přírodou. Elings (2012) popisuje čtyři hlavní oblasti, ve kterých se ukazují přínosy sociálního zemědělství. Patří mezi ně tyto:

1. společenství / komunita
2. postoj a zapojení zemědělců, poskytovatelů péče a dalších zaměstnanců sociálních farem
3. neformální péčový kontext (různorodé a smysluplné činnosti)
4. zelené prostředí.

Jinou klasifikaci přínosů sociálního zemědělství přináší Hemingway a její kolegyně (2016). Ve své studii vychází z rozhovorů, které vedli se zaměstnanci sociálních farem. Zjistili, že pobyt na farmě přináší lidem s postižením následující benefity:

1. sociální a fyzické kontakty
2. usnadňuje proces učení, který zahrnuje praktické činnosti
3. rozvíjí smysly
4. zlepšuje paměť díky přímé zkušenosti, podporuje radost, dobrodružství a dává možnost něčeho dosáhnout
5. zlepšuje samostatnost
6. vede k zásadnímu pochopení sounáležitosti a životu bez předsudků.

Na základě rozhovorů se sociálními farmáři v projektu SoFarTEAM byly tyto kategorie rozvinuty o několik nových aspektů pro různé cílové skupiny.

Prostředí sociální farmy působí blahodárně na lidskou psychiku díky smysluplné a strukturované pracovní činnosti s pravidelnými denními a sezónními rytmy a díky výsledkům práce, které jsou brzy vidět. Na základě pobytu na farmě mají lidé s postižením kontakt s přírodou, který může být pro člověka zdrojem podnětů, zájmu a radosti. Zapojení do různých zemědělských činností může snížit pocit hněvu, zmatenosti, deprese, napětí a únavy. Zároveň nabízí mnoho výzev, díky jejichž překonání se mohou lidé cítit lépe. Další výhodou je práce venku a fyzicky náročnější práce, při níž se lidé naučí něco nového a získají další dovednosti a kompetence.

V praxi se příliš často s lidmi pouze s tělesným postižením na sociálních farmách neseťkáváme. Tělesné postižení se vyskytuje převážně v kombinaci s jinými postiženími, nejčastěji s mentálním. Navzdory různým postižením je však třeba vždy k lidem přistupovat individuálně a zajistit jim bezpečné pracovní prostředí. A to platí zejména u lidí s těles-

K lidem s tělesným postižením je třeba přistupovat individuálně a zajistit jim bezpečné pracovní prostředí

ným omezením. Sociální farmy se zaměřují na podporu lidí, nejen na produkci, a dokáží tak svůj prostor přizpůsobit tak, aby odpovídal na potřeby účastníků a na typ jejich fyzických bariér. Níže uvedený seznam představuje prvky, které se na sociálních farmách často objevují, pokud tam přichází lidé s tělesným postižením.

Prostorové úpravy mohou být následující:

- vyvýšené záhony
- rampy
- dostatečně široké cesty s protiskluzovým povrchem
- uličky s nízkým sklonem pro lepší pohyb osob na kolečkové židli
- místa pro relaxaci a odpočinek, místa pro společná setkání
- bezbariérové sociální zařízení (WC)

„Máme zaměstnance, který potřebuje chodítko. Používá rolátor. Dělá ale práci, kterou zvládá vsedě: například sází rajčata ve skleníku. Takže dělá vsedě ve skleníku.“

Pro lidi s tělesným postižením hraje zásadní roli **nižší pracovní tlak**, protože mají přirozená omezení pro výkon práce. A vždy je třeba přizpůsobit zadání tak, aby pro ně bylo co nejvhodnější.

„Když má někdo těžké poranění páteře, je jasné, že mu nebudeme dávat fyzicky náročnou práci. Informace musíme čerpat jak ze zdravotní dokumentace, tak sledovat objektivní příčiny jeho pracovního omezení. Zjišťujeme, proč nemůže zvládat některé činnosti. Většinou se snažíme, aby takoví lidé nezvedali žádná těžká břemena a aby měli zkrácenou pracovní dobu.“

Loupání cibule. Klášter Mariabildhausen s jeho produkčními zahradami.

Zdroj: Eliška Hudcová

Sociální farma vytváří prostředí, kde lze průběžně přizpůsobovat pracovní podmínky a upravovat je podle individuálních potřeb a schopností lidí. **Střídání činností, upravená pracovní doba, práce v týmu či individuální činnosti**, to vše lze průběžně upravovat.

Nářadí je obvykle uzpůsobeno tak, aby nebylo těžké, příliš dlouhé, nebo jinak nevhodné pro pohodlnou manipulaci. Na farmě se také odvádí práce, kterou může dělat jen vyškolený odborník, např. řezání s motorovou pilou. Na druhou stranu ale mají lidé s postižením na farmě možnost pracovat s náčiním, ke kterému by se jinde neměli šanci dostat.

„Pro mladé muže na kolečkovém křesle je důležité, že mohou sekat dřevo sekyrkou a cítit se jako „normální“ kluci.“

Pokud se člověk **narodí bez tělesného postižení** a získá jej až během života, je pro ně velmi těžké tuto novou situaci akceptovat. Z tohoto pohledu může být farma představovat přijímající a respektující prostředí, kde člověku porozumí a pomohou zprostředkovat i jiný náhled na nastalý stav. To se týká jak farmáře, tak přístupu celé komunity. Zaměstnanci farmy se snaží být empatictí, trpěliví, budovat společnou psychickou odolnost, jsou opravdoví, otevření, v těžké situaci jsou přítomní a autentičtí. Na druhou stranu se na farmě snaží o humor, dobrou náladu a udržení optimistického pohledu na svět. V tom pomáhá i život na venkově, v přírodě a v zemědělství, kde se snáze odvede pozornost od těžké situace.

„Poslouchám je, říkám svůj názor a plánujeme práci. Mohou se mi svěřit. Nejsem z rodiny a nejsem ani lékař. Vidím jejich svět z jiné perspektivy. Můžeme spolu mluvit 30 minut, ale i hodinu“.

Individuální přístup se dlouhodobě osvědčuje právě kvůli konkrétním diagnózám a skutečným schopnostem, se kterými lidé s tělesným postižením přichází. Další podpora pak může být poskytována při práci samotné a s ohledem na kompetence lidí. Někdy je pro práci zásadní i skupina, ve které člověk s postižením pracuje.

„Jeden z našich pracovníků má tělesné postižení, které mu brání plně se věnovat některým úkolům, a tak trávil spoustu času postáváním, focením atd. Farmář a jeho pomocník jej povzbudili, aby se více zapojil, ale dělal méně práce a pomaleji než ostatní lidé. To jej velmi povzbudilo.“

(Postřeh ze zúčastněného pozorování)

I když mají lidé s tělesným postižením v některých ohledech omezení, některou práci zvládnou velmi dobře. Níže uvádíme jako příklad seznam činností, který vyplynul z rozhovorů a zúčastněného pozorování, které vedli členové týmu projektu SoFarTEAM v letech 2021-2022. Jde o jednoduché činnosti a pracovní úkoly, při kterých se lidé necítí pod tlakem. Nejdůležitější je, aby jim práce přinášela radost a měli pocit, že to, co dělají, je užitečné:

Jednoduchá práce, která posiluje sebedůvěru

Přizpůsobení pracovního náčiní

Prostředí, kde se člověk cítí být přijat

Individuální přístup

- Práce s vlnou
- Výměna vody u zvířat
- Krmení slepic
- Krmení ovcí
- Pomoc při porodu ovcí
- Hrabání listí
- Sekání dřeva
- Krmení králíků
- Výsadba
- Sklizeň
- Loupání a louskání
- Základní čištění zeleniny před jejím zpracováním
- Řezání

Menší velikost záhonů je uzpůsobena pro snazší ruční práci. Farma Biostatek ve Valči.

Zdroj: Eliška Hudcová

11.3 CHOVÁNÍ LIDÍ S TĚLESNÝM POSTIŽENÍM NA FARMĚ A VÝZVY, KTERÝM ČELÍ

Každý člověk s tělesným postižením čelí různým výzvám a má různé potřeby. To, jak zvládá často obtížné situace, se odráží i v jeho/jejím chování a jejich příležitostech. To je někdy těžké pochopit a může se jednat o tyto situace:

- jsou příliš závislí na svých pečovateli
- nejsou schopni si vydělávat a finančně se zajistit
- chybí jim příležitosti k navazování vztahů a k občanské participaci

- mohou se jen obtížně zapojit do některých situací, protože jsou omezení kompenzačními pomůckami, např. kolečkovou židlí. Mohou se kvůli tomu cítit trapně
- mají omezené možnosti, pokud jde o práci, bydlení a intimní vztahy
- celkově bývá kvalita jejich života horší než skupiny jejich vrstevníků.

Člověku, který se nenarodil s tělesným postižením, často trvá déle, než se emočně i tělesně přizpůsobí novým výzvám, které jsou s jeho omezením nyní spojeny. Může být frustrovaný a naštvaný, že nemůže dělat to, na co byl dosud zvyklý.

Na farmě ale nemusí lidé s tělesným postižením zažívat bezmoc, ba právě naopak si vyzkouší na velmi praktických a užitečných příkladech, co všechno dokáží. Učí se znovu spolupracovat a podílet se na rozhodování spolu s ostatními lidmi. Místo toho, aby mysleli jen na sebe a svou závislost, zjišťují, že jsou naopak na nich závislí zvířata a rostliny, což může posílit jejich sebevědomí.

„Atmosféra na farmě je domácká, vřelá a příjemná, nejen pro lidi s tělesným postižením, ale pro všechny, kteří na farmu přijdou. To z ní dělá místo pro odpočinek, všichni zde cítí pohodu a relax. Na farmě je silně rozvinutá etika péče a zdá se, jako by podpora lidí s mentálním a tělesným postižením byla docela přirozená. Jde především o to, aby se všichni měli dobře, bavili se a šli domů v pořádku a v bezpečí.“

„I zaměstnanci farmy čerpají ze sociálního zemědělství to pozitivní. Jejich radost ze dne působí i na lidi, se kterými pracují. Jak řekl sociální farmář, vracejí se spokojenější a mají při práci s lidmi více energie.“

(Postřeh ze zúčastněného pozorování)

Lidé, kteří se narodili s tělesným omezením, projevují různé emoce, které vychází z jejich osobní a sociální situace. Obvykle procházejí obdobími smíšených pocitů, jsou depresivní, úzkostní, naštvaní. Stejně tak jejich rodiny a nejbližší se musí sžít s emocemi, které prožívají při péči o člověka s postižením, jeho tělesnou schránku, řeší finanční záležitosti a kladou si otázky, kdo se o ně postará v budoucnosti.

Co může nabídnout sociální zemědělství? Lidem narozeným s tělesným postižením může pobyt na farmě přinést určitou stabilitu a jistotu díky své cyklické povaze (roční období se opakují, koloběh života se opakuje). Sociální farma obsahuje různorodé prostředí, kde může být člověk sám se sebou i ve skupině. Má spoustu času na pozorování a zapojení se do práce. To vše může pomoci člověku s handicapem v různých fázích prožívání jeho zdravotního stavu.

Lidé s tělesným postižením jsou v různých situacích vystaveni jiným stresorům než lidé bez postižení

Nabídka sociálního zemědělství spočívá v trpělivém přístupu farmáře

„Problémy lidí se řeší individuálně v závislosti na tom kterém člověku. Každý má kolem sebe dostatek personálu, který může požádat o radu, útěchu nebo si postěžovat. Zaměstnanci jsou zvyklí ptát se na pocity a náladu lidí s postižením. Dobře je znají a poznají, když se někdo zrovna necítí nejlépe.“

„Každá situace a každý člověk se bere velmi vážně, protože to je účelem sociální farmy. Navzdory tomuto přístupu se ale zásadní rozhodnutí, například ohledně směřování farmy, přijímají bez souhlasu lidí s postižením. Mohou samozřejmě vyjádřit svůj názor nebo přání, ta jsou brána v úvahu, ale nejsou pro samotné rozhodnutí definitivní.“

(Postřeh ze zúčastněného pozorování)

Děti s tělesným postižením: Jejich rozumové schopnosti mohou být nižší a v tomto ohledu se projevují jako věkově mladší. Děti s organickým poraněním mozku mají problémy s pamětí a pozorností. Mnoho dalších problémů, které se mohou rozvinout v procesu vzdělávání, jsou následující: potíže s opakováním, memorováním, vnímáním, rozlišováním, syntézou, analýzou, problémy s rozlišováním tvarů, barev, množství či velikosti. S dětskou mozkovou obrnou pak souvisí i řečové problémy a malá slovní zásoba. Ani emoční reakce nesou často adekvátní situaci. Děti mají problémy s ovládáním svých reakcí a mohou být hyperaktivní.

Děti s tělesným postižením mají méně stimulujících zážitků a méně zkušeností než jejich vrstevníci

Co může nabídnout sociální zemědělství? Pobyt a práce na sociální farmě umožňuje dětem bezpečným a interaktivním způsobem procvičovat jemnou i hrubou motoriku. Učí se nové věci a získávají zkušenosti, které by jinde nezažili. V sociálním zemědělství mohou procvičovat všechny své smysly, stimulovat vjemy a vytvářet nové zážitky, které mohou dále integrovat s novými znalostmi.

Hmyzí kotel na zahradě podporuje smyslovou integraci. Na fotce je hotel z Komunitní zahrady v Záměli.

Zdroj: Eliška Hudcová

Mladí dospělí s tělesným postižením, např. s dětskou mozkovou obrnou, jsou často omezeni v každodenních činnostech a účasti na sociálních rolích odpovídajících jejich věku. Potýkají se s většími překážkami v zaměstnání, ve volnočasových aktivitách, v mobilitě či přípravě jídel a mohou mít méně zkušeností s intimními a sexuálními vztahy. Mladí lidé se zdravotním postižením mají obvykle méně příležitostí zažít běžné aktivity dospívajících, jako je chození do hospod a kamarádění se „zdravými“ vrstevníky. Stejně tak mají daleko méně příležitostí chodit na brigády, méně často dělají babysitting nebo jezdí na letní brigády (Roebroek et al., 2009). Celková kvalita jejich života je často ovlivněna chronickou bolestí související s postižením. To pak ústí v nižší svalovou aktivitu, nízkou fyzickou zdatnost, únavu a vyšší míru depresivity a stresu.

V tomto případě sociální zemědělství a pobyt na farmě zahrnuje setkání s různými lidmi a příležitost zažít svět mimo vlastní omezení a skrovné perspektivy. Na druhou stranu je období dospívání často náročné pro každého mladého člověka, tedy i pro člověka bez tělesného postižení. Zde i jinde je vždy nutné postupovat velmi citlivě a individuálně. Přesto sociální zemědělství často motivuje ke cvičení jemné i hrubé motoriky nebo alespoň k nějakému přirozenému pohybu, který celkově zlepšuje fyzickou zdatnost jedince. U některých nemocí (astma, kožní onemocnění) si člověk musí dávat pozor, kde se pohybuje, aby si nezpůsobil více škody než užítku.

„V každém případě je to tady pro mě léčivé. Můžu si vyčistit hlavu, jsem na čerstvém vzduchu a dokonce si i trochu zacvičím. Děláám smysluplné věci, což mi pomáhá udržet rytmus dne.“

„Tady se poprvé cítím dobře. Poprvé mám pocit, že mám pro společnost hodnotu.“

Jedna z nejzávažnějších překážek lidí s tělesným handicapem je jejich omezená mobilita, a tím pádem omezené funkční schopnosti. Viditelné postižení je často spojené s předsudky a strachem druhých lidí, což je o to těžší, když u tělesného postižení není zároveň postižen intelekt. Tyto negativní postoje jsou často spojeny s nepříznivými sociálními reakcemi, soucitem nebo agresí. Velmi často se tak u lidí s tělesným postižením střetává rozpor mezi psychickou a sociální nezávislostí a úplnou fyzickou závislostí na péči svého okolí. Budování vhodného sociálního prostředí, používání podpůrných nástrojů a poskytování dalších osobních asistenčních služeb je tedy zásadní pro posílení plné účasti lidí se zdravotním omezením ve společnosti. Různé typy podpor, jako například sociální zemědělství, umožňuje osobám s tělesným postižením zažít i pozitivní sociální reakce. V takovém případě se vyhnou negativním mezilidským interakcím a rozbijí apriorní představu o nemožnosti jejich sociálního začlenění. Získají odvahu vystoupit jako plnohodnotní členové společnosti a ukáží, že tělesné postižení je výzvou, nikoli jen omezením.

**Omezená
mobilita
a snížené
funkční
schopnosti**

„Samotná farma je živé místo, kde si povídají a setkávají sousedé, dodavatelé, návštěvníci atd., kteří také chtějí prohodit slovo s lidmi na farmě. Na konci pobytu na farmě se tady vždy zastaví rodina a přátelé člověka s postižením, kteří se dozví něco víc o sociálním zemědělství. Tahle sociální výměna je velmi přirozená.“

(Postřeh ze zúčastněného pozorování)

Jedním z nejdůležitějších cílů podpory lidí s tělesným postižením, je podpora jejich samostatnosti v každodenním životě. Je důležité podporovat jejich svobodu a sebeurčení a povzbuzovat je ve stanovování cílů a jejich dosahování. Lidé s tělesným postižením potřebují na splnění úkolů dostatek času, ale jsou rádi co nejsamostatnější. Konkrétní povaha aktivit sociálního zemědělství a charakter sociální farmy tento čas dává. Sociální farmář ví, že nemůže nutit lidi k něčemu, co nemohou zvládnout. To by jen vedlo k jejich pocitu selhání a viny.

Jedním z nejdůležitějších cílů je podpora samostatnosti

Ke všem dospělým lidem s tělesným postižením by se mělo přistupovat jako k dospělým. To znamená vážit si jich, být zdvořilí a laskaví, když se jim pomáhá. Znamená to také podporovat důstojnost osoby a respektovat její soukromí, zachovávat důvěrnost, včetně práva na rozhodování, a vážit si jejich odlišností. Důležité je vždy vidět člověka, nikoli postižení.

11.4 SLUŽBY, KTERÉ JIŽ NYNÍ PODPORUJÍ LIDI S TĚLESNÝM POSTIŽENÍM

Jako kterýkoli jiný člověk, i člověk s tělesným postižením má své základní potřeby. Barker (2003) mezi základní potřeby počítá tyto: fyzické potřeby (jídlo, přístřeší, bezpečí, zdravotní péče a ochrana); osobní naplnění (vzdělání, odpočinek, hodnoty, estetika, náboženství, úspěch); citové potřeby (pocit sounáležitosti, vzájemná péče, společenství); a adekvátní sebepojetí (sebevědomí, sebeúcta a osobní identita). Marshall (2012) přidává potřeby, jako je nezávislost, oslava a smutek, integrita, vzájemná pouta, hra a duchovní sdílení. Na rozdíl od ostatních mohou lidé s tělesným postižením vyžadovat další péči a mít další potřeby. Systém péče a podpory zahrnuje několik strategií. Na obrázku níže je znázorněn tzv. systém komplexní rehabilitace, který se snaží řešit všechny situace, které mohou vést ke komplexnímu zlepšení fungování člověka se zdravotním postižením.

Tabulka 21: Systém komplexní rehabilitace

ČLOVĚK S POSTIŽENÍM		
Právní: antidiskriminační opatření, právní podpora, advokacie	Sociální: bezbariérové sociální prostředí, sociální služby	Pedagogické: inkluzivní školy, distanční vzdělávání, e-learningové kurzy
Psychologická: rodina, přátelství, vztaky, psychoterapie	Zdravotní: medicína, fyzioterapie, protetika	Pracovní: dostupná, chráněná a integrační pracovní místa, práce z domu, zkrácené pracovní úvazky

Zdroj: Slowík, 2007: 102

Existuje mnoho služeb, které slouží k posilování úspěšné participace lidí s tělesným postižením na společenském dění

Zdravotní rehabilitace (služby zaměřené na kondici a tělesnou stránku) byla v minulosti vždy považována za nejdůležitější. V dnešní době se dává při práci s lidmi s tělesným postižením přednost holistickému přístupu. Do této oblasti patří kompenzační nástroje, jako jsou (elektrické, ortopedické) invalidní vozíky, ortopedické hole, protézy nebo speciálně upravené technologie a počítače (hardware, software). K léčebné rehabilitaci patří chirurgie a operační léčba, fyzioterapie, kúry, ergoterapie a další speciální medicínské služby. Pobyt v nemocnici a pooperační stavy jsou často obtížné a spolu s prodloužením nemocniční péče se mohou také prohlubovat další traumata.

Psychologická rehabilitace (služby zaměřené na člověka, kognitivně-behaviorální terapie atd.) usiluje o snadnější překonávání psychických krizí souvisejících se změnou zdravotního stavu. Zabývá se výzvami spojenými s obrazem sebe sama a životní orientací člověka s postižením. Existuje individuální a skupinová psychoterapie, arteterapie, výcvik psychosociálních kompetencí a podobné.

Pedagogická rehabilitace je zaměřena na školní docházku, výchovu a přípravu na povolání a na rozvoj a výcvik soběstačnosti. Věnuje se celkovému procesu učení. Zahrnuje reedukaci, kompenzaci, tvorbu a realizaci individuálních vzdělávacích plánů. Ve škole mohou žáci požádat o osobní asistenty ve vzdělávacím procesu nebo o přizpůsobení rozvrhu vlastním potřebám.

Aktivity pro volný čas (volnočasová rehabilitace) poukazuje na mimoškolní a mimopracovní aktivity a příležitosti (sport, umění, hudba, kultura, celoživotní vzdělávání, zahradničení atd.). Významnou roli v této oblasti hraje zážitková pedagogika. Existují centra environmentální pedagogiky nabízející zemědělské aktivity pro lidi s různými životními problémy.

Pracovní rehabilitace zahrnuje vymezená (chráněná) pracovní místa pro osoby se zdravotním postižením. Dále sem patří příprava na zaměstnání a tréninková pracovní místa na smluvních pracovištích. V této oblasti jsou zvláště důležité tzv. sociální podniky, které podporují lidi s postižením nebo jiným znevýhodněním na zaměstnaneckých pozicích. Sociální podnik je firma jako kterákoli jiná, kde lidé s postižením obvykle pracují na částečný úvazek v přátelském prostředí a k tomu se jim dostává, v případě potřeby, psychosociální podpora. Pracovní rehabilitace zahrnuje poradenství, průzkum trhu práce, spolupráci s Úřadem práce nebo advokacii. Mnoho sociálních firem funguje jako sociální podniky i jako zaměstnavatelé na chráněném trhu práce. Zásadní roli zde ale hraje pracovní smysluplná a produktivní zemědělská práce, venkovské prostředí a další již zmiňované benefity sociálního zemědělství.

Architektura a stavebně technická opatření jsou další zásadní oblastí pro usnadňování inkluze lidí s tělesným postižením ve školním, domácím, pracovním a veřejném prostoru. Zahrnuje vhodné architektonické, organizační a materiální vybavení. Architekti a projektanti jsou zodpovědní za návrhy bezbariérových toalet, šaten, jídelen, garáží a dalšího zázemí. Zákon EU o přístupnosti, který musí být uveden do praxe ve všech zemích EU do roku 2025, požaduje, aby každý obchodník nebo poskytovatel služeb činil taková nízkoprahová opatření, aby vyhovovaly potřebám lidí se zdravotním postižením.

Sociální služby jsou nástrojem pro narovnávání celé řady problémových situací, do kterých se mohou dostat lidé s tělesným postižením. Sociální služby často využívají multidisciplinární přístup ke všem lidem, kteří potřebují podporu. Lidé s tělesným postižením mohou využít např. těchto sociálních služeb: raná péče, odborné sociální poradenství, služby osobní asistence, pečovatelské služby, odlehčovací služby, domovy pro osoby se zdravotním postižením, chráněné bydlení, sociálně aktivizační služby pro osoby se zdravotním postižením, sociálně terapeutické dílny, sociální rehabilitace a terénní služby. Sociální služby jsou prováděny v pobytové, ambulantních i terénní formě.

Osoby se zdravotním postižením mají nárok na **finanční podporu**. V České republice jsou stejně jako ve většině evropských zemí vypláceny ze systému sociálního zabezpečení (invalidní důchod) podle úrovně pracovní schopnosti. Další dávky se týkají příspěvků na sociální služby a příspěvku na péči. Je-li člověk s tělesným postižením bez prostředků, může žádat o dávky státní sociální podpory a za splnění určitých podmínek o dávky hmotné nouze. Při zaměstnávání osoby se zdravotním postižením dostává zaměstnavatel schválený Úřadem práce od státu finanční kompenzaci (75 % mzdy a další příspěvky).

Vyjmenované rehabilitační přístupy mají sloužit k dosažení co nejvyšší míry samostatnosti a společenské participace. Proto je jejich cílem obsáhnout so nejširší škálu lidských činností, od osobních potřeb a vedení domácnosti přes získání zaměstnání, vzdělávání, aktivní životní styl, až po účast na sportovních a kulturních akcích.

Děti se starají o slepici. Umělecké a ekologické centrum Víška.

Zdroj: Zuzana Adamová

11.5 VÝZVY A OMEZENÍ, KTERÝM ČELÍ LIDÉ S TĚLESNÝM POSTIŽENÍM V SOCIÁLNÍM ZEMĚDĚLSTVÍ

Sociální zemědělství jako koncept a jako přístup je veskrze velmi pozitivní intervencí pro lidi s úzkostmi, depresemi, omezenými sociálními kontakty, omezenými vzdělávacími příležitostmi, nižšími motorickými dovednostmi a dalšími životními problémy. Přesto i zde existují určité limity, či dokonce kontradikce. Pro některé lidi s vážným tělesným postižením či s jinými závažnými problémy, může být sociální farma vyloženě nevhodná. Nejčastější překážky pro pobyt na sociální farmě jsou následující:

- alergie a fobie;
- pracovní prostředí nemusí být dobře přizpůsobeno typu postižení;
- existuje vyšší riziko pracovního úrazu;
- v některých případech špatná komunikace mezi různými skupinami lidí, kteří se na farmě pohybují (např. lidé s tělesným a lidé s mentálním postižením), a z toho plynoucí konflikty. Jedna skupina nemusí plně respektovat práva a potřeby druhé skupiny a může to vést až k zneužívání
- práce, která stresuje farmáře, je o to horší pro člověka s postižením.

„Obecně naši zaměstnanci nedokáží pracovat pod tlakem a ve stresu. Jakákoli změna je pro ně obtížná a práci znepríjemňuje, zhoršuje jejich soustředění a následně i motivaci. Za nejdůležitější zdroj dobré atmosféry patří určitě otevřenost obou stran, kdy má zaměstnanec samozřejmě možnost podělit se o svůj aktuální stav, své starosti, problémy atd., které mohou ovlivnit jeho pracovní výkon. Celkově to můžeme zohlednit při jeho fungování na pracovišti, víme, co mu vadí a co nevadí, co je důležité v jeho profesním i soukromém životě.“

Když práce probíhá dobře, je zde pak dobrá atmosféra, a to zase zpětně pozitivně působí na celkovou pohodu a spokojenost všech zaměstnanců a lidí na sociální farmě.

Příklad dobré praxe

Statek Bludička je tradiční rodinná farma ve východních Čechách, která se již několik let profiluje jako sociální. Vznikla v roce 1993 jako běžná, konvenční farma, která se postupně proměnila v ekologickou a dnes má tedy i přídomek sociální.

Farmářka nejprve chovala koně a vedla jezdecký klub. Ke koním postupem času přibyl chov ohroženého plemene původní valašské ovce, do jehož záchrany se farmářka s manželem zapojili v roce 1998. Výrazný zlom v orientaci farmy přišel v roce 2006, a to po navázání spolupráce s Denním centrem Archa

v Hranicích na Moravě. Lidé s postižením z tohoto centra začali na farmu jezdit za zvířaty, především za koňmi. Výsledkem partnerství bylo založení občanského sdružení Bludička, které vytváří podmínky pro lidi se zdravotním postižením a rozvíjí aktivity pro děti a mládež.

Farmářka zároveň začala proměňovat zázemí usedlosti tak, aby se zde lidé s postižením cítili bezpečně, tedy upravila dvůr a stáje tak, aby byly bezbariérové, vybudovala klubovnu a bezbariérové toalety a umývárnu. Lidé s postižením se zde starají o ovce, koně, poníky, drůbež, prasata, sad a zahradu a o krávy. Farmářka vyrábí z mléka sýr, vede jezdecké kurzy pro dospělé a poskytuje komerční ustájení. Komplementarita obou, zemědělské a sociální oblasti, přinesla rozvoj dalších činností. Jednalo se o kontaktní programy se zvířaty pro děti z mateřských a základních škol, stáže pro studenty Střední odborné školy zemědělské z nedalekého města Nový Jičín, stáže pro vysokoškoláky, spolupráci s chovatelskými organizacemi, akce pro veřejnost, příměstské a pobytové tábory a rozvoj jezdeckého oddílu, hipoterapii pro lidi s postižením. Sdružení dále v této době provozovalo aktivity zaměřené na udržitelnou venkovskou turistiku a další vzdělávací a rozvojové aktivity.

V roce 2017 se farmářka seznámila s ženou s tělesným postižením, evidovanou na Úřadu práce. Toto setkání bylo podnětem ke spuštění dlouho připravovaného programu „Mobilní salaš“, který nabízí kontakt s živými zvířaty v místě, kde žijí starší lidé nebo vážně nemocní. Na programu je malá rukodělná dílna pro práci s vlnou, která se stala základem pro vytvoření prvního chráněného pracoviště. Zkušenost se zaměstnáváním osoby se zdravotním postižením byla natolik pozitivní, že se farmářka následně rozhodla vydat cestou sociálního hospodaření, spojujícího nevyužitý potenciál místního chovu ovcí s vytvářením pracovních míst pro další lidi s postižením. Nyní zaměstnává čtyři takové lidi na pozicích průvodkyně, zpracovatel vlny, knihař a zahradník. Zaměstnanci nacházejí naplňující práci v klidném, tradičním venkovském prostředí. Jejich práce zahrnuje zpracování vlny na přírodní materiál k další výrobě, výrobu vlněných šperků, tisk knih, péči o zvířata, krmení, úklid farmy a poskytování služeb venkovské turistiky. Pracovní tým také vyjíždí se zvířátky mimo farmu do domovů pro seniory, školy, hospiců, denních a týdenních stacionářů.

Usedlost tvoří jeden celek, který je finančně udržitelný jednak díky své ekonomické činnosti, jednak díky podpoře z veřejných grantů, individuálních darů a peněz nadací. Zároveň vyvažuje potřeby lidí, venkova, citlivě vnímá komunitu kolem farmy a environmentální aspekty jejího hospodaření.

Bezpečná náruč – vize sociální farmy Bludička

Zdroj: Radovan Žitník

11.6 OTÁZKY K PROCVIČENÍ ZNALOSTI A NÁVRHY K DISKUSI

Na základě přečtené kapitoly zkuste odpovědět na následující otázky:

1. Vyjmenujte různé koncepty tělesného postižení, určete, který z nich nejlépe vystihuje přístup sociálního zemědělství a svůj názor zdůvodněte.
2. Pracujte ve dvojicích: Přečtěte si níže uvedený krátký příběh a vymyslete, které služby byste doporučili paní Marii s přihlédnutím k možnosti sociálního zemědělství. Využijte přitom informace, které jste získali ze studia této kapitoly. Můžete také zkusit vytvořit SWOT analýzu, abyste vyhodnotili různé možnosti života paní Marie.

Marie (33) se narodila se středně těžkým postižením. Má dětskou mozkovou obrnu, takže špatně chodí a špatně koordinuje své pohyby. Má zatuhlé svaly a poruchu řeči. Její matka ji po svém rozvodu umístila do náhradní rodinné ústavní péče, protože se nedokázala postarat ani o sebe, natož o dceru. Marie v ústavu trpěla příznaky citové deprivace a měla značné psychické problémy. Když se matčina situace stabilizovala, začala si dceru brát o Vánocích a na letní prázdniny domů. Tyto pobyty u matky však neprobíhaly dobře a pobyt v ústavní péči dále zhoršoval Mariin psychický stav. Její klíčový pracovník spolu s Marií proto hledali náhradní řešení, které by spočívalo v její umístění do menšího zařízení. Nakonec našli cestu do chráněného bydlení, které fungovalo jako otevřené společenství v komunitním domě. Marie je zvyklá na život na venkově a psychicky je na tom nyní dobře. Potřebuje dopomoc v každodenním životě, který by sama nezvládla. Marie by chtěla být samostatnější, najít si placenou práci a mít životního partnera, ale bez odborné pomoci a rady se neobejde.

3. Pracujte ve skupině: Přečtěte si znovu Mariin příběh a představte si, že našla bezpečné pracovní místo na sociální farmě. Nakreslete plán farmy se všemi důležitými prvky, které by měly na farmě být, aby se tam Marie cítila dobře. Tyto úpravy popište.

ZDROJE

Barker, R. L. (2003). *The Social Work Dictionary* (5th ed.). Washington DC: National Association of Social Workers.

Dessein, J., Bock, B. B., Krom, M. P. (2013). *Investigating the limits of multifunctional agriculture as the dominant frame for Green Care in agriculture in Flanders and the Netherlands*. *Journal of Rural Studies*, 32, 50-59.

Di Iacovo, F., O'Connor, D. (2009). *Supporting Policies for Social Farming in Europe. Progressing Multifunctionality in Responsive Rural Areas*. ARSIA, Firenze.

Elings, M. (2012). *Effects of care farms: Scientific research on the benefits of care farms for clients*. Wageningen UR, The Netherlands: Plant Research International.

Elings, M., Hassink, J. (2010, July 4-7). *The added value of care farms and effects on clients*. 9th European IFSA Symposium, Vienna (Austria). http://ifsa.boku.ac.at/cms/fileadmin/Proceeding2010/2010_WS1.2_Elings.pdf.

Hemmingway, A., Ellis-Hill, C., Norton, E. (2016). *What does care farming provide for clients? The views of care farm staff*. *NJAS – Wageningen Journal of Life Sciences*, 79: 23-29.

International Classification of Functioning, Disability and Health: An Overview Available from: *PT6 Working paper (cdc.gov)*

Maslow, A. H. (1970). *Motivation and Personality*. Harper & Row Publishers.

Michalík, J. et al. (2011). *Zdravotní postižení a pomáhající profese*. Praha: Portál.

Motl, R. W., Mc Auley, E. (2010). *Physical Activity, disability, and Quality of life in Older Adults*. *Phys Med Rehabil Clin N Am*, 20: 299-308.

Murray, H. A. (1938). *Explorations in personality*. New York: Oxford University Press.

Novosad, L. (2000). *Základy speciálního poradenství*. Praha: Portál.

Pipeková, J. (2006). *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. Brno: Paidó.

Roebroek, M. E., Jahnsen, R., Carona, C., Kent, R., Chamblain, A. (2009). *Developmental Medicine and Child Neurology*, 51 (8): 670-678.

Rosenberg, M.B. (2012). *Living Nonviolent Communication: Practical Tools to Connect and Communicate Skillfully in Every Situation*. Sounds True, Inc., Colorado.

Sempik, J., Hine, R., Wilcox, D. (2010). *Green Care: A Conceptual Framework. A Report of the Working Group on the Health Benefits of Green Care, COST Action 866. Green Care in Agriculture*. Loughborough University.

Slowík, J. (2007). *Speciální pedagogika*. Praha: Grada.

World Health Organization (WHO). (2019). *International Statistical Classification of Diseases and Related Health Problems (10th revision, 5th ed.)*. <https://apps.who.int/iris/handle/10665/246208>

12

SOCIÁLNÍ ZEMĚDĚLSTVÍ V PRAXI

Jan Moudrý, Lisa Essich,
Tomas Chovanec

Co se v této kapitole naučíte

Po přečtení této kapitoly budou studenti schopni:

- Porozumět problémům komunikace, jako je složitost sdělení, přesnost formulací, kognitivní schopnosti a vliv neverbální a paraverbální komunikace.
- Rozvíjet základní kompetence pro konstruktivní konverzaci.
- porozumět vhodnosti různých aktivit pro konkrétní klienty.
- Pozorovat a posoudit prostředí farmy z hlediska možnosti zapojení různých cílových skupin.
- Navrhovat změny v prostředí farmy při respektování zemědělských aspektů a potřeb účastníků.
- Plánovat aktivity pro různé cílové skupiny bez nutnosti zásadních změn v prostředí farmy.

Poznámka: Tato kapitola obsahuje citace sociálních pracovníků, zemědělců a dalších odborníků z řad pomáhajících profesí, se kterými jsme vedli rozhovory během projektu SoFarTEAM (v letech 2021 a 2022). Jsou vyznačeny barevně a kurzívou.

12.1 ZEMĚDĚLSKÉ ČINNOSTI

Text seznamuje čtenáře s možnostmi zapojení cílových skupin sociálního zemědělství do zemědělských aktivit a uvádí příklady úprav a využití prostředí farmy k tomuto účelu. Cílem kapitoly je charakterizovat a nastínit aktivity vhodné pro účastníky sociálního zemědělství na farmách.

Sociální zemědělství funguje na základě propojení sociální práce a zemědělské činnosti. „Zemědělská činnost nebo práce na farmě nabízí mnoho rozmanitých forem práce/činností, které jsou spojeny s denními a sezónními přirozenými rytmy, vytvářejí závazky a odpovědnost nad pracovními úkoly. Jejich prostřednictvím člověk získává schopnost sebeúcty a sebevědomí, které se rozvíjejí v kontaktu a péči o rostliny a zvířata, jsou zdrojem podnětů, zájmu a radosti. Během zemědělských činností se navazují neformální vztahy se spolupracovníky a dalšími účastníky, které rozvíjejí sociální dovednosti a vedou k sociálnímu začlenění.“ (Chovanec a kol., 2015).

Cílem sociálních farem je zaměstnávat osoby ohrožené sociálním vyloučením z důvodu jejich fyzického, duševního nebo sociálního znevýhodnění nebo osoby se specifickými potřebami. Pro účastníky tak vznikají jak běžná, tak chráněná pracovní místa. Výběr

pracovních činností závisí na schopnostech a možnostech konkrétních cílových skupin a jednotlivců. Zemědělec ve spolupráci se sociálním pracovníkem musí vhodně připravit pracovní podmínky vhodné pro účastníky a zároveň výhodné z ekonomického hlediska. Čím lépe a podrobněji budou aktivity v přípravné fázi naplánovány, tím snazší bude jejich realizace a následné řízení sociálního zemědělství. V praxi se v některých případech podceňuje a zanedbává fáze hodnocení vhodnosti subjektu a případně i následná fáze plánování.

„Vysoká míra empatie farmáře, který tým vede, je předpokladem pro to, aby tým vůbec fungoval. Při práci s těmito lidmi je nutné daleko důsledněji plánovat a detailně promýšlet jednotlivé činnosti - někdy i za samotné zaměstnance.“

Důležitou roli při plánování činností hrají místní podmínky, zaměření produkce podniku, technické a personální zajištění, infrastruktura a postavení podniku s ohledem na možnosti zpracování a prodeje. Velikost podniku nehraje v sociálním zemědělství významnou roli. Nicméně zapojení účastníků s různými typy znevýhodnění je nejsnazší v malých zemědělských činnostech s vysokou potřebou manuální práce (např. pěstování bylin, okopanin, zeleniny, zpracování produktů a přímý prodej). Nejčastěji se se sociálním zemědělstvím setkáváme na ekologických, zejména biodynamických rodinných farmách, kde je začlenění účastníků snazší. Z hlediska struktury podniku se za optimální považují smíšené farmy s vyváženou rostlinnou a živočišnou výrobou, pestřejším sortimentem produkce, málo závislé na vnějších vstupech. Příliš široký rozsah výroby nebo navazujících činností však zvyšuje organizační nároky, náklady na technické vybavení a obvykle snižuje rentabilitu výroby.

Činnosti v zahradnictví, rostlinné výrobě a lesnictví

Velmi často jsou pro sociální práci v zemědělství využívány podniky zaměřené na pěstování zeleniny, ať už ve sklenících, nebo pod širým nebem.

„Účastníci z volného trhu práce si také vybírají zahradničení, a to hlavně proto, že mohou pracovat venku a chtějí mít hlavně klid a být mimo pracovní ruch.“

Zahradnické práce zahrnují:

- Přípravu semen a sazenic (třídění, balení, předklíčení, množení, předpěstování sazenic, pěstování v květináčích).
- Přípravu záhonů pro výsadbu (rytí, kypření, základní hnojení kompostem, zarovnání, vytyčení záhonů, vyměření rozteče řádků...)
- Výsadbu, výsev do řádků, hnízd, fóliovníků atd.
- Ošetřování během vegetace (ochrana proti plevelům, hnojení, zavlažování...)

- Přípravu sklizně (technické vybavení, balení)
- Sklizeň
- Posklizňové zpracování produkce, skladování (čištění, třídění, sušení, balení...)

Práce na vyvýšeném záhonu

Zdroj: Diakonie Vrchlabí

Většinu činností lze v současné době provádět mechanicky nebo dokonce automaticky. V sociálním zahradnictví je možné téměř ve všech případech využít ruční práce nebo jednoduchých mechanických zařízení k zajištění speciálních strojů a zařízení ve vztahu k zaměstnané cílové skupině účastníků. Pracoviště může také vyžadovat specifické úpravy (např. vybudování vyvýšených záhonů, držáků nebo úložných prostor pro vozíčky...).

„Účastníci dělají na takové farmě prakticky všechno, co si dokážeme představit. Na druhou stranu máme své limity, respektive typické práce, které našim zaměstnancům neordinujeme, jako je obsluha složitějších strojů, řízení traktoru, seřizování či nastavování různých strojů apod.“

Ekologický způsob hospodaření nabízí celou řadu možností, jak spojit manuální práci jako terapeutickou činnost s výrobní funkcí. V rostlinné výrobě ekologického hospodářství vzniká největší potřeba ruční práce při pěstování zeleniny (až z 80 %) a brambor (o 30 %) nahrazením chemického hubení plevelů a škůdců ručním nebo mechanickým ošetřením. Regulace plevelů je běžná i při pěstování polní zeleniny a dalších plodin, často na větších plochách, někdy s opakovanou činností během vegetačního období. Obvykle současně probíhá mechanická kultivace, kypření půdy, okopávání rostlin, přihrnování půdy k rostlinám. Důležitá je kontrola kvality práce (odlišení plevelů od plodin, vzdálenost při sjednocování, způsob odstraňování plevelů).

V případě nedostatku pracovníků lze krátkodobě místo ručního pletí, kypření a okopávání použít techniku (kultivátory, prutové nebo síťové brány, motyčky, rotační kypřiče atd.), která půdu odplevelí a nakypří, případně pohnojí. Z dlouhodobého hlediska je při nedostatku pracovníků třeba změnit strukturu plodin (např. nejnižší potřeba pracovních sil je při pěstování obilovin nebo víceletých píceňin), výrobní metody (přímý prodej prvovýroby místo zpracování, balení a prodeje ze dvora) a vhodnou techniku. Při sezónních pracích je někdy potřeba práce řádově vyšší (sklizeň ovoce, zeleniny, brambor...). Při sezónních pracích je někdy potřeba práce o řád vyšší (sklizeň ovoce, zeleniny, brambor...). To lze řešit najímáním sezónních pracovníků, využitím služeb nebo využitím sběru plodin zákazníky jako formy přímého prodeje. Na druhou stranu při **nedostatku pracovních příležitostí na zahradě, na poli nebo ve stáji je vhodné organizovat další zpracování a zhodnocení prvotní suroviny** (sušení ovoce, konzervace, výroba věnců, ozdob...). Osvědčuje se navázání spolupráce s dalšími zemědělci a zapojení se do jejich činnosti v průběhu sezony nebo v jiném období podle potřeb a možností obou stran. Vždy je třeba zhodnotit náklady, organizační náročnost a výchovně-terapeutický efekt.

Výrobní zaměření, technické vybavení podniku a organizační schopnosti zemědělce mají velký vliv na potřebu práce

Při pěstování ovoce nebo vinné révy a jiných trvalých plodin se nabízí méně druhů činností. Přesto jsou zajímavé a vhodné pro mnoho účastníků. V případě ovocných dřevin jsou vhodnější nižší kultivary (keře, drobné ovoce, jahody), a to jak pro ošetřování porostů, tak především pro sklizeň. Při sklizni ovoce z vyšších stromů je vhodná plošina a další pomůcky.

Sadové úpravy zahrnují:

- Přípravu výsadby (vyměření pozemku, oplocení, vytyčení řádků a sponů, příprava nářadí a pomůcek, kopání jamek, příprava a ošetření sazenic, příprava kůlů, kompost).
- Výsadbu ovocných stromů a keřů.
- Ošetřování během vegetace (ochrana proti plevelům a škůdcům, sběr spadlého ovoce a nemocných plodů, sekání trávy, kypření půdy, hnojení, zavlažování...).
- Sklizeň a posklizňové zpracování (třídění, čištění ovoce, skladování v přeprávkách, označování a skladování nebo distribuce).
- Mimosezónní práce (úklid pozemků, příprava cest, hrabání listí, odstraňování větví, opravy nářadí, výroba kolíků a dalších nástrojů, výroba ptačích budek, krmítek, úkrytů pro drobné živočichy a hmyz).

Samotná práce je pro mnoho účastníků velmi zajímavá, navíc pozorování ptáků a dalších zvířat má pozitivní vzdělávací a emocionální dopad. Podobně pěstování květin nebo léčivých bylin může mít spíše terapeutický než produktivní účinek (aromaterapie, estetická výchova, zdravotní účinky...).

V rámci péče o les se nabízí řada vhodných aktivit i pro účastníky sociálního statku.

Lesní práce zahrnují:

- Založení lesa (vyčištění pozemku, příprava sazenic, vytyčení pozemku před výsadbou, příprava nářadí, oplocení...)

- Výsadbu
- Následné ošetření lesních dřevin až do plného lesního porostu (kosení trávy, odstranění nevhodných rostlin, oprava oplocenek, doplnění porostu).
- Údržbu vzrostlého lesního porostu (prořezávky, odstraňování nevhodných rostlin, budování krmelců pro lesní zvěř, sledování zdravotního stavu lesního porostu).
- Kácení, manipulace a jiné zpracování dřeva
- Použití dřeva v truhlářských dílnách sociálních nebo spolupracujících podniků

Činnosti v oblasti chovu zvířat

Chov hospodářských zvířat přináší účastníkům sociálních farem řadu příležitostí k aktivitám. Běžně chované velké druhy (skot, prasata, koně) nemusí být vhodné pro všechny cílové skupiny účastníků. Zejména pro osoby se zdravotním postižením je vhodnější pečovat o menší a klidnější druhy a plemena, nikoliv o chovná zvířata, ale spíše o mláďata, ovce, kozy, drůbež, králíky nebo včely. Nejen výběr druhů a plemen, ale i druh prováděných činností je třeba přizpůsobit potřebám a možnostem cílové skupiny.

„Chov je zcela logickou volbou, protože je součástí základního programu v našem zařízení, kde se klienti učí vlastní zodpovědnosti při péči o zvířata, účastník přebírá zodpovědnost za péči o zvířata, získává základní pracovní návyky a podobně.“

Chovatelské práce zahrnují:

- krmiva (přeprava ke zvířatům, míchání, zpracování, dávkování...)
- Krmení a napájení zvířat
- Péči o zvířata (čištění, ošetřování, předvádění...)
- Odstraňování hnoje, vyvážení, příprava hnoje, zpracování hnoje, kompostování hnoje atd.
- Úklid stájových prostor (čištění, bělení, dezinfekce...)
- Péči o pastviny (oprava ohradníků, oplocení, sekání strnišť, rozptyl exkrementů...)

Pozorování zvířat a přímý kontakt s nimi je pro většinu účastníků nejen oblíbenou činností, ale má také značný terapeutický účinek (animoterapie obecně, hipoterapie, canis terapie a mnoho dalších) a často se praktikuje na farmě nebo profesionálně. Přítomnost zvířat na farmě je vítaným zdrojem zájmu pravidelných či příležitostných návštěvníků, zejména rodin s dětmi, žáků a mateřských škol. Plní také výchovnou úlohu sociálního zemědělství, přibližuje přírodu zejména obyvatelům měst. Někteří účastníci se mohou zúčastnit i prezentačních a vzdělávacích aktivit. To zvyšuje jejich sebevědomí, pocit uplatnění, užitečnosti a postavení ve společnosti. Na rozdíl od práce na zahradě, v sadu a na poli je práce se zvířaty náročnější na pozornost, soustředění, péči a bezpečnost a hygienu. Při práci se zvířaty může častěji dojít k přenosu některých nemocí nebo zranění. Zásady organizace práce v chovu zvířat a pracovní postupy jsou uvedeny v závěrečné části kapitoly.

Terapeutický účinek přímého kontaktu se zvířaty

Zdroj: Eliška Hudcová

12.1.1 Zpracovatelské činnosti

Na sociálních farmách je nabízena řada aktivit pro různé cílové skupiny účastníků v oblasti zpracování rostlinné prvovýroby (čištění, sušení, mletí, konzervování zeleniny a ovoce, výroba džemů, sušení a úprava bylin, výroba čajů, likérů, potravinových doplňků...). Z živočišné výroby je to zpracování mléka (výroba tvarohu, jogurtů, sýrů), masa, tuků, vajec, medu a dalších surovin na různé potravinářské výrobky. Zajímavou činností je také zpracování vedlejších produktů na různé výrobky z vlny, kůže, rohoviny).

Přímý prodej zákazníkovi je pro sociální podnik vhodný, pokud je volná pracovní kapacita a pomáhají další okolnosti (dopravní vzdálenosti, výhodné ceny a možnosti prodeje, využití stávajících investic, zkušeností atd.). Největší potřeba práce vzniká při balení a přímém prodeji výrobků. Při přímém prodeji se zvyšují náklady na balení, reklamu, telefon, poštovné a případně dopravu. Větší odbyt lze očekávat ve větších městech, na místech využívaných turisty nebo jinak navštěvovaných. Přepavní vzdálenosti a s nimi spojené náklady jsou limitující, zejména v případě denních nebo častých dodávek produktů (mléko, zelenina, čerstvé zboží s krátkou dobou trvanlivosti). Na druhou stranu při nedostatku pracovních sil může přímý prodej znamenat ztrátu. V každém případě je nutné vyhodnotit náklady na zhuštění a prodej výrobků a porovnat je s nárůstem prodeje. Protože podmínky prodeje jsou velmi rozdílné, je třeba postupovat v každé společnosti individuálně.

Při plánování činností sociálního zemědělství se často předpokládá, že rozsah výroby a souvisejících činností bude zpočátku manuální povahy. **Snažíme se o maximální využití stávajících stavebních a strojních investic a jejich postupnou inovaci**

Zařízení pro další zpracování přináší vyšší náklady na výstavbu, resp. jejich úpravy a vybavení

a rozšíření, zejména pokud se zaměříme na další zpracování a přímý prodej základní produkce. Mezi investice patří zřízení čistící a třídící linky, sušáren, loupacích zařízení, kartáčování, mletí a balení rostlinných produktů, rozšíření a rozmístění skladovacích prostor pro tržní plodiny, v živočišné výrobě a zavedení celé technologie výroby sýrů, jogurtů a dalších výrobků. Při plánování investic je třeba stanovit jejich minimální potřebu a pořadí důležitosti při pořizování. Je třeba posoudit využití vlastních a možnost pronájmu cizích technologií a strojů (sousedská spolupráce nebo služby).

12.1.2 Účastníci

Úpravy slouží k zajištění snadnějšího pohybu a orientace účastníků sociálního zemědělství v areálu farmy včetně jejich budov a v neposlední řadě ke zvýšení bezpečnosti prostředí. Míra úprav se liší podle konkrétní cílové skupiny, obecně platí, že největší úpravy vyžadují osoby s tělesným postižením a osoby se sníženou pohyblivostí.

Budovy musí mít bezbariérový přístup do prostor, které se používají pro kontakt a práci s účastníky. Pracovníky se zdravotním postižením umísťujeme na snadno přístupná pracovní místa - nejlépe v přízemí. Je třeba řešit bezbariérovost, výšku obrubníků, sklon rampy, sklon a šířku cesty, šířku vstupů, dveří a jejich otevírání, zábradlí, oplocení a ohrady, jejich bezpečnost a průchodnost, povrchové a barevné odlišení důležitých prvků v hospodářství. Pokud jsou v budově schody, je možné je obejít (rampy, výtah nebo zvedací zařízení). Prostory určené k práci, chodby, schodiště a jiné komunikace musí mít stanovené rozměry a povrch a musí být vybaveny pro činnosti, které se v nich vykonávají. Podlahy a podlahové krytiny by měly být protiskluzové a bezbariérové. Použitelnost toalet je hlavní překážkou integrace osob se zdravotním postižením. Musí být možné ovládat vypínače, tlačítka, splachovače WC, nouzové spínače atd. z neomezeného dosahu. Ideální výška je 85 cm, která zajistí přístupnost pro osoby na invalidním vozíku.

„Postavili jsme rampu pro vozíčkáře, vybudovali jsme toalety, rozšířili jsme uličky. Díky bezbariérovým úpravám k nám začaly chodit děti ze škol a školek, rodiny s dětmi a kočárky. Podařilo se nám integrovat děti s postižením do jezdeckého klubu.“

Orientace v budově by měla být srozumitelná a přizpůsobená potřebám osob se smyslovým postižením. Osoby se zrakovým postižením by měly mít možnost přijímat informace hmatovými a akustickými prostředky. Pro osoby se sluchovým postižením je možné doplnit akustické informace vizuálními. Místnosti musí být dobře osvětlené. Označení by mělo být v kontrastní barvě. Grafické a piktogramy jsou lépe a rychleji srozumitelné.

Kromě pracoviště musíme zajistit místo, kde budou účastníci trávit čas, podle toho, zda jsou obvykle venku u zvířat, na poli, na zahradě, ve skladech nebo stájích, ve skleníku nebo uvnitř ve zpracovatelském závodě či v obchodě, a také podle toho, zda jsou tyto prostory snadno a bezpečně přístupné. Samozřejmě záleží na kapacitě osob, které je farma schopna pojmout, a na ročním období. Bude třeba řešit rozlišení veřejných a soukromých prostor; úpravu povrchu pro suché a mokré počasí; denní místnost pro odpočinek a stravování; šatnu; toalety a sprchy; venkovní odpočívadla; lavičky; stinná místa; dostupnost vody; herní prvky; ubytování; parkování. Například denní místnost je na spo-

Není nutné upravovat nástroje nebo poskytovat speciální nástroje, pokud účastníci mohou používat běžné nástroje

lečenské farmě velmi důležitá, navíc často slouží jako multifunkční prostor nejen pro účastníky, ale i pro návštěvy, exkurze, školení, semináře, přenocování atd.

Pracovní předměty a nástroje, které pracovník při práci používá, musí být na pracovišti umístěny přehledně, v dosahu a ve správném pořadí. Tvar a povrchový materiál všech předmětů musí umožňovat snadné čištění a nesmí ohrožovat zdraví pracovníků. Pracovní nástroje a další vybavení musí odpovídat schopnostem zaměstnance, podmínkám bezpečnosti práce nebo zdravotnímu postižení jednotlivce.

„V rámci našeho provozu nepoužíváme žádné speciální nebo upravené nástroje a většinou se jedná o stejné nástroje a vybavení, které jsou v běžném zemědělském prostředí na jiných místech farmy.“

„Je třeba dát pozor, aby se účastníci nedostali do nepříjemné situace v době, kdy mají zahradní nářadí - rýče, lopaty.“

12.1.3 Pracovní postupy a organizace práce v chovu zvířat

Pro práci se zvířaty platí zvláštní opatření. Jedná se o úpravu prostředí (např. kurníky s upraveným umístěním dvířek ke snáškovým hnízdům) a současně i samotných postupů a opatření při jednotlivých činnostech. Zde jsou pracovní postupy upraveny obecně a jejich dodržování je zvláště důležité, pokud jde o přímou práci účastníků se zvířaty. Vzhledem k pozitivnímu vlivu kontaktu se zvířetem i jeho pouhé přítomnosti je dobré, aby tyto činnosti byly do aktivit sociálního zemědělství zařazovány co nejčastěji a pokud možno u všech cílových skupin. Vždy je třeba respektovat specifické potřeby a možnosti konkrétní osoby zapojené do aktivit a posoudit vhodnost aktivit, stejně jako druhy a plemena zvířat, se kterými může přijít do kontaktu, případně rozsah a okolnosti, za kterých může ke kontaktu dojít. Obecně platí pro práci se zvířaty následující pravidla (vycházející z vnitrostátních právních předpisů):

- Se zvířaty je třeba zacházet klidně, nedráždit je a netýrat.
- Vedení a vodění velkých hospodářských zvířat, s výjimkou koní, se provádí pomocí ohlávky opatřené vodícím řemenem, vodícím drátem nebo tyčí; vodící drát nebo vodící řemen nesmí být omotan kolem paže a k vedení se nesmí používat řetěz.
- Při pasení velkých zvířat, pokud se provádí pomocí paseckých uliček a zábran, musí být účastník/zaměstnanec vždy za ohradou nebo za zábranou.
- K velkým zvířatům lze přistupovat pouze po hlasovém upozornění, k ležícímu zvířeti přistupujeme vždy se zvýšenou opatrností a při ošetřování nemocného nebo zraněného zvířete, a pokud je známo, že zvíře je nebezpečné nebo že je nebezpečné, je nutné zajistit dodatečné pojištění jinou osobou.
- Čištění a přivazování zvířat se vždy provádí z boku, kde je minimální riziko, že by zvíře bylo tlačeno nebo tlačilo.

- Při provádění speciálních úkonů, jako jsou veterinární zákroky, inseminace, odrohování, kopytování a kování odborně způsobilou osobou, by měl být na pracovišti vyžadován počet dalších pracovníků; při provádění speciálních úkonů na neklidných zvířatech se používají prostředky pro fixaci zvířete, jako je fixační klec nebo podání sedativa odborně způsobilou osobou.
- Zvířata, která svým chováním ohrožují bezpečnost osob nebo jiných zvířat, jsou z chovu vyloučena; v případě chovatelsky cenných zvířat musí být místo vyloučení přijata opatření, která snižují riziko ohrožení, například určením zkušeného ošetřovatele, který je dostatečně obeznámen s rizikovým chováním zvířete.

12.1.4 Kontrolní otázky a návrhy k diskusi/aktivitě

1. Vytvořte krátký seznam aktivit vhodných pro konkrétní cílovou skupinu. Pokuste se realizovat variabilní aktivity týkající se rostlinné výroby, živočišné výroby a zpracování zemědělských produktů.
2. Pracujte v malých skupinách/párech: Na vybrané farmě se pokuste vytipovat činnosti/místa, kde by se mohli zapojit účastníci z konkrétních cílových skupin, aniž by bylo nutné upravovat prostředí, nebo jen s malými úpravami.
3. Pracujte v malých skupinách/párech: Představte si, že máte neomezené zdroje. Navrhněte úpravu prostředí farmy tak, aby umožňovala zapojení vybrané cílové skupiny do libovolných aktivit podle vašich představ.
4. Posuďte a okomentujte řešení z předchozích dvou kroků, která připravily ostatní malé skupiny/páry.

12.2 KOMUNIKACE A ZVLÁDÁNÍ KONFLIKTŮ

Každý den vedeme úspěšné rozhovory, aniž bychom o nich dlouze přemýšleli nebo analyzovali, co bylo řečeno. Na druhou stranu právě situace, ve kterých se cítíme nepříjemně, protože nabraly jiný směr, než jsme původně předpokládali, pro nás mohou být opravdovou výzvou.

Při problémech v mezilidských vztazích obvykle hraje rozhodující roli komunikace. Když se nedaří mluvit, může to vést ke konfliktům. Klíč ke zvládnutí konfliktů přitom spočívá ve způsobu, jakým spolu mluvíme. Konstruktivní rozhovor je jednou z klíčových kompetencí v praxi sociální práce a je třeba se mu naučit. K vytvoření konstruktivního klimatu pro diskusi je nutná vysoká míra sebezpozorování a také určité vzorce chování. Zvláště důležité je aktivní naslouchání a empatie, stejně jako uvědomění si vlastních myšlenek a pocitů. Tato kapitola představí základní teorie o komunikaci a zvládnutí konfliktů.

12.2.1 Základy komunikace

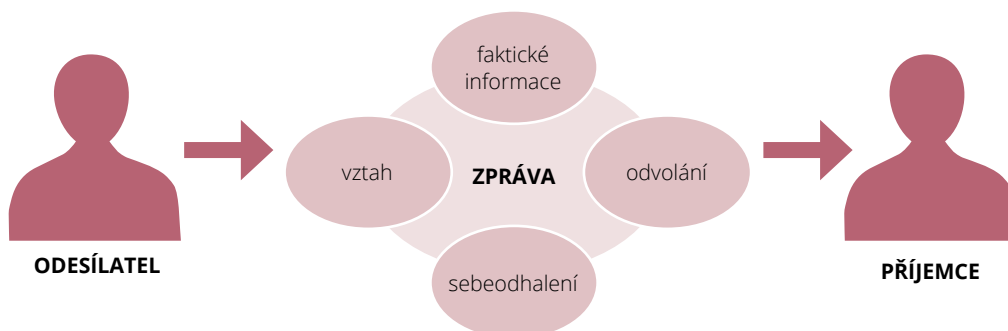
Komunikace je jednou z nejsložitějších a nejdůležitějších lidských dovedností a nespočívá pouze v předávání faktických informací. Mnohem více, přibližně dvě třetiny výměny v rozhovoru se odehrávají prostřednictvím vizuálního nebo akustického kanálu v podobě gest, postoje, mimiky, intonace nebo melodie řeči. *Verbální komunikace*, tj. mluvené slovo, představuje méně než deset procent celkového sdělení, které se dostane k partnerovi v rozhovoru. Rozhodující vliv má *neverbální komunikace* prostřednictvím řeči těla, pohledů, mimiky a gest a *paraverbální komunikace*, tj. hlas, kterým vyjadřujeme sdělení. Patří sem výška hlasu, hlasitost, intonace, tempo řeči a melodie řeči.

Model čtyř uší podle Schulze von Thuna

Základní koncept komunikace lze omezit na odesílatele a příjemce. Odeslaná a přijatá zpráva se ne vždy shodují. Friedemann Schulz von Thun se věnoval náchylnosti lidské komunikace k interferencím a zjistil, že jedna a tatáž zpráva může obsahovat čtyři sdělení. Rozlišuje čtyři stránky sdělení: věcný obsah, sebeodhalení, vztah a apel. Odesílatel, který výrok pronáší, komunikuje vždy v těchto čtyřech rovinách, zatímco příjemce naslouchá čtyřma ušima. Které ze čtyř uší je aktivní, určuje, jak je výpověď pochopena? Vliv na to má neverbální a paraverbální komunikace, stejně jako rámcové podmínky nebo téma rozhovoru (Schulz von Thun, 1981).

Věcná rovina zahrnuje fakta a čistý obsah výpovědi. Věcný obsah slouží k objasnění faktické situace a přenosu informací. Toto sebeodhalení sdělení často není mluvčímu jasné. Ať člověk říká cokoli, vždy tím prozrazuje něco o sobě a své osobnosti, emocích, hodnotách, názorech a potřebách. Vztahová rovina je nejlivnější, protože určuje, jak bude věcná rovina pochopena a zpracována. Pokud není vztahová rovina vyjasněna, může to zabránit komunikaci zaměřené na fakta. Pomocí apelu dává odesílatel najevo, co od příjemce chce. Může jít o žádosti, příkazy, přání nebo rady adresované přímo příjemci.

Obrázek 15: Vlastní obrázek modelu odesílatele a příjemce podle Schulze von Thun (1981)

Příklad: Co může mít odesílatel na mysli

- Faktická úroveň: „Stáj ještě nebyla vykydána.“
- Sebeodhalení: „Kvůli tomu nestíhám plnit své úkoly.“
- Vztah: „Jsem zklamáný, protože jsem očekával, že úkol převezmete vy.“

- Odvolání: „Mohl byste prosím co nejdříve vymést hnůj ze stáje, abychom mohli pokračovat?“

Co se může dostat do povědomí příjemce

- Faktická úroveň: „Stáj ještě nebyla vykydána.“
- Sebeodhalení: „Jsem nespokojen s výkonem.“
- Vztah: „To je lajdácká práce!“
- Odvolání: „Očekávám náhradu za své potíže.“

Tento model lze použít ve všech oblastech života, kde spolu lidé hovoří. Ukazuje, jak rychle si mohou navzájem neporozumět. Abychom předešli konfliktům, je vhodné dodržovat model 4 uší a řídit se následujícími body (Schulz von Thun, 1981):

- Dbejte na to, aby byl jazyk přesný a jednoznačný.
- Výroky by neměly obsahovat ironii a sarkasmus.
- Žádost nebo přání byste měli formulovat jasně.
- Skryté narážky jsou tabu a mohou být chápány jako pasivně agresivní.
- Totéž platí pro podprahová obvinění.
- Ujistěte se, že zpráva byla správně pochopena.
- Pokud si nejste jisti, aktivně se ptejte.

Navzdory jasné komunikaci a jednoznačným slovům není vždy v moci odesílatele, zda příjemce přijme zprávu tak, jak byla zamýšlena. Je to dáno mimo jiné složitostí sdělení, přesností formulace, kognitivními schopnostmi příjemce a jeho aktuálním duševním rozpoložením. Kromě toho často dochází k tzv. neverbální komunikaci. Paraverbální signály mohou při předávání sdělení vyvolat rušivý pocit nebo dokonce sdělení obrátit v opak.

Pět axiomů podle Paula Watzlawicka

Paul Watzlawick vytvořil pět axiomů komunikace, s jejichž pomocí lze vysvětlit lidskou komunikaci a prokázat její paradoxy:

1. nelze nekomunikovat.
2. každá komunikace má obsahový a vztahový aspekt.
3. komunikace je vždy příčinou a následkem.
4. lidská komunikace využívá analogové a digitální modality.
5. komunikace je symetrická a komplementární.

První axiom: Nemůžete nekomunikovat, protože veškerá komunikace (nejen slovní) je chování, a stejně jako se nemůžete nechovat, nemůžete nekomunikovat.

Například by se dalo předpokládat, že žena, která vedle vás ve vlaku zírání na podlahu, nebude komunikovat. Přesto tak činí, protože ostatním ve vlaku neverbálně sděluje, že si nepřeje žádný kontakt (Watzlawick, Beavin, & Jackson, 2011).

Druhý axiom: Každá komunikace má obsahový a vztahový aspekt, takže druhý aspekt určuje první, a je tedy metakomunikací.

Základním tvrzením je, že každá komunikace obsahuje obsahový a vztahový aspekt. Vztahový aspekt určuje obsah toho, co je řečeno, nebo jak má být obsah pochopen. Tento vztahový aspekt je zřídka explicitně vyjádřen, ale obvykle jej lze vyčíst mezi řádky. Z hlediska řešení konfliktů to znamená, že zablokovaný vztah může bránit věcnému řešení sporu. Nejprve je třeba řešit vztahovou rovinu, aby bylo možné smysluplně pracovat na obsahu toho, co je řečeno (Watzlawick, Beavin, & Jackson, 2011).

Příklad: Pavel v pracovní diskusi znehodnocuje argumenty svého kolegy Petra, protože ho prostě nemá rád.

Třetí axiom: Povaha vztahu je podmíněna interpunkcí komunikačních procesů na straně partnerů.

Častou interakcí mezi komunikačními partnery se vytvářejí charakteristické vzorce nebo vlastní struktura. Po každém podnětu následuje reakce (řetězec chování). Každý podnět je zároveň komunikací, neboť komunikace je kruhová.

Příklad: V případě dvou přátel se vytvořil vzorec, kdy jeden z nich určuje konverzaci tím, že hodně mluví, a druhý naslouchá. Není však možné určit, zda začal určovat, nebo zda začal poslouchat posluchač. Oba se považují za respondenty. Determinující si myslí, že bere věci do svých rukou, protože druhý je tak pasivní. Posluchač si myslí, že nemá jinou možnost než naslouchat, protože druhý v rozhovoru dominuje (Watzlawick, Beavin, & Jackson, 2011).

Tak se stává, že jeden z partnerů obviňuje druhého z jeho chování. Protože komunikace probíhá v kruhu, je obtížné určit původce poruchy, podobně jako v bludném kruhu.

Čtvrtý axiom: Lidská komunikace využívá digitální a analogové modality. Digitální komunikace má složitou a logickou syntax, ale sémantiku, která je v oblasti vztahů neadekvátní. Analogová komunikace naproti tomu tento sémantický potenciál má, ale postrádá logickou syntax nezbytnou pro jednoznačnou komunikaci.

Na analogové úrovni jsou para- a extraverbální, neverbální části řeči. Digitální komunikace má složitou a logickou syntax, která umožňuje jednoznačnou komunikaci. Digitální prvky většinou zprostředkovávají obsahovou rovinu, analogové rovinu vztahovou. Ana-

logová komunikace je nejednoznačná a lze ji dekodovat různými způsoby. Existují například slova bolesti a slova radosti (Watzlawick, Beavin, & Jackson, 2011).

Příklad: Polibek, který dítě dostane od rodičů, může znamenat: „Máme tě moc rádi!“ nebo také „Prosím, nech nás teď být!“.

Pátý axiom: „Procesy mezilidské komunikace jsou buď symetrické, nebo komplementární, podle toho, zda je vztah mezi partnery založen na rovnosti, nebo na rozdílnosti.“

Komunikační procesy závisí na tom, zda je vztah mezi partnery založen na rovnosti nebo nerovnosti. V komplementárních vztazích se různá chování vzájemně doplňují a určují proces interakce. Základem vztahu je rozdílnost mezi partnery. Často se tato odlišnost projevuje v podřízenosti, tj. jeden má nad druhým navrch. Symetrická forma vztahu se vyznačuje tím, že partneři usilují o minimalizaci nerovností mezi sebou (usilují o rovnost).

- Pokud jsou komunikační procesy symetrické, jedná se o dva stejně silné partnery, kteří usilují o rovnost a snížení rozdílností. Lze to také nazvat „zrcadlovým chováním“ partnerů.
- Pokud se procesy doplňují, vždy existuje „nadřízený“ a „podřízený“ partner. Partneři se ve svém chování vzájemně doplňují.

K narušení dochází tehdy, když dochází k symetrickému stupňování, tj. partneři se snaží „překonat“ jeden druhého. Velmi rigidní komplementarita se vyskytuje ve vztazích mezi rodiči a dětmi. Jedinci ve vztahu rodič-dítě jsou různí, i zde existuje primární a sekundární partner. Tento vztah je však třeba vnímat v sociálním a kulturním kontextu, nejde o spojení „silný-slabý“, „dobrý-zlý“ apod. protože jeden partner nenutí druhého do jeho pozice, ale jsou ve vzájemném vztahu, doplňují se. Chování jednoho partnera podmiňuje chování druhého a naopak.

To často vede k paradoxním požadavkům na jednání. Buď se objevují tzv. dvojí zprávy (např. neverbální vyjádření něčeho jiného, než je řečeno), nebo paradoxní předpovědi. Příklad: (A) dostane od (B) jako dárek červený a zelený svetr. Oblékne si červený. (B) předpokládá, že se mu zelený zřejmě nelíbil. Kdyby si (A) nejprve oblékl zelený, stalo by se totéž. Ať by (A) udělal cokoli, bylo by to špatně (Watzlawick, Beavin, & Jackson, 2011).

12.2.2 Techniky zvládání konfliktů

Aktivní naslouchání podle Thomase Gordona

Aktivní naslouchání podle Thomase Gordona převyšuje pozorné naslouchání. Vychází z předpokladu, že odesílatel sdělení často slovní sdělení kóduje. Příjemce dekóduje sdělení prostřednictvím aktivního naslouchání. Například se poukazuje na rozporuplná tvrzení nebo se objasňují nejasnosti kladením otázek. Aktivní naslouchání také pomáhá odesílateli, aby si ujasnil sám sebe a své sdělení. Zájem, který posluchač takto signalizuje, podporuje cestu k řešení konfliktu (Gordon & Edwards, 1995).

Aktivní naslouchání zahrnuje tři úrovně:

- 1. Otevírače dveří:** na neverbální a paraverbální úrovni signalizuje příjemce svůj zájem prostřednictvím tzv. otevíračů dveří („huh“, „ano“, „wow“), mimiky a gest (přikyvování, oční kontakt, mimika),
- 2. parafrázování/zrcadlení:** Příjemce reprodukuje sdělení vlastními slovy. Tímto způsobem dává svému protějšku najevo, co bylo pochopeno. Tímto způsobem může druhá osoba včas opravit nebo doplnit to, co bylo řečeno. Kromě toho opakování řečeného vede k tomu, že odesílatel sdělení může o řečeném dále přemýšlet. Parafrázování naplňuje základní potřebu přijetí a partner se cítí být vnímán. Parafrázování se provádí bez vlastního hodnocení, komentářů, rad, poznámek a bez zaujímání stran.

Příklad:

Osoba 1: „Vlastně už dlouho pracuji se svým kolegou. Ale v poslední době mě neustále kritizuje a stěžuje si na můj pořádek nebo na to, že mluvím příliš nahlas. Zřejmě už nic nedokážu udělat správně.“

Osoba 2: „Jak jsem pochopil, máte s kolegou konflikt kvůli rozdílným představám o řádu a způsobu práce.“

- 3. empatické naslouchání:** V tomto případě se verbalizují emocionální obsahy. Zvláštní empatie je nutná pro zrcadlení rezonujících pocitů odesílatele.

Příklad: „Když tě takhle slyším, tak jsi byl na začátku velmi motivovaný a teď se cítíš poněkud otrávený.“

Aktivní naslouchání dává odesílateli najevo, že je brán vážně a že příjemce nebude rozptylován. Kolegové takový přístup ocení. Aktivní naslouchání je třeba trénovat a neděje se samo od sebe.

Zprávy I

Součásti zpráv I

- Popisování pozitivního nebo negativního chování druhé strany.
- Prezentujte pocity nebo myšlenky, které vyvolává.
- Zdůvodněte, proč se vám dané chování líbí nebo proč ho považujete za problematické.
- Vyjádření přání posílit pozitivní chování nebo změnit negativní chování.

Já-sdělení neznamena mluvit pouze o sobě, ale je prostředkem prezentace kritiky nikoli jako absolutní pravdy, ale jako osobního pocitu. To umožňuje mluvčím vyjádřit negativní pocity, aniž by vytvářeli zbytečné napětí nebo způsobovali zranění. Já-sdělení naznačují, že lidé mluví o sobě a o tom, co vyvolává chování, které je z jejich vlastního pohledu problematické. Důraz je vždy kladen na konkrétní situaci. Vyhýbáme se zobecněním („vždy“

ky musím umýt nádobí“). To dává druhé straně možnost lépe posoudit dopad svého chování (Gordon & Edwards, 1995).

Příklad:

Osoba A: „Zase nejdeš včas!“

Osoba B: „Čekám tu na tebe už půl hodiny a jsem úplně otrávená, protože mám hodně práce. Necítím se brán vážně ani respektován, když nedodržuješ naše schůzky.“

Místo toho, abyste se začali bránit, je pravděpodobnější, že váš protějšek ustoupí a omluví se za zpoždění. Tím se konverzace odkloní od eskalace a přejde k dialogu. Upřímné sdělení „já“ zajistí větší pochopení a ochotu ke kompromisu.

Změna rámce

Pomocí přerámování je možné dát události nebo určité situaci nový význam nebo jiný význam. K tomu je třeba pokusit se podívat na situaci z jiného kontextu. V novém rámci může obraz vypadat zcela jinak a působit jinak. Pokud je problém přerámován, pak stejná událost získá nový význam: jsou možné nové reakce a nové chování. Reframing označuje proces reinterpretace, přijetí nové perspektivy, nového způsobu vnímání, nové interpretace (Duve, 2011).

Příklad:

Osoba A: „Nikdy se na něj nemohu spolehnout. Dnes mluví tak, zítra jinak.“

Osoba B: „Můžete to popsat podrobněji? Jaké situace máte přesně na mysli?“
Tímto způsobem lze zmírnit rozmáchlá prohlášení a konkretizovat je.

12.2.3 Role vůči účastníkům

Zemědělec hraje důležitou roli při vzdělávání a podpoře klientů, protože působí jako vzor, zejména při vzdělávacích aktivitách. Zajišťuje, že situace na farmě je zcela odlišná od situace v sociální organizaci. Farma tak představuje identitu a osobní hodnoty a představy zemědělce. Svou prací vyzařuje suverenitu a autoritu. Na pečovatelské farmě se vytváří jiný druh vazby, než je tomu ve společenské organizaci, kde je profesní odstup ještě důležitější. Díky vazbám s rodinou, například při společném stravování, lze vybudovat pocit rovnosti, který může posílit sebevědomí účastníků. Profesní odstup lze definovat široce a individuálně a může se značně lišit v závislosti na cílové skupině.

„Na univerzitě jsem se naučil, že je třeba si vždy udržovat profesionální odstup. Vždy. A teď jsem si uvědomil, že to nefunguje. Podíval jsem se sám na sebe: kde jsou mé hranice? [...] Pokud si vždy zachováte profesionální odstup, nikdy nevyprávíte o svém osobním životě, nikdy neukazujete svůj život, pak vás někdo nikdy nepozná. A jak jinak než správně pracovat s mladými lidmi?“

Na druhou stranu je vzdálenost důležitá z hlediska dlouhodobé soběstačnosti, péče a poskytování kvalitního doprovodu a péče. Odstup je tedy důležitý, pokud se pracovník nechce nechat pohltnut všemi problémy a krizemi účastníků.

Někteří vedoucí hovoří o rodině, o společenství, které funguje na základě rovnosti. V tomto ohledu vidíme rozdíl mezi jednotlivými projekty a cílovými skupinami. Supervizoři mladých lidí někdy hovoří o vztahu rodič-dítě, ale nakonec jsou zodpovědní supervizoři. Jiní hovoří o rodině nebo komunitě, kde je zapojení rodičů méně důležité, ale často to souvisí s cílovou skupinou, například se staršími lidmi. Tyto nuance jsou zajímavé a jako supervizor si k nim musíte najít vlastní cestu.

„Je pro nás velmi důležité, aby se lidé cítili jako doma v rodinném prostředí. Takže ano, někteří lidé se tu cítí jako v rodině, protože často nemají nikoho jiného, s kým by ji mohli sdílet.“

„Jde o podpůrný, nikoli závislý vztah. Vždycky můžeme odejít. Podstatné je, že jsme s mladými lidmi partnery.“

„Záleží na tom, jaká role je potřeba. Například mladý člověk se právě rozešel s přítelkyní. Pak nepotřebujete pedagoga, který se postaví a vysvětlí, že je to těžké období. Potřebuje kamaráda, který ho vyslechne, nechá ho vyplakat se vám na rameni a řekne: To je v pořádku. A pak už to není o tom, že neuklidil nádobí nebo že jeho pokoj vypadá jako prasečí chlívek.“

Poměrně hodně supervizorů uvádí, že přizpůsobují vztah účastníkovi. Někdy to souvisí s cílovou skupinou, ale někdy to závisí i na konkrétním účastníkovi. Někteří účastníci mají například rádi klasický vztah šéf-zaměstnanec, jiní mají rádi neformálnější vztah.

„V profesionální práci se závislostmi se přechází k německému „Sie“, formálnímu pozdravu. Nemusíte nutně vytvářet blízkost prostřednictvím neformálního „du“.“

Ve většině případů však pojem profesionální vztah nejlépe vystihuje následující citát:

„Samozřejmě se vždycky snažíte zachovat profesionální odstup. I to se naučíte, protože na začátku jsme občas dávali svá soukromá telefonní čísla a pak vám lidé začali po večerech psát WhatsApp. Musíte dbát na to, abyste od sebe oddělili pracovní a soukromý život a abyste zůstali profesionálním nadřízeným, který není vždy k dispozici.“

Profesionální vztah je široký pojem

Poslední malá kategorie sociálních zemědělců vnímá své klienty jako svého druhu obchodní partnery, protože klienti si mohou sami zvolit péči. Supervizoři uvádějí, že účastníci jsou na nich závislí, ale že to platí i obráceně: že zemědělci jsou na účastnících také závislí. Ale nuance jsou někdy prostě jiné. V některých případech jde o obchod, v jiných případech supervizoři říkají, že se můžete učit jeden od druhého a že jste na sobě závislí.

„S některými zaměstnanci mám poměrně velký odstup. Nemluví s nimi o osobních věcech. Chtějí to vědět jen ode mě: Chci od nich vědět, co se dnes děje? Jaká je dnešní práce?“

Poměrně hodně supervizorů uvádí, že přizpůsobují vztah účastníkovi. Někdy to souvisí s cílovou skupinou, ale někdy to závisí i na konkrétním účastníkovi. Někteří účastníci mají například rádi klasický vztah šéf-zaměstnanec, jiní mají rádi neformálnější vztah.

12.2.4 Kontrolní otázky a hraní rolí

1. K čemu slouží model čtyř uší a jak nám pomáhá lépe porozumět komunikaci?
2. Jakých je pět axiomů podle Paula Watzlawicka a jak přispívají k pochopení lidské komunikace?
3. Vysvětlete první axiom: „Nelze nekomunikovat.“ Proč je důležité si uvědomit, že veškeré chování je formou komunikace?
4. Jak lze porozumění komunikačním modelům využít v reálných situacích, jako je řešení konfliktů nebo organizační komunikace?
5. Co je aktivní naslouchání a proč je důležité pro efektivní komunikaci?
6. Popište hlavní zásady aktivního naslouchání podle Thomase Gordona a vysvětlete, jak přispívají k efektivní komunikaci.
7. Vysvětlete význam sdělení „já“ v aktivním naslouchání a jak mohou pomoci budovat důvěru a porozumění v komunikaci.

Hraní rolí

Při hraní rolí se žáci vžijí do situace, která se jim mohla stát v reálném životě, nebo použijí následující situaci jako návod k použití metod uvedených v této kapitole.

Pracujete v projektu sociálního zemědělství, který zaměstnává lidi se speciálními potřebami a dává jim smysluplnou práci. Ve vašem týmu však dochází ke konfliktu mezi dvěma zaměstnanci, kteří se neustále střetávají a šíří špatné nálady. Konfliktními stranami jsou starší zaměstnanec, který v projektu pracuje již mnoho let, a mladý stážista, který nastoupil nedávno. Tato situace ovlivňuje týmovou práci a atmosféru v projektu.

Vaším úkolem je působit v této konfliktní situaci jako prostředník a najít řešení, které uspokojí všechny zúčastněné. Zvažte, jak můžete k nalezení řešení využít model čtyř uší a strategie řešení konfliktů, jako je aktivní naslouchání.

Při hraní rolí se ujistěte, že:

- Pochopte a respektujte pohled svého souseda.
- Otevřeně komunikujte a jasně vyjadřujte své potřeby a očekávání.
- Hledejte kompromisy a spolupracujte na hledání řešení.
- Buďte kreativní a navrhňte alternativní přístupy nebo řešení.
- Vést konstruktivní rozhovory zaměřené na řešení.

Poté zhodnoťte, jak úspěšně jste při hraní rolí použili model čtyř uší a strategie řešení konfliktů a co byste mohli v budoucnu udělat lépe, abyste konflikty v zemědělství řešili efektivněji.

12.3 ZAPOJENÍ ÚČASTNÍKŮ DO UVÁDĚNÍ ZEMĚDĚLSKÝCH PRODUKTŮ NA TRH

Tato kapitola se zabývá marketingem se zaměřením na sociální zemědělství. Nejprve představíme význam a základní strukturu podnikatelského plánu a význam reklamy obecně. Dále popíšeme možnosti zapojení osob z cílových skupin do prodeje zemědělských produktů, a to buď přímou formou (zapojení zaměstnanců do prodeje produktů), nebo nepřímou formou (důraz na distribuci informací prostřednictvím různých informačních kanálů). V závěru kapitoly popíšeme různé nástroje a techniky, jak lze marketing v sociálním zemědělství provádět.

12.3.1 Marketing v sociálním zemědělství

Pokud chceme hovořit o marketingu v sociálním zemědělství, bude nutné vycházet z širšího souboru doporučení v oblasti tvorby podnikatelského plánu, jehož součástí je marketingová strategie. V tomto textu se však zaměříme především na aspekty marketingu v sociálním zemědělství jako nástroje, který nám může (nebo by měl) účinně pomoci prodávat produkty, které byly vyvinuty na sociální farmě za významného přispění zaměstnanců z různých cílových skupin.

Druhým velmi důležitým zdrojem informací pro vypracování marketingového plánu je obecný rámec marketingových strategií uplatňovaných v zemědělských podnicích, ekologickém zemědělství nebo jiných podobně koncipovaných provozech. Provedli jsme také řízené rozhovory se zástupci různých sociálních farem a zde jsou uvedeny jejich postoje k prodeji a obchodování s jejich produkty: „Farma musí být funkční i z hlediska prodeje a celého zemědělského cyklu. Vyrábět zeleninu na prodej je snadné. Zajistit odbyt není obtížné.“

V tomto kontextu tak bude koncept sociálního zemědělství tvořit jakousi nadstavbu, která doplní obecně platné teorie a postupy ve výše uvedených operacích a jejich specifika, která lze zohlednit a akcentovat v marketingovém plánu.

12.3.2 Podnikatelský plán jako nadřazená úroveň plánování

Samotná koncepce a struktura podnikatelského plánu (jehož součástí je marketingový plán) tak vychází z dlouhodobě zavedených a dobře propracovaných metod a postupů, které se v podnikání obecně uplatňují. Z teorie tvorby podnikatelského plánu tedy převzeme pouze jeho základní definici a důvody, proč jej vůbec vytvářet.

Stručně řečeno, podnikatelský plán popisuje naši podnikatelskou budoucnost. Podnikatelské plány si obvykle připravujeme v hlavě a nemáme potřebu je předkládat v písemné podobě. To však přestává platit, jakmile se rozhodneme je realizovat.

Podnikatelský plán předkládáme investorům (nebo ve formě projektu pro získání grantu), když nemáme dostatečný vlastní kapitál a potřebujeme získat chybějící prostředky z jiného zdroje.

Můžeme také připravit podnikatelský plán pro vlastní potřebu. Při jeho sestavování si ujasníme, jaké kroky musíme podniknout v jednotlivých oblastech podnikání - např. jak oslovit zákazníky, jak se odlišit od konkurence, kolik budeme potřebovat zaměstnanců atd.

V rámci sociálního zemědělství bude podnikatelský plán navíc obsahovat popis sociálních aspektů souvisejících se zaměstnáváním znevýhodněných osob. Základní parametry samotného plánu lze převzít z pravidel pro založení sociálního podniku, v nichž je sociální aspekt pevně zakotven.

Každý podnikatelský plán má svou vlastní strukturu, která se liší podle jeho konkrétního zaměření nebo odvětví, v němž se jeho autor rozhodne působit. Tato struktura je všeobecně známá a dostupná z veřejných zdrojů, o podnikatelském plánu bylo napsáno mnoho publikací a neustále vznikají nové a nové přístupy, jak přizpůsobit podnikatelský plán konkrétním odvětvím nebo danému typu podnikání. V našem případě toto prozatím ponecháme stranou a zaměříme se pouze na kapitolu o marketingu, která tvoří nedílnou součást podnikatelského plánu.

12.3.3 Marketingový plán pro sociální farmu

Stejně jako u podnikatelského plánu vycházíme i u marketingového plánu z jeho obecně známé struktury, která je rovněž dostupná z veřejných zdrojů a lze si z nich stáhnout různé šablony a příklady marketingových plánů a upravit si je pro vlastní potřebu. Cílem tohoto textu je však poukázat na specifika sociální farmy s využitím konceptu sociálního zemědělství a na to, jak vhodně implementovat aspekt sociálního zemědělství do marketingového plánu. Tím máme na mysli metody a způsoby, jak přistupovat k produktům vytvořeným sociální farmou a jak je uvádět na trh směrem k potenciálním zákazníkům.

Než se začneme zabývat specifiky marketingu pro sociální zemědělství, je velmi důležité pochopit na velmi jednoduchém příkladu, co chceme z hlediska marketingu dělat.

Nejlepší způsob, jak to provést, je následující příklad.

Máme sociální farmu a nad bránu jsme vyvěsili nápis „Farma U tří slepic“, což je REKLAMA.

Když tu ceduli dáme na hřbet osla a projdeme se s ním po náměstí, říká se tomu PROPAGACE.

Pokud tento osel pošlape záhony před radnicí, je to PUBLICITA.

Pokud se nám podaří přimět místní noviny, aby o tom napsaly, je to PUBLIC RELATIONS.

Pokud jsme to všechno naplánovali, je to MARKETING.

V první řadě bude důležité odpovědět na otázku, jak se marketing liší od prodeje.

Prodej se snaží přimět zákazníky, aby si koupili zboží, které farma již vyrobila. Marketing se snaží, aby farma vyráběla a prodávala zboží, které zákazník chce. Zjišťuje tedy potřeby a přání zákazníka a přizpůsobuje jim své výrobky, jejich cenu, způsob prodeje, propagaci, design, balení atd.

Lidé z cílových skupin sociálních farem mohou být zapojeni přímo i nepřímo, a to jak do prodeje, tak do marketingu. K tomuto textu rozdělíme možnosti jejich zapojení následovně:

- Zapojení cílových skupin do prodeje - přímé a nepřímé formy
- Zapojení cílových skupin do marketingu - přímé a nepřímé

Než začneme s popisem, je třeba upozornit, že v praxi pravděpodobně nebudeme vždy schopni najít a oddělit výše uvedené kategorie tak jednoznačně. V našem případě slouží toto rozdělení především k jasnému vymezení jednotlivých částí, které můžeme při tvorbě konečné prodejní či marketingové strategie považovat za důležité součásti prodejního a marketingového plánu. Částečně ponecháváme stranou i specifickou jednotlivých cílových skupin, kterou je třeba vždy zohlednit při nastavení různých způsobů, míry a intenzity zapojení osob z cílových skupin do prodeje či marketingu. Vždy je nutné chápat, vnímat a respektovat limity, které představují individuální schopnosti a dovednosti osob z cílových skupin, které mohou ovlivnit konečnou podobu metod a způsobu prodeje či marketingu produktů našeho podniku.

Skleník na farmě pro osoby s lehkým mentálním nebo kombinovaným postižením

Zdroj: Eliška Hudcová

12.3.4 Zapojení cílových skupin do prodeje

Hovoříme-li o zapojení cílových skupin do prodeje, máme na mysli především to, že chceme zákazníkovi (zákazník by měl vidět zaměstnance z cílových skupin při práci, vnímat jejich začlenění na pracovišti a vidět je při práci) co nejvíce přiblížit zaměstnance z cílových skupin, kteří jsou zaměstnáni nebo se jinak podílejí na chodu podniku (přímé zapojení). Nebo chceme zákazníkovi co nejvíce přiblížit prostředí farmy, kde jsou lidé z cílových skupin zaměstnáni nebo se jinak podílejí na provozu farmy (nepřímé zapojení).

V širším kontextu zapojení cílových skupin do prodeje často závisí na specifických dovednostech a schopnostech zaměstnanců z cílových skupin. To závisí jednak na osobních předpokladech pro prodej, ne všichni zaměstnanci budou schopni komunikovat se zákazníky potřebným způsobem nebo budou vnitřně předurčeni k jednání se zákazníky a ke zvládnání různých stresových situací spojených s přímým prodejem. Například (stres, který je typický pro dlouhodobé fungování na prodejně, operace s penězi, schopnost samostatného fungování atd. A na druhé straně potřeba alespoň minimálního školení nebo poskytnutí zkušeností či vzdělání v prodejních dovednostech nezbytných pro úspěšné zvládnutí pozice a fungování na pracovišti.

Přímé zapojení cílových skupin do prodeje

V případě přímého zapojení osob z cílových skupin se jedná především o zapojení zaměstnanců do přímých prodejních činností, které farma běžně využívá při distribuci

svých produktů. V této souvislosti jde tedy především o aktivní zapojení zaměstnanců do prodeje výrobků, kdy je zaměstnanec v přímé interakci se zákazníkem. Typicky se jedná o prodej výrobků v kamenném obchodě (pokud jej zemědělec má) nebo o zaměstnance prodávající výrobky na trhu či jiných podobných akcích, jako jsou rozvážkové služby apod.

Zákazník a osoby z cílové skupiny tak mají možnost přímé interakce, mohou se vytvořit různé typy vztahů, které mohou zákazníky přimět k návratu na prodejní místo, a zákazník může také získat širší pohled a kontext na zaměstnávání osob z cílové skupiny v sociálním zemědělství.

Nepřímé zapojení cílových skupin do prodeje

Tento způsob zapojení osob z cílových skupin do prodeje spočívá především v tom, že zákazník má možnost vidět provoz a fungování farmy na místě a v přítomnosti osob z cílové skupiny. Jde o to, aby zákazník získal přímou zkušenost a měl možnost vytvořit si vlastní názor na fungování farmy a její význam a přínos pro společnost. Na druhou stranu dává zákazníkovi možnost vidět, jak se osoby z cílové skupiny konkrétně podílejí na výrobě nebo jinak participují na produkci produktů. Mimo jiné i z tohoto důvodu jsou prodejny často umístěny přímo na farmách, aby mohlo dojít k této interakci mezi zákazníkem a prostředím farmy. Tento aspekt může významně přispět k tomu, že se zákazníci v ideálním případě budou pravidelně vracet, a vytvoří tak síť stabilních zákazníků pro produkty farmy.

Dílna „U beránka“ uplatňující sociální zemědělství

Zdroj: Eliška Hudcová

Zapojení cílových skupin do marketingu

Při přípravě marketingu farmy je způsob zapojení cílových skupin poněkud abstraktnější než při jejich zapojení do prodeje. V souvislosti s marketingem hovoříme především o tzv. přidané hodnotě produktů (nepřímé zapojení osob z cílové skupiny do marketingu). V rámci tohoto přístupu se snažíme k produktu připojit informace o celkové myšlence a přínosech sociálního zemědělství jako součást komplexní informace o produktu. Cílem je tedy poskytnout zákazníkovi co nejvíce informací a motivovat ho k nákupu našich výrobků z různých důvodů.

Druhou formou zapojení osob z cílových skupin do marketingu je vytvoření komplexních informací prostřednictvím různých informačních kanálů (webové stránky, sociální sítě, v reportážích, videích, tištěných letáčích, brožurách apod.), kde je činnost farmy prezentována přímo a komplexně (nebo v různé míře podrobnosti). Obě tyto formy se mohou v zásadě prolínat, ale cílem je vytvořit zdroj informací pro zákazníka, který podpoří prodej našich produktů, a vytvořit tak prostor pro šíření dalších relevantních informací.

Přímé zapojení cílových skupin do marketingu

V případě přímého zapojení cílových skupin do marketingu vycházíme především z toho, že v popředí marketingové kampaně stojí samotní zaměstnanci nebo celková koncepce sociálního zemědělství našeho podniku. Toto hledisko představuje především konkrétní ukáзка prostředí, podmínek nebo práce zaměstnanců z cílových skupin široké veřejnosti, kde se snažíme oslovit naše zákazníky. Hlavní důraz je kladen na aktivní účast samotných zaměstnanců a ukázkou reálného prostředí, ve kterém pracují, a to prostřednictvím různých videí, fotografií či jinak zprostředkovaných zážitků, například prostřednictvím propagačního letáku. Tato forma marketingu má sofistikovanější rozměr a je velmi důležité promyslet celkový rámec kampaně.

Díky přímému zapojení osob z cílových skupin může zemědělec vhodným a srozumitelným způsobem představit koncept sociálního zemědělství a jeho přidanou hodnotu ke svému produktu - od popisu zapojení osob z cílových skupin do výroby až po společenský kontext a přínosy sociálního hospodářství. Všechny výše uvedené atributy tak mohou vytvořit poměrně dobrou příležitost pro vytvoření stabilnější sítě loajálních zákazníků, kteří zvýší pravděpodobnost pravidelných nákupů, což je poměrně dobrý základ pro zdravé fungování podniku a dlouhodobou udržitelnost farmy na trhu¹.

Výše uvedené lze v souvislosti s přímým zapojením osob z cílových skupin do marketingu uplatnit následujícími způsoby:

¹ Inspirace na <https://www.bizadmark.com/digital-advertising-organic-products/>

Ukázat zákazníkovi fungování naší farmy - můžeme vytvořit poctivý a věrohodný obsah na našich webových stránkách a případně v našem e-shopu. Můžeme natočit videonávody, nákupní průvodce, krátké spoty nebo reportážní videa přímo z farmy nebo chat s odborníky, kteří mohou krátce pohovořit o výhodách produktu a aspektech společenského přínosu farmy.

Prostřednictvím tohoto typu obsahu můžeme postupně budovat image zkušeného a spolehlivého prodejce a oslovit zcela jiné spektrum zákazníků, kteří na tradiční reklamní formáty reagují špatně.

Pokud již obsah vytvoříme, je vhodné jej přizpůsobit pro různé komunikační platformy, jako jsou webové stránky, eshop, Facebook, Instagram atd. Vždy je dobré usilovat o pravidelnost a aktuálnost našich sdělení a v podstatě vytvářet místo, kde si zákazníci mohou vytvořit názor na naše produkty ještě před jejich skutečným nákupem.

Obecně zákazníci oceňují nadstandardní přístup, který v našem případě mohou představovat například dny otevřených dveří na farmě, pořádání různých tematických akcí na farmě spojených s prodejem našich výrobků a prezentací pracovního prostředí a podmínek lidí z cílové skupiny apod.

Při komunikaci se zákazníky je také velmi důležité zajímat se o jejich podněty a být s nimi v co neaktivnějším kontaktu. Vždy je dobré znát postoje zákazníků, ať už pozitivní, nebo negativní.

Posledním (a pravděpodobně nejtěžším) doporučením je vytvořit u zákazníka pocit exkluzivity. Tím máme na mysli především to, že v ideálním případě by si náš zákazník měl koupit výrobek sociálního podniku s vědomím, že pomáhá prospěšnému zaměstnávání nebo provozu farmy, která se zajímá i o širší souvislosti podnikání, a pro tuto přidanou hodnotu je náš zákazník ochoten a motivován si výrobky od nás koupit. Toho můžeme dosáhnout sofistikovanější formou komunikace v sociálních médiích, například tzv. exkluzivními řadami našich výrobků, speciálními výrobními dávkami, propojením s významnou firmou regionálního či nadregionálního významu apod. Nebo to mohou být také různé formy věrnostních programů.

Nepřímé zapojení cílových skupin do marketingu

Tento způsob zapojení cílových skupin do marketingu předpokládá, že dokážeme najít věrohodnou, důvěryhodnou a upřímnou tzv. přidanou hodnotu našeho produktu, kterou zákazník přijme a na jejímž základě bude možná ochoten produkt koupit. V zásadě se může jednat o maličkost, která však může být pro zákazníka rozhodující. V našem případě může přidaná hodnota sahat od jednoduchých věcí, jako je praní zboží, sušení přebyteků, výroba marmelády namísto radikálního snížení ceny výrobků, které byste těžko prodávali, až po složitější a komplexnější hodnoty typu - jak akcentovat sociální rozměr naší farmy a zaměstnávání lidí s postižením apod. Nebo v neutrálnější podobě - nabídnout brožuru nebo kartičku s receptem na suroviny, přidat informace o farmě apod.

Možnosti propojení produktu s konkrétním kontextem a vazby na sociální zemědělství zahrnují:

- umístění informací na samotný výrobek (známé logo nebo informace, že výrobek byl vyroben na sociální farmě);
- prostřednictvím letáku nebo visačky, kde je vhodně doplněn kontext sociálního zemědělství;
  - odkaz na výrobku (např. QR kód), kde může zákazník získat více informací (např. odkaz na Facebook, Instagram nebo webové stránky výrobce).
  - pořádáním různých propagačních akcí, například na farmářských trzích, kde se aktivně propaguje sociální zemědělský produkt.

Kromě výše uvedených způsobů zapojení osob z cílových skupin do prodeje nebo marketingu však máme několik dalších možností, jak podpořit prodej našich výrobků s využitím prakticky všech nástrojů popsaných v předchozích částech tohoto dokumentu. V zásadě v níže popsaných typech spolupráce využíváme dílčí segmenty nebo nástroje, které přidáváme ke stávajícím nástrojům třetích stran.

Další možnosti

Jinými slovy to znamená, že se spojujeme:

na existující marketingové strategie jiných společností s podobným zaměřením (např. zemědělských podniků se stejným nebo podobným zaměřením;

nebo marketingové strategie s širším kontextem a nadregionálním významem (typicky CS korporace a velké společnosti).

nebo příslušnost k různým typům iniciativ, jako je ekologické nebo ekologické zemědělství.

12.3.5 Specifické varianty marketingu v sociálním zemědělství

Níže navržené nástroje jsou nahlíženy optikou reálné situace možností podniků v sociálním zemědělství a zohledňují omezené rozpočty na marketingové aktivity. Doporučení jsou proto formulována bez zásadního zvýšení investic do marketingových aktivit.

Webové stránky

Webové stránky jsou základním nástrojem marketingové komunikace. Organizace, které nemají webové stránky, by proto měly zvážit jejich vytvoření. Nemít webové stránky nebo mít zastaralé znamená ignorovat zákazníky. Podniky by měly webovým stránkám věnovat velkou pozornost, protože jsou vizitkou jejich společnosti. Zákazníci musí mít důvod, proč na webové stránky chodit, proto by bylo více než vhodné, aby si při jejich tvorbě odpověděli na otázku, jaký je účel jejich webových stránek a zda tento účel plní.

Častým nedostatkem webových stránek je špatná optimalizace. V současné době se algoritmus vyhledávačů mění a s ním i pořadí webových stránek. Pokud web není optimalizován nebo je optimalizován špatně, stává se prakticky neviditelným a nedohledatelným. SEO je metodika tvorby a úpravy webových stránek tak, aby jejich obsah a forma vyhovovaly algoritmu vyhledávače.

Obrázek 16: Příklad domovské stránky

Zdroj: <https://sady-prokopa.cz>

E-Shop

Pro firmy, které již mají e-shop, je důležitá optimalizace pro vyhledávače. Při prvotním rozhodování je dobré zvážit potenciál elektronického obchodu pro vaše podnikání. Podniky by se měly na svůj e-shop dívat z pohledu uživatele a co nejvíce mu usnadnit cestu k cíli. Neměly by používat uniformní popisy produktů, ale vždy hovořit vlastními slovy pro konkrétní produkt a sdělovat jeho přidanou hodnotu.

Mnoho zákazníků touží po produktech s příběhem, a právě zde je velký potenciál pro sociální zemědělce, kteří by měli sdělit, proč je jejich produkt výjimečný. Konverzní poměr lze také zvýšit použitím pobídky, která vyvolá nebo posílí motivaci ke koupi. Příkladem takové pobídky může být časově omezená sleva nebo nabídka dalšího produktu se slevou. Možností, jak zviditelnit e-shop, je reklama na internetu.

Platba za kliknutí (PPC)

PPC reklama je forma zobrazování reklamy na internetu, kterou v současné době využívají podniky, i když jen minimálně, a je jednou z nejznámějších forem internetové reklamy. Její účinnost však v současné době klesá a hovoří se o „bannerové slepotě“. Naproti tomu roste význam PPC (pay-per-click) reklamy, která souvisí s vyhledáváním a zobrazuje se pouze lidem, kteří hledají podobný obsah. V současné době je jednou z nejúčinnějších forem marketingové komunikace na internetu. Je vhodná zejména pro podniky, které poskytují specifické služby, a těmi jsou produkty sociálního zemědělství.

Obrázek 17: Schéma procesu PPC

Zdroj: <https://www.harrisonmann.co.uk/ppc-agency/attachment/ppc-process/>

Obsahový marketing

Obsahový marketing neboli content marketing je jedním z trendů současné marketingové komunikace. Tato nízkonákladová marketingová strategie zahrnuje vytváření vlastního obsahu, který přináší hodnotu zákazníkovi a zároveň propaguje produkt nebo značku. V ideálním případě by měl vyvolat debatu nebo další sdílení. V minulosti využíval jako komunikační kanály například brožury a tištěné letáky, dnes jsou to především blogy. Blog může být doplňkem webových stránek nebo může být umístěn přímo na webových stránkách společnosti. V našem případě by na blog mohli přispívat i řadoví zaměstnanci, což by bylo pro čtenáře jistě zajímavé. Obsahový marketing funguje mimo jiné také na základě oslovení zákazníků, když hledají podobnou službu nebo produkt na internetu. Blog by tak mohl obsahovat například i recepty nebo zajímavé návody.

Zpravodaj

Dalším komunikačním nástrojem, který se vyplatí používat, je newsletter. Newsletter je v podstatě e-mail s informacemi, které nemají prodejní charakter. Podniky jej mohou využít k obnovení komunikace se stávajícími zákazníky. Z povahy svého obsahu jim může newsletter připomínat jejich průběžné aktivity, upozorňovat na nové úspěchy nebo nadcházející plány, události apod. Obsahem newsletteru může být také například zajímavý rozhovor se zaměstnanci nebo zakladateli společnosti.

Sociální média

Hlavním argumentem, proč by firma měla mít firemní profil na Facebooku, Instagramu atd., je, že marketéři by měli být tam, kde jsou zákazníci. Obecně řečeno, pro úspěch sdělení na sociálních sítích jsou definovány čtyři základní předpoklady: vtipnost, užitečnost, bezprostřednost a osobní přístup. Podniky by tedy měly sdělovat především aktuální informace, které jsou pro jejich fanoušky relevantní. Příkladem takového příspěvku může být informace o novém produktu, který je nyní nabízen za zaváděcí cenu, o nové službě nebo také informace o plánované akci. Facebook nabízí velký potenciál také z hlediska distribuce sdělení cílové skupině. K zefektivnění propagace lze využít nástroje

Facebook Ads. Tento nástroj umožňuje takzvaný hypertargeting, tedy cílení na uživatele podle věku, demografických údajů nebo zájmů. Na podobném základě je vhodné využívat také Instagram, který je založen převážně na obrázcích.

Guerillový marketing

Dalším doporučením, které se již netýká online prostředí, je využití potenciálu guerillového marketingu. Guerillový marketing je netradiční forma marketingu, jejímž cílem je šokovat a využít netradiční média, ale je proveditelný i s malým rozpočtem. Podniky by mohly guerillový marketing využít k tomu, aby na sebe upozornily v místě svého působení. Příkladem jednoduché formy guerillového marketingu, která je prakticky zdarma, může být vzkaz nebo šipka na zemi před obchodem, která upoutá pozornost kolemjdoucích.

Vyprávění příběhů

Hlavním cílem vyprávění příběhů v marketingové komunikaci je ztotožnit zákazníka se značkou. Tato forma komunikace je založena na autenticitě a emocích. V případě podniků sociálního zemědělství lze tyto principy dobře využít. Důležité je také udržovat dobré vztahy s místními novináři. Informujte místní média o svých výsledcích a úspěších a budujte dobrou image podniku. Získejte si přízeň místní veřejnosti a budovat povědomí o svém podniku.

12.4 OTÁZKY K PROCVIČENÍ ZNALOSTI

Na základě přečtené kapitoly zkuste odpovědět na následující otázky:

1. Popište obecně marketing v sociálním zemědělství. Jaké jsou zvláštnosti marketingu v sociálním zemědělství?
2. Jak zapojit účastníky do marketingových aktivit?
3. Které speciální varianty marketingu v sociálním zemědělství znáte?

ZDROJE

Andreasen, A.R. (2006). *Social marketing in the 21st century*. Thousand Oaks: SAGE Publications,.

Chovanec, T., Hudcová, E., Moudrý, J. (2015). *Sociální zemědělství – představení konceptu*. Ministerstvo zemědělství.

Chovanec, T., Hudcová, E., Moudrý, J. (2019). *Sociální zemědělství a podnikání v českých regionech – Podnikatelský plán a jeho základní strategie*. Ministerstvo zemědělství.

Duve, C. E. (2011). *Mediation in der Wirtschaft, Wege zum professionellen Konfliktmanagement*. Köln: Dr. Otto Schmidt.

Gordon, T., & Edwards, W. S. (1995). *Making the Patient Your Partner: Communication Skills for Doctors and Other Caregivers*. Auburn House/Greenwood Publishing Group.

Grant, J. (2007). *The green marketing manifesto*. Chichester: John Wiley & Sons,.

Hudcová, E., Chovanec, T., Moudrý, J. (2018). *Example of good practice in social farming*. České Budějovice: Centrum pro komunitní práci jižní Čechy.

Hudcová, E., Chovanec, T., Moudrý, J. (2018). *Social work in social farming*. České Budějovice: Centrum pro komunitní práci jižní Čechy.

Hudcová, E., Šťastná, M., Moudrý, J., Chovanec, T. (2019). *Příručka pro zemědělce a veřejnou správu v oblasti podpory a realizace sociálního zemědělství v ČR*. Praha: Státní zemědělský investiční fond.

Jakubíková, D. (2013). *Strategický marketing: strategie a trendy*. Praha: Grada Publishing

Moudrý, J., Hudcová, E., Chovanec, T. (2018). *Možnosti rozvoje sociálního zemědělství u poskytovatelů sociálních služeb. Metodika I*. České Budějovice: Centrum pro komunitní práci jižní Čechy.

Petrová, Z., Václavík, T. (2008). *Marketing místní produkce*. Ministerstvo zemědělství.

Schulz von Thun, F. (1981). *Miteinander Reden. Band 1: Störungen und Klärungen*. Reinbek bei Hamburg.

Watzlawick, P., Beavin, J. H., & Jackson, D. D. (2011). *Pragmatics of Human Communication: A Study of Interactional Patterns, Pathologies, and Paradoxes*. WW Norton & Co; Reprint Edition.

WESTWOOD, J. (2001). *Jak sestavit marketingový plán*. Praha: Arterit. Training Digest.

13

SOCIÁLNÍ PODNIKÁNÍ V SOCIÁLNÍM ZEMĚDĚLSTVÍ

Marjolein Elings

Co se v této kapitole naučíte

Po přečtení této kapitoly budou studenti schopni:

- Pochopit a popsat, co je to sociální podnik a podnikání v sociálním zemědělství.
- Popsat klíčové faktory úspěchu při provozování sociálního podniku v oblasti sociálního zemědělství.
- Nastavit obchodní model pro případ sociálního podniku v sociálním zemědělství s využitím těchto klíčových faktorů úspěchu.

Poznámka: Tato kapitola obsahuje citace sociálních pracovníků, zemědělců a dalších odborníků z řad pomáhajících profesí, se kterými jsme vedli rozhovory během projektu SoFarTEAM (v letech 2021 a 2022). Jsou vyznačeny barevně a kurzívou.

13.1 ÚVOD

V posledních letech prudce vzrostl počet sociálních podniků v oblasti sociálního zemědělství. V Nizozemsku jsme viděli úspěšné příklady, ale také příklady sociálních podniků, které se po několika letech neprosadily. Zajímalo nás, co dělá sociální podnik úspěšným. Sociální podniky jsou nezávislé společnosti, které poskytují produkt nebo službu a mají primárně nebo explicitně sociální zaměření.

Můžete si představit továrnu na sušenky, která pracuje s lidmi se ztíženým vstupem na trh práce, nebo obchod, kde lidé s psychickými problémy vyrábějí dárkové předměty.

Když mluvíte o sociálních podnicích v oblasti zemědělství, můžete si představit městské farmy, které produkují potraviny a pracují s lidmi se specifickými potřebami, nebo zahrádky, kteří udržují zahrady a pracují s lidmi s duševním onemocněním.

Podnikání je zdaleka nejdůležitější podmínkou, ale zároveň jsou to otevřené dveře. Jako podnikatel musíte mít podnikatelské schopnosti. Musí vás bavit něco budovat a řídit podnik, vidět a využívat příležitosti, odhadovat rizika a odvážit se je podstoupit, orientovat se v legislativě a předpisech a umět se vypořádat s obchodní stránkou věci, jako je sestavování podnikatelského plánu a výročních zpráv. Ujistěte se, že ne všechno musíte jako podnikatel dělat sami. To činí podnikání velmi zranitelným. Podnikání zahrnuje také delegování práce na jiné. A ujistěte se, že máte dobrou zálohu pro případ, že byste byli nemocní nebo na dovolené. Při přijímání zaměstnanců je důležité položit si otázku: Co chci dělat? A jakmile si to ujasníte, pečlivě zvažte, jaké vlastnosti od svých zaměstnanců potřebujete.

Podnikání

Dalším způsobem, jak snížit zranitelnost vašeho sociálního podniku, je zajistit, aby neúspěchy neměly na vaše podnikání okamžitý fatální dopad. K tomu musíte mít jako podnikatel ambice růst do takového rozsahu, abyste neúspěchy dokázali absorbovat.

Kapitola představuje devět faktorů úspěchu, které vyplynuly ze studie, kterou provedli Elings, Vijn a Kruit (2017) a v níž hodnotili různé sociální podnikatele. Tato studie byla zaměřena na situaci v Nizozemsku a pouze na sociální podniky v zemědělském prostředí.

**Klíčové faktory
úspěchu
sociálního
podniku
v sociálním
zemědělství**

13.2 KLÍČOVÉ FAKTORY DOBRÉHO FUNKOVÁNÍ SOCIÁLNÍHO PODNIKÁNÍ V SOCIÁLNÍM ZEMĚDĚLSTVÍ

Dobrá kombinace financování

Pro sociální podnik v oblasti sociálního zemědělství je zásadní dobrý mix financování. V ideálním případě by se financování podniku mělo skládat z kombinace: komerčních aktivit, příjmů z poskytování péče a dotací a případného sponzoringu a darů.

**Skladba
financování**

Ujistěte se, že máte správnou právní formu, zejména pokud chcete využívat dotace, dary a fondy. Například v Nizozemsku nadace nemohou vydávat akcie, a proto je pro ně obtížnější získat externí finanční prostředky. To brání dalšímu růstu. Společnost s ručením omezeným může přilákat rizikový kapitál, ale je méně vhodná pro získávání darů a některých dotací.

Dobrá kombinace zajišťuje menší závislost na jednom zdroji příjmů a důsledcích měnící se legislativy a předpisů s ohledem na různé cílové skupiny. Dotace, sponzorské dary, dary a crowdfunding zajišťují, že nemusíte vše financovat sami, což může být užitečné při rozjezdu vašeho sociálního podniku.

Banky se mohou zdráhat financovat sociální podnik, pokud podnikatel nemá zaručený odbyt nebo nemá zástavu v podobě pozemků a budov.

Banky jsou také někdy méně obeznámeny s činnostmi, které chce společnost rozvíjet. Často nechtějí poskytnout kapitál, dokud tak neučinili jiní, protože to zvyšuje jejich důvěru v daný koncept. O to větší význam mají granty, sponzorství, dary a crowdfunding.

Rozmanitost produktů a služeb

Rozmanitost produktů a služeb vám jako podnikateli umožňuje rozložit rizika. Například při produkci ovoce a zeleniny se musíte vypořádat s povětrnostními podmínkami nebo chorobami a škůdci, které mohou způsobit neúrodu nebo její snížení. V případě neúrody jedné plodiny máte vždy k dispozici další plodiny, na které se můžete spolehnout. Totéž platí pro trh: jeden rok je po produktu větší poptávka než jiný rok. I díky tomu jste jako podnikatel o něco méně závislí na rozmarech trhu.

**Rozmanitost
produktů
a služeb**

Rozmanitost má samozřejmě i své nevýhody. Z hlediska efektivity se zdá být lepší specializovat se a být „nejlepší“ v určitém segmentu. Otázkou je, zda to platí i pro sociální podnikatele.

Sociální podnikatelé se zaměstnávají osoby, které často přicházejí do podniku právě proto, aby získaly dovednosti a rozvíjely se. Prostředí s rozmanitými aktivitami k tomu nabízí více příležitostí než prostředí, kde je ústředním tématem jen několik málo činností. Při výběru aktivit, ale i cílové skupiny je vhodné zohlednit specifické rozvojové cíle určité cílové skupiny. Pokud jsou vaše produkty a služby již pevně dané, přizpůsobte tomu cílovou skupinu. Například aktivity s vysokou pracovní zátěží nevyhovují každé cílové skupině. Pro sociální podnikatele v oblasti (městského) zemědělství nebo zeleně je důležité nabízet práci pro cílovou skupinu po celý rok. Zejména v zemědělství vidíte, že vrchol aktivit je v období setí (jaro) a sklizně (podzim). V létě je kromě udržování čistoty úrody prostor i pro další činnosti. Největší výzva spočívá v zimním období. Kromě přípravy na novou vegetační sezónu je bez skleníku potřeba dalších činností, které zajistí dostatek práce pro zaměstnance.

Kromě činností, a tedy příjmů z výroby potravin, mohou k finančnímu výsledku sociálního podniku významně přispět také činnosti a příjmy z přímého prodeje, stravování nebo jiných výrobků či služeb. Například podle Hanse Pijlse, podnikatele Food for Good, je catering potenciálně výnosnějším podnikem než městská zahrada. Uvádí, že městské zemědělství s pouhou produkcí zeleniny nemůže být nikdy komerčně životaschopné, alespoň ne v Nizozemsku. Půda je příliš drahá a rozloha příliš malá.

Farmářská prodejna sociální farmy

Zdroj: Marjolein Elings

Různé cílové skupiny

Sociální podnik reaguje na vládní politiku a (často) dostává od vlády peníze. Vláda je tak pro sociální podnik ještě důležitější než pro „běžný“ podnik. Právní předpisy a nařízení nejsou statické, ale podléhají změnám. Při tvorbě podnikatelského plánu a kontinuity sociálního podniku berete v úvahu měnící se zákony a předpisy. Zejména v oblasti zdravotnictví jsou legislativa a předpisy dynamické.

Rozložení cílových skupin vás jako sociálního podnikatele činí méně zranitelnými vůči změnám ve zdravotnictví. V posledních letech došlo v Nizozemsku k přesunu rozpočtů z dlouhodobé péče na obce. Sociální podnik, který v posledních letech pracoval s cílovou skupinou osob s odstupem od trhu práce, zaznamenal prudký pokles příjmů z péče.

Propojení vlád, podniků a občanů s vaším sociálním podnikem

Zejména při zakládání sociálního podniku je důležitý faktor ocenění. Například majitel pozemku vám musí poskytnout místo a je žádoucí, pokud je obec velkorysá v povolování činností, které nejsou původně povoleny, jako je prodej výrobků a stravování. Pro faktor ocenění je důležité, abyste si dokázali úřady zavázat. Upozorněte na svou iniciativu úředníky, politiky a správce a spojte je s ní. Zviditelněte dopad svého podniku. Kromě toho se zeptejte, jak vaše iniciativa zapadá do jejich cílů, problémů nebo výzev a co můžete udělat, abyste jim pomohli těchto cílů dosáhnout. Zapojte je do svých výzev a otázek a neváhejte je požádat o radu. Pravidelně jim poskytujte zpětnou vazbu a vyzvěte je, aby přesně ukázali, co děláte. Totéž platí pro firmy a občany. Možná existují společnosti, které chtějí sponzorovat penězi nebo věcnými dary. Občané, kteří sympatizují s cíli sociálního podniku, mohou být ochotni poskytnout podporu. Například tím, že přispějí svými znalostmi, například právní expertízou, nebo tím, že vytvoří „klub 100“, v němž občané mohou sociální podnik podpořit penězi a zbožím. Můžete uvažovat o získání peněz na skleníky, ovocné stromy a speciální jízdní kolo, které lze zakoupit. Dalším způsobem, jak mohou občané spolufinancovat váš sociální podnik, je crowdfunding.

Umístění

Různé studie a zkušenosti sociálních podnikatelů, zejména v oblasti městského zemědělství, ukazují, že je velmi důležité najít správné místo. Patří mezi ně: vhodný pozemek, na kterém můžete pěstovat produkty. Pozemek, který byste nejraději obhospodařovali sami nebo který si můžete pronajmout na delší dobu, abyste mohli investovat.

Pokud chcete své podnikání rozšířit i o další služby, jako je přímý prodej, stravování, vzdělávání nebo rekreace, je také důležité, abyste byli na správném místě. Na místě, kde vás lidé umí najít a kde je poptávka po produktech nebo službách, které chcete nabízet.

Pokud jde o logistiku, tedy distribuci vašich výrobků, je dobré se zamyslet i nad výběrem místa. To platí i pro dostupnost pro cílovou skupinu. Zkušenosti ze sociálního zemědělství v Nizozemsku ukazují, že pokud jsou účastníci závislí na veřejné dopravě nebo dopravě z pečovatelského zařízení, může být vzdálenost někdy překážkou. Pokud se

---

Cílové skupiny

Spojení
s vládou,
podniky
a občany

váš podnik nachází daleko od měst nebo vesnic, je často logistickým rébusem dostat všechny účastníky na vaši farmu.

Porozumění odvětví zdravotní péče

V rozhovorech s úspěšnými sociálními podnikateli zaznívalo, že je zarazilo, jak často sociální podnikatelé neznají sociální mapu ve svém regionu nebo fungování sektoru péče a sociální péče. Pro úspěch vašeho sociálního podniku je zásadní znát, jak je zdravotnictví organizováno a jak je tento sektor financován.

Porozumění
odvětví
zdravotní péče

Odbornost

Důležitá je odbornost: víte, jak své výrobky vyrábět. Jste ten, kdo má přehled a může být vzorem pro zaměstnance a účastníky. Abyste jako firma přežili, musíte být také schopni dodávat kvalitní výrobek nebo službu. To není možné bez porozumění oboru. Totéž platí pro práci s lidmi. Samozřejmě k nim musíte mít vztah.

Odbornost

Otázkou je, zda jako sociální podnikatel pracující s různými cílovými skupinami musíte mít ukončené vzdělání v oblasti zdravotnictví nebo sociální práce. Názory na to se různí. Výzkumy pracovních prvků sociálních farem ukazují, že zaměstnanci, rodiče, pečující osoby a zúčastnění odborníci oceňují nelékařské nebo terapeutické prostředí a přicházejí na pečovatelskou farmu právě kvůli tomu. Mimořádné pečovatelské vedení může být zajištěno prostřednictvím instituce nebo je k dispozici odborný pracovník.

Jako podnikatel samozřejmě nemůžete vědět všechno. Proto si zajistěte koučink a/nebo najděte dobré poradce. Pokud se firma začne rozrůstat, jsou často potřeba další kompetence. Pokuste se tyto kompetence získat buď vzděláváním, nebo zaměstnáním vhodných pracovníků.

Pracovnice vysazuje vyvýšený zeleninový záhon šetrný k zádům

Zdroj: Marjolein Elings

Vášeň a vytrvalost

Zní to jako otevřené dveře, ale posledním klíčovým faktorem úspěchu je vášeň pro své produkty a práce s cílovou skupinou.

Vášeň

Příběhy sociálních podnikatelů ukazují, že i při zakládání sociálního podniku je vždy obtížné začít. Prvních několik let podnikání bude vyžadovat velkou vytrvalost. Podnikatelé uvádějí, že poměr mezi odpracovanými hodinami a tím, čeho dosáhnete při rozjezdu svého podnikání, se přiklání k tomu prvnímu. Uvědomte si to při zahájení podnikání. Ale abychom skončili pozitivně: cesta a proces vede k tomu, že se jako podnikatel rozvíjíte a získáte větší přehled o dobře fungujícím podniku.

Vytrvalost

13.3 PŘÍPADOVÁ STUDIE

Níže je uvedena případová studie Sonji, která chce převzít podnik svých rodičů a přeměnit svůj konvenční podnik na sociální farmu. Při zodpovídání otázek, které si Sonja může klást, využijete poznatky z tohoto modulu a představíte si, jak se stát sociálním podnikatelem a úspěšně vést sociální farmu.

Sonja žije se svým manželem a dvěma malými dětmi. Uvažuje o tom, že by v budoucnu převzala farmu svých rodičů a přeměnila tuto konvenční farmu na sociální. Sonja i její manžel nyní na farmě nepracují. Farmu tvoří velká orná půda zaměřená na 3 plodiny: cukrovou řepu, brambory a cibuli. Pokud chce Sonja provozovat sociální farmu, jaké otázky by si měla položit, aby dospěla ke správnému rozhodnutí? Níže uvádíme několik otázek, které by si Sonja mohla položit:

1. S jakou cílovou skupinou bych chtěl pracovat?
2. Vyhovuje práce se zranitelnými osobami farmě v její současné podobě?
3. Jaké činnosti nebo služby jsou v oblasti potřebné (strana poptávky)?
4. Pokud budu provozovat sociální farmu, jak mám zajistit, aby soukromé a pracovní aktivity byly oddělené a v rovnováze?
5. Jaké aktivity mohu lidem na své farmě nabídnout?
6. Mohou se lidé na farmu snadno dostat (logistika)?
7. Jaký jsem člověk? Vyhovuje mi podnikání? Která cílová skupina by mi vyhovovala nejlépe?
8. Jak mohu zajistit, aby byl můj podnik ekonomicky zdravý? Jak mohu financovat svou sociální farmu?
9. Jak vypadá sociální mapa v oblasti?

ZDROJE

Bussmann, J., Xenakis, T., Berg, van den G., Zwetsloot, H., Walther, Ch., Kroesbergen, J., Senanu, L. (2015, June 25) *Towards a New Business Model for Reintegration in Combination with Local Food Production in Zwolle*.

Dijk, T. (2016, May). *The key factors of a successful green social enterprise. An investigation of the factors that make a green social enterprise into a good running business*. Wageningen (Master thesis).

Elings, M., Vijn, M., & Kruit, J. (2017). *Sociaal ondernemerschap in de zorglandbouw. Voorwaarden voor een kansrijke start*. (In English: *Social entrepreneurship in care farming. Conditions for a successful start*.) The Netherlands, Wageningen University and Research.

Jiang, Y., Prinsen, R., Dijk, van T., Kasemsap, P., Hoogendam, S., Dawson, A., Al-Fraih, A. (2015, March). *Manual For Specialty Crops & Products*. By Genista, for Stichting BREM.

Liu, D., Moutsinas, I., Sander, N., Zhou, Y., Buist, Y. (2014). *Brem Community: Recommendations on market and cultivation system for an urban and social farm in Nijmegen*. Wageningen (ACT course).

Taherkhani, K., Brink van den J., Huethorst L., Marquez Aguilar A., Sluiter M., Verrijp J. (2016, June). *Rethinking the Future of Urban Agriculture Organisations focusing on Reintegration in the Netherlands. In the context of the new Participation Act*. Wageningen (ACT course).

Social Farming
in Higher Education
SoFarEDU.eu

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union